

ფონდი ღია საზოგადოება - საქართველო
OPEN SOCIETY - GEORGIA FOUNDATION

სოციალურ მეცნიერებათა სერია

ზორაბი სანიასა ნინო კლუაჩაძე

თანაგედროვე საერთაშორისო ურთიერთობები

საერთაშორისო ურთიერთობების განყოფილება

**დაშვებულია დაბეჭადვით სანქციონირებულად
სოციალური მეცნიერებების მაგისტრანტებისათვის**

გამომცემლობა „მერიდიანი“

თბილისი

2001

УДК 316.2

ს 263

ავტორები მადლობას უხდებიან ფონდ „ღია საზოგადოება - საქართველოს“ პროექტის მხარდაჭერისათვის, უპირველესად კი ფონდის სოციალურ მეცნიერებათა მხარდაჭერის პროგრამის დირექტორს, პროფ. მარინე ჩიტაშვილს, პროგრამის კოორდინატორებს მაკო მიქაბერიძესა და ირაკლი ცერცვაძეს ნაშრომზე მუშაობისას და მისი გამოსაცემად მომზადების პროცესში განეული დახმარებისათვის.

რედაქტორი ლია კაჭარავა

რეცენზენტი: პროფ. ლადო ვარდოსანიძე
პროფ. თინათინ ბოჭორიშვილი

© ფონდი „ღია საზოგადოება საქართველო“, 2001

ISBN 99928-32-24-X

შინაარსი

შესავალი.....	5
I. თეორიები საერთაშორისო ურთიერთობათა ხასიათის შესახებ და გლობალიზაცია.....	8
II. საერთაშორისო ურთიერთობათა კანონზომიერებანი.....	25
III. მსოფლიო პოლიტიკის გლობალიზაცია.....	38
IV. საერთაშორისო უსაფრთხოება ცივი ომის შემდგომ პერიოდში.....	63
V. საერთაშორისო რეჟიმები.....	83
VI. საერთაშორისო ორგანიზაციები თანამედროვე საერთაშორისო ურთიერთობების სისტემაში.....	97
VII. ტრანსნაციონალური აქტორები გლობალურ პოლიტიკაში.....	110
VIII. სახელმწიფოთა სუვერენობა და ჰუმანიტარული ინტერვენცია გლობალიზაციის ეპოქაში.....	133
IX. ეკონომიკის გლობალიზაცია.....	148
X. რეგიონალიზმი და ინტეგრაცია.....	161
XI. ნაციონალიზმი თანამედროვე საერთაშორისო ურთიერთობებში.....	176
XII. კულტურული კონფლიქტი საერთაშორისო ურთიერთობებში: დასავლეთი და ისლამი.....	197

შსსაპალი

XX საუკუნის 80-90-იანი წლების მიჯნაზე მსოფლიოში მომხდარმა უმნიშვნელოვანესმა ცვლილებებმა როგორც მკვლევრების, ისე პოლიტიკოსების წინაშე მთელი სიმწვავეით წამოჭრა საკითხი ახალ ვითარებაში საერთაშორისო ურთიერთობების ხასიათისა და კანონზომიერებათა შესახებ. ბერლინის კედლის დანგრევა „ცივი ომის“ დასრულების სიმბოლო გახდა. თუმცა, ოპტიმისტური და ხშირად იდეალისტური პროგნოზების მიუხედავად, ამ მოვლენას არ მოჰყოლია დასავლეთისა და აღმოსავლეთის დაახლოება უნივერსალურ ფასეულობათა საფუძველზე და ასევე არ მომხდარა ერთიანი მსოფლიო თანამეგობრობის ჩამოყალიბება, რომელიც დაეფუძნებოდა ყველას ყველასთან ურთიერთდახმარებასა და თანამშრომლობას. ამ გარდამტეხ ეპოქას თანახლდა მრავალი პოლიტიკოსისა და მკვლევრისათვის მოულოდნელი და ხშირად არაპროგნოზირებადი მოვლენები: საბჭოთა კავშირის დაშლა და მსოფლიოს პოლიტიკურ რუკაზე ახალი სახელმწიფოების გაჩენა, ეთნიკური კონფლიქტების ესკალაცია, გლობალური ურთიერთდამოკიდებულების დონის გაზრდის ფონზე სეპარატისტული ტენდენციების გაღვივება, საერთაშორისო ტერორიზმის უკიდურესად მასშტაბური ხასიათი, ბოლოს კი საერთაშორისო უსაფრთხოების არსებული სისტემის დასუსტება.

საერთაშორისო პოლიტიკური მეცნიერებისათვის გლობალურ ცვლილებათა მოულოდნელობამ, მათი წინასწარ განჭვრეტის სირთულემ ორი მნიშვნელოვანი დასკვნის გამოტანის შესაძლებლობა შექმნა ახალი საერთაშორისო ურთიერთობათა ხასიათის შესახებ. პირველი საკმაროდ პესიმისტურია და მასზე დაფუძნებით, მიუხედავად იმისა, რომ საერთაშორისო ურთიერთობათა კვლევა ამჟამად უკვე არცთუ ისე ახალგაზრდა დარგია მეცნიერებისა¹, მას არა მარტო არ დაუგროვებია საკმარისი ცოდნა საკვლევ სფეროში, არამედ იძულებულია ეჭვიც კი შეიტანოს დარგის არსებობის მიზანშეწონილობაში. სხვა სიტყვებით რომ ითქვას, გაჩნდა ეჭვი იმის თაობაზე, რომ საერთაშორისო ურთიერთობების ხასიათსა და კანონზომიერებებს საკუთარი სპეციფიკა გააჩნიათ, რომელიც მათ განასხვავებს საზოგადოებრივ ურთიერთობათა სხვა სახეებისაგან. ეს კიდევ უფრო ამყარებს მათ პოზიციას, ვინც შეუძლებლად მიიჩნევს საერთაშორისო ურთიერთობათა ერთიანი უნივერსალური თეორიის შექმნას, რომლის ქეშმარიტება ან სიმცდარე დამტ-

¹ მიიჩნევა, რომ დარგის ინსტიტუციონალიზაცია დაიწყო 1919 წელს ეიბერსვიტში (დიდი ბრიტანეთი) საერთაშორისო პოლიტიკის კათედრის შექმნით.

კიცილებოდა საკუთრივ საერთაშორისო ცხოვრების მოვლენებითა და ფაქტებით. ამ პოზიციის დამცველთა შეხედულებით, საერთაშორისო ურთიერთობები იმდენად მრავალსახოვანია, მასში ჩაბმულნი არიან იმდენად განსხვავებული სოციალური ჯგუფები, რომ საერთო თეორიული დასკვნების გამოტანა, მით უმეტეს შეუმცდარი, სწორი პროგნოზების გაკეთება მეტად არადაამაჯერებელია. სწორედ ამიტომ უარი უნდა ითქვას საერთაშორისო ურთიერთობების ერთიანი თეორიის შექმნის ნებისმიერ მცდელობაზე (უნდა აღინიშნოს, რომ მსგავსი შეხედულება ადრეც არსებობდა)

მაგრამ სწორედ მრავალ, ერთმანეთთან კონკურენციაში მყოფ თეორიებთან არის დაკავშირებული მეორე დასკვნა, რომელიც ეფუძნება საერთაშორისო არენაზე დღეს არსებული სიტუაციის შეფასებას. ამ დასკვნის მიხედვით, სხვადასხვა თეორიული ტრადიციების, პარადიგმების, კონცეფციებისა და თეორიების ურთიერთკრიტიკა სულაც არ იწვევს მათ ნგრევასა და გაქრობას. პირიქით, ის სწავლულებს აიძულებს გადააფასონ დაგროვილი ცოდნა, ხელს უწყობს მათი შეხედულებების ურთიერგამდიდრებას და, ამგვარად, საერთაშორისო ურთიერთობების შესახებ მეცნიერების საერთო წინსვლას საკუთარი საკვლევი ობიექტის შემეცნების, მისი ხასიათისა და კანონზომიერებების გარკვევის მიმართულებით. ის მიუთითებს, რომ საერთაშორისო ურთიერთობების ხასიათის საკითხის ანალიზის დროს ჩვენ ვერ ავცდებით ურთიერთსაინააღმდეგო თეორიული პოზიციების განხილვას.

დღეს საერთაშორისო ურთიერთობათა კვლევისას უპირველესი ყურადღება ექცევა გლობალიზაციის პროცესებს. ჩვენი მიზანი იყო, რომ სწორედ ამ კუთხით, გლობალიზაციის ქრილიდან განგვეხილა თანამედროვე საერთაშორისო ურთიერთობების ზოგიერთი ფუძემდებლური საკითხი. აქვე ხაზს გავუსვამთ, რომ დღევანდელი ვითარების უფრო ობიექტურად წარმოსაჩენად, ზოგჯერ ვამჯობინებთ საერთაშორისო ურთიერთობების ნაცვლად ვიხმაროთ მსოფლიო პოლიტიკა. დღეს ურთიერთობები არ შემოიფარგლება მხოლოდ ნაციონალურ სახელმწიფოებს შორის ურთიერთობებით (რაც თავისთავად გამომდინარეობს ტერმინიდან *საერთაშორისო პოლიტიკა*) და საერთაშორისო ურთიერთობებში უკიდურესად მრავალფეროვანი და მრავალრიცხოვანი აქტორები არიან ჩაბმულნი (მულტინაციონალური კომპანიები, საერთაშორისო ორგანიზაციები, საერთაშორისო არასამთავრობო ორგანიზაციები, სხვადასხვა კერძო სტრუქტურები და ფონდები, ტრანსნაციონალური ტერორისტული დაჯგუფებები), ამდენად, უფრო უპრიანია ყოველივე ზემოთქმულის გამოსახატავად გამოვიყენოთ ტერმინი,

მსოფლიო პოლიტიკა. ბუნებრივია, საერთაშორისო ურთიერთობები არ ნიშნავს, რომ ლაპარაკია მხოლოდ სახელმწიფოთა შორის ურთიერთობებზე, მაგრამ მხოლოდ ერთა-შორის — ინტერნაციონალურ ურთიერთობებზე აქცენტის გაკეთება, მსოფლიოში დღეს არსებული სიტუაციის განხილვისას, ბუნებრივია, არასწორი იქნება.

დასასრულ, გამოვეყოფთ იმ ძირითად მიზნებს, რომლებსაც ისახავენ ნაშრომის ავტორები:

- მსოფლიო პოლიტიკის საერთო სურათის წარმოჩენა გლობალიზაციის ეპოქაში;
- იმ თეორიებისა და მიდგომების განხილვა, რომლებიც მიზნად ისახავს თანამედროვე მსოფლიო პოლიტიკის ახსნას;
- იმ პროცესების განმარტება, რომლებითაც გლობალიზაცია თანამედროვე მსოფლიოში პოლიტიკის ტრანსფორმაციას ახდენს.

1. თეორიები სავრთაშორისო ურთიერთობათა ხასიათის შესახებ და გლობალიზაცია

სავრთაშორისო-პოლიტიკურ მეცნიერებაში არსებული მრავალი კონცეფცია და შეხედულება, საბოლოო ჯამში, შეიძლება სამ ძირითად თეორიად (ფილოსოფოს თომას კუნის მიერ **პარადიგმებად** მონათლული) დავაჯგუფოთ: *რეალისტური* (რომელიც მოიცავს კლასიკურ რეალიზმსა და ნეორალიზმს), *ლიბერალური* (ტრადიციული იდეალიზმი და ნეოლიბერალიზმი) და *მსოფლიო სისტემის - იგივე ნეომარქსისტული*. მათგან თითოეულის ამოსავალი წერტილი სავრთაშორისო ურთიერთობების ხასიათის მისეული ხედვაა. ეს თეორიები, ბუნებრივია, არ ამონურავს სავრთაშორისო ურთიერთობათა მთელ შინაარსს. უკანასკნელი ორი ათწლეულის მანძილზე მის ჩარჩოებში ინტენსიურად ვითარდება ისეთი მიმართულებები, როგორიცაა *ტრანსნაციონალიზმი* და *ინსტიტუციონალიზმი*, *კონსტრუქტივიზმი* და *პოსტმოდერნიზმი*. სულ უფრო დამოუკიდებელ მნიშვნელობას იძენენ *სავრთაშორისო პოლიტიკური ეკონომიკა* და *სავრთაშორისო ურთიერთობათა სოციოლოგია*. არსებობს განსხვავებები (და ხშირად მეტად თვალსაჩინო), კერძოდ, — ზემოაღნიშნული თეორიების შიგნითაც. იმავდროულად დღეისათვის ყველაზე გავრცელებული სწორედ ეს თეორიებია. დისკუსიათა შუაცეცხლში კი სავრთაშორისო ურთიერთობების თეორიის საკითხების შესახებ, რომელიც უმეტესწილად განაპირობებს მისი განვითარების გზებს, რჩება **დისკუსია ნეორეალიზმსა და ნეოლიბერალიზმს შორის**.

პოლიტიკური რეალიზმის თეორიისათვის, რომლის ერთ-ერთი ყველაზე ავტორიტეტული წარმომადგენელი 30-40-იან წლებში გახდა გ. მორგენტაუ (G. Morgenthau), ცენტრალური ადგილი უჭირავს *„ინტერესის ცნებას, რომელიც გამოიხატება ძალაუფლების ტერმინებით“* და მასთან დაკავშირებულ ძალთა ბალანსს, გეოპოლიტიკურ სტრატეგიას და ა.შ. ნეორეალიზმში, რომლის ძირითადი იდეები 70-იანი წლების ბოლოს ჩამოაყალიბა კ. უოლცმა (K. Waltz), ეს აქცენტები შედარებით შეცვლილია. იცავს რა ძალის სტრუქტურულ გაგებას, ნეორეალიზმს იგი არ დაჰყავს სამხედრო კომპონენტამდე და რთავს მასში აგრეთვე ეკონომიკურ, ინფორმაციულ-კომუნიკაციურ, სამეცნიერო, ფინანსურ და წარმოებით შემადგენელ ნაწილებს. ეს თეორია ახალი ცნებებითაც არის გამდიდრებული, როგორიცაა ურთიერთდამოკიდებულება, ახალი, ძველზე გაცილებით უფრო ეფექტური ძალაუფლების ტიპის ზეტერიტორიული ცნება — ძალაუფლება იდეებზე, კრედიტებზე, ტექნოლოგიებზე, ბაზრებზე და ა.შ. მიუხედავად ამისა, საკუთრივ არსი რეალისტური მიდგომისა, მსოფლიო პოლიტიკის მისთვის დამახასიათებელი გაცნობიერებით, როგორც უშეღავათო ბრძოლისა და სახელმწიფოების შორის ძალაუფლებისა და გავლენისათვის, კვლავაც უცვლელი რჩება.

პოლიტიკური რეალიზმის ერთ-ერთი ამოსავალი ნერტილია ცნება საერთაშორისო ურთიერთობების **ანარქიული** ხასიათის შესახებ. ამ თვალსაზრისით, სწორედ ანარქიულობა განასხვავებს საერთაშორისო ურთიერთობებს შიდა საზოგადოებრივი ურთიერთობებისაგან, რომლებიც დამყარებულია იერარქიის, სუბორდინაციის, ბატონობისა და მორჩილების პრინციპებზე, რაც ფორმალზე უფრო სამართლებრივი ნორმებით, რომელთაგან უმთავრესია სახელმწიფოს მონოპოლია ლეგიტიმურ ძალადობაზე საკუთარი შიდა სუვერენიტეტის ჩარჩოებში. საერთაშორისო ურთიერთობათა ანარქიულობა კი, პოლიტიკური რეალიზმის მხარდამჭერთა თვალსაზრისით, გამოიხატება ორი მთავარი ასპექტით. **პირველია** საერთო მთავრობის არარსებობა – მსოფლიოში ერთიანი მმართველი სტრუქტურის არარსებობა, რომლის განკარგულებათა შესრულება სავალდებულო იქნებოდა ნებისმიერი სახელმწიფოს მთავრობისათვის. **მეორე** კი ის, რომ თითოეულ სახელმწიფოს მხოლოდ საკუთარი თავის, საკუთარი შესაძლებლობების იმედი აქვს თავის ინტერესების დაცვის პროცესში. ამდენად, მსოფლიო მთავრობის, საერთო-სამართლებრივი და მორალური ნორმების არარსებობა, რომლებსაც შეუძლიათ მსოფლიო აარიდონ დამანგრეველ კონფლიქტებსა და ომებს, რეალიზმის მომხრეთათვის ნიშნავს იმას, რომ საერთაშორისო ურთიერთობების ხასიათი მნიშვნელოვნად არ შეცვლილა უძველესი დროიდან მოყოლებული დღემდე. ამ სფეროს რეფორმირების ნებისმიერი იმედი ფუჭია, ზენაციონალური ორგანიზაციები ვერ მოიპოვებენ დომინირებად როლს. არაგინ, სახელმწიფოს გარდა, მისი პოლიტიკური ხელმძღვანელების სახით, არ არის დაინტერესებული მის უსაფრთხოებაში, რომლის გამტკიცებაც წარმოადგენს სახელმწიფოს მთავარ ინტერესს, მისი გაძლიერების მთავარ წინაპირობას. ზემოაღნიშნული თეორიის ჩარჩოებში ყოველივე ეს ნიშნავს, რომ რაციონალური თეორიის, რომელიც საერთაშორისო ურთიერთობებს იკვლევს, მთავარ შინაარსად რჩება სახელმწიფოთაშორისო კონფლიქტებისა და ომების შესწავლა, მის ცენტრალურ პრობლემად კი – **უსაფრთხოების პრობლემა**. ამასთანავე, უსაფრთხოება განიხილება მხოლოდ მისი სამხედრო-ძალოვანი და სახელმწიფოებრივ-ცენტრისტული ფორმით. მთელი ყურადღება კონცენტრირდება **„უსაფრთხოების დილემაზე“**, რომლის თანახმადაც, რაც უფრო მეტ უსაფრთხოებას მიაღწევს სახელმწიფო (ან სახელმწიფოები), მით უფრო ნაკლებად უსაფრთხო ხდება სხვა სახელმწიფო (ან სახელმწიფოთა კავშირები).

„ცივი ომის“ დასრულების შემდეგ პოლიტიკური რეალიზმის ავტორიტეტი მნიშვნელოვნად დაკნინდა. ნეორეალიზმის ზოგიერთმა წარმომადგენელმა საკუთარ თავს უწოდეს „ლიბერალური რეალისტები“ ან „უტოპიური რეალისტები“, რითაც ფაქტობრივად გამოავლინეს

მზადყოფნა რეალისტური თეორიის მთელი რიგი დებულებების გადასინჯვაზე, მათ შორის საერთაშორისო ურთიერთობების ანარქიული ბუნების თაობაზე. მაგალითისათვის, ბ. ბუზანი (B. Buzan), რომელსაც ეჭვი არ შეაქვს თეზისში პოლიტიკური ურთიერთობების განსხვავებული ხასიათის შესახებ სახელმწიფოს შიგნით და საერთაშორისო არენაზე, იმავდროულად თვლის, რომ საერთაშორისო ურთიერთობათა ხასიათი იცვლება „**მომნიფებული ანარქიის**“ მიმართულებით, რომლის ჩარჩოებშიც ლიბერალურ-დემოკრატიულ სახელმწიფოებს შეუძლიათ შეასრულონ საერთაშორისო უსაფრთხოების გარანტიების როლი, პროგრესი კი მიღწევადია ყველასათვის, მათ შორის სუსტი სახელმწიფოებისა და ინდივიდებისათვისაც.

ამგვარ ვითარებაში საერთაშორისო-პოლიტიკური მეცნიერების ლიბერალურ-იდეალისტური თეორია, რომელიც თითქოს მივიწყებული იყო ბიპოლარული ურთიერთდაპირისპირების პერიოდში, ისევ იქცევეს ყურადღებას და სხვადასხვა ფორმებს იძენს. მისი მრავალი მიმდევარი აღიარებს, რომ ვინაიდან საერთაშორისო არენაზე არ არსებობს იძულების მექანიზმი, ამდენად, საერთაშორისო ურთიერთობები კვლავაც ანარქიული რჩება ბატონობისა და მორჩილების თვალსაზრისით. მიუხედავად ამისა, როგორც თვლის ა. უენდტი (A. Wendt), იდეათა პირველადობა და ინტერესთა ბალანსის მიღწევის საშუალება ნიშნავს, რომ ანარქია წარმოადგენს საკუთრივ სახელმწიფოების პოლიტიკის შედეგს. უფრო მეტიც, საერთაშორისო ურთიერთობათა ანარქიულობა არ შეიძლება განხილული იყოს, როგორც ძირეულად განსხვავებული შიდასაზოგადოებრივი ურთიერთობებისაგან. მაგალითად, ი. ფერგიუსონის (I. Ferguson) თვალსაზრისით, ნეორეალისტების მტკიცების მიუხედავად, საერთაშორისო ურთიერთობების სფეროში ანარქიის ბატონობის შესახებ, ჭეშმარიტებასთან გაცილებით უფრო ახლოს სხვა რამ დგას. *„უკანონობასა და ძალადობას ყველაზე ხშირად ვაწყდებით ქალაქის უღარბებს უბნებში, ორგანიზებული დანაშაულებრივი ჯგუფების მოქმედებაში, ეთნიკურ კონფლიქტებში, ტერორიზმსა და სამოქალაქო ომებში. პერუსა და კოლუმბიის მსგავს ქვეყნებში, მთელ რიგ პროვინციებში ფაქტობრივად მოქმედებს არა სახელმწიფო კანონები, არამედ დანაშაულებრივი სამყაროს კანონები, და პირიქით, სახელმწიფოთაშორისო ომები დღეს იშვიათი მოვლენაა და ტრანსნაციონალურ ურთიერთობათა მრავალი სფერო ამჟამად მშვიდობიანი და პროგნოზირებადია.“*

უფრო მეტი კრიტიკული შენიშვნაა გამოთქმული ანარქიულობის მეორე ასპექტის თაობაზე. ლიბერალური პარადიგმის მხარდამჭერთა თვალსაზრისით, ძნელია იმის მიჩნევა, რომ აზიის, ჩრდილოეთ ამერიკის, ოკეანისა და დასავლეთ ევროპის განვითარებული

დემოკრატიული ქვეყნების ურთიერთობები იგება პრინციპზე – „საკუთარ თავს თავად დაეხმარე“. ანარქიის თანმხლები მრავალი მოვლენა გადაიღაბა მთელი რიგი ინსტიტუტების წყალობით, რომლებიც მართავენ სახელმწიფოთაშორის ურთიერთობებს და უზრუნველყოფენ გადანაცვლებათა მიღების მექანიზმებს. ეს ინსტიტუტები გამოხატავენ სახელმწიფოთაშორის კონსენსუსს, უზრუნველყოფენ ამ კონსენსუსის შენარჩუნებასა და გადაწყვეტილებათა მიღების მექანიზმს. ეს ინსტიტუტები, გარდა იმისა, რომ აღწევენ კონსენსუსს სახელმწიფოებს შორის, არბილებენ სახელმწიფოთა ფაქტობრივი არათანასწორობის შედეგებს. უფრო მეტიც, ზოგიერთი ნეოლიბერალი მიიჩნევს, რომ მსოფლიო თანამეგობრობის განვითარებაში დაიწყო ახალი ეტაპი და დასავლეთისა და აღმოსავლეთის დაპირისპირების შეწყვეტის პირობებში, ბოლოს და ბოლოს გახდა შესაძლებელი საერთაშორისო ურთიერთობების განვითარება იდეალისტური კონცეფციების საფუძველზე. მათი თვალსაზრისით, თანამშრომლობის იდეებს წარმატების გაცილებით უფრო მეტი შანსი აქვთ, ვიდრე რეალისტების კლასიკურ შეხედულებებს კონფლიქტებზე.

ლიბერალური თეორიის სხვა მომხრეები ისწრაფვიან გამოიკვლიონ მიმდინარე ცვლილებების ხასიათი და გრძელვადიან პერსპექტივაზე გათვლილი ტენდენციები. მაგ., ჯ. როზენაუ (J.N. Rosenau) ხაზს უსვამს, რომ დღეს წარმოქმნის პროცესში მყოფი „პოსტსაერთაშორისო“ პოლიტიკაში კონტაქტები სხვადასხვა სტრუქტურებსა და აქტორებს შორის პრინციპულად ახლებურად ხორციელდება. სახელმწიფოთაშორისო ურთიერთობების ტრადიციული სამყაროს გვერდით, ჩვენ წინაშე იბადება „მეორე, პოლიცენტრიული მსოფლიო“, „პოსტსაერთაშორისო“ ურთიერთობათა სამყარო. იგი გამოირჩევა ქაოტურობითა და არაპროგნოზირებადობით, იდენტურობის დამახინჯებით, ახალი ტიპის ძალაუფლებათა წარმოქმნით, ლოიალურობის ორიენტაციების შეცვლით. ამასთან, „პოსტსაერთაშორისო“ ურთიერთობათა საბაზისო სტრუქტურები თითქოს იხლიჩება ეტატიისტურ და პოლიცენტრულ სამყაროებს შორის, რომლებიც ერთმანეთზე გავლენას ახდენენ, მაგრამ ვერ ნახულობენ და არ შეუძლიათ მონახონ ერთმანეთში ჭეშმარიტი მერიგების მიღწევის გზები.

ამასთანავე, ლიბერალური პარადიგმის მიმდევართა პოზიციების შეფასებებისას არ უნდა დაგვავინყდეს, რომ, საერთო ჯამში, ნეოლიბერალები უმთავრეს პოზიციებში (საერთაშორისო ურთიერთობათა ანარქიულობა, სახელმწიფოს წინამავალი როლი, ხელისუფლებისა და ძალის მნიშვნელობა) უფრო ახლოს დგანან ნეორეალიზმთან, ვიდრე ტრადიციულ ლიბერალ-იდეალისტებთან.

რეალისტური თეორიის ძირითადი დებულებების კრიტიკით გამო-

დის ნეომარქსიზმი. მის მომხრეებს მსოფლიო წარმოუდგენიათ მრავალ-გვარი ეკონომიკების, სახელმწიფოების, საზოგადოებების, იდეოლო-გიებისა და კულტურების გლობალური სისტემის სახით. ამ რთულ მრავალგვარობაში გარკვევისათვის გამოიყენება საბაზისო ცნებები – „მსოფლიო-სისტემა“ და „მსოფლიო-ეკონომიკა“. ეს უკანასკნელი ასახავს არა იმდენად მსოფლიოში ეკონომიკურ ურთიერთობათა ჯგამს, არამედ ურთიერთქმედების უკიდურესად ფართო სისტემას საერთა-შორისო აქტორებს შორის, რომელშიც წინამავალ როლს ასრულებენ ყველაზე ძლიერნი. „მსოფლიო-ეკონომიკის“ მთავარი ნიშნებია: ნარ-მოების მსოფლიო ორგანიზაცია, სამრეწველო კომპლექსების მზარდი კოორდინაცია, კაპიტალის ინტერნაციონალიზაცია და ფინანსთა სფერ-ოში სახელმწიფოს ჩარევის შესაძლებლობის შემცირება. ნეომარქსისტ-თა მტკიცებით, სახელმწიფოები, რომელიც ადრე საკუთარ თავს იცავდ-ნენ გარეგანი ჩარევისაგან, ამჟამად იქცევიან აგენტებად, რომლებიც გადასცემენ ნაციონალურ ეკონომიკებს „მსოფლიო-ეკონომიკის“ მოთხოვნებს, რათა მოახდინონ მათი ადაპტირება მსოფლიო ბაზარზე კონკურენციის პირობებისადმი. ამასთანავე, ზემოაღნიშნული პროცეს-ები და მათი შესაბამისი სტრუქტურები წარმოადგენენ ადამიანთა მოლ-ვანეობის შედეგს, ისტორიის პროდუქტს. იმავდროულად, ხაზს უსვამენ ნეომარქსისტები, არსებობს გლობალიზაციის საწინააღმდეგო პრო-ცესებიც – ეკონომიკური, პოლიტიკური, საზოგადოებრივი, სო-ციოკულტურული და სხვა სახის ორგანიზაციებისა თუ სტრუქტურებ-ის დივერსიფიკაცია, განვითარების განსხვავებული გზების ძიება.

ჰიპერლიბერალურ „მსოფლიო-ეკონომიკას“, როგორც აღნიშნავს ნეომარქსიზმის ერთ-ერთი თვალსაჩინო წარმომადგენელი რ. კოქსი (R. Cox), ესაჭიროება ლიდერი, რომელსაც შესწევს უნარი სხვები აიძულოს პატივი სცენ მის მიერ შემოღებულ წესებს. „ცივი ომის“ შემდეგ ეს როლი გაითავისა აშშ-მა. რეალურად, საერთაშორისო ურთიერთობები იძენს აშშ-საგან დამოკიდებულ ხასიათს. ეს დამოკიდებულება ეხება მსოფ-ლიო სისტემის არა მხოლოდ „მარგინალურ“ ზონებს, ანუ „მესამე სამ-ყაროს“ განვითარებად ქვეყნებს, არა მარტო მის „აქტიურ“ და „მთავარ“ პერიფერიულ ზონებს, როგორებიც ხდებიან აღმოსავლეთ ევროპის, აღმოსავლეთ აზიის, ლათინური ამერიკის ქვეყნები, რუსეთი თუ ინდო-ეთი, არამედ ისეთ ტრადიციულ „სისტემის ცენტრებს“, როგორიცაა იაპონია და დასავლეთ ევროპა. ნეომარქსისტთა შეხედულებით, მსოფ-ლიო სისტემის მომავალი ევოლუცია უმეტესწილად დამოკიდებული იქნება „პერიფერიულ“ ზონათა და რეგიონთა პოლიტიკურ ნებასა და უნარზე კავშირი განყვიტონ მათთვის თავსმოხვეულ განვითარების სტრატეგიასთან როგორც შიდა სფეროში, ისე საერთაშორისო ურთ-იერთობებში.

ზემოაღნიშნული თეორიების მომხრეთა მრავალი სხვა მოსაზრება შეიძლება განვიხილოთ, მაგრამ ზემოთ მოყვანილებიც საკმარისია იმის მკაფიოდ დასანახად, რომ ურთიერთკრიტიკის საფუძველზე იქმნება მთელი რიგი საერთო დებულება, რომელსაც სამივე თეორიის მიმდევრები იზიარებენ.

პირველ რიგში ეს არის დებულება იმის თაობაზე, რომ საერთაშორისო ურთიერთობებში ანარქიის არსებობისა და მისი ნაწილობრივი გაზრდის მიუხედავად, მათი რეგულირების შესაძლებლობები არსებობს.

მეორე, ეს არის თეზისი, რომლის თანახმადაც საერთაშორისო ურთიერთობებში მონაწილეთა რიცხვი იზრდება და მოიცავს არა მხოლოდ სახელმწიფოებსა და სამთავრობათშორის ორგანიზაციებს, არამედ ახალ, არატრადიციულ აქტორებსაც – საერთაშორისო სამთავრობო და არასამთავრობო ორგანიზაციებს, ტრანსნაციონალურ კორპორაციებს, ფორმებსა და სანარმოებს, მრავალ სანარმოო, ფინანსურ, პროფესიულ და სხვა სახის ასოციაციას, ასევე რიგით ინდივიდებს.

მესამე, ეს არის აღიარება ამ გამოწვევებისა და პრობლემების მსოფლიო ხასიათის, რის წინაშეც აღმოჩნდნენ დღეს საერთაშორისო ურთიერთობათა მონაწილენი.

იმავედროულად საერთო დებულებების არსებობა არ ნიშნავს განსხვავებათა გაქრობას. თითოეული თეორიის მომხრენი უპირველესად ხაზს უსვამენ იმ ასპექტებს, რომელიც ყველაზე ახლოს დგას ამა თუ იმ პარადიგმის ტრადიციებთან.

ახალმა მოვლენებმა საერთაშორისო ურთიერთობებში, რომლებსაც ყურადღება მიაქცევს ლიბერალური პარადიგმის მომხრეებმა, აიძულეს ნეორეალიზმის თეორეტიკოსები შეემსუბუქებინათ ზოგიერთი საკუთარი დებულება და შეეცვალათ სხვები. მაგ., კოლინ გრეი (C. Gray) ლაპარაკობს სამხედრო ძალის მნიშვნელობის შემცირებაზე, ყოველ შემთხვევაში იმ საკითხებში, რომლებიც ეხება ბირთვულ იარაღს. მეორე მხრივ, ბარი ბუზანი და ჯონ მირშიმერი (J. Mearsheimer) აღნიშნავენ, რომ დღეს ნეორეალიზმმა განსაკუთრებული ყურადღება უნდა გაამახვილოს ეთნიკური კონფლიქტების შესწავლასა და მათ გავლენაზე საერთაშორისო სისტემის ტრანსფორმაციაზე. მ. ბრეჩერი (M. Brecher) ხაზს უსვამს „პერიფერიული“ კონფლიქტების (ე.ი. რომლებიც დიდი სახელმწიფოების ინტერესებში არ შედიან) ანალიზის აუცილებლობას. 70-იან წლებში ნეორეალიზმის მამამთავრის კ. უოლცის (K. Waltz) მიერ გამოთქმული დებულების – რომ ნეორეალიზმისათვის არსებობს მხოლოდ ორი ზესახელმწიფო და შესაბამისად ნეორეალიზმი წარმოადგენს ამ ორი ზესახელმწიფოს თეორიას, ფონზე ზემოაღნიშნულ მკვლევართა მოსაზრებები სერიოზულ ნოვაციად ჩანს. იმავედროულად

„ცივის ომის“ დასრულებასთან დაკავშირებული ილუზიების სწრაფმა მარცხმა რეალისტური თეორიის მნიშვნელობა აქტუალური გახადა. ნეორეალიზმი საჭირო გახდა სხვადასხვა ქვეყნების როგორც სახელმწიფო ლიდერთათვის, ისე ოპოზიციონერი პოლიტიკოსებისათვის. ამის რამდენიმე მიზეზი არსებობს.

პირველი – თანამედროვე საერთაშორისო სიტუაციის მრავალი ნიშან-თვისება ისეთ შთაბეჭდილებას ქმნის, რომ ცივი ომის დასრულების შემდეგ მსოფლიოში ვითარება გაცილებით უფრო საბიფათო გახდა და ნებისმიერი მოვლენა, რომლის ახსნაც შეუძლებელია, წარმოადგენს საფრთხეს. საერთაშორისო ურთიერთობათა ადრე არსებული მექანიზმების მოშლის პირობებში დაირღვა ნახევარი საუკუნის მანძილზე მსოფლიოში არსებული ძალთა ბალანსი, რასაც ყველა მიჩვეული იყო. მსოფლიო არენაზე გამოჩნდნენ ახალი სახელმწიფოები და საერთაშორისო ურთიერთობების არასახელმწიფოებრივი მონაწილეები, დაბოლოს, წარმოიქმნა ახალი ტიპის მრავალგვარი და ურიცხვი კონფლიქტები. მეორე მხრივ, ამ მოვლენებმა გამოაჩინა გაერო-სა და სხვა საერთაშორისო ორგანიზაციების არაეფექტურობა ახალი საერთაშორისო წესრიგის აღმშენებლობის საქმეში, რომელიც დაეფუძნებოდა უნივერსალურ ფასეულობათა უზენაესობასა და სახელმწიფოთა საერთო ინტერესებს, კონფლიქტების დარეგულირების სამართლებრივ გზას და კოლექტიური უსაფრთხოების სისტემის შექმნას.

მეორე – პოლიტიკური რეალიზმი ტრადიციულად წარმოადგენს ეფექტურ ინსტრუმენტს საზოგადოებრივი აზრის მობილიზაციის საქმეში ამა თუ იმ სახელმწიფოში „საკუთარი“ ხელისუფლების სასარგებლოდ, რომელიც იცავს სახელმწიფოს „ნაციონალურ“ ინტერესებს. იგი ხელისუფლებას უზრუნველყოფს არა მხოლოდ მხარდაჭერით საზოგადოების მხრიდან, არამედ ხელს უწყობს სახელმწიფო ერთიანობის შენარჩუნებას გარეგანი საფრთხის წინაშე.

შესამე – პოლიტიკური რეალიზმის თეორიის ძირითადი დებულებები – საერთაშორისო პოლიტიკის, როგორც ძალაუფლებისა და ძალის მოპოვების ინსტრუმენტის შესახებ; სახელმწიფოს, როგორც მთავარი და არსებითად ერთადერთი რეალურად მოქმედ ძალის თაობაზე ამ პოლიტიკაში, რომელიც გათვალისწინებულ უნდა იქნეს; სახელმწიფოთა შორის ინტერესთა არათანმთხვევობის შესახებ და ამით განპირობებული საერთაშორისო გარემოს გარდაუვალი კონფლიქტოგენურობა – მისაღები გამოდგა დასავლეთისა და, პირველ რიგში, შეერთებული შტატების პოლიტიკური ელიტისათვის.

მეოთხე – მნიშვნელოვან როლს პოლიტიკური რეალიზმის ძირითადი დებულების შენარჩუნების საქმეში ასრულებს გენერალიტეტის, სამხედრო-სამრეწველო კომპლექსის წარმომადგენელთა, ექსპერტთა და ძალოვანი სტრუქტურების მრჩეველთა, უმაღლეს სახელმწიფო მოხ-

ელეთა, დამოუკიდებელ ანალიტიკურ ცენტრთა და ცალკეულ აკადემიურ მკვლევართა შეხედულებები.

უნდა აღინიშნოს, რომ ხშირ შემთხვევაში ისინი ეყრდნობიან თანამედროვე საერთაშორისო ურთიერთობათა დეტალურ ანალიზს და არკვევენ ამა თუ იმ ქვეყნის ინტერესებს ამ ურთიერთობებში.

უკანასკნელ პერიოდში საკმაოდ პოპულარული გახდა ორი კონცეფცია: ეს არის ფ. ფუკუიამას (F. Fukuyama) „ისტორიის დასასრული“ და ს. ჰანტინგტონის (S. Huntington) „ცივილიზაციათა შეჯახება“. ფ. ფუკუიამა ლაპარაკობს დასავლურ ფასეულობათა ტრიუმფის შესახებ, პლურალისტული დემოკრატიის საყოველთაო გავრცელებაზე, ინდივიდუალიზმისა და საბაზრო ეკონომიკის იდეალების შესახებ. ს. ჰანტიგტონი ხაზს უსვამს აღმავალ საფრთხეს, რომელიც მოდის სამხრეთიდან და უკავშირდება მუსლიმურ და კონფუციანური ცივილიზაციებს, რომლებიც უპირისპირდებიან მათთვის მტრულ და უცხო დასავლეთს. ორივე თეორია, მიუხედავად მთელი რიგი სადავო დებულებებისა, აუცილებლად ანგარიშგასაწევია და გასათვალისწინებელი თანამედროვე საერთაშორისო ურთიერთობების ხასიათის შესწავლისას.

ზ. ბჟეზინსკისა (Z. Brzezinski) და ჩ. კრაუტჰამერის (C. Crauthammer) შეხედულებით, დასავლეთის საბჭოთა კავშირზე გამარჯვების უმნიშვნელოვანესი შედეგი „ცივ ომში“ და ერთ-ერთი ზესახელმწიფოს გაქრობა ისაა, რომ ამიერიდან პასუხიმგებლობა მსოფლიო წესრიგზე ეკისრება ერთადერთ ზესახელმწიფოს – აშშ-ს. მას კი გააჩნია შესაძლებლობა არა მარტო დაიცვას მსოფლიო, არამედ გაავრცელოს დემოკრატიის, ინდივიდუალიზმისა და საბაზრო საზოგადოების ფასეულობებიც მთელ მსოფლიოში. ჰ. კისინჯერის (H. Kissinger) აზრით კი, „ცივ ომში“ აშშ-ის გამარჯვებამ მას დააკისრა მძიმე, მაგრამ მისთვის შესაძლებელი მისია ერთადერთი ლიდერისა, რომელმაც უნდა უზრუნველყოს მსოფლიოში ძალთა თანაფარდობის დაცვა.

საკვანძო საკითხები:

- საერთაშორისო-პოლიტიკურ მეცნიერებაში ყველაზე მეტად გავრცელებულია სამი თეორია (პარადიგმა): რეალისტური, ლიბერალური და ნეომარქსისტული ანუ მსოფლიო სისტემის.
- დღეს უმთავრესი დისკუსია მიმდინარეობს ნეორეალიზმისა და ნეოლიბერალიზმს შორის.
- არსებობს მთელი რიგი დებულებებისა, რომლებსაც სამივე თეორიის მიმდევრები იზიარებენ.

საერთაშორისო ურთიერთობათა სამი თეორია და გლობალიზაცია

80-იანი წლებიდან საერთაშორისო ურთიერთობების ანალიზისას ჩვეულებად იქცა ინტერპარადიგმული დებატები. ეს ნიშნავს, რომ სამი მთავარი თეორია ურთიერთშეჯიბრშია და „ტემზარიტება“ სწორედ მათ შორის დებატების შედეგად უნდა დადგინდეს. ერთი შეხედვით ჩანს, რომ თითოეული მათგანი მსოფლიო პოლიტიკის ამა თუ იმ კონკრეტულ ასპექტს სხვებზე უფრო ზუსტად და მართებულად აღწერს, შესაბამისად, შესაძლებელია ამ თეორიების კომბინირების შედეგად სწორი პასუხის მიღება. მაგრამ საკითხი ესოდენ მარტივი გადასანყვეტი არ არის, ვინაიდან ეს სამი თეორია არა იმდენად სხვადასხვა შეხედულებებია ერთსა და იმავე სამყაროზე, არამედ უფრო მეტად სამი თეორიაა სხვადასხვა სამყაროს შესახებ. შევეცდებით განვმარტოთ ზემოთქმული: მიუხედავად იმისა, რომ თითოეული თეორია ფოკუსირებას ახდენს მსოფლიო პოლიტიკის სხვადასხვა ასპექტზე (რეალიზმი ძალაზე დამყარებულ ურთიერთობებზე სახელმწიფოთა შორის, ლიბერალიზმი უფრო მეტ ყურადღებას ამახვილებს სახელმწიფო და არასახელმწიფო აქტორების ურთიერთქმედებაზე, მსოფლიო სისტემის თეორია კი მსოფლიო ეკონომიკის მოდელებზე), ბუნებრივია, ისინი მხოლოდ ზემოთქმულით არ შემოიფარგლებიან. თითოეული თეორიით უბრალოდ მიიჩნევა, რომ მასში ყურადღება გამახვილებულია მსოფლიო პოლიტიკის ყველაზე მნიშვნელოვან მახასიათებლებზე, რაც უკეთესად ხსნის საერთაშორისო ურთიერთობებში მიმდინარე პროცესებს, ვიდრე სხვა თეორია. შესაბამისად, სამი თეორია პრაქტიკულად ურთიერთდაპირისპირებულია და მეტად რთულია მას მეორე თეორიის კომპონენტები რომ მივუსადაგოთ. მაგალითისათვის, თუ თქვენ წარმოადგენთ მსოფლიო სისტემის თეორეტიკოსს, მიგაჩნიათ, რომ სახელმწიფოს მოქმედებას მთლიანად განაპირობებს კლასების ძალა. კლასები კი, რეალისტური თეორიის თანახმად, არავითარ გავლენას არ ახდენენ სახელმწიფოს მოქმედებაზე. სხვა სიტყვებით რომ ითქვას, სამი თეორია რეალურად იმის ვერსიებია, თუ რას წარმოადგენს საერთაშორისო ურთიერთობები და არა მისი ცალკეული ნაწილების ახსნა. უპირველესად კი შეუთანხმებლობაა მათ შორის იმის თაობაზე, თუ რას წარმოადგენს მსოფლიო პოლიტიკა!

გამორიცხულია ვიფიქროთ, რომ ამ თეორიათაგან თითოეულს გააჩნია ზუსტი პასუხი ყველაფერ იმაზე, რასაც შეადგენს საერთაშორისო ურთიერთობები გლობალიზაციის ეპოქაში. სამივე თეორიაში გლობალიზაცია სხვადასხვაგვარად არის აღქმული. განვიხილავთ თითოეულ მათგანს:

1. რეალისტებისათვის გლობალიზაცია სულაც არ ცვლის

საერთაშორისო ურთიერთობათა ყველაზე მნიშვნელოვან მახასიათებელს, კერძოდ, მსოფლიოს ტერიტორიულ დაყოფას ეროვნულ სახელმწიფოებად. აღმავალი ურთიერთკავშირის მიუხედავად ეკონომიკებსა და საზოგადოებებს შორის, რამაც ისინი უფრო ურთიერთდამოკიდებულნი შეიძლება გახადოს, იგივე არ ითქმის სახელმწიფოთა სისტემაზე. სახელმწიფოები ინარჩუნებენ სუვერენიტეტს და გლობალიზაცია სულაც არ აქცევს სახელმწიფოთა შორის პოლიტიკურ ბრძოლას წარსულის რუდიმენტად. იგი არ ამცირებს არც ძალის გამოყენების საფრთხეს და არც ძალთა ბალანსის მნიშვნელობას. აქედან გამომდინარე, გლობალიზაცია შეიძლება შეეხო ჩვენს სოციალურ, ეკონომიკურ და კულტურულ ცხოვრებას, მაგრამ იგი გავლენას არ ახდენს სახელმწიფოთა საერთაშორისო პოლიტიკურ სისტემაზე.

2. ლიბერალებისათვის სურათი აბსოლუტურად სხვაგვარად წარმოდგება. ისინი გლობალიზაციას მიიჩნევენ ხანგრძლივი დროის მანძილზე მიმდინარე მსოფლიო პოლიტიკის ტრანსფორმაციის საბოლოო პროდუქტად. მათთვის გლობალიზაცია თავისთავად უარყოფს მსოფლიო პოლიტიკის რეალისტურ მოდელებს, ვინაიდან აჩვენებს, რომ სახელმწიფოები აღარ არიან საერთაშორისო ურთიერთობათა ცენტრალური აქტორები, როგორც ეს ადრე იყო. მათი ადგილი დაიკავა სხვადასხვა და აურაცხელი რაოდენობის აქტორებმა. მათ განსხვავებული მნიშვნელობა გააჩნიათ იმ სფეროს მიხედვით, რომელშიც უხდებოდა მოღვაწეობა. ლიბერალები განსაკუთრებულ ყურადღებას იჩენენ ტექნოლოგიებისა და კომუნიკაციების სფეროში რევოლუციის მიმართ, რასაც გამოხატავს გლობალიზაცია. ყოველივე ეს, ტექნოლოგიური და ეკონომიკური თვალსაზრისით, იწვევს საზოგადოებათა სულ უფრო მჭიდრო ურთიერთდაკავშირებას და მისი შედეგი ადრე არსებულისაგან მკაფიოდ განსხვავებული მსოფლიო პოლიტიკური ურთიერთობების სისტემის შექმნა ხდება. სახელმწიფოები აღარ წარმოადგენენ ჩაკეტილ ერთობებს და მსოფლიო სულ უფრო ემსგავსება მრავალმხრივი ურთიერთობების ქსელს. ყოველივე ეს არ თავსდება არც რეალიზმის სახელმწიფო მოდელისა და არც მსოფლიო სისტემის კლასიკური მოდელის ჩარჩოებში.

3. მსოფლიო სისტემის თეორეტიკოსებისათვის გლობალიზაცია თავისებურ „მატყუარას“ წარმოადგენს. არაფერი განსაკუთრებულად ახალი არ ხდება და იგი შეადგენს საერთაშორისო კაპიტალიზმის განვითარების გვიანდელ ეტაპს. მას არავითარი რაოდენობრივი ცვლილებები არ შეაქვს მსოფლიო პოლიტიკაში და არც არსებულ თეორიებსა თუ კონცეფციებს ხდის უფრო მრავლის-

მთქმელს. პირველ რიგში, გლობალიზაცია არის დასავლეთის მიერ შექმნილი და წარმართული ფენომენი, რომელიც საერთაშორისო კაპიტალიზმის განვითარების ბუნებრივი ნაყოფია. ეს, ერთი მხრივ, მსოფლიოს ერთგვაროვანს ხდის, მაგრამ, ამასთანავე, უფრო მეტად ანაწევრებს მსოფლიოს და გამოკვეთს შეუსაბამობას ცენტრს, ნახევრად-პერიფერიასა და პერიფერიას შორის.

გლობალიზაცია და მისი წინამორბედი პროცესები

გლობალიზაციაში ჩვენ უბრალოდ ვგულისხმობთ საზოგადოებათა იმ მზარდ ურთიერთდაკავშირების პროცესს, რომლის შედეგადაც მოვლენები მსოფლიოს ერთ ნაწილში სულ უფრო მეტ გავლენას ახდენს შორს მყოფ საზოგადოებებსა და ხალხებზე. გლობალიზაციის პირობებში მსოფლიოში პოლიტიკური, ეკონომიკური, კულტურული და სოციალური მოვლენები სულ უფრო და უფრო ურთიერთდაკავშირებული ხდება და ფართო მნიშვნელობას იძენს. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ერთ საზოგადოებაზე სულ უფრო მეტ გავლენას ახდენს სხვა საზოგადოებებში მიმდინარე პროცესები. ეს მოვლენები შეიძლება სამ ტიპად დაიყოს: სოციალური, ეკონომიკური და პოლიტიკური. ნებისმიერ შემთხვევაში, მსოფლიო სულ უფრო „ვინროვდება“ და ადამიანები აცნობიერებენ ამის შედეგს. მაგალითისათვის, ინტერნეტი – მსოფლიო აბლაბუდა იძლევა საშუალებას იჯდეთ სახლში და თვალყური ადევნოთ, თუ რა ხდება მთელ პლანეტაზე. ელექტრონულმა ფოსტამ ასევე გარდაქმნა სიტუაცია. მოვიყვანთ კიდევ ერთ მაგალითს: ორმა ცამომცემელმა შეიძლება ერთმანეთს წუთების განმავლობაში გადასცეს ნიგნის ტექსტი, რაც ამ ხუთიოდე წლის წინ წარმოუდგენელი იყო. სხვა შემთხვევებია მსოფლიო სატელეკომუნიკაციო სისტემა, მსოფლიო გაზეთები, საზოგადოებრივი მოძრაობები (ემნესტი ინტერნეიშენალ თუ გრინფისი), სამომხმარებლო პროდუქცია (მაკდონალდსი, კოკა-კოლა თუ პიცა) და მსოფლიო ეკონომიკა (შედით მეზობლად მდებარე სუპერმარკეტში და ნახეთ, თუ რამდენი ქვეყნის პროდუქცია იყიდება), ასევე გლობალური საფრთხეები (გარემოს დაბინძურება, შიდსი და ა.შ.).

ამასთანავე, საზგასასმელია, რომ გლობალიზაცია არ არის სრულიად ახალი ფენომენი კაცობრიობის ისტორიაში. შესაძლოა ამგვარად დავსვათ საკითხი: ესაა ახალი ტერმინი, რომელიც გამოიყენება დიდი ხნის მანძილზე მიმდინარე პროცესების აღსანიშნავად. არსებობდა გლობალიზაციის წინამორბედი მსგავსი პროცესები. მათ შორის უნდა გამოვყოთ ცხრა მახასიათებელი, რომლებიც განხილულია „გლობალიზაციამდელი“ ავტორების ნაშრომებში.

1) გლობალიზაციას ბევრი საერთო აქვს **მოდერნიზაციის თეორიასთან**, რომლის თვალსაჩინო წარმომადგენლები არიან გ. მოდელსკი (G. Modelski) და ე. მორსე (E. Morse). ამ ავტორთა

თანახმად, ინდუსტრიალიზაციამ გამოიწვია ახალი ტიპის კონტაქტების დამყარება საზოგადოებათა შორის და შეცვალა პოლიტიკური, ეკონომიკური და სოციალური პროცესები, რაც ახასიათებდა წინამოდერნიზაციულ მსოფლიოს. უპირველესად მოდერნიზაციამ შეცვალა სახელმწიფოს ბუნება, ერთი მხრივ, გაზარდა მისი პასუხისმგებლობა და, მეორე მხრივ, შეასუსტა მისი კონტროლი. ამის შედეგი იყო ის, რომ შეიცვალა საერთაშორისო ურთიერთობების ძალაზე დამყარებული მოდელი. ძალა ნაკლებად გამოსადეგი გახდა. სახელმწიფოები იძულებულნი შეიქნენ ურთიერთობები ჰქონოდათ სხვა აქტორებთან საკუთარი მიზნების მისაღწევად, შესაბამისად დადგა სახელმწიფოს, როგორც აქტორის იდენტურობის საკითხიც.

2) გარკვეულ მსგავსებას ამჟღავნებს პირველ შემთხვევასთან უოლტ როსტოუს (W. Rostow) გამოთქმული თვალსაზრისი, რომლის თანახმადაც, ეკონომიკური აღმავლობის მოდელი აუცილებლად გულისხმობს ინდუსტრიალიზაციას. ნაკლებად განვითარებულმა ეკონომიკებმა აუცილებლად უნდა გამოიყენონ განვითარებული ეკონომიკის მოდელი წარმატების მისაღწევად და ამ მხრივ მათ შორის კავშირი მყარდება.

3) ლიბერალური პარადიგმა გულისხმობს ეკონომიკურ ურთიერთდამოკიდებულებას და ტრანსნაციონალური აქტორების არსებობს. ამას ხაზს უსვამენ რ. კუპერი (R. Cooper) და ჯ. ნაი (J.S. Nye).

4) მარშალ მაკლუჰანმა (M. McLuhan) 1964 წელს გამოაქვეყნა ცნობილი ნაშრომი „გლობალური სოფელი“, რომელშიც აღნიშნული იყო, რომ ელექტრონული კომუნიკაციების განვითარება შესაძლებლობას მოგვცემდა მსოფლიოს სხვადასხვა ადგილებში მიმდინარე პროცესების თვალყურის დევნებს. ყოველივე ეს გამოიწვევდა დროისა და სივრცის კომპრესიას, იმდენად, რომ დაიკარგებოდა ტრადიციული იდენტურობა (უნდა აღინიშნოს, რომ ელექტრონული კომუნიკაციების განვითარება გლობალიზაციის შემადგენელი, მაგრამ არა ერთადერთი ნაწილია).

5) 1972 წელს ჯონ ბარტონმა (J. Burton) იწინასწარმეტყველა „მსოფლიო საზოგადოების“ წარმოქმნა, რომელშიც შემცირდებოდა სახელმწიფოთა სისტემის როლი და გაიზარდებოდა არასახელმწიფოებრივ აქტორთა მნიშვნელობა.

6) 60- 70- 80-იან წლებში დიდ მუშაობას ეწეოდა მსოფლიო წესრიგის მოდელის პროექტი (WOMP). იგი შეიქმნა სახელმწიფოთა-შორისო სისტემისათვის ალტერნატივების გამოსანახად, რომელიც შეამცირებდა ომის საფრთხეს. მუშაობის ფოკუსირება ხდებოდა მსოფლიო მმართველობაზე, რაც დღეს, გლობალიზაციის პირობებ-

ში, განსაკუთრებულ აქტუალურ საკითხს წარმოადგენს. 90-იანი წლებიდან პროექტი ძირითადად ზრუნავს ლარიზი ქვეყნების მოსახლეობის ცხოვრების პირობების გაუმჯობესებასა და გარემოს დაცვაზე.

7) გარკვეული პარალელები არსებობს გლობალიზაციის იდეებსა და საერთაშორისო საზოგადოების არსებობის მომზრეთა შორის. მათ შორის არიან დ. ჰელდი (G. Held) და ჰ. ბული (H. Bull). ისინი მიიჩნევენ, რომ საუკუნეების მანძილზე იქმნებოდა საერთო და შეთანხმებული ნორმების სისტემა და ურთიერთგაგების საფუძველი სახელმწიფო ლიდერებს შორის, რაც იძლევა უფრო მეტად საზოგადოების, ვიდრე საერთაშორისო სისტემის ფორმირების საშუალებას. ყოველივე ამას იგი ნათლავდა „ახალ მედიევალიზმად“. მაგრამ საკმაოდ ბუნდოვანი იყო იმ შემთხვევაში, როდესაც მიიჩნეოდა, რომ ზენაციონალური და საერთაშორისო ორგანიზაციები მეტოქეობას გაუნევენ სახელმწიფოს, მაგრამ იმავდროულად მსოფლიო საზოგადოების განვითარება არ გამოიწვევდა ეროვნული სახელმწიფოს გაქრობას.

8) ფ. ფუკუიამამ 1999 წელს გამოაქვეყნა ნაშრომი „ისტორიის დასასრული“. მისი თვალსაზრისით, ეკონომიკური ბაზრის შექმნის შედეგად გაძლიერებული ლიბერალური დემოკრატია შეცვლის მმართველობის ყველა სხვა ფორმას. იგი აღიარებს სხვა რეჟიმების არსებობას, მაგრამ მიიჩნევს, რომ კომუნისმს, ფაშიზმსა თუ ისლამს არ შეუძლია ისეთი ეკონომიკური კეთილდღეობის მოტანა, როგორც ლიბერალურ დემოკრატიას. ამდენად, ლიბერალური დემოკრატის გამარჯვება თავისთავად გამოძინარეობს საზოგადოებათა ინტერესებიდან.

9) არსებობს გარკვეული მსგავსება გლობალიზაციის პოლიტიკურ ასპექტებსა და „ლიბერალური მშვიდობის“ თეორიას შორის. ლიბერალური სახელმწიფოები არ იბრძვიან ერთმანეთში. ისტორიაში არსებობს პროგრესი, რაც სულ უფრო რთულს ხდის ომების დაწყებას.

გლობალიზაცია: მითი თუ რეალობა?

ქვემოთ განვიხილავთ გლობალიზაციის დადებით და უარყოფით მხარეებს.

გლობალიზაციის დადებითი მხარეებია:

1. ეკონომიკური ტრანსფორმაციის საშუალება იმდენად დიდია, რომ იგი ქმნის ახალ მსოფლიო პოლიტიკას. სახელმწიფოები აღარ არიან ჩაკეტილი ერთობები და მათ არ შეუძლიათ აკონტროლონ საკუთარი ეკონომიკები. სახელმწიფოთა ეკონომიკები არასოდეს ყოფილა ესოდენ ურთიერთდამოკიდებული ვაჭრობის

განვითარებითა და ფინანსების ბრუნვით.

2. **კომუნიკაციებმა** ფუნდამენტური რევიზიული მოახდინეს იმ საშუალებებში, რომლებითაც ჩვენ ვუკავშირდებით დანარჩენ მსოფლიოს. ჩვენ ვცხოვრობთ მსოფლიოში, რომელშიც ერთ ადგილას მიმდინარე მოვლენებზე პირდაპირი დაკვირვება ხდება მეორე ადგილიდან. ელექტრონული კომუნიკაციები აფართოებს იმ სოციალური ჯგუფების ცნებებს, რომლებშიც ჩვენ ვცხოვრობთ და ვმოღვაწეობთ.

3. დღეს რეალობას წარმოადგენს **გლობალური კულტურის** არსებობა. ურბანისტული რეგიონები სულ უფრო ემსგავსებიან ერთმანეთს. მსოფლიო გლობალურ კულტურას იყენებს, რომლის მნიშვნელოვანი ნაწილი პოლიფუდიდან მოდის.

4. მსოფლიო უფრო **ჰომოგენური** ხდება, განსხვავებები ხალხებს შორის იშლება.

5. **დრო და სივრცე იკუმშება.** ჩვენი ძველი წარმოდგენები გეოგრაფიულ სივრცესა და ქრონოლოგიურ დროზე იცვლება თანამედროვე კომუნიკაციებისა და მედიის სისწრაფის საშუალებით.

6. **იქმნება მსოფლიო სახელმწიფოებრივი მოწყობა** ტრანსნაციონალური საზოგადოებრივი და პოლიტიკური მოძრაობებით, ხორციელდება ფუნქციების გადაცემა სახელმწიფოდან ზესახელმწიფო, ტრანსნაციონალურ და საერთაშორისო კავშირებზე.

7. ვითარდება **კოსმოპოლიტური კულტურა**. ხალხი იწყებს „აზროვნებას გლობალურად და მოქმედებას ლოკალურად“.

8. **ყალიბდება რისკის კულტურა**, როდესაც ადამიანები აცნობიერებენ, რომ გლობალურ პრობლემებს (შიდსი, გარემოს დაბინძურება) მხოლოდ სახელმწიფოები ვერ გადაწყვეტენ.

მიუხედავად იმისა, რომ თვალსაჩინოა გლობალიზაციის ამ შედეგების პროგრესული მნიშვნელობა, არსებობს გლობალიზაციის მეორე, არასასურველი მხარეც, რომლის წარმოსაჩენად ძირითადად შემდეგ არგუმენტებს იყენებენ:

1. ერთი თვალსაზრისით, გლობალიზაციას წარმოადგენს **კაპიტალიზმის ყველაზე გვიანდელი ფაზა**. ჯ. პირსტი (J. Hirst) და ე. ტომპსონი (E. Thompson) ხაზს უსვამენ, რომ გლობალიზაცია ნათლად ამჟღავნებს ეროვნული მთავრობების უუნარობას გლობალური ტენდენციების წინაშე. ყოველივე ეს ბოლოს უღებს მთავრობების მცდელობას დაიმორჩილონ გლობალური ეკონომიკური ძალები, მოახდინონ მათი კონტროლი და რეგულირება. ამგვარი სიტუაცია სულაც არ არის უნიკალური და გაცილებით უფრო ღრმად აქვს გამდგარი ფესვები, ვიდრე წარმოგვიდგენია. ამ მხრივ შეიძლება გამოიყოს ხუთი მთავარი ეკონომიკური ფაქტორი: 1) ამჟამინდელი მსოფლიო ეკონომიკა არ არის

ერთადერთი ისტორიაში. მსგავსი რამ არსებობდა 1870-1914 წლებში; 2) მართლაც, ტრანსნაციონალური კომპანიები მეტად იშვიათია. ძირითადად ნაციონალური კომპანიები არსებობენ, რომელთა მოღვაწეობასაც საერთაშორისო ხასიათი აქვს; 3) არ არსებობს ფინანსების მოძრაობა განვითარებული სამყაროდან განვითარებადის მიმართულებით. პირდაპირი ინვესტირება ძირითადად კონცენტრირებულია განვითარებულ სამყაროში; 4) მსოფლიო ეკონომიკა არ არის გლობალური, ვინაიდან ვაჭრობა, ინვესტიციები და ფინანსები კონცენტრირებულია სამ ბლოკში – აშშ-ში, დასავლეთ ევროპასა და იაპონიაში; 5). ამ სამ ბლოკს, თუკი ისინი მოახდენენ პოლიტიკის კოორდინირებას, ძალუძთ განახორციელონ გლობალური ეკონომიკური ბაზრისა და ძალების რეგულირება. ყოველივე ეს მეტად მნიშვნელოვანი ხედვაა, მაგრამ გლობალიზაციის მხოლოდ ეკონომიკურ ასპექტებს მოიცავს.

2. გლობალიზაცია მეტად არათანაბარია თავისი შედეგებით. იმის აღნიშვნა, რომ ადამიანთა დიდ რაოდენობას არ შეუძლია მოიხმაროს ინტერნეტი, ოდნავ გადაჭარბებულია, მაგრამ ბევრ ადამიანს თავის ცხოვრებაში არასოდეს გამოუყენებია ტელეფონი. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, გლობალიზაციის სასურველ შედეგებს იმკის მხოლოდ განვითარებული სამყარო, მაშინ, როდესაც გლობალიზაციის სიკეთე არანაირად არ აისახება დანარჩენ მსოფლიოზე.

3. უკვე აღინიშნა იყო, რომ არსებობს თვალსაზრისი, რომლის თანახმადაც გლობალიზაცია წარმოადგენს დასავლური იმპერიული ზმის ყველაზე გვიანდელ ფაზას. გლობალიზაცია დასავლეთმა წამოიწყო. რა ადგილი აქვს მასში არადასავლურ ფასეულობებს? გლობალიზაცია მსოფლიოს დასავლური თვალთახედვის ტრიუმფია მსოფლიოს არადასავლური კულტურების თვალთახედვის ხარჯზე.

4. გლობალიზაციის შედეგად ბევრი ნაგებული რჩება. ლიბონის ლოზუნგით ხდება ლარიბი ქვეყნების ხალხთა უფრო მეტი ექსპლუატაცია. ტექნოლოგიები, რომელიც თან ახლავს გლობალიზაციას, ავტომატურად ხელს უწყობს მსოფლიოს ყველაზე წარმატებული ეკონომიკების წინსვლას და არ ითვალისწინებს ადგილობრივი მწარმოებელი ხალხების ინტერესებს.

5. გლობალიზაციის ძალები არ არის ყოველთვის „სიკეთის მომტანი“ ძალები. გლობალიზაცია სასურველ პირობებს ქმნის ნარკობიზნესისათვის, საერთაშორისო ტერორიზმისათვის. ინტერნეტის ქსელში გამეფებული ანარქია კი წარმოშობს კითხვებს ცენზურისა და ზოგიერთი მასალის მოხმარებაზე შეზღუდვის დაწესების შესახებ.

6. თუკი დავუბრუნდებით გლობალიზაციის ე.წ. გლობალური მმართველობის ასპექტებს, ყველაზე მეტ შემოფოთებას იწვევს

ის, თუ როგორ და ვის წინაშე არიან პასუხისმგებელნი და დემოკრატიულად ანგარიშვალდებულნი საერთაშორისო სოციალური მოძრაობები? თუკი IBM და შელი სულ უფრო მეტ ძალას შეიძენენ, რამდენად ანგარიშვალდებულნი იქნებიან და დაექვემდებარებიან ისინი დემოკრატიულ კონტროლს? დევიდ პელდი ყოველივე ამას უწოდებს „კოსმოპოლიტიურ დემოკრატიას“. მაგრამ გლობალიზებული მსოფლიოს სულ უფრო გაძლიერებული აქტორები სწორედ რომ აღარ არიან ანგარიშვალდებულნი. ამგვარი არგუმენტი შეეხება ისეთ „კარგ“ აქტორებსაც, როგორცაა საერთაშორისო ამნისსტია ან მწვანეთა მოძრაობა.

7. საბოლოოდ, საკუთრივ გლობალიზაციის ცნება გარკვეულწილად **პარადოქსულია**. ერთი მხრივ, იგი ყოველთვის გამოისახება, როგორც დასავლეთის, ბაზრისაკენ მიმართული ფასეულობების ტრიუმფი, მაგრამ როგორ ავხსნით იმ უზარმაზარ ეკონომიკურ წარმატებას, რომელსაც მიაღწია ზოგიერთმა ქვეყანამ გლობალურ მსოფლიოში? აქ ჩვენ უპირველესად ვგულისხმობთ ე.წ. აზიის „ვეფხვებს“ – სინგაპურს, ტაივანს, მალაიზიასა და კორეას, რომლებმაც უდიდეს ეკონომიკურ წარმატებებს მიაღწიეს, მაგრამ, ამასთანავე, იცავენ ე.წ. „აზიურ ფასეულობებს“ და უარყოფენ დასავლურს. სწორედ ეს არის პარადოქსი – მათ წარმატებას მიაღწიეს დასავლურ ფასეულობათა გამოყენების გარეშე. აქედან გამომდინარე, გარკვეულად ბუნდოვანი ხდება გლობალიზაციის ცნება, რომლის თანახმადაც ეს პროცესი გულისხმობს დასავლური ფასეულობების გავრცელებას მთელ მსოფლიოში. თუკი ეს ქვეყნები გააგრძელებენ ეკონომიკურ და სოციალურ მოდერნიზაციას, შეიქმნება მომავალი დებატების პირობები „დასავლურ“ და „აზიურ“ ფასეულობებს შორის რელიგიის, ადამიანთა უფლებებისა თუ სხვა სფეროებში.

საკვანძო საკითხები:

- სამი თეორია არა იმდენად სხვადასხვა შეხედულებებია ერთსა და იმავე სამყაროზე, არამედ უფრო მეტად სამი თეორიაა სხვადასხვა სამყაროს შესახებ, ვინაიდან თითოეული თეორია ფოკუსირებას ახდენს მსოფლიო პოლიტიკის სხვადასხვა ასპექტზე.
- გლობალიზაციის პირობებში მსოფლიოში პოლიტიკური, ეკონომიკური, კულტურული და სოციალური მოვლენები სულ უფრო და უფრო ურთიერთდაკავშირებული ხდება და უფრო ფართო მნიშვნელობას იღებს.
- გლობალიზაციას გააჩნია როგორც დადებითი, ისე უარყოფითი მხარეები.

კითხვები და დავალებები:

1. რა უმთავრესი თეორიები არსებობს საერთაშორისო ურთიერთობათა ხასიათის შესახებ?
2. რომელი თანმთხვევი დებულებები ახასიათებთ საერთაშორისო ურთიერთობათა თეორიებს?
3. ვინ არიან საერთაშორისო ურთიერთობათა ახალი და არატრადიციული აქტორები?
4. არის თუ არა გლობალიზაცია ახალი ფენომენი მსოფლიო პოლიტიკაში?
5. როგორ ხსნის სხვადასხვა თეორია გლობალიზაციას?
6. დააბასიათეთ გლობალიზაციის დადებითი და უარყოფითი მხარეები.

ლიტერატურა:

- ა. რონდელი, საერთაშორისო ურთიერთობები (თბ.: თბილისის დამოუკიდებელი უნივერსიტეტი, 1996).
- D.A. Baldwin, Neorealism and Neoliberalism: The Contemporary Debate (New York: Columbia Univ. Press, 1993).
- U. Beck, Was ist Globalisierung? Fr. am M., 1997.
- P. Hirst & G. Thompson, Globalization in Question (Cambridge: Polity Press, 1996).
- R. Lebow, Th. Risse-Kappen, International Relations Theory and the End of the Cold War (NY: Columbia, 1995).
- J.N. Rosenau, Turbulence in World Politics (Princeton: Univ. Pres, 1990).
- P. Viotti & M. Kauppi, International Relation Theory: Realism, Pluralism, Globalism (New York: Macmillan, 1993).

II. საერთაშორისო ურთიერთობათა კანონზომიერებანი

თავიდანვე უნდა აღინიშნოს, რომ საერთაშორისო ურთიერთობათა კანონზომიერებების პრობლემა ერთა-ერთი ყველაზე ნაკლებად დამუშავებული და ყველაზე მეტად სადისკუსიო თემაა. ეს აიხსნება, პირველ რიგში, საზოგადოებრივ ურთიერთობათა ამ სფეროსათვის დამახასიათებელი სპეციფიკით, რომელშიც განსაკუთრებით რთულია აღმოაჩინო ამა თუ იმ მოვლენისა და პროცესის განმეორება და სადაც, ამ მიზეზით, კანონზომიერებათა მთავარ მახასიათებლებს წარმოადგენს მათი შედარებითი, ფარდობითი და გაურკვეველი ხასიათი.

პოლიტიკური რეალიზმის თეორიის ერთ-ერთ ყველაზე მიმზიდველ მახასიათებელს წარმოადგენს ის, რომ იგი ცდილობს დაამტკიცოს იმ აზრის ჭეშმარიტება, რომლის თანახმადაც საერთაშორისო პოლიტიკას საფუძვლად უდევს იგივე ობიექტური და უცვლელი კანონები პოლიტიკური ქცევისა, რომლის ძირების მოძიებაც თავად ადამიანის ბუნებაში შეიძლება. პოლიტიკური რეალიზმის ცენტრალური ცნება – **„ინტერესი, გამონატული ძალაუფლების ტერმინებით“** უკავშირებს საერთაშორისო ურთიერთობების კანონების არსებობას ადამიანთა მოთხოვნილებას უსაფრთხოებაზე, კეთილდღეობასა და განვითარებაზე, რაც უნდა დაიცვას სახელმწიფომ საგარეო-პოლიტიკური მოღვაწეობისას. პოლიტიკური რეალიზმი ხაზს უსვამს, რომ აუცილებელია საერთაშორისო ურთიერთობათა განხილვა არა რაიმე იდეალის თვალსაზრისით, რამდენად მომზიბველელიც არ უნდა იყოს ეს იდეალი, არამედ მისი არსით – პოლიტიკის საფუძველზე.

„საერთაშორისო პოლიტიკა, მსგავსად სხვა ნებისმიერი პოლიტიკისა, წარმოადგენს ბრძოლას ძალაუფლებისათვის; რანაირიც არ უნდა იყოს საერთაშორისო პოლიტიკის საბოლოო მიზანი, მის უშუალო მიზანს ყოველთავის წარმოადგენს ძალაუფლება.“

ჰ. ჯ. მორგენტაუ (H. J. Morgenthau)

არ უარყოფენ რა მსოფლიო საერთაშორისო წესრიგის ჰარმონიულობის მიღწევის აუცილებლობას, რომელიც დაეფუძნება უნივერსალურ ფასეულობებს, დემოკრატიასა და სამართლის უზენაესობას, პოლიტიკური რეალისტები იმავდროულად ხაზს უსვამენ, რომ თანამედროვე მსოფლიოში საერთაშორისო პოლიტიკის ერთ-ერთი მთავარი მახასიათებელია დიდი სახელმწიფოების მუდმივი სწრაფვა შეინარჩუნონ საერთაშორისო არენაზე არსებული სტატუს-კვო, თუკი იგი მისაღებია მათი ინტერესებისათვის, ანდა მოინდომონ მისი შეცვლა, თუ ეს მათ ინტერესებში შედის. თავის მხრივ, ეს ინვესს საერთაშორისო ურთიერთობათა განსაკუთრებულ კონფიგურაციას, რასაც **ძალთა**

ბალანსს უწოდებენ და, შესაბამისად, იმგვარი პოლიტიკის განხორციელებას, რომელიც მოწოდებულია შეინარჩუნოს ეს ბალანსი.

ნეორეალიზმის ერთ-ერთი დამფუძნებელი კ. უოლცი მიიჩნევს, რომ სახელმწიფოთა სტრატეგიული ურთიერთდამოკიდებული ქცევის სიტუაციაში, მათი პოლიტიკა აიხსნება არა მხოლოდ შიდა მიზეზებით, არამედ სხვა სახელმწიფოთა მოქმედებითა და ქცევითაც. აქედან გამომდინარე, თუ ჩვენ გვინდა გავიგოთ ან ვეცადოთ წინასწარ განვსაზღვროთ ამგვარი ქცევა, მაშინ უნდა გავითვალისწინოთ სახელმწიფოთაშორისო სისტემის თავისებურებები, მისი სტრუქტურის სპეციფიკა.

პოლიტიკური რეალიზმი სკეპტიკურად უყურებს საერთაშორისო „საზოგადოების“ რეგულირების შესაძლებლობას სამართლებრივი ნორმების ანდა ზნეობრივი ფასეულობების საფუძველზე. როგორც გ. შვარცენბერგერი (G. Schwarzenberger) წერს, „საზოგადოებაში, რომელშიც არ არსებობს უზენაესი ხელისუფლება, კანონის მთავარ ფუნქციას წარმოადგენს ძალისა და იერარქიის უზენაესობის მხარდაჭერა, რომელიც სწორედ ძალას ეყრდნობა და ხშირ შემთხვევაში საერთაშორისო სამართალი გამოიყენება სწორედ ამ მიზნებისათვის. იგივე შეიძლება ითქვას საერთაშორისო მორალთან დაკავშირებით: სახელმწიფო თავის მთავარ დანიშნულებად მიიჩნევს არა იმას, რომ აკონტროლოს საკუთარი ქცევა, არამედ იმას, რომ იყოს ძალოვანი იარაღი პოტენციური თუ რეალური მტრების წინააღმდეგ.“

ამგვარად, პოლიტიკური რეალიზმის თეორიის მიხედვით საერთაშორისო ურთიერთობათა მთავარ კანონზომიერებებს წარმოადგენენ: უპირობო და პრიორიტეტული როლი სახელმწიფოსი, როგორც მთავარი და რეალურად ერთადერთი აქტორისა საერთაშორისო ურთიერთობებში; სახელმწიფოს საგარეო პოლიტიკის განპირობება ნაციონალური ინტერესებით; ძალა (პირველ რიგში სამხედრო), როგორც ამ მიზნების მიღწევის მთავარი იარაღი; დიდ სახელმწიფოთა წარმმართველი როლი მსოფლიო პოლიტიკაში; ძალთა ბალანსი, როგორც საერთაშორისო სტაბილურობის შენარჩუნების საშუალება და საერთაშორისო წესრიგის მთავარი რეგულატორი.

რეალიზმის საკვანძო კონცეფციები

ანარქია: ნიშნავს არა ქაოსს, არამედ პოლიტიკური ხელისუფლების არარსებობას.

ანარქიული სისტემა: საერთაშორისო პოლიტიკის „მომანქსრიგებელი პრინციპი“, რომლითაც განისაზღვრება მისი სტრუქტურა.

ძალთა ბალანსი: სახელმწიფოთა შორის ძალთა გათანასწოლება. „ისტორიკოსი“ რეალისტები მას მიიჩნევენ დიპლომატიის პროდუქტად, „სტრუქტურალისტი“ რეალისტები კი მასში ხედავენ ბუნებრივი გათანასწორებისაკენ მიმართულ ტენდენციას.

ჰეგემონია: ძალოვანი სახელმწიფოს უნარი საკუთარი სისტემის ორბიტაში მოაქციოს სხვა სახელმწიფოები და მისი გავლენა გავრცელდეს ლიდერობიდან დომინირებამდე.

საერთაშორისო სისტემა: სხვადასხვა ურთიერთკავშირში მყოფი ნაწილების ერთობა, რომელსაც კონკრეტული ფორმა აქვს მიღებული. სისტემებს გააჩნიათ დამახასიათებელი პრინციპები, როგორცაა იერარქია (საშინაო პოლიტიკაში) და ანარქია (საერთაშორისო პოლიტიკაში).

ნაციონალური ინტერესი: სახელმწიფოთა ლიდერების მიერ იმის განსაზღვრა, თუ რა არის ყველაზე მნიშვნელოვანი ქვეყნისათვის.

ნეოლიბერალების თვალსაზრისით, ეს კანონზომიერებანი არასოდეს ყოფილა ეჭვგარეშე და უკანასკნელმა ათწლეულებმა კიდევ უფრო დააკნინა მათი ჭეშმარიტების დონე. როგორც ჯ. ნაი თვლის, დღეს საერთაშორისო ურთიერთობების მრავალ სფეროში კერძო სუბიექტებსა და არცთუ ისე დიდ სახელმწიფოებს გააჩნიათ გაცილებით უფრო დიდი შესაძლებლობები, ვიდრე ადრე. იმავდროულად მცირდება დიდ სახელმწიფოთა უნარი გამოიყენონ ტრადიციული ძალოვანი პოტენციალი საკუთარი მიზნების მისაღწევად. ძალის გამოყენება სულ უფრო იშვიათად ხდება, ძალა კი ნაკლებად მნიშვნელოვანი. ბ. ბადი (B. Badie) მიიჩნევს, რომ 90-იანი წლების მსოფლიო ეძებს ურთიერთობათა ახალ ფორმებსა და ახალ სუბიექტებს. ნაციონალური ინტერესის კანონზომიერება კარგავს თავის ადრინდელ მნიშვნელობას. თანამედროვე ძალის მრავალი მნიშვნელოვანი ელემენტი გამოდის სახელმწიფო ხელისუფლების კონტროლიდან და სახელმწიფოთაშორის სისტემას უტოვებს მეტად მწირ საშუალებებს მიმდინარე მოვლენებზე ეფექტური გავლენის მოსახდენად. თანამედროვე საერთაშორისო ურთიერთობები სულ უფრო ნაკლებ საბაბს იძლევა იმისათვის, რომ განხილულ იქნეს, როგორც სახელმწიფოთა შორის ურთიერთობა, ვინაიდან დღეს მიმდინარეობს არსებითი და, ალბათ, გარდაუვალი ცვლილებები მსოფლიოს გადახანცილების ხერხებში, მის ფუნქციონირებაში. ამოსავალი დებულებები, რომლებზედაც საუკუნეთა მანძილზე იყო ჩამოყალიბებული საერთაშორისო წესრიგის ისტორიული ტიპები, როგორცაა „უსაფრთხოება“, „ტერიტორიული ხელშეუხებლობა“, „სახელმწიფო სუვერენიტეტი“, „ხელისუფლების ლოიალურობა“, ან იცლებათათვის არსისაგან, ან იქნეს სრულიად ახალ მნიშვნელობას.

საერთაშორისო ურთიერთობებში ყველა ამ ახალი ტენდენციის საფუძველს წარმოადგენს მსოფლიოს მზარდი ურთიერთდამოკიდებულების კანონზომიერება მიკროელექტრონულ, კავშირგაბმულობის, ტრანსპორტის სფეროებში და კომუნიკაციების რევოლუციების გავლენით. ამის შედეგი ხდება მსოფლიო პოლიტიკის სფეროში ახალი, არატრადიციული აქტორების შეჭრა – არასამთავრობო ორგანიზა-

ციების, ფინანსური კომპანიების, მულტინაციონალური კორპორაციების, კერძო ჯგუფების, დემოკრაფიული ნაკადის, მაფიოზური სტრუქტურებისა და რიგითი ინდივიდების სახით. სახელმწიფოებს უკვე აღარ შეუძლიათ, როგორც ადრე, აკონტროლონ მათი მოღვაწეობა, რომელიც სულ უფრო ხშირად ხორციელდება სახელმწიფო სუვერენიტეტის გვერდის ავლითა და მისი არსებობის მიუხედავადაც. ამ მიზეზით სახელმწიფოს მონოპოლია საერთაშორისო ურთიერთობებში კნინდება, თუმცა იგი კვლავ აცხადებს ამაზე პრეტენზიას. გეოსტრატეგიული პრიორიტეტები კარგავს მნიშვნელობას. შიდა და საგარეო პოლიტიკა სულ უფრო ურთიერთგამჭვირვალე ხდება, მათ შორის საზღვარი თანდათანობით იშლება. საერთაშორისო ურთიერთობები კი სულ უფრო ტრანსნაციონალურ და ნაკლებად მართულ ხასიათს იძენს. სწორედ ზემოთქმულზეა ჩამოყალიბებული მ. ნიკოლსონის (M. Nicolson) „**მონანლიეობის პარადოქსი**“. მისი არსია ის, რომ რამდენადაც ნაკლებია საერთაშორისო ურთიერთქმედებების მონანლიეთა რიცხვი და ამ ურთიერთობათა მრავალგვარობა, მით უფრო მონესრიგებულია საერთაშორისო ურთიერთობათა სისტემა და პროგნოზირებადია ცალკეულ მონანლიეთა ქმედებები და მათი შედეგები. იმ შემთხვევაში კი, როდესაც საერთაშორისო ურთიერთობები ივსება ახალი მონანლიეებით, პროგნოზირება და შესაბამისად სათანადო ეფექტური ღონისძიებების გატარება სულ უფრო რთული ხდება.

ლიბერალიზმის საკვანძო კონცეფციები

კოლექტიური უსაფრთხოება: სისტემის შიგნით მყოფი ნებისმიერი სახელმწიფო ეთანხმება იმ აზრს, რომ ერთის უსაფრთხოება ეხება ყველას და მზად არის შეურთდეს კოლექტიურ ძალებს აგრესიასთან დასაპირისპირებლად.

დემოკრატიის კოსმოპოლიტური მოდელი: რეგიონული პარლამენტების შექმნა და ამგვარი რეგიონული ორგანიზაციების (მაგალითად, ევროკავშირი) სულ უფრო მეტი ძალაუფლებით აღჭურვა. ადამიანის უფლებათა შესახებ არსებული კონვენციები მიღებულ უნდა იქნეს ნაციონალური პარლამენტების მიერ და მათ დაცვაზე მონიტორინგი უნდა განახორციელოს ადამიანის უფლებათა საერთაშორისო სასამართლომ; გაერო უნდა შეიცვალოს ჭეშმარიტად დემოკრატიული და ანგარიშვალდებული გლობალური პარლამენტით.

დემოკრატიული მშვიდობა: ომი წარმოუდგენელია დემოკრატიულ სახელმწიფოებს შორის.

ინტეგრაცია: სახელმწიფოთა მჭიდრო დაკავშირების პროცესი რეგიონულ და საერთაშორისო კონტექსტში.

ლიბერალიზმი: იდეოლოგია, რომლის ქვაკუთხედსაც წარმოად-

გენს ინდივიდის თავისუფლება. ლიბერალთა უმრავლესობისათვის სახელმწიფოს შექმნა აუცილებელია ინდივიდის თავისუფლების შესანარჩუნებლად, რასაც შეიძლება დაემუქრონ სხვა ინდივიდები და სახელმწიფოები. მაგრამ სახელმწიფო ნებისმიერ შემთხვევაში უნდა იყოს კოლექტიური ნების და არა ძალაუფლების მქონე სუბიექტის მსახური.

პლურალიზმი: ზოგადი ტერმინი, გავრცელებული ამერიკულ პოლიტიკურ მეცნიერებაში. იყენებენ საერთაშორისო ურთიერთობათა ის თეორეტიკოსები, რომლებიც უარყოფენ სახელმწიფოს უპირველესობის რეალისტურ მრწამსს.

მსოფლიო მთავრობა: ასოცირებულია უპირველესად იმ იდეალისტებთან, რომლებიც მიიჩნევენ რომ მშვიდობა ვერასოდეს მიიღწევა სეპარატულ სახელმწიფოებად დანანევრებულ მსოფლიოში. მშვიდობის უპირველესი გარანტია უნდა გახდეს საყოველთაო მსოფლიო მთავრობის შექმნა.

ზემოთქმულიდან გამომდინარეობს საერთაშორისო ურთიერთობების ურთიერთდამოკიდებულება და ტრანსნაციონალიზაცია; სახელმწიფოს მიერ ადრინდელი „მოდის კანონმდებლის“ როლის დაკარგვა მსოფლიო არენაზე ურთიერთქმედებებისას; ძალისა და შესაბამისად ძალთა ბალანსის, როგორც ამ ურთიერთქმედებათა რეგულატორის, მნიშვნელობის შემცირება; „სუვერენიტეტის მიღმა მყოფი აქტორების“ რიცხვისა და მნიშვნელობის გაზრდა და ამით განპირობებული „მონაწილეობის პარადოქსი“. საზღვრების ნაშლა შიდა და საერთაშორისო პოლიტიკას შორის – ამგვარია „ტრანსნაციონალიზმის“ იდეური შესატანი საერთაშორისო ურთიერთობათა კანონზომიერებების შეცნობაში.

რაც შეეხება **ნეომარქსიზმს**, ანუ **მსოფლიო სისტემის** თეორიას, საერთაშორისო ურთიერთობათა კანონზომიერებების შესწავლისას მისი ამოსავალი წერტილია გლობალური კაპიტალისტური მსოფლიოს სისტემის ჩარჩოებში არსებული ეკონომიკური და სოციალური უთანასწორობა, მსოფლიო მეურნეობის პერიფერიის დამოკიდებულება მის ცენტრზე. მსოფლიო-ეკონომიკის გლობალიზაცია, რომელსაც თან ახლავს ყველაზე მდიდარი ქვეყნებისა და ხალხების სიმდიდრის ზრდა, იწვევს სოციალური კავშირების დარღვევას, უმართავ დემოგრაფიულ ნახტომებს და მსოფლიო მასშტაბით აღმავალ პოლარიზაციას მდიდრებსა და ღარიბებს შორის. არსებობს იმის ალბათობა, რომ ამ პროცესების განვითარებისა და გამძაფრების პირობებში ყველაზე უპოვარი ფჯუფები შეძლებენ თავიანთი ძალისხმევის კოორდინირებას, რათა შეამსუბუქონ ამგვარი პროცესების არასასურველი შედეგები. ამგვარი კოორდინაციის შედეგი შეიძლება გახდეს სრულიად ახალი ტიპის სა-

ზოგადოებების, სახელმწიფოებისა და მსოფლიო წესრიგის ეტაპობრივი მშენებლობა.

ნეომარქსისტები ამტკიცებენ, რომ კაპიტალისტურ მსოფლიოსისტემაში გაბატონებული ჰიპერლიბერალიზმის იდეოლოგია ცვლის ნაციონალური სუვერენიტეტის როლს. სახელმწიფოს როლი მათ მიერ განიხილება, პირველ რიგში, საბაზრო ძალების დამხმარეს სახით და იგი კარგავს მოსახლეობის სოციალური დამცველის როლს. ლარიბი რეგიონების სასარგებლოდ გადანაწილება განიხილება ზემოაღნიშნული იდეოლოგიის ჩარჩოებში, როგორც „პროტექციონისტული ჩარევა“, რომელიც ეწინააღმდეგება ბაზრის ლოგიკას. ამის გამო რეგიონები სულ უფრო ნაკლებად უკავშირებენ საკუთარ ინტერესებს ცენტრს. მდიდრებს აღარ უნდათ ლარიბებისათვის მატერიალური დოვლათის განაწილება, ლარიბები კი თვლიან, რომ გამოყოფა ყველა პრობლემის საუკეთესო გადანყვევია იქნება.

საერთაშორისო ურთიერთობების დემოკრატიზაციას მიეყვარათ პოლიტიკური პროცესის მანიპულირებისაკენ მათი მხრიდან, ვისაც ხელუწიფება მისი დაფინანსება და ვინც ფლობს ნაციონალური და საერთაშორისო საზოგადოებრივი აზრის მანიპულირებისათვის აუცილებელ რთულ ტექნოლოგიებს. ასევე მიეყვარათ განვითარებული ქვეყნების სამომხმარებლო მოდელების სტანდარტიზაციასა და იმიტაციისაკენ. მაგრამ იმავდროულად იგი ინვესტ დივერსიფიკაციასაც, იგი აფართოებს საერთაშორისო ურთიერთობათა ახალი სუბიექტების გამოჩენის და მათ მიერ საკუთარი შეხედულებების გამოხატვის შესაძლებლობებს, აძლიერებს კულტურის უნიფიკაციისაგან თავის არიდების სურვილს.

ამგვარად, ნეომარქსისტული მიმდინარეობის მთავარი დედაარსია საერთაშორისო ურთიერთობების ისეთი ტენდენციების, როგორიცაა გლობალიზაცია, ურთიერთდამოკიდებულების გაზრდა და დემოკრატიზაცია, სახელმწიფოს სუვერენიტეტის როლის შეცვლა, **წინააღმდეგობრივი ხასიათის მტკიცება.**

ნეომარქსიზმის მაგალითზე (რომელიც ერთ-ერთი ყველაზე რადიკალური მიმდინარეობაა საერთაშორისო მეცნიერების დარგში) მკაფიოდ ჩანს, რომ თანამედროვე საერთაშორისო ურთიერთობების შესწავლის პროცესში პოლიტიკური მეცნიერება ამოდის იმის აღიარებიდან, რომ არსებობს საერთაშორისო ურთიერთობების საერთო და ყველას მიერ გაზიარებული კანონზომიერებანი. შევეცდებით მათ რეზიუმირებას:

ერთ-ერთი ასეთი კანონზომიერებაა თანამედროვე მსოფლიოში **ურთიერთდამოკიდებულების ხარისხის გაზრდა**, რომელიც გამოიხატება ეკონომიკური და ფინანსური პროცესების გლობალიზაციის,

ეკოლოგიური საფრთხის გაზრდის, საერთაშორისო ურთიერთობების დემოკრატიზაციისა და ჰუმანიზაციის არაერთმნიშვნელოვანი და ნინალმდეგობრივი მოვლენებით. ეს ურთიერთდამოკიდებულება სხვადასხვაგვარად შეიძლება იქნეს გაგებულნი სხვადასხვა თეორიული ტრადიციებისა და თეორიების მიმდევართა მიერ. მაგრამ ის ფაქტი, რომ მოხდა მისი აღიარება, კერძოდ, პოლიტიკური რეალიზმის ისეთი თავგადაკლული მომხრეების მიერ, როგორებიც იყვნენ გ. მორგენტაუ და რ. არონი (R. Aron), იმაზე მიუთითებს, რომ ახალი რეალობების გავლენით (პირველ რიგში, ლაპარაკია ბირთვულ იარაღზე) მსოფლიო განვითარებაში, ისინი მივიდნენ იმის აღიარებამდე, რასაც ადრე უაპელაციოდ უარყოფდნენ, კერძოდ, ატომურ ეპოქაში სრული უსაფრთხოება სამხედრო თვალსაზრისით ყველაზე ძლიერ სახელმწიფოსთვისაც კი შეუძლებელია. ეს ნიშნავს, რომ საერთაშორისო ურთიერთობებში ჩნდება ახალი, საერთო ინტერესები, რომელთა განხორციელება შეიძლება მხოლოდ ერთობლივი ძალისხმევით.

ამასთან დაკავშირებულია მეორე კანონზომიერება, რომელსაც განსაკუთრებით ხაზს უსვამენ ტრანსნაციონალისტები და რომელსაც აღიარებენ არა მხოლოდ ნეომარქსისტები, არამედ რეალისტებიც. მისი არსი შემდეგი სახისაა: სახელმწიფოები უკვე აღარ წარმოადგენენ საერთაშორისო ურთიერთობათა ერთადერთ მონაწილეებს და ახალ აქტორთა (ტრანსნაციონალური კორპორაციები, ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობები და ა.შ.) მიმართ პოლიტიკა აღარ შეიძლება აიგოს საგარეო პოლიტიკის ტრადიციული გაგების ჩარჩოებში. ამის გამო წარმოადგენა საერთაშორისო პოლიტიკაზე, როგორც შეჯიბრსა და მეტოქეობაზე სუვერენულ სახელმწიფოებს შორის, უნდა კორექტირებულ იქნეს და გასათვალისწინებელია განიარაღებისა და კოლექტიური უსაფრთხოების ფორმირების პროცესები. თავის მხრივ, ტრანსნაციონალისტები ხაზს უსვამენ, რომ საერთაშორისო ურთიერთობათა ანალიზის ფუნდამენტად რჩება ძალაუფლების ცნება. ისინი მიიჩნევენ, რომ ურთიერთდამოკიდებულება გავლენას ახდენს მსოფლიო პოლიტიკასა და სახელმწიფოთა ქცევაზე, მაგრამ ხელისუფლებათა ქცევაც ასევე ახდენს გავლენას ურთიერთდამოკიდებულების მოდელზე. სხვა სიტყვებით, საერთაშორისო ურთიერთქმედებების მონაწილეთა მრავალსახეობა, სახელმწიფო სუვერენიტეტის „შემსუბუქება“ და უსაფრთხოების შინაარსის შეცვლა არ იწვევს სახელმწიფოს გამოდევნას მსოფლიო პოლიტიკის არენიდან, იგი მხოლოდ ცვლის და ართულებს მის როლს სტაბილურობის შენარჩუნების საქმეში.

კიდევ ერთი კანონზომიერება ეხება საერთაშორისო სამართლის სფეროს. ცნობილია, რომ ნეოლიბერალთა თვალსაზრისით, საერთაშორისო ურთიერთობათა მთავარი რეგულატორები უნივერსალური

ზნეობრივი ნორმები, რომელთა კოდიფიცირებაც ხდება და ისინი იქცევიან სამართლებრივ იმპერატივებად. სწორედ ამ ნორმებზეა დაფუძნებული საერთაშორისო ინსტიტუტები. დაახლოებით მსგავსი პოზიცია უკავიათ ტრანსნაციონალისტებს, რომლებიც თვლიან, რომ საერთაშორისო წესრიგის დამყარებისა და შენარჩუნების საფუძველი და საშუალება უნდა იყოს არანაციონალური ან თუნდაც ზენაციონალური ხასიათის ნორმები, სტრუქტურები, ინსტიტუტები და პროცედურები. თუკი ლიბერალები განმარტავენ საერთაშორისო სამართალს, როგორც საერთაშორისო ურთიერთობების ერთადერთ ლეგიტიმურ რეგულატორს, პოლიტიკური რეალისტები და ნეომარქსისტები (თუმცა უნდა აღინიშნოს, რომ სრულიად სხვადასხვა მიზეზით) მიიჩნევენ, რომ არ შეიძლება საერთაშორისო სამართლის აბსოლუტიზაცია. ვინაიდან იგი შეიძლება ეწინააღმდეგებოდეს ეროვნულ ინტერესებს ან არასამართლიანი იყოს ხალხებს შორის ურთიერთობისას.

თუმცა ყველა თეორიის წარმომადგენელი აღიარებს, რომ საერთაშორისო სამართალში არსებული თანამედროვე ტენდენციები საერთაშორისო პოლიტიკასთან მჭიდრო კავშირის დემონსტრირებას ახდენს და ამ სფეროში მნიშვნელოვანი ცვლილებები ხორციელდება. საერთაშორისო სამართალი XIX ს-ში და უფრო ადრეულ საუკუნეებშიც ბატონობდა ყველა სუვერენულ სახელმწიფოზე და მის ამოცანას შეადგენდა არა ომის საფრთხის მოსპობა, არამედ მისი შეზღუდვა დროში, სივრცეში, წარმოების მეთოდებში და, შესაბამისად, მიზნად ჰქონდა ძალთა თანაფარდობის, ბალანსის დამყარება. XX ს-ის საერთაშორისო სამართალი კი მიზნად ისახავს ერთიანი სამართლებრივი სივრცის შექმნას სახელმწიფოთა დამოუკიდებლობის შენარჩუნებით. ზნეობრივი უნივერსალიებისა და საერთო-სამართლებრივი ნორმების ჩამოყალიბება არ არის ერთმნიშვნელოვანი პროცესი. კონფლიქტის შედეგი გლობალურ სოლიდარობასა და კონკრეტული სახელმწიფოს ინტერესების, კონკრეტული კულტურისა და ეთნონაციონალური ჯგუფის მხარდაჭერას შორის არ არის გარკვეული. ამდენად, არ არსებობს სერიოზული საფუძველი იმისა, რომ საერთაშორისო „საზოგადოება“ გახდება უნივერსალური ფასეულობებისა და ნორმების „საზოგადოება“, რომელიც შეცვლის და ისტორიას ჩააბარებს სახელმწიფოს, ეთნოსებისა და კულტურების ფასეულობებსა და ნორმებს. მიუხედავად ამისა, საერთაშორისო ურთიერთობათა რეგულირების მცდელობები უნივერსალური ფასეულობებისა და ყველასათვის სავალდებულო ნორმების საფუძველზე, სულაც არ არის განწირული წარუმატებლობისათვის, ვინაიდან მსოფლიო პოლიტიკაში, როგორც ამას ხაზს უსვამს გ. შვარცენბერგერი, არსებობს არა მხოლოდ ძალის კანონი, არამედ ურთიერთქმედების კანონი და კოორდინირებისა და ურთიერთშეთანხმების კანონიც კი.

შემდეგი კანონზომიერება ეხება საერთაშორისო სისტემების ფუნქციონირებას (თუმცა როგორც სისტემების ხასიათი, ისე მათი ფუნქციონირების კანონები შეიძლება სხვადასხვაგვარად იქნეს გაგებული). სამივე თეორიის წარმომადგენლები აღიარებენ, რომ საერთაშორისო სისტემაში სულ უფრო მზარდ როლს ასრულებს ეკონომიკა, თუმცა ეს მათ სხვადასხვაგვარად ესმით: ნეორეალისტები ეკონომიკას განიხილავენ, როგორც ძალაუფლების რესურსს, ნეოლიბერალებისათვის ეს არის სახელმწიფოს აყვავებისა და სიმდიდრის ფაქტორი. მიიჩნევა, რომ ყველა საერთაშორისო სისტემის საერთო მახასიათებელია ის, რომ მასში მიმდინარე პროცესები განპირობებულია ყველაზე ძლიერი სახელმწიფოებითა და მათ შორის ურთიერთობებით. დაშვებულია საერთაშორისო სისტემებისა და მათი კლასიფიცირების კრიტერიუმების სხვადასხვა ტიპის არსებობა. ამასთან დაკავშირებით გავიხსენებთ, რომ სწორედ პოლიტიკურმა რეალიზმმა შემოიტანა ხმარებაში ისეთი ცნებები, როგორიცაა ბიპოლარიზმი, მრავალპოლარიზმი. როგორც ცნობილია, ბიპოლარულ სისტემაში გაბატონებულია ორი ყველაზე ძლიერი სახელმწიფო. თუკი მათ სიძლიერით გაუტოლდებიან სხვა სახელმწიფოები, მაშინ მსოფლიო მრავალპოლუსიანი ხდება. ძალთა თანაფარდობის დაცულ სისტემაში, რამდენიმე ზემოქმადიერი სახელმწიფო იწარჩუნებს დაახლოებით თანაბარ გავლენას მოვლენათა განვითარებაზე, დაბოლოს, იმპერიულ საერთაშორისო სისტემაში გაბატონებულია ერთადერთი ზესახელმწიფო, რომელიც თავის ძალით დიდად უსწრებს ყველა დანარჩენს. ამ სიძლიერის გამოხატულებაა შეიარაღების დონე, ეკონომიკური პოტენციალი, ბუნებრივი რესურსების მარაგი, ტერიტორიული სიდიდე და ა.შ.

ერთ-ერთი მთავარი იდეა, რომელზედაც დაფუძნებულია საერთაშორისო სისტემის კონცეფცია, ეს არის იდეა მისი კანონების შეცნობაში სტრუქტურის გადამწყვეტი როლის შესახებ. ამ იდეას იზიარებს მკვლევართა აბსოლუტური უმრავლესობა. მისი არსი შემდეგი სახისაა: სუვერენულ სახელმწიფოთა არაკოორდინირებული მოქმედება, რომლებიც ხელმძღვანელობენ საკუთარი ინტერესებით, აყალიბებს საერთაშორისო სისტემას, რომლის მთავარი მახასიათებელია ყველაზე ძლიერ სახელმწიფოთა შეზღუდული რაოდენობის დომინირება, მისი სტრუქტურა კი განსაზღვრავს ყველა საერთაშორისო აქტორის ქცევას. როგორც კ. უოლცი წერს, *ნებისმიერი სახელმწიფო იძულებულია გასწიოს სამხედრო ხარჯები, თუმცა ეს რესურსების არაგონიერული ხარჯვაა*. საერთაშორისო სისტემის სტრუქტურა ასევე თავს ახვევს ყველა ქვეყანას ქცევის იმგვარ მიმართულებას ეკონომიკის ანდა ეკოლოგიის სფეროში, რომელიც შესაძლებელია არ შეესაბამებოდეს მის ინტერესებს. სტრუქტურა საშუალებას იძლევა გავიგოთ და

წინასწარ განვსაზღვროთ მსოფლიო არენაზე სახელმწიფოთა ქმედება, რომლებსაც ერთი და იგივე წონა არ გააჩნიათ საერთაშორისო ურთიერთობების სისტემაში. იმის მსგავსად, როგორც ბაზრის მდგომარეობა განისაზღვრება რამდენიმე მსხვილი კომპანიის მიერ (რომლებიც ქმნიან ოლიგოპოლიტიკურ სტრუქტურას), ასევე საერთაშორისო-პოლიტიკური სტრუქტურა განისაზღვრება დიდი სახელმწიფოების ზეგავლენით, მათი ძალების თანაფარდობის კონფიგურაციით. ამ ძალების თანაფარდობაში ცვლილებამ შეიძლება გამოიწვიოს საერთაშორისო სისტემის სტრუქტურის შეცვლა, მაგრამ საკუთრივ ამ სისტემის ბუნება, რომლის საფუძველსაც წარმოადგენს დიდ სახელმწიფოთა შეზღუდული რაოდენობის არსებობა არათანმთხვევი ინტერესებით, შეუცვლელი რჩება.

საერთაშორისო სისტემის სტრუქტურის მდგომარეობა წარმოადგენს მისი სიმყარისა და ცვალებადობის, თანამშრომლობისა და კონფლიქტურობის მაჩვენებელს. სწორედ მასში გამოიხატება სისტემის ფუნქციონირებისა და ტრანსფორმაციის კანონები.

რ. არონმა გამოყო საერთაშორისო სისტემის სამი განზომილება: ძალთა თანაფარდობის კონფიგურაცია, აქტორთა იერარქია, შემადგენლობის ჰომოგენურობა ან ჰეტეროგენურობა. პოლიტიკური რეალიზმის ტრადიციების სრული დაცვით, ის უმთავრეს განზომილებად მიიჩნევდა ძალთა თანაფარდობის კონფიგურაციას, რომელიც ასახავს „ძალაუფლების ცენტრებს“ საერთაშორისო სისტემაში და გავლენას ახდენს მის უმთავრეს ელემენტებს – სუვერენულ სახელმწიფოებს შორის ურთიერთქმედებაზე. როგორც აღინიშნა, ამგვარი კონფიგურაციის ორი ტიპი არსებობს: **ბიპოლარული და მრავალპოლუსიანი.**

აქტორების იერარქია ასახავს მათ ფაქტობრივ არათანასწორობას სამხედრო-პოლიტიკური, ეკონომიკური, რესურსების, სოციო-კულტურული, იდეოლოგიური თუ სხვა საშუალებებით გავლენის თვალსაზრისით საერთაშორისო სისტემაზე.

საერთაშორისო სისტემის ჰეგემონური ან ჰეტეროგენული ხასიათი გამოხატავს თანხმობის ხარისხს, რომელიც მიღწეულია აქტორებს შორის ამა თუ იმ პრინციპთან დაკავშირებით (მაგ., პოლიტიკური ლეგიტიმურობის პრინციპთან) ან ფასეულობასთან (მაგ., საბაზრო ეკონომიკასთან, პლურალისტულ დემოკრატიასთან). რაც უფრო მაღალ დონეზეა ეს თანხმობა, მით უფრო ჰომოგენურია სისტემა. სისტემის მეტ ჰომოგენურობაში კი უფრო მეტი ზომიერება და თანხმობაა. ჰომოგენურ სისტემაში სახელმწიფოები შეიძლება მეტოქეები იყვნენ, მაგრამ არა პოლიტიკური მოწინააღმდეგეები. საპირისპიროდ, ჰეტეროგენული სისტემა, რომელიც იხლიჩება ფასეულობითი და

იდეოლოგიური ანტიაგონიზმებით, ქაოტური, არასტაბილური და კონფლიქტურია.

საერთაშორისო სისტემის კიდევ ერთი მახასიათებელია მისი „რეჟიმი“ (რეჟიმების შესახებ იხ. თავი V) ანუ საერთაშორისო მარგვეულირებული ფორმალური თუ არაფორმალური პრინციპების, ნორმების, შეთანხმებებისა და გადაწყვეტილებათა მიღების პროცედურების ერთობლიობა. ეს არის, მაგალითად, საერთაშორისო ეკონომიკურ გაცვლებში გაბატონებული პრინციპები, რომელიც 1945 წლის შემდეგ ლიბერალურ კონცეფციად ჩამოყალიბდა. მან დასაბამი დაუდო ისეთ საერთაშორისო ინსტიტუტების არსებობას, როგორიცაა: საერთაშორისო სავალუტო ფონდი, მსოფლიო ბანკი და ა.შ.

ამგვარად, აქტორთა ქცევის დამოკიდებულება სისტემის სტრუქტურულ მახასიათებლებზე მიიჩნევა ყველაზე ზოგად მახასიათებლად.

საერთაშორისო ურთიერთობათა შესწავლის სისტემური მიდგომის ევრისტული ხასიათი არ ინვეს ეჭვს. იგი, კერძოდ, ვლინდება იმ თვალსაზრისით, რომ საკუთრივ მათი არსებობის იდეა სისტემურ კანონზომიერებებში შესაძლებლობას იძლევა ისინი განხილულ იქნეს როგორც შედეგი მიღებული მთელი რიგი სახელმწიფოების მიერ მიღწეული გარკვეული პოლიტიკური, ეკონომიკური და იდეოლოგიური სტატუსკოს შესახებ საერთაშორისო არენაზე, საერთოპლანეტარულ, რეგიონალურ ანდა სუბრეგიონალურ დონეზე. ამ თვალსაზრისით, ნებისმიერი საერთაშორისო სისტემა წარმოადგენს ძალთა თანაფარდობის არაფორმალურ ინსტიტუციონალიზაციას სახელმწიფოთა შორის შესაბამის სივრცობრივ და დროით კონტექსტში. იმავდროულად მიამიტური იქნებოდა გვეფიქრა, რომ პოლიტიკურ მეცნიერებაში საერთაშორისო სისტემების ფუნქციონირებისა და ტრანსფორმაციის შესახებ არსებული კანონზომიერებანი ალტურვილნი არიან სიმკაცრის იმ ხარისხით, რომელიც საშუალებას მოგვცემდა მათ საფუძველზე გაგვეკეთებინა უტყუარი პროგნოზები. საქმე ის არის, რომ რამდენადაც ღრმა არ უნდა იყოს ჩვენი ცოდნა საერთაშორისო ურთიერთობათა სისტემის შესახებ, ის მაინც არასრული რჩება — ვერ „მისდევს“ ობიექტური რეალობის ევოლუციას.

ნათქვამი ეხება ზოგადად საერთაშორისო ურთიერთობათა კანონზომიერებებს. უნდა გავითვალისწინოთ, რომ საერთაშორისო ურთიერთობები მეტად რთულ და მრავალნახნაგოვან სისტემას წარმოადგენს. აქ შესაძლებელია დავუშვათ გარკვეული ანალოგია ქაოსის თეორიასთან, რომელიც იმის გაცნობიერების შედეგი გახდა, თუ რაოდენ ძნელია რთული სისტემების ახსნა და მათი განვითარების პროგნოზირება. მაგალითისათვის, მეტეოროლოგებმა პირველად სცადეს გამოეყენებინათ კომპიუტერები ამინდის პროგნოზირებისათვის, მაგრამ საკმოდ სწრაფად დარწმუნდნენ, რომ ამ სფეროში პროგნოზირება სამ დღეზე

მეტით, შეუძლებელია. გრძელვადიანი პროგნოზების სირთულეს ნარმოადგენს ის, რომ მათი შედეგი დამოკიდებულია სანაყის მონაცემებში უმნიშვნელო გადახრებზე. აღმოჩნდა, რომ იგივე მოვლენა შეიძლება აღმოვაჩინოთ სხვა სფეროებშიც. რთულ სისტემებს გააჩნიათ ის თავისებურება, რომ სისტემის ცალკეულ ნაწილზე კონტროლი არ უზრუნველყოფს მთლიანად სისტემაზე კონტროლს. ნებისმიერ ქმედებას, რომელიც ხორციელდება ამგვარი სისტემის ჩარჩოებში, გააჩნია ისეთი შედეგები, რომელთა არათუ პროგნოზირება, არამედ თვალთახედვის არეში დატოვებაც კი მეტად რთულია. კ. კეგლიმ (C. Kegley) აღნიშნა, რომ დასავლური კულტურის ტრადიცია საგნებისა და მოვლენების მექანიკურად აღქმას. ეს ტრადიციები კი ყოველთვის არ ითვალისწინებს, რომ გარკვეული საზღვრის შემდეგ სისტემები იღებს ხასიათს, რომელიც ხარისხობრივად განსხვავდება მისი შემადგენელი ნაწილების ჯამისაგან. მართლაც, თუკი გავითვალისწინებთ ნილიარდი ადამიანის სხვადასხვა შეხედულებებს, 200-მდე მთავრობის არსებობას, რომლებიც მათ მართავენ, თვითმართველობის აურაცხელ ორგანოებს, ათასობით არასამთავრობო ორგანიზაციას, ტრანსნაციონალურ კომპანიებსა და ბანკებს, რელიგიური მიმდინარეობებისა და ეთნიკური ერთობების მრავალსახეობას, ინტერნაციონალიზებულ მსოფლიო ეკონომიკას, ტელესაკომუნიკაციო სისტემების განვრცობას, ინფორმაციის რაოდენობის ზრდასა და მისი ხასიათის შეცვლას, ნათელი გახდება, რომ საერთაშორისო ურთიერთობათა სფერო ყველაზე რთული სისტემაა, რომელიც შეიძლება მოინახოს ცოცხალი ბუნების გარეთ, და თუნდაც რომ დაშვებული არ იყოს შეცდომა ამ სისტემის ცალკეული შემადგენელი ნაწილების ანალიზისას, მაშინ მათი ანალიზის მცდელობა ერთმანეთისაგან გამოცალკევებულად მაინც არასწორ შედეგებს იწვევს. ამ მიზეზით, შესაძლებელია, საერთაშორისო ურთიერთობათა ერთ-ერთ მთავარ კანონზომიერებას, რომელიც უნდა გაითვალისწინონ როგორც პოლიტიკოსებმა, ისე მკვლევარებმა, წარმოადგენს მისი მუდმივი ევოლუცია, მემკვიდრეობით გადასვლა და ცვლილება. ყოველივე ამის კვლევისათვის საჭიროა გამოსვლა საგარეო-პოლიტიკური მოქმედების ვინრო სტერეოტიპული ჩარჩოებიდან, ამ სფეროში დაგროვილი მთლიანი ცოდნის გამოყენება და, რა თქმა უნდა, მათი განვითარება.

საკვანძო საკითხები

– პოლიტიკური რეალისტების შეხედულებით, თანამედროვე მსოფლიოში საერთაშორისო პოლიტიკის ერთ-ერთი მთავარი მახასიათებელია დიდი სახელმწიფოების მუდმივი სწრაფვა შეინარჩუნონ საერთაშორისო არენაზე არსებული სტატუს-კვო, თუკი იგი მისაღებია მათი ინტერესებისათვის, ან მოინდომონ მისი შეცვ-

ლა, თუ ეს მათ ინტერესებში შედის.

– ნეოლიბერალების თვალსაზრისით, დღეს საერთაშორისო ურთიერთობების მრავალ სფეროში კერძო სუბიექტებსა და არც-თუ ისე დიდ სახელმწიფოებს გააჩნიათ გაცილებით უფრო დიდი შესაძლებლობები, ვიდრე ადრე.

– ნეომარქსისტები სახელმწიფოს როლს განიხილავენ, პირველ რიგში, საბაზრო ძალების დამხმარეს სახით. შესაბამისად, შემცირებულია სახელმწიფოს, როგორც მოსახლეობის სოციალური დამცველის, ფუნქცია.

– საერთაშორისო სისტემის „რეჟიმი“ არის საერთაშორისო მარეგულირებელი ფორმალური თუ არაფორმალური პრინციპების, ნორმების, შეთანხმებებისა და გადაწყვეტილებათა მიღების პროცედურების ერთობლიობა.

კითხვები და დავალებები:

1. რას მიიჩნევენ პოლიტიკური რეალიზმის თეორიის მომხრენი საერთაშორისო ურთიერთობათა მთავარ კანონზომიერებად?
2. ნეოლიბერალთა თვალსაზრისით რამ განაპირობა ძალის მნიშვნელობის დაკნინება?
3. საერთაშორისო ურთიერთობათა სისტემის რა განზომილებანი გამოყო რ. არონმა?
4. რა არის საერთაშორისო ურთიერთობათა „რეჟიმი“?
5. რას წარმოადგენს „მონანილეობის პარადოქსი“?
6. რა საერთო კანონზომიერებებს აღიარებენ საერთაშორისო ურთიერთობათა სხვადასხვა თეორიის მიმდევრები?

ლიტერატურა:

– Idwin (ed.), *Neorealism and Neoliberalism: The Contemporary Debate* (New York: Columbia Univ. Press), 1993).

– Booth & M. Zalewski (eds.), *International Theory: Positivism and Beyond* (Cambridge: Cambridge University Press, 1996).

– S. Burchill & A. Linklater et al., *Theories of International Relations* (Basingstoke: Macmillan, 1996).

– C. Kegley (ed.), *Controversies in International Relation: Realism and the Neoliberal Challenge* (New York: St. Martin's, 1995).

– M. Frost, *Ethics in International Relations: A Constitutive Theory* (Cambridge: Cambridge University Press, 1996).

III. მსოფლიო პოლიტიკის გლობალიზაცია

შესავალი: გლობალიზებული მსოფლიო

ახალი ტერმინის პოპულარობას ხშირად ის განაპირობებს, თუ რამდენად ზუსტად გამოხატავს იგი მსოფლიოში მომხდარ მნიშვნელოვან ცვლილებებს. ახალი იდეა უპირველესად ახალი სიტუაციის აღწერისათვისაა საჭირო. მაგ., როდესაც ფილოსოფოსმა ჯერემი ბენტჰემმა (J. Bentham) დანერგა ტერმინი „ინტერნაციონალურის“ გამოყენება, იგი გამოხატავდა თანადროულ ახალ რეალობას, კერძოდ, ნაციონალური სახელმწიფოების წარმოქმნასა და მათ შორის არსებულ ურთიერთობებს. ამ ხანებამდე არ იყო საუბარი „საერთაშორისო ურთიერთობათა“ შესახებ, ვინაიდან საზოგადოებები არ იყო ორგანიზებული ეროვნულ (ნაციონალურ) საზოგადოებებად, რომლებიც იმართებოდნენ გარკვეული ტერიტორიული საზღვრების მქონე სახელმწიფოებით.

ორი საუკუნის შემდეგ, XX ს-ის 80-იან წლებში გახშირდა საუბარი „გლობალიზაციის“ შესახებ. ტერმინმა სწრაფად მოიპოვა ადგილი სტანდარტულ ლექსიკაში – არა მხოლოდ აკადემიურ წრეებში, არამედ ჟურნალისტთა, პოლიტიკოსთა, ბანკირთა, საქმოსანთა და ა.შ. შორისაც. მრავალ ენაში შეიქმნა მისი ეკვივალენტური ტერმინები. ჩვეულებრივი გახდა მსჯელობა გლობალურ ბაზრებზე, გლობალურ კომუნიკაციებზე, გლობალურ კონფერენციებზე, გლობალურ საფრთხეებზე და სხვ. 80-იანი წლებიდან საერთაშორისო ურთიერთობებისა და სხვა დისციპლინების შემსწავლელებმა დაიწყეს მსჯელობა გლობალურ (როგორც ინტერნაციონალურისაგან განსხვავებულ) მმართველობაზე, გარემოს გლობალურ ცვლილებებზე, გლობალურ გენდერულ ურთიერთობებზე, გლობალურ პოლიტიკურ ეკონომიკაზე.

აქვე აღვნიშნავთ, რომ „გლობალური იდეები“ არსებობდა 80-იან წლებამდეც. ინგლისურად მოლაპარაკე ხალხებმა XIX ს-ის მიწურულს დაიწყეს ზედსართავ „გლობალურის“ გამოყენება „მთლიანად მსოფლიოს აღსანიშნავად“. მანამდე ეს ტერმინი ნიშნავდა მხოლოდ „სფერულს“. ტერმინები „გლობალიზება“ და „გლობალიზმი“ ლიტერატურაში 1944 წელს გაჩნდა. 1961 წელს კი ევბსტერის ლექსიკონში შეიტანეს ტერმინი „გლობალიზაცია“, მაგრამ იგი ყოველდღიური ლექსიკის ნაწილად მხოლოდ 80-იანი წლებიდან იქცა.

გლობალიზაცია: განსაზღვრება

თუკი ჩავთვლით, რომ გლობალიზაცია მსოფლიოში მიმდინარე პროცესების ისეთივე ღრმა ცვლილებების გამოხატველი ტერმინია, როგორც „საერთაშორისო“, მაშინ როგორ შეიძლება ჩამოვაყალიბოთ მისი ზუსტი არსი? გლობალიზაციის კრიტიკოსები ხაზს უსვამენ, რომ ტერმინი ხშირად მეტად ფართო და ბუნდოვანი მნიშვნელობით გამოიყ-

ენება. ამასთანავე, ხშირია ტერმინების „გლობალიზაციისა“ და „ინტერნაციონალიზაციის“ სინონიმებად ხმარებაც. ასევე არ არის იშვიათი „გლობალური ურთიერთობებისა“ და „საერთაშორისო ურთიერთობების“ თანმთხვევი მნიშვნელობით გამოყენებაც.

უპირველესად კი ხაზი უნდა გავუსვათ, რომ ტერმინი „გლობალიზაცია“ უნდა ვინმართ იმ პროცესების არსის გადმოსაცემად, რომლებიც მიმდინარეობდა მსოფლიოში უკანასკნელი 40 წლის მანძილზე და განსაკუთრებით თვალსაჩინო გახდა 80-იანი წლებიდან. ამ შემთხვევაში იგი გამოხატავს იმ პროცესებს, რომელთა შედეგადაც საზოგადოებრივი ურთიერთობების პროცესში თანდათანობით მცირდება მანძილისა და საზღვრების არსებობის მნიშვნელობა. საზოგადოებრივი ურთიერთობები, როდესაც ადამიანები მრავალფეროვანი და კომპლექსური გზებით არიან ურთიერთკავშირში და ურთიერთქმედებენ, სულ უფრო მეტად ხდება განპირობებული და ორგანიზებული პლანეტარული ერთობის მიერ. ამ ნიშნით, ქვეყნების, ქვეყნების ადგილმდებარეობა და, კერძოდ, მათ შორის საზღვრები, მიუხედავად მნიშვნელობის შენარჩუნებისა, უმეტესწილად მეორე პლანზე გადადის ჩვენი ცხოვრებისა და მოღვაწეობისათვის. იგი იმ ტენდენციის გამოხატულებაა, რომლის შედეგადაც მსოფლიოში სულ უფრო მცირდება საზღვრების ჩაკეტილობა სახელმწიფოთა შორის.

ამ თვალსაზრისით, გლობალიზაცია უნდა განვასხვაოთ ინტერნაციონალიზაციისაგან. როგორც ამ უკანასკნელი ტერმინის კონსტრუქცია მიუთითებს, იგი გამოხატავს კავშირების ინტენსიფიკაციას ნაციონალურ დომენებს შორის. ქვეყნებმა ერთმანეთზე მრავალმხრივი და ღრმა გავლენა შეიძლება მოახდინონ, მაგრამ მათ გამოცალკეებულნი და ურთიერთგამიჯნული ადგილები უკავიათ. საერთაშორისო ურთიერთობათა პროცესში სახელმწიფოები ერთმანეთისაგან გამოყოფილნი არიან მკაფიო საზღვრებით და ასევე იმ დროით, რომელიც ზოგადად საჭიროა მათ შორის არსებული მანძილების დასაფარავად. ამ განსხვავების არსის წარმოსაჩენად საჭიროა ითქვას, რომ საერთაშორისო სფერო სხვადასხვა სახელმწიფოებისაგან შემდგარი ერთობაა, მაშინ, როცა გლობალური სფერო არის კავშირების „აბლაბუდა“, „ქსელი“, რომელშიც საზღვრების მნიშვნელობა უკიდურესად შემცირებულია. თუკი საერთაშორისო კავშირებისათვის, მაგ., ყავით ვაჭრობისათვის, ამ საქმესთან დაკავშირებულმა ადამიანებმა უნდა გადალახონ მნიშვნელოვანი მანძილი დროის გარკვეულ შუალედში, გლობალური კავშირებისათვის (მაგ., სატელიტური კავშირისათვის) არ არსებობს დისტანციები და ეს კავშირები, დროის თვალსაზრისით, პირდაპირია. გლობალური ფენომენი ერთდროულად შეიძლება გავრცელდეს მთელ მსოფლიოში და მისთვის გადაადგილებისათვის საჭირო დრო შესაძლე-

ბელია არაფერს ნიშნავდეს. „ინტერნაციონალური“ ურთიერთდამოკიდებულების პირობები კი უმეტესწილად მსოფლიოს ნაციონალურ სახელმწიფოებად დაყოფის შედეგია. „გლობალური“ ურთიერთკავშირის ხაზები იშვიათად ემთხვევა ტერიტორიული საზღვრების ჩარჩოებს. ამასთანავე, საერთაშორისო და გლობალური ურთიერთობები, რა თქმა უნდა, შეიძლება თანაარსებობდნენ. შესაბამისად, თანამედროვე მსოფლიო ერთდროულად ინტერნაციონალიზებული და გლობალიზებულია.

გლობალიზაცია: სხვადასხვა დეფინიციები

„გლობალიზაცია აღნიშნავს ყველა იმ პროცესს, რომლებითაც მსოფლიოს ხალხები გაერთიანებულნი არიან ერთიან მსოფლიო საზოგადოებაში, გლობალურ საზოგადოებაში“.

Martin Albrow

„გლობალიზაცია... შეიძლება განისაზღვროს, როგორც მსოფლიოს მომცველი საზოგადოებრივი ურთიერთობების ინტენსიფიკაცია, რომელიც იმგვარად უკავშირებს ერთმანეთს ურთიერთდამორბეულ ადგილებს, რომ ლოკალურ მოვლენებზე ზეგავლენას ახდენს ათასობით მილის დაშორებით მომხდარი მოვლენები.“

Anthony Giddens

„გლობალიზაციის ტენდენციის მახასიათებლებში შედის პროდუქციის ინტერნაციონალიზაცია, შრომის ახალი საერთაშორისო დაყოფა, მიგრაციული მოძრაობა სამხრეთიდან ჩრდილოეთისაკენ, შეჯიბრის ახალი გარემოს შექმნა, რომელიც აჩქარებს ამ პროცესებს და სახელმწიფოს ინტერნაციონალიზაცია... რაც სახელმწიფოებს გლობალიზებული მსოფლიოს აგენტებად აქცევს.“

Robert Cox

„მსოფლიო ხდება გლობალური სავაჭრო სკივრი, რომელშიც იდეები და საქონელი ხელმისაწვდომია ერთდროულად ნებისმიერ ადგილას.“

Rosabeth Moss Kanter

„გლობალიზაცია არის ის, რასაც საუკუნეების მანძილზე მესამე სამყაროში ვუნოდებდით კოლონიზაციას.“

Martin Khor

გლობალიზაციის ასპექტები

გლობალური ურთიერთობების სპეციფიკის წარმოსაჩენად, ალბათ, უპრიანია მოკლედ მიმოვიხილოთ მისი უმთავრესი მახასიათებლები. მაგალითისათვის, კომუნიკაციების სფეროში გლობალიზაცია გამოიხატა კომპიუტერული კავშირების, ტელეფონის, ელექტრონული მასმედის და სხვ. გზით. ამგვარი ტექნოლოგიები ადამიანებს საშუალებას

აძლევს ერთმანეთთან პირდაპირი კონტაქტები დაამყარონ მათი ტერიტორიული დაშორებისა და სახელმწიფოების საზღვრების მიუხედავად. ფაქსმა ოკეანის გაღმა ისევე სწრაფად შეიძლება მიიღწიოს, როგორც გამგზავნმა საკუთარი საძინებელი ოთახის კარებს, რომ არაფერი ითქვას ელექტრონულ ფოსტაზე.

ორგანიზაციების თვალსაზრისით, გლობალიზაცია გამოიხატება კომპანიების, ასოციაციების, სააგენტოების შექმნითა და მათი რიცხვის გაზრდით, რომელთა დაკავშირებაშიც ტერიტორიული საზღვრები აღარ ახდენენ გავლენას. იმგვარი ორგანიზაციები, როგორცაა „ნისანის“ კორპორაცია, „საერთაშორისო ამნისტია“, „ინტელექტუალური საკუთრების დაცვის მსოფლიო ორგანიზაცია“, საკუთარ სამოქმედო ასპარეზად მთელ მსოფლიოს მიიჩნევენ და მთელ კაცობრიობას თვლიან საკუთარ ამჟამინდელ ან პოტენციურ კლიენტად.

ეკოლოგიური თვალსაზრისით, გლობალიზაცია დაკავშირებულია ისეთ ფენომენებთან, როგორცაა კლიმატის პლანეტარული ცვლილება (ან „გლობალური დათბობა“), ოზონის ხვრელი, ზოგიერთი ბუნებრივი რესურსის ამონურვის პრობლემა, მსოფლიოს ბიოლოგიური მრავალფეროვნების შემცირება. გარემოს დაცვაზე შეუძლებელია იზრუნოს ცალკეულმა ქვეყანამ სხვებისაგან დამოუკიდებლად, ვინაიდან ამ შემთხვევაში მსოფლიო ერთიან ორგანიზმს წარმოადგენს.

პროდუქციის თვალსაზრისით, „გლობალური ფაქტორი“ განსაკუთრებით თვალშისაცემია, მაგ., ავტომობილებისა და მიკროელექტრონიკის წარმოების სფეროში. წარმოების სხვადასხვა სტადიები (ეკლექვა და ინოვაცია, ნაწილების დამზადება, აწყობა, ხარისხის კონტროლი და ა.შ.) არ არის ჩაკეტილი ნაციონალურ ეკონომიკაში, არამედ მოდებულია მრავალ ქვეყანაში, როგორც წარმოების ერთიანი ხაზი.

სამხედრო სფეროში ჩანს, რომ იწყება გლობალური იარაღის ხანა. ინტერკონტინენტური ბალისტიკური რაკეტები, მზვერავი სატელიტები გარკვეულწილად მსოფლიოს ერთიან სტრატეგიულ სფეროდ აქცევენ. მაგალითისათვის, 1991 წლის სპარსეთის ყურის ომში ერთდროულად ჩართული იყო სატელიტური დაზვერვა, ზებგერითი დაბომბვები, ელექტრონული გადახდები საზღვრებს გარეშე ოპერაციის დასაფინანსებლად, პროპაგანდა მასმედიაში, და მსოფლიო „მთავრობის“ – გაერო-ს მემწეობით შექმნილი ფართო კოალიცია ბალდადის წინააღმდეგ.

გლობალიზაციამ ასევე მოიცვა მრავალი **ნორმა**, რომლებითაც იმართება ჩვენი ცხოვრება, რაშიც შედის ათასობით ტექნიკური სტანდარტი და ნაგულისხმევია (სამწესბაროდ, მხოლოდ თეორიულად) ადამიანის საყოველთაო უფლებები. ეს და სხვა მრავალი წესები ზეტერიტორიულ ხასიათს უფრო ატარებს, ვიდრე ქვეყნისათვის სპეციფიკურს.

ბოლოს კი, გლობალიზაცია მკაფიო გახდა ყოველდღიურ აზროვნებაში. საუკუნეთა მიჯნაზე მცხოვრებნი ადრინდელ თაობებზე გაცილებით უფრო მეტად აღიქვამენ მსოფლიოს ერთიანად. ალბათ, გარკვეული როლი ამ ცნობიერების ჩამოყალიბებაში შეასრულა 1966 წელს კოსმოსიდან პირველად გადაღებულმა დედამიწის ფოტოებმა.

ყოველივე ზემოთქმული რომ შევაჯამოთ, ნათელია, რომ გლობალიზაციას უაღრესად ფართო სპექტრი გააჩნია. ეს პროცესი გარკვეულწილად შეეხო საზოგადოებრივი ურთიერთობების ნებისმიერ სფეროს. ზემოთ ჩამოთვლილი იყო მისი იმგვარი გამოხატულებანი, რომლებიც ჩვენი მშობლების ახალგაზრდობაში წარმოუდგენელიც კი შეიძლებოდა ყოფილიყო. დღეს ჩვენ ვცხოვრობთ არა მხოლოდ ჩვენს ქვეყანაში, არამედ ჩვენ გარკვეულწილად ერთიანი მსოფლიოს მოქალაქეებიც ვართ.

ისტორიული ფესვები

საკმაოდ რთულია იმ სპეციფიკური მომენტის მოძიება, როდესაც გლობალიზაციამ სტარტი აიღო. პერიოდიზაცია ყოველთვის საექვო და ბუნდოვანია, შეცვლისა და განგრძობადობის დაფიქსირება კი უკიდურესად რთული. მკვლევრები სხვადასხვა დროით ათარიღებენ გლობალიზაციის დასაწყისს, კერძოდ: ახალი ისტორიის ეპოქის დასაწყისიდან (Modski 1988); XIX საუკუნის შუა ხანებიდან (Robertson 1992); XX საუკუნის 50-იანი წლების მიწურულიდან (Rosenau 1990); ანდა 70-იანი წლებიდან (Harvey 1989). ამასთანავე, თუკი გლობალიზაციაში ვიგულისხმებთ ზეტერიტორიულობის პრინციპის აღზევებას, მისი დათარიღება შეიძლება მოხდეს რობერტსონისა და როზენაუს პოზიციების შეჯერებით.

რობერტსონი მართალია, რომ გლობალიზაციის ნიშნები ჩნდება XIX ს. შუა ხანებიდან, მაგრამ, ამასთანავე, ეს იყო მეტად შეზღუდული და ნელი პროცესი. მაგალითად, სატელეგრაფო კომუნიკაციები დაიწყო XIX ს-ის 40-იანი წლებიდან. მრავალი გლობალური საზოგადოებრივი მოძრაობა (მაგალითად, ფემინიზმი) და მარეგულირებელი კავშირები (მაგ., საყოველთაო საფოსტო კავშირი) XIX ს-ის მიწურულს წარმოიშვა. XX საუკუნის 20-იანი წლებიდან ძალას იკრებს საკონტინენტაშორისო მოკლელტალღიანი რადიომაუნყებლობა.

მეორე მხრივ, გლობალიზაცია XX საუკუნის 60-იან წლებამდე არ იყო განგრძობადი, ხელშესახები, ინტენსიური და შედეგების სწრაფად მომტანი, რომელსაც გავლენა ექნებოდა კაცობრიობის ცხოვრებაზე. შესაბამისად, გლობალიზაციის მკაფიოდ გამოხატულ შედეგებზე ლაპარაკი შეიძლება მხოლოდ XX ს-ის II ნახევრიდან. პირდაპირი სატელეფონო კავშირი ვითარდება 80-იანი წლებიდან; 60-იან წლებიდან გავრცელებას იწყებს ტელევიზორები, რომელთა რიცხვი 90-იანი წლებ-

ის მიწურულს 8330 მლნ-ს უტოლდება; შექმნილია 40 ათასი ტრანსნაციონალური კორპორაცია, ყოველდღიურად მთელ მსოფლიოში ხდება 1,230 მლრდ. აშშ დოლარის სავაჭრო და ფინანსური ოპერაცია, კომერციულ მგ ზავრთა რიცხვი საპაერო ხაზებზე ყოველწლიურად მილიარდს აჭარბებს, არსებობს სხვადასხვა გლობალური ეკოლოგიური პრობლემები და გლობალური სოფლის მეტაფორები. მთელი სისრულით გამოხატული გლობალიზაცია სრულიად ახალი მოვლენაა.

კვალიფიკაციები

რადგან დავადგინეთ, რომ გლობალიზაცია უმნიშვნელოვანესი და შედარებით ახალი შემობრუნების წერტილია მსოფლიო ისტორიაში, უნდა ჩამოვაყალიბოთ ჩვენი შეხედულებები მისი შინაარსის, სიღრმის, მიზეზებისა და შედეგების შესახებ. სამწუხაროდ, მსჯელობები გლობალიზაციის შესახებ გამარტივებული, გადაჭარბებული ან პირიქით, მისი მნიშვნელობის დამაკნინებელია. ქვემოთ მოყვანილი ხუთი კვალიფიკაცია მიზნად ისახავს პასუხი გაეცეს მის მიმართ ზოგიერთ კრიტიკულ შენიშვნას და ჩამოყალიბდეს უფრო განონახნორებული და მეცნიერული განსაზღვრება პროცესის გასაგებად.

პირველი, გლობალიზაცია ყველგან ერთი და იმავე მოცულობის არ არის. მაგალითისათვის, დისტანციის როლის შემცირება და ზეტერიტორიულობის პრინციპი გაცილებით უფრო თვალსაჩინოა ჩრდილოეთ ამერიკაში, ევროპაში, ნყნარი ოკეანის რეგიონში, ვიდრე აფრიკასა თუ ცენტრალურ აზიაში. გლობალური კომპანიებისა და ელექტრონული ფოსტის მსგავსი ფენომენები ძირითადად კონცენტრირებულია ე.წ. ჩრდილოეთში. დამატებით, გლობალიზაცია უფრო მეტად შეეხო ქალაქის მცხოვრებთ, პროფესიონალებს, ახალგაზრდობას, ვიდრე სხვა ჯგუფებს (თუმცა პროცესის შედეგებს, კარგად თუ ავად, მეტ-ნაკლებად ყველა იმკის). გლობალიზაციაზე მსჯელობისას ხაზი უნდა გავუსვათ მის უმთავრეს მახასიათებელს: იგი უპირველესად აღნიშნავს იმას, რომ მრავალი მოვლენა თანამედროვე მსოფლიოში სცდება ტერიტორიულ საზღვრებს და მანძილი ამ მოვლენებისათვის არ წარმოადგენს დაბრკოლებას.

მეორე, გლობალიზაცია, როგორც ზოგიერთი მიიჩნევს, არ არის პომოგენიზაციის პირდაპირი და მარტივი პროცესი. მართალია, ტერიტორიული გეოგრაფიის გამჭვირვალეობა ელექტრონული მედიისა თუ სხვა საშუალებებით ხელს უწყობს საგნების, იდეების, სტანდარტებისა და ჩვეულებების ერთიანი ღირებულებების შექმნას, მაგრამ გლობალიზაცია სულაც არ ნიშნავს კულტურული მრავალგვარობის დასასრულს. მაგ., სხვადასხვა აუდიტორია გლობალურ ფილმს სხვადასხვაგვარად აღიქვამს და გლობალური პროდუქტი სხვადასხვაგვარად შეიძლება იქნეს გამოყენებული სპეციფიკური ლოკალური მოთხოვნებისა

და ჩვეულებების შესაბამისად. მიუხედავად ამისა, იდენტურობის და კარგვის შიშმა გლობალიზაციის სანინალმდეგო რეაქცია გამოიწვია და შესაძლოა ეს ნინალმდეგობა არნახული სიძლიერისაა. ამ თვალსაზრისით, გლობალიზაციამ ხელი შეუწყო ნაციონალური, ეთნიკური და რელიგიური რევივიალისტური მოძრაობების წინ წამოწევას XX ს-ის 60-იანი წლებიდან. ამგვარად, გლობალიზაცია მოიცავს ურთიერთმეჯიბრში მყოფი ელემენტების კომპლექსს, რომელთაგან ერთი ტენდენცია კულტურული ერთიანობისა კენაა მიმართული, ხოლო მეორე უფრო აშკარას ხდის საზოგადოებებს შორის სხვაობებს.

მესამე, გლობალიზაციამ არ მოსპო ადგილის, მანძილის, ტერიტორიული საზღვრების მნიშვნელობა მსოფლიო პოლიტიკაში. მართალია, პროცესმა დამატებითი განზომილება შესძინა გეოგრაფიას საზოგადოებრივ ურთიერთობებში კიბერსივრცის შექმნით, ელექტრომაგნიტური ტალღებით კომუნიკაციით და ა.შ., მაგრამ ეს არ ნიშნავს, რომ აღარ არსებობს გრძედისა თუ განედის ძველი გეოგრაფიული ცნებები. მაგ., ტერიტორია კვლავაც ინარჩუნებს მნიშვნელობას ბუნებრივი რესურსების ადგილმდებარეობის, ეროვნული იდენტურობის გამოხატვის და ა.შ. გამო. მანძილი განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს, როდესაც საქმე ეხება ისეთ მოვლენებს, როგორცაა მოგზაურობა ან ვაჭრობა. მიუხედავად ამისა, სახელმწიფო საზღვრები აკავებენ მიგრაციას და იცავენ საზღვრებს, თუნდაც რომ საზღვრების დაცვამ ვერ უზრუნველყოს თავდაცვა სარაკეტო დარტყმებისა და ელექტრონული ფულის ტრანსფერებისაგან. ამგვარად, გლობალიზაცია სულაც არ ნიშნავს „გეოგრაფიის დასასრულს“, არამედ იგი ქმნის ახალ ზეტერიტორიულ სივრცეს, რომელიც არსებობს და კავშირშია ძველ ტერიტორიულ გეოგრაფიასთან. მსოფლიოს საქმეთა „რუკა“ ამგვარად გაცილებით უფრო რთულია, ვიდრე ოდესმე.

მეოთხე, გლობალიზაცია არ შეიძლება გაგებულ იქნეს როგორც ცალკე არსებული მამოძრავებელი ძალა. პროცესი არ შეიძლება შემოისაზღვროს, მაგ., მხოლოდ ამერიკითა და დასავლეთ ევროპით, განისაზღვროს კაპიტალიზმის აუცილებელ შედეგად, ან ინდუსტრიული რევოლუციის წინასწარ განსაზღვრულ პროდუქტად, ან უნივერსალური ქეშმარიტების თანამედროვე სეკულარულ ძიებად. ალბათ, მასში არსებობს ყველა ამ ზემოთ მოყვანილ არგუმენტთა და სხვების ნაწილი, მაგრამ ცალკე აღებული, ისინი ვერ ასახავენ მის არსს. გლობალიზაციის სრულყოფილი ასხნა მოითხოვს ურთიერთკავშირში მყოფი პოლიტიკური, ეკონომიკური, კულტურული, ეკოლოგიური და ფსიქოლოგიური ძალების კომპლექსურ ერთობლივ განხილვას, რომელთაგან ზოგიერთი მას აძლიერებს, ზოგიერთი კი ეწინააღმდეგება.

მეხუთე, და, ალბათ, ყველაზე მნიშვნელოვანი, გლობალიზაცია არ

წარმოადგენს პანაცეას. ზოგიერთმა ლიბერალმა თეორეტიკოსმა საზეიმოდ განაცხადა „საზღვრებს გარეშე მსოფლიოს“ ეპოქის დასაწყისი, როგორც საყოველთაო უთანასწორობის მოსპობის, კეთილდღეობის, მშვიდობისა და თავისუფლების გამოხატულება (Ohmae 1990). სამწუხაროდ, უკანასკნელი რამდენიმე ათწლეულის გამოცდილება საპირისპიროზე მეტყველებს. ადამიანებს, რომლებიც დამოკიდებულნი არიან საკუთარ სქესზე, კლასობრივ წარმომავლობაზე, რასაზე, ეროვნებაზე, რელიგიასა და სხვა სოციალურ კატეგორიებზე, ხშირად გლობალიზაციის პროცესში არათანაბარი ხმა და არათანაბარი სარგებელი გაჩნიათ. სიღარიბე ისევ სახიფათო მასშტაბებისაა გლობალიზებულ მსოფლიოში. ეკოლოგიური დეგრადაცია არასოდეს ყოფილა ესოდენ საგრძნობი. იზრდება შეიარაღებული კონფლიქტების რიცხვი. გლობალიზაცია არ არის ფორმულა დემოკრატიზაციისათვის. არ არსებობს ავტომატური კავშირი გლობალიზაციასა და ემანსიპაციას შორის.

ყოველივე ზემოთქმულიდან გამომდინარე, არ შეიძლება არც იმის თქმა, რომ მსოფლიო პოლიტიკაში გლობალიზაციის შედეგად არაფერი შეცვლილა და არც მისი საყოველთაო და ყველასათვის მისაწვდომი შედეგების არსებობის მტკიცებაა მიზანშეწონილი.

საკვანძო საკითხები:

- გლობალიზაცია ასახავს პროცესს, რომელიც ამჟამადაც მიმდინარეობს და რომლის საშუალებითაც მსოფლიო სულ უფრო ერთიანი ხდება.
- გლობალიზაცია მეტ-ნაკლებად შეეხო საზოგადოებრივი ცხოვრების ნებისმიერ სფეროს.
- მიუხედავად იმისა, რომ გლობალიზაციის პირველი ნიშნები გამოჩნდა XIX ს-ის შუა ხანებში, ამ პროცესის სრულფასოვნების შესახებ ლაპარაკი შეიძლება მხოლოდ XX ს-ის 60-იანი წლებიდან.

გლობალიზაცია და სახელმწიფოთა სისტემა

დისკუსიები გლობალიზაციის შესახებ ხშირად გულისხმობს ისტორიულ ცვლილებათა შესაწავლას. მკვლევრები სვამენ კითხვას – როდის გახდა მსოფლიო ერთიანი და, ამასთანავე, რა პირობებში მოხდა ეს ფუნდამენტური ცვლილება. მაგალითად, შეუძლია თუ არა მოიტანოს მანძილისა და ტერიტორიული საზღვრების მნიშვნელობის შემცირებამ პროდუქციის წარმოების არსებული ფორმების ცვლილება? შეუძლია გლობალიზაციას შეცვალოს ის გზა, რომლითაც ხალხი აყალიბებს საკუთარი იდენტურობის გრძნობასა და საზოგადოებას? ყოველივე ამის შედეგად ისინი უფრო მეტად თუ უფრო ნაკლებად ნაციონალისტურნი ხდებიან? შეუძლია პროცესს შეცვალოს ურთიერთობა ადამიანსა და

ბუნებრივ გარემოს შორის? შეუძლია გლობალიზაციას შეცვალოს ის გზა, რომლითაც ადამიანები იქმნიან წარმოდგენას სამყაროს შესახებ? შეუძლია მას ხელი შეუწყოს რელიგიურ რევოივალუციურ ზმს? შეუძლია გლობალიზაციას გარდაქმნას მმართველობის სტრუქტურები?

ამ კითხვებზე საპასუხოდ, სხვადასხვა მკვლევრები გლობალიზაციას უკავშირებენ **საინფორმაციო საზოგადოების** წარმოშობას, **გვიანდელი კაპიტალიზმის** დასაწყისს, **პოსტ-მოდერნიზმის** ტრიუმფს, **კომუნიზმის** კრახს, **ისტორიის დასასრულს**. ამ თვალსაზრისებით, გლობალიზაცია აღინერება გარდამავალ ფაზად ისტორიულ ეპოქებს შორის. განვიხილავთ გლობალიზაციის შედეგებს სახელმწიფოთა სისტემისათვის და შემდგომ შევეხებით მმართველობის უფრო ფართო ნიმუშებს.

ვესტფალიის სისტემა

რამდენიმე ათწლეულის წინ, ინტენსიური გლობალიზაციის დაწყებამდე, მსოფლიო პოლიტიკა უმთავრესად ორგანიზებული იყო ე. წ. ვესტფალიის სისტემის საფუძველზე. სახელწოდება მოდის ვესტფალიის ზავიდან (1648წ.), რომელიც წარმოადგენს იმ უმთავრესი პრინციპების ადრეულ ოფიციალურ გამოხატულებას, რომელიც დომინირებდა მსოფლიოში სამი საუკუნის მანძილზე. ვესტფალიის სისტემა სახელმწიფოთა სისტემა იყო. XIX—XX სს-ში სახელმწიფოებმა თანდათანობით მიიღეს ეროვნული სახელმწიფოების ფორმა, დაიწყო ტერიტორიების „საერთაშორისოსა“ და „სახელმწიფოთაშორისოს“ გამოყენება და ვესტფალიის სისტემა ხშირად აღინერებოდა, როგორც „საერთაშორისო სისტემა“.

ვესტფალიის სისტემა წარმოადგენდა მმართველობის ჩარჩოს. ეს იყო გზა გარკვეული სოციალური წესრიგის დამყარების, გაძლიერებისა და მისთვის თვალყურის დევნისათვის. მის საფუძველს წარმოადგენდა სახელმწიფოებრიობისა და სუვერენიტეტის პრინციპი. სახელმწიფოებრიობა ნიშნავდა, რომ მსოფლიო დაყოფილი იყო ტერიტორიულ ნაწილებად, რომელთაგან თითოეულს მართავდა დამოუკიდებელი ხელისუფლება. ეს მოდერნიზებული სახელმწიფო იყო ცენტრალიზებული, ფორმალურად ორგანიზებული საზოგადოებრივი სახელისუფლო აპარატი, რომელიც იყენებდა ლეგალურ მონოპოლიას შეიარაღებული ძალის სახით თავისი იურისდიქციის საზღვრებში. ვესტფალიის სისტემა, ამასთანავე, სუვერენული იყო. ეს ნიშნავს, რომ სახელმწიფო ახორციელებდა ყოვლისშემჯავრებულ, უზენაეს, შეუზღუდავ და ექსკლუზიურ კონტროლს განსაზღვრული ტერიტორიის ჩარჩოებში. ყოვლისშემჯავრებული მმართველობა ნიშნავს, რომ პრინციპში სუვერენულ სახელმწიფოს გააჩნია იურისდიქცია საკუთარ ქვეყანაში ნებისმიერ საქმიანობაზე. უზენაესი მმართველობა ნიშნავს, რომ არ არსებობს მასზე ზემოთ

მდგომი ხელისუფლება და სუვერენულ სახელმწიფოს ეკუთვნის საბოლოო სიტყვა მოცემული ტერიტორიის ფარგლებში. შეუზღუდავი მმართველობა ნიშნავს, მიუხედავად იმისა, რომ ვესტფალიის სისტემის ეპოქაში ზოგჯერ იყო დებატები ჰუმანიტარული ჩარევის მოვალეობის შესახებ, მაგრამ სახელმწიფოთა უფლება ტოტალურ იურისდიქციაზე საკუთარ საზღვრებში მიიჩნეოდა შეუვალად სხვა სახელმწიფოთათვის. დაბოლოს, ექსკლუზიური მმართველობა ნიშნავს, რომ სახელმწიფო შინაურ საქმეებში არავის უნანილებდა თავის კომპეტენციას. სახელმწიფოთა შორის არ არსებობდა „საზიარო სუვერენიტეტი“.

ხაზი უნდა გაესვას, რომ ვესტფალიის სისტემა ისტორიული ფენომენი იყო. სხვა სიტყვებით, სუვერენულ სახელმწიფოთა სისტემა მმართველობის განსაკუთრებულ ჩარჩოს ქმნიდა, რომელიც ყალიბდებოდა კონკრეტულ დროში არსებული სპეციფიკური პირობების შედეგად. სუვერენიტეტზე დამყარებული სახელმწიფოებრიობა არ არის დროისაგან დამოუკიდებელი ბუნებრივი ფენომენი: პოლიტიკა წარმოებდა ამ პრინციპისათვის უპირველესობის მინიჭების გარეშე XVII საუკუნის ჩათვლით და არ არსებობს იმის მიზეზი, რომ მსოფლიოს ისტორიამ არსებობა არ განაგრძოს სუვერენულ სახელმწიფოთა სისტემის უარყოფის შემდეგაც.

სუვერენიტეტის დასასრული

რეალურად, ვესტფალიის სისტემა უკვე ისტორიის კუთვნილებას წარმოადგენს. მიუხედავად ამისა, სახელმწიფო აპარატი კვლავაც აგრძელებს არსებობას და ზოგიერთი თვალსაზრისით, იგი უფრო ფართო და ძლიერია – იმდენად ზემოქმედებს საზოგადოებრივ ცხოვრებაზე, როგორც არასდროს. თუმცა, ვესტფალიის სისტემის სუვერენიტეტის ნორმა აღარ არის ქმედითი და აღარც შეიძლება აღდგეს მთელი სისრულით ამჟამინდელ გლობალიზებულ მსოფლიოში. სუვერენიტეტის კონცეფცია კვლავაც მნიშვნელოვანია განსაკუთრებით იმ ხალხებისათვის, რომლებისთვისაც გლობალიზაციის შედეგები არცთუ ისე შესამჩნევია და რომელთა ეროვნული თვითგამორკვევის პროცესსაც იგი გარკვეულწილად ხელს უშლის. მიუხედავად ამისა, როგორც იურიდიული, ისე პრაქტიკული თვალსაზრისით, სახელმწიფოს მარეგულირებელი ძალა აღარ ეყრდნობა იმდაგვარად სუვერენიტეტს, როგორც ადრე.

სახელმწიფო სუვერენიტეტი გულისხმობს მსოფლიოს ტერიტორიულ დაყოფას. იმისათვის, რომ ხელისუფლებამ განახორციელოს ექსკლუზიური ძალაუფლება მოცემულ დომენზე, მოვლენები უნდა ხდებოდეს ფიქსირებულ ადგილებზე, რომლებზეც უნდა ვრცელდებოდეს იურისდიქცია. გლობალიზაციის პირობებში კი საზოგადოებრივი ურთიერთობები მკაფიოდ გამოხატულ ზეტერიტორიულ ხასიათს იძენს და

საზღვრები უპრობლემოდ გადაილახება ელექტრონული თუ სხვა გზებით. ამდენად, სუვერენიტეტის ეფექტურად განხორციელების საშუალება მცირდება.

მატერიალურ-ტექნიკურმა განვითარებამ, ერთი მხრივ, შეამცირა სახელმწიფოს სუვერენიტეტი. თანამედროვე სახელმწიფო პრაქტიკულად უძღვრია მართო გააკონტროლოს, მაგ., გლობალური კომპანიები, სატელიტური კავშირები, გლობალური ეკოლოგიური პრობლემები, გლობალური ვაჭრობა.

ამგვარ ცვლილებებთან ერთად გლობალიზაციამ ასევე მოიტანა სუვერენიტეტის ზოგიერთი ფუნქციონალური კულტურული და ფსიქოლოგიური მახასიათებლის მნიშვნელობის შემცირება. მაგ., საზღვრების გარეთ დამაკავშირებელი საშუალებების შექმნით ადამიანებმა შეისისხლხორცეს მრავალი ისეთი თვისება, რომელიც ემატება და ხშირად ამცირებს ეროვნული გრძნობებისა და სოლიდარობის როლს, რაც ადრე სახელმწიფო სუვერენიტეტს ლეგიტიმურობას ანიჭებდა. გლობალური კონფერენციების, გლობალური ტელეკომუნიკაციების და ა.შ. წყალობით მნიშვნელოვანი ზეტერიტორიული კავშირები გამოიხატა ქალების, სექსუალური უმცირესობების, ინვალიდების მოძრაობების, კომპიუტერულ-მედია კომპანიების სახით. მრავალი ხალხი თანამედროვე გლობალიზებულ მსოფლიოში სულ უფრო მეტად ამჟღავნებს მზადყოფნას, რომ უფრო მეტი მნიშვნელობა მიანიჭოს ეკონომიკურ წინსვლას, ადამიანის უფლებებსა და ეკოლოგიურ უსაფრთხოებას, ვიდრე სახელმწიფო სუვერენიტეტსა და მასთან ასოცირებულ ეროვნული თვითგამორკვევის ნორმას. თუმცა, როგორც აღინიშნა, გლობალიზაცია ასევე იწვევს ეროვნული გრძნობების გაღვივებასაც.

სახელმწიფოები ირჩევენ სუვერენიტეტის ნაწილის დათმობის გზასა და დონეს გლობალიზაციის პირობებში, მაგრამ ისინი არ იბრძვიან მის შესაჩერებლად. მაგალითად, ჩინეთის ხელისუფლებამ, რომელიც განსაკუთრებულად ხაზს უსვამს სუვერენიტეტზე დამყარებული მსოფლიოს არსებობის აუცილებლობასა და მარადიულობას, 90-იანი წლების ათწლიან ეკონომიკურ პროგრამაში ცენტრალური ადგილი მიანიჭა „გლობალურ ურთიერთდამოკიდებულებას“. ბუნებრივია, საკუთრივ ვესტფალიის სისტემაშიც არ ხდებოდა სუვერენიტეტის დაცვა, მაგრამ იგი ჰიპოთეტურად მაინც განხორციელებადად ითვლებოდა. სახელმწიფოს შეეძლო, ინსტიტუტებისა და ინსტრუმენტების გაძლიერებით, მიეღწია უბრალო ლეგალური სუვერენიტეტიდან ეფექტური სუვერენიტეტისათვის. საპირისპიროდ, თანამედროვე გლობალიზაციის პირობებში, მმართველობა, უზუნაესი და ექსკლუზიური სახელმწიფო ტერიტორიული ხელისუფლების სახით, მეტად არაპრაქტიკული გახდა. ამასთან ერთად, მრავალ პოსტკოლონიურ სახელმწი-

ფოს, რომელიც გლობალიზაციის ხანებში შეიქმნა, არასოდეს გააჩნდა სუვერენობა.

სახელმწიფოს სიცოცხლისუნარიანობა

თუკი გარკვეულწილად გლობალიზაციამ სუვერენიტეტის დაკნინება გამოიწვია, სულაც არ მომხდარა სახელმწიფოების მოსპობა. საპირისპიროდ, რამდენიმე გამონაკლისის გარდა (მაგ., სომალისა და ავღანეთში) უკანასკნელ ხანებში ზოგიერთი სახელმწიფო კიდევ უფრო გაძლიერებული ჩანს. კომუნისტური მმართველობის კოლაფსის შედეგად შექმნილმა ბუნდოვანებამაც მხოლოდ მცირედით თუ შეცვალა სახელმწიფო საზღვრები. როგორც მმართველობის სტრუქტურა, სახელმწიფო რჩება უცვლელად აღმოსავლეთ ევროპისა და ყოფილი საბჭოთა კავშირის ტერიტორიებზე.

ამასთან ერთად, მრავალმა მთავრობამ შეძლო გლობალიზაციის პერიოდში გაძლიერებინა გადამხდელუნარიანობა, ბიუჯეტი, მოქმედების არეალი და ზედამხედველობის შესაძლებლობანი. ამჟამად მცირე ნიშნებია იმისა, რომ გლობალიზაცია წარმოადგენს ცენტრალიზებულ სუვერენიტეტზე დამყარებულ მსოფლიო მმართველობის სისტემაზე დომინირებად ტენდენციას, რასაც ლიბერალი უნივერსალისტები წინასწარმეტყველებდნენ და არც ლოკალური საზოგადოებების გზით მსოფლიოს მომცველი ანარქიული მმართველობაა, როგორც ამას ეკოლოგისტი რადიკალები ქადაგებდნენ. შესაბამისად, გლობალისტური პროგნოზი სახელმწიფოს მოსპობის შესახებ მცდარი გამოდგა. არც ისინი და არც სახელმწიფოსათვის ცენტრალური როლის მიმნიჭებელი რეალისტები მართლები არ აღმოჩნდნენ. გლობალიზაციამ არ გამოიწვია სახელმწიფოების დაშლა, მაგრამ იმის თქმაც არ შეიძლება, რომ იგი სახელმწიფოებს არ შეეხო. პოლიტიკის შემსწავლელი სტუდენტებისათვის მნიშვნელოვანია იმის გარკვევა, თუ რამდენად ცვლის თანამედროვე ისტორიაში ზეტერიტორიული სოციალური სივრცის წარმოქმნა სახელმწიფოს მოღვაწეობასა და როლს. შეიძლება გამოვყოთ ორი ზოგადი ცვლილება:

1) გლობალიზაციის გავლენით სახელმწიფოს ზემოქმედების სფერო იცვლება. სუვერენული სახელმწიფო ჩვეულებრივ ახორციელებდა საშინაო ინტერესებს და მოქმედებდა, როგორც დამცავი ბარიერი გარეგანი საფრთხისაგან. სანინალმდეგოდ, პოსტსუვერენული სახელმწიფო ისევე ცდილობს გლობალური მიზნების განხორციელებას, როგორც ეროვნული ინტერესებისას. მაგ., ირანული სახელმწიფო 80-იან წლებში დიდ მხარდაჭერას იჩენდა მსოფლიო ისლამიზმს მიმართ. უფრო ზოგადად, თანამედროვე სახელმწიფოები ხშირად ემსახურებიან გლობალური კაპიტალის ინტერესებს (ზოგჯერ ნაციონალური კაპიტალის საზიანოდაც კი).

2) არსებობს თვალსაზრისი, რომ გლობალიზაციამ შეამცირა

სახელმწიფოთა შორის ომის დაწყების საფრთხე. ნიშანდობლივია, რომ თანამედროვე კონფლიქტების უმრავლესობა წარმოადგენს შიდა ამბოხს არსებული ხელისუფლების წინააღმდეგ და არა შეიარაღებულ კონფლიქტს სახელმწიფოებს შორის. მაგრამ საბოლოო დასკვნების გაკეთება ჯერჯერობით ნაადრევია. თუმცა გლობალური ინტერესების წარმოქმნამ მნიშვნელოვანად შეამცირა სახელმწიფოთა სურვილი ტერიტორიული დაპყრობებისა. სახელმწიფოთა შორის დაპირისპირება მეტად მავნეა გლობალური კაპიტალიზმისათვის, გარემოს გლობალურ დაცვაზე ზრუნვისათვის, გლობალური ტურიზმისათვის და ა.შ.

საკვანძო საკითხები

- გლობალიზაცია დაკავშირებულია მრავალ პოტენციურად შორსმიმავალ ცვლილებასთან მსოფლიო წესრიგში.
- გლობალიზაცია წარმოადგენს ვესტფალიის სახელმწიფოთა სისტემისა და მისი ქვაკუთხედის – სახელმწიფოთა სუვერენიტეტის პრინციპის ფუნდამენტურ ცვლილებას.
- მიუხედავად იმისა, რომ გლობალიზაციამ დააკნინა სუვერენიტეტი, ეს არ ნიშნავს, რომ მან გამოიწვია სახელმწიფოთა დაშლა.
- პოსტსუვერენული სახელმწიფო შეიძლება მნიშვნელოვანად განსხვავდებოდეს თავისი ვესტფალიის წინამორბედისაგან.

პოსტსუვერენული მმართველობა

თუკი პოლიტიკა არცთუ ისე დიდი ხნის წინ ემყარებოდა სუვერენული სახელმწიფოებრიობის ფუძემდებლურ პრინციპს, როგორ მოქმედებს მმართველობა თანამედროვე გლობალიზებულ მსოფლიოში? ზემოთ ხაზგასმული იყო, რომ სახელმწიფოს ისევე მნიშვნელოვანი ძალა გააჩნია, მაგრამ, ამასთანავე, მისი შემძლეობა, ორიენტაციები და მოღვაწეობის სფეროები იცვლება სუვერენიტეტის დაკნინებასთან ერთად. იმავდროულად სახელმწიფოებისაგან დამოუკიდებელმა აქტორებმა ასევე მოიპოვეს მნიშვნელოვანი ადგილი მსოფლიო მმართველობის პროცესში. მათი მცდელობა, განსაზღვრონ წესები და ნორმები, ხშირად ავსებს სახელმწიფოთა მოღვაწეობას, მაგრამ სხვა შემთხვევებში ისინი შეიძლება დაუპირისპირდნენ ნაციონალური მთავრობების ინიციატივებს. ნებისმიერ შემთხვევაში, მსოფლიო მმართველობა დღეს შორს დგას იმისგან, რომ შეამციროს სახელმწიფოთა სისტემის როლი.

სუბსახელმწიფოებრივი გლობალური მმართველობა

თანამედროვე პირობებში გლობალიზაციის მნიშვნელოვანი მახასიათებელია პირდაპირი, საზღვრების გარეშე კავშირების განვითარება

სუსხელმწიფობებრივ ხელისუფლებათა შორის, რასაც მნიშვნელოვანი პოლიტიკური ინიციატივები შემოაქვს ცენტრალურ ხელისუფლებათა გვერდის ავლით. მაგ., მრავალ კანადურ და ჩინურ პროვინციას, აგრეთვე ამერიკის ზოგიერთ ფედერალურ შტატს ამჟამად გააჩნია საკუთარი „დიპლომატიური“ მისიები, რომლებიც შედარებით დამოუკიდებლად მოქმედებენ მათი შესაბამისი ნაციონალური საელჩოებისაგან. ევროპაში ორმოცდაათამდე რეგიონულ მთავრობას ჩვიდმეტი ქვეყნიდან აქვს პირდაპირი კონტაქტები ევროპულ რეგიონთა ასამბლეის, რეგიონთა ევროპის კავშირის კომიტეტისა და 70-იანი წლებიდან შექმნილი სხვა მსგავსი ორგანიზაციების საშუალებით.

მუნიციპალურ დონეზე ასევე განვითარდა სხვადასხვა სახის „ტრანსსუვერენული“ პოლიტიკა ლოკალურ ხელისუფლებათა მიერ იმგვარ სფეროებში, როგორცაა გარემოს დაბინძურების კონტროლი, განიარაღება, დანაშაულის წინააღმდეგ პრევენტიული ზომები და თანამშრომლობა განვითარებისათვის. ამგვარი ტენდენციები შესაძლოა ალოგიკურიც იყოს, განსაკუთრებით ცენტრალური მეტროპოლიების თვალთახედვიდან. გლობალური კაპიტალის ნაკადები, საპაერო დერეფნები და ტელეკომუნიკაციების ქსელი ხშირად ერთმანეთს აკავშირებს მსოფლიოს ქალაქებს, მაგ., სინგაპურსა და ფრანკფურტს უფრო მეტად, ვიდრე მათი შესაბამისი ნაციონალურ რეგიონებს.

ზესახელმწიფობებრივი გლობალური მმართველობა

იმ დროს, როდესაც ზოგიერთი ინიციატივა მსოფლიო პოლიტიკის სფეროში „დაკონკრეტებას“ მოითხოვს „პროვინციულ და მუნიციპალურ ხელისუფლებამდე, სხვა ინიციატივები იწვევს „გაფართოებას“ და იმართება ზესახელმწიფობებრივი ხელისუფლების მიერ. სამთავრობათშორისო მარეგულირებელი ჩარჩოები თითქმის არაფერს ნიშნავენ XX ს-ის II ნახევრამდე, მაგრამ მათი რიცხვი, განზომილება და მნიშვნელობა დიდად გაიზარდა გლობალიზაციასთან ერთად.

ერთი მხრივ, რეგიონულ დონეზე სამთავრობო შეთანხმებების რიცხვი მთელ მსოფლიოში უკიდურესად იზრდება. 1945 წლიდან ათასამდე სხვადასხვა სახის შეთანხმებაა მიღწეული. შედარებით გვიან შექმნილმა რეგიონულმა ორგანიზაციამ, ევროპის კავშირმა, უკვე მიიღო 20 ათასამდე მარეგულირებელი გადაწყვეტილება.

იმადროულად ახალი და უკვე არსებული (მაგ., გაერო) ორგანიზაციები ჩანს, რომ აფართოებენ თავიანთ ამოცანებს. მათი მზარდი გავლენისა და ინიციატივებიდან გამომდინარე, ზოგჯერ უპრიაინია მათ არა „საერთაშორისო ორგანიზაციები“, არამედ „გლობალური მმართველობის სააგენტოები“ ვუნოდოთ. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, მათი დანიშნულება საგრძნობლად სცილდება სამთავრობათშორისო კონ-

სულტანციებსა და მოქმედების კოორდინაციას, რისთვისაც თავის დროზე შეიქმნა ეს ორგანიზაციები.

ზესახელმწიფოებრივი რეგულირების ზრდა მეტად ფართო სპექტრს მოიცავს, რომლის მხოლოდ ნაწილზე გავამახვილებთ ყურადღებას. **მაკროეკონომიკური პოლიტიკის** სფეროში ეკონომიკური თანამშრომლობისა და განვითარების ორგანიზაცია (OECD) 60-იანი წლებიდან იძლევა მეტად გავლენიან დირექტივებს სხვადასხვა სფეროში, როგორცაა ახალი საინფორმაციო ტექნოლოგიები, საყოველთაო კეთილდღეობის სახელმწიფოს ხარჯების შემცირება, სამუშაო ადგილების შექმნა, ტრანსნაციონალური კორპორაციების მოღვაწეობის კოდექსი. 1979 წლიდან საერთაშორისო სავალუტო ფონდმა და მსოფლიო ბანკმა გააძლიერეს თავიანთი ძალისხმევა შორსმიმავალი სტაბილიზაციის პოლიტიკის შესამუშავებლად და სტრუქტურული გარდაქმნების პროგრამების ხელშესაწყობად თითქმის 100 ქვეყანაში. მრავალ შემთხვევაში ისინი ფაქტობრივად აკონტროლებენ და კურირებას უწევენ ნაციონალურ ფინანსთა სამინისტროებს. მსოფლიო სავაჭრო ორგანიზაცია (WTO), რომელიც 1995 წელს შეიქმნა, მოღვაწეობის გაცილებით უფრო ფართო სფეროს მოიცავს დიდ სახელმწიფოებთან კავშირში, ვიდრე მისი წინამორბედი – ტარიფებსა და ვაჭრობაზე გენერალური შეთანხმება. იმავდროულად საერთაშორისო ანგარიშსწორების ბანკი, 70-იანი წლების შუა ხანებიდან თავის თავზე იღებს ვალდებულებას, გარკვეულწილად თვალი ადევნოს გლობალურ ფინანსურ ბაზრებს. **კონფლიქტების მოგვარების** სფეროში განსაკუთრებით გამოირჩევიან ზესახელმწიფოებრივი სააგენტოები, მაგალითად, გაერო, აფრიკული ერთიანობის ორგანიზაცია, ეუთო. ზესახელმწიფოებრივი მმართველობა ასევე აქტიურია **ადამიანის უფლებათა დაცვის** სფეროში, რაც 90-იანი წლებში გამოიხატა არაერთი უპრეცედენტო ჰუმანიტარული ჩარევით. მიუხედავად იმისა, რომ ადამიანის უფლებათა იდეას საუკუნეების ისტორია აქვს, ამ საკითხზე გლობალური კანონდებლობა მხოლოდ 60-იანი წლებიდან ყალიბდება. 1972 წელს გაერო-ს მიერ ორგანიზებული გარემოს დაცვისადმი მიძღვნილი კონფერენციიდან დაწყებული, ტარდება გლობალური შეხვედრები, იქმნება ლეგალური ინსტრუმენტები და ინსტიტუტები მთელ მსოფლიოში **ეკოლოგიური დეგრადაციის** შედეგების უვნებელსაყოფად. რაც შეეხება **ელექტრონულ მედიას**, საერთაშორისო სატელეკომუნიკაციო კავშირის სახელმძღვანელო ტექნიკური სტანდარტების შესახებ ცხრამეტ ათას გვერდს აჭარბებს. მოყვანილი მაგალითები მიუთითებს, რომ როგორც მმართველები, ისე მოქალაქეები, სულ უფრო აცნობიერებენ, სახელმწიფოების მიერ განხორციელებული ტერიტორიული მმართველობა არ უზრუნველყოფს ზეტიერიტორიული ფენომენების ადეკვატურ მონესრიგებას,

რაც უკავშირდება თანამედროვე ინფორმაციის, კომუნიკაციებისა და იარაღის ტექნოლოგიებს, გლობალურ ეკოლოგიურ ცვლილებებს, გლობალურ ბაზრებს და ა.შ.

ბუნებრივია, ზესახელმწიფოებრივი მმართველობისათვის არსებობს მნიშვნელოვანი შეზღუდვები. ოფიციალური გლობალური რეგულირება ჯერ კიდევ ნაკლებად ეხება ისეთ სფეროებს, როგორცაა შრომის სტანდარტები, შეიარაღების კონტროლი და ა.შ. ამასთანავე, გლობალური მმართველობის მრავალი ინსტიტუტი არაადეკვატურად არის დაკომპლექტებული და ქრონიკულად განიცდის ფინანსების ნაკლებობას. სააგენტოებს შორის მეტად მცირე დონის კოორდინაციამ და ეფექტური გამაძლიერებელი მექანიზმების მუდმივმა ნაკლებობამ დააქინა გლობალური სამართლის რეპუტაციაც. მიუხედავად ზემოთქმულისა, ზესახელმწიფოებრივი რეგულირება საკმაოდ ფართო და ეფექტური ხდება, რამდენადაც იგი ქმნის მმართველობის მნიშვნელოვან ფორმას დღევანდელ გლობალიზებულ მსოფლიოში.

ბაზარზე ორიენტირებული გლობალური მმართველობა

დღევანდელი მსოფლიო მმართველობის ეს წარდგინება არასრული იქნება, თუ იგი შეეხება მხოლოდ ოფიციალურ სააგენტოებს სუბსახელმწიფოებრივ, სახელმწიფოებრივ და ზესახელმწიფოებრივ დონეზე. გლობალიზებულ მსოფლიოში ყველა წესი XX საუკუნის მიწურულს მართოდენ საზოგადოებრივი სექტორიდან როდი მომდინარეობს. ბაზრები ასევე მნიშვნელოვან როლს ასრულებს გლობალური რეგულირების პროცესში, ხშირად ერთვის იმ სფეროებში, რასაც სახელმწიფოები და გლობალური მმართველობის სააგენტოები უყურადღებოდ ტოვებენ.

კერძო სექტორის მიერ წესების ჩამოყალიბება და დანერგვა, ალბათ, გაცილებით უფრო შორს წავიდა გლობალური ფინანსური ბაზრების წყალობით, როდესაც ამ მხრივ ოფიციალურმა მმართველობამ ბევრი რამ ეფექტური ვერ გააკეთა. მაგ., რაც შეეხება გლობალურ საფონდო ბაზრებს, ქცევისა და მოღვაწეობის კოდექსი ძირითადად ჩამოყალიბდა საფონდო ბირჟების საერთაშორისო ფედერაციის (დაარს. 1961 წ.), ბაზრის უსაფრთხოების საერთაშორისო ასოციაციისა (დაარს. 1969 წ.) და ნახევრად ოფიციალური უსაფრთხოების კომისიების საერთაშორისო ორგანიზაციის (დაარს. 1984 წ.) საშუალებით. გარდა ამისა, კომერციული ბანკები მნიშვნელოვან ინიციატივას იჩენენ ისეთი ოფიციალური სააგენტოების, როგორცაა მსოფლიო სავალუტო ფონდი, მოღვაწეობის მონესრიგებისათვის (ზოგჯერ მიიჩნევენ, რომ პირიქით – არევისათვის) ხშირი ფინანსური კრიზისებისა და ვალების მქონე ქვეყნებში 1982 წლიდან.

კერძო სექტორის გლობალური ინიციატივები ასევე მოიცავს ფინანსურ ბაზრებს. მაგ., 1971 წელს დაარსებული მსოფლიო ეკონომიკური

ფორუმში აერთიანებს 900 უმსხვილეს კომპანიას. მის მრავალ ინიციატივას შორის არის განსაკუთრებული ყურადღების გამახვილება სახელმწიფოთაშორისო კონფლიქტების მოწესრიგებაზე, მათ შორის ისრაელ-არაბული ქვეყნების დაპირისპირებაზე. ფორუმმა ასევე ფასდაუდებელი როლი შეასრულა მსოფლიო ვაჭრობის შესახებ ურუგვაის მოლაპარაკებების დროს, რისი შედეგიც გახდა მსოფლიო სავაჭრო ორგანიზაციის შექმნა. კერძო ფონდების როლი ასევე გაიზარდა გლობალური პოლიტიკის პროცესში. ორი ყველაზე თვალსაჩინო მაგალითია ფორდის ფონდი, რომელიც განსაკუთრებით გავლენიანია განვითარებისათვის დახმარების სფეროში 60-იანი წლებიდან და სოროსის ფონდი, რომელმაც თვალსაჩინო როლი შეასრულა ყოფილი საბჭოთა ბლოკის ლიბერალიზაციაში. ყოველივე ზემოთქმულიდან ნათელი ხდება, რომ გლობალური მმართველობა არ წარმოადგენს მხოლოდ საზოგადოებრივი სექტორის საქმეს.

გლობალური საზოგადოებრივი მოძრაობები

საბაზრო ინსტიტუტები არ არიან ერთადერთი აქტორები საზოგადოებრივი სექტორის მიღმა, რომლებიც ხელს უწყობენ მმართველობის ახალი ფორმების წარმოქმნას თანამედროვე გლობალიზებულ მსოფლიოში. მრავალი ინიციატივა ასევე მოდის გლობალური საზოგადოებრივი მოძრაობებიდან. აქ სახალხო მოთხოვნები და პროტესტი მობილიზებულია საზოგადოებრივი ურთიერთობების სტანდარტების შეცვლის მიმართულებით (მაგალითად, მილიტარიზმი და კაპიტალიზმი). ასოციაციები გლობალურია, ერთი მხრივ, იმ თვალსაზრისით, რომ ეხება საერთო მსოფლიო პრობლემებს და, მეორე მხრივ, იყენებს გლობალიზაციის შედეგად შექმნილ საშუალებებს (საკაუერო მოგზაურობა, კომპიუტერული ქსელები, გლობალური კანონები და სხვ.). როგორც ზემოთ აღინიშნა, ამჟამინდელი საზოგადოებრივი მოძრაობების მსგავსი წინამორბედი მოძრაობები იწყება XIX საუკუნიდან. იმავდროულად, მათ ამჟამინდელ მოღვაწეობაში ჩართულია ადამიანთა არნახული რაოდენობა, უმნიშვნელოვანესი ინსტიტუციონალური რესურსები და მათ უზარმაზარი ზეგავლენა აქვთ.

გლობალურ საზოგადოებრივ მოძრაობებს ახასიათებს უკიდურესი მრავალფეროვნება, ისინი მიმართულია სრულიად სხვადასხვა პრობლემების გადანწყვეტისაკენ – აბორიგენების უფლებებიდან შიდსის საკითხამდე. ისინი ასევე ამყლავნებენ მეტად მრავალფეროვან ხედვას იმ სამყაროს შესახებ რომლის შექმნაც მათ სურს, შთაგონების წყაროდ იღებენ იდეებს ხან ანარქიზმიდან, ხან ნეოფაშიზმიდან, ტრადიციული და ახლად შექმნილი რელიგიებიდან და მათი ნაზავიდან და ა.შ. ზოგიერთი ამ მოძრაობიდან გლობალურია იმ თვალსაზრისით, რომ მათ მიერ

გაბმული ქსელი მთელ მსოფლიოს მოიცავს, მაგ., განვითარების ისეთი ალტერნატივები, რომლებსაც გამოხატავს „ქალები ახალი ნაციონალთვის“ (DAWN). სანინაალმდეგოდ, სხვები „აზროვნებენ გლობალურად და მოქმედებენ ლოკალურად“. ზოგიერთი ჯგუფი კამპანიას მართავს იზოლირებულად, როდესაც სხვები მიზნების განსახორციელებლად ერთიანდებიან დიდ კოალიციებში. ამ უკანასკნელის საილუსტრაციოდ, პესტიციდების სანინაალმდეგო აქციის ქსელი აერთიანებს 350 ჯგუფს 50-მდე ქვეყნიდან. საზოგადოებრივ მოძრაობებში ჩართული არიან როგორც შემთხვევითი „მოყვარულები“ (როგორიცაა მრავალრიცხოვანი სტუდენტური საპროტესტო მოძრაობები), ასევე დიდი ხნის პროფესიონალები და ინსტიტუციონალიზებული პროგრამები (გრინფისი ანდა Christian Aid). საბოლოო ჯამში, გლობალური საზოგადოებრივი მოძრაობები იყენებენ მრავალი სახის სტრატეგიას. ზოგიერთი აქტივისტი თანამშრომლობს მთავრობებთან, გლობალური მმართველობის სააგენტოებთან, ბიზნესის ასოციაციებთან, მაშინ, როცა სხვებს კოლაბორაცია „ისტებლიშმენტთან“ საკუთარი პრინციპებისათვის მიუღებელ კომპრომისად მიაჩნიათ.

მიუხედავად იმისა, რომ გლობალურ საზოგადოებრივი მოძრაობები ხშირად განიცდიან სახსრების ნაკლებობას და ახასიათებთ შიდადაპირისპირებას, ისინი მაინც შესამჩნევ გავლენას ახდენენ თანამედროვე მსოფლიოს მმართველობაზე. მრავალ ქმედებას შორის უნდა აღინიშნოს, რომ მათი ძალები კონცენტრირებულია პოლიტიკის ინოვაციისათვის ისეთ სფეროებში, როგორიცაა ეკოლოგიური მდგრადობა, ადამიანის უფლებების დაცვა, სტიქიური უბედურებები, სანოვაგის ნაკლებობა და საზოგადოების სრულყოფა. 1990 წლიდან მრავალმა ადამიანმა გლობალური მმართველობის სააგენტოში შექმნა ოფისები ამიერიდან არასამთავრობო ორგანიზაციებად წოდებულ საზოგადოებრივ მოძრაობებთან კავშირისათვის. მრავალი ამგვარი ასოციაცია მნიშვნელოვან როლს ასრულებს როგორც ოფიციალური ინსტიტუტებისათვის მრჩეველთა რანგში, ისე მათი პოლიტიკის გატარებისათვის დახმარებაში. ისეთი ინსტიტუტები, როგორიცაა მსოფლიო ბანკი და გაერო-ს უმაღლესი კომისრის ოფისი ლტოლვილთათვის ზოგჯერ თითქმის მთლიანად დამოკიდებული ხდება არასამთავრობო ორგანიზაციების დახმარებისაგან. ათასობით სამოქალაქო ჯგუფი მონაწილეობას იღებდა გაერო-ს სპონსორიზებულ გლობალური პრობლემების შესახებ კონფერენციებზე 70-იანი წლებიდან, სადაც ისინი ახდენდნენ ოფიციალური სტრუქტურის ლობირებას, გავლენა ჰქონდათ მნიშვნელოვანი შედეგების მომტანი პროგრამების მიღებაზე. ამგვარი სცენარები ახალი პოლიტიკის გამომხატველი გახდა XX ს-ის უკანასკნელ ათწლეულებში, რომელთა შედეგადაც საზოგადოებრივმა

მოძრაობებმა ძალისხმევა მიმართეს ნაციონალური და ლოკალური ხელისუფლების კონტროლისაგან თავის გამოთავისუფლებისაკენ ზესახელმწიფოებრივი მარეგულირებელი სააგენტოების საშუალებით.

ამ და სხვა გზებით, გლობალური საზოგადოებრივი მოძრაობების მრავალი აქტივისტი მიზნად ისახავდა და ზოგჯერ ახორციელებდა კიდევ არა მარტო პოლიტიკის შეცვლას, არამედ საკუთრივ პოლიტიკის არსის გარდაქმნას. მათი ინიციატივები ხშირად ცვლიდა პოლიტიკური ქმედების დომინირებად კონცეფციებს, პროცედურებსა და ტაქტიკას. მაგალითად, მრავალმა ამგვარმა ასოციაციამ აირჩია გადამწყვეტილებათა მიღების არაიერარქიული მოდელი და ზოგადად, მათ საქმიანობაში გაცილებით უფრო ფართოდ ჩართეს ქალები, ვიდრე ეს არის ოფიციალურ და კომერციულ სტრუქტურებში. როგორც გლობალური საზოგადოებრივი მოძრაობების შედეგი. სახალხო ჩართვა მსოფლიო პოლიტიკაში გახდა უფრო პირდაპირი და ექსტენსიური, ვიდრე ვესტფალიის სისტემის დროს, როდესაც მოქალაქის პოლიტიკაში ჩართვა გამოიხატებოდა მხოლოდ ნაციონალურ არჩევნებში მონაწილეობით იმის განსახაზვრავად, თუ რომელ პოლიტიკურ პარტიას უნდა განეხორციელებინა ქვეყნის საგარეო პოლიტიკა.

საკვანძო საკითხები

- გლობალიზაციამ ხელი შეუწყო პირდაპირ საზღვრებს გარეშე კავშირების დამყარებასა და თანამშრომლობას პროვინციულ და მუნიციპალურ მთავრობებს შორის.
- გლობალიზაციამ მნიშვნელოვნად გაზარდა ზესახელმწიფოებრივი რეგულირების დონე გლობალური მმართველობის სააგენტოების მიერ.
- კერძო სექტორი აქტიურ როლს ასრულებს თანამედროვე გლობალურ მმართველობაში ზედამხედველობის სააგენტოების, ფონდების, სამეთვალყურეო საბჭოების საშუალებით.
- ორგანიზაციული ფორმების, მიზნებისა და ტაქტიკის არნახული მრავალფეროვნებით, გლობალურ საზოგადოებრივ მოძრაობებს შემოაქვთ დინამიზმი და ინოვაციები თანამედროვე მსოფლიო პოლიტიკაში.

გლობალური დემოკრატიის პერსპექტივები

ცხადია, რომ გლობალიზაციამ ხელი შეუწყო მმართველობის სიმძიმის ცენტრის გადანაცვლებას სუვერენიტეტზე ფოკუსირებულ სახელმწიფოთა სისტემიდან ურთიერთქმედების მრავალმხრივი, კომპლექსური წესების შექმნისაკენ - იმ თვალსაზრისით, რომ იქმნება ისეთი გარემო, რომელშიც არც ერთი ლოკალური ადგილი არ შეიძლება იყოს სრულფასოვნად სუ-

ვერენული. ამჟამად, პოლიტიკა მოკლებულია ხელმძღვანელობისა და კონტროლის ცენტრს განსხვავებით ვესტფალიის სისტემისაგან. გარდა ამისა, ინიციატივების გამოჩენისა და ქცევის ნორმების შექმნის თვალსაზრისით, საზოგადოებრივ სექტორთან ერთად, ანგარიშგასანევ როლს ასრულებენ ბაზრის აგენტები თუ საზოგადოებრივი მოძრაობები.

დემოკრატია – ხალხის მმართველობა – ფართოდ გაზიარებული თვალსაზრისით, წარმოადგენს თანამედროვე მმართველობისათვის ლეგიტიმურობის მიმნიჭებელ გადამწყვეტ ნორმას. მიუხედავად იმისა, რომ დემოკრატიის დეფინიციები მნიშვნელოვნად ვარიირებს ქვეყნებისა და დროის მონაკვეთის მიხედვით, არსებობს ფართო და საკმაოდ მყარი კონსენსუსი იმის თაობაზე, რომ თანამედროვე მსოფლიოში კარგი მმართველობა ნიშნავს დემოკრატიულ მმართველობას. ბუნებრივად ისმის კითხვა – რა ელის დემოკრატიას თანამედროვე გლობალიზებულ სამყაროში?

ერთი შეხედვით ჩანს, რომ გლობალიზაციამ ხელი უნდა შეუწყოს დემოკრატიის შესაძლებლობების განვრცობას. როგორც ზემოთ დავინახეთ, გლობალიზაციამ საკმაოდ დააკნინა სახელმწიფოთა სუვერენიტეტი – სუვერენიტეტსა და დემოკრატიას შორის კი გარკვეული შეუთავსებლობა ყოველთვის არსებობდა. სუვერენიტეტი ვულისხმობს ყოველის მომცველ, უზენაეს, შეუზღუდავ და ექსკლუზიურ ძალაუფლებას, მაშინ, როცა დემოკრატია ზოგადად ეფუძნება შეზღუდულ, დანაწევრებულ, პირობით და კოლექტიურ ძალაუფლებას. მაშინაც კი, როდესაც ხელისუფლება ხალხის მიერ აირჩევა, მაინც არსებობს ძალაუფლების კონცენტრირების პოტენციური საფრთხე სახელმწიფოში. ამ თვალსაზრისით, სუვერენიტეტის შემცირება უფრო მეტ შესაძლებლობებს ქმნის დემოკრატიის განვითარებისათვის.

ზემოთქმულის მიუხედავად, სამწუხაროდ, გლობალიზაცია ყოველთვის არ არის ამგვარი გარდაქმნების მომასწავებელი. თანამედროვე პოსტსუვერენული მმართველობა დაქსაქსულია დემოკრატიის დეფიციტის გამო. სახელმწიფო, გლობალური მმართველობის სააგენტოები, საზოგადოებრივი მოძრაობები ყოველთვის განიცდიან ფართო მასების მონანიღობის, კონსულტაციებისა და დებატების, წარმომადგენლობისა და ანგარიშვალდებულების ნაკლებობას.

გლობალიზაცია და დემოკრატიული სახელმწიფო

ზოგიერთი ენთუზიასტი ირწმუნება, რომ გლობალიზაცია და დემოკრატიზაცია უნდა იყოს ერთი მედლის ორი მხარე. ამ პერსპექტივის თანახმად, ლიბერალისტები ზემოზნდნენ მსოფლიოს მომცველი დემოკრატიული ცვლილებების ქარის დაბერვას XX საუკუნის დასასრულს აპარტიდის, კომუნიზმისა და სხვა ერთპარტიული სისტემების კოლაფსის ფონზე. მიუხედავად ამისა, მრავალპარტიულობა არ არის ფართო სახალხო მონანიღობისა

და სახელმწიფოს კონტროლის შესუსტების გარანტი. ანგარიშვალდებულებას მოკლებული მთავრობები ჩვეულებისამებრ აგრძელებენ ადამიანის უფლებათა დარღვევას გლობალიზაციის ხანაშიც. ის ქვეყნებიც კი, რომლებიც ამ სფეროში „ემნესტი ინტერნეიშენალისაგან“ ყველაზე მაღალ შეფასებებს იღებენ, იშვიათად ბჭობენ საკუთარ მოსახლეობასთან გლობალური პოლიტიკის შესახებ. მაგალითად, მოქალაქეებს მეტად იშვიათად გააჩნიათ გავლენიანი ხმა, როდესაც სახელმწიფო იღებს გადაწყვეტილებას დაეთანხმოს თუ არა საერთაშორისო სავალუტო ფონდის მიერ შემუშავებულ სტრუქტურული გარდაქმნის ამა თუ იმ პროგრამას. სახელმწიფო არ სთავაზობს საკუთარ მოქალაქეებს გლობალური კაპიტალის, გლობალური ეკოლოგიური პრობლემებისაგან თავდაცვის საშუალებებს. დემოკრატიულად მოქმედი ხელისუფლება ხშირად შევსებულია, შესაძლოა, შეცვლილია კიდევ, სხვა ინსტრუმენტებისა და ინსტიტუტების მიერ.

გლობალური მმართველობის სააგენტოები და დემოკრატია

სამწუხაროდ, გლობალური მმართველობის სააგენტოები დღეს არ წარმოადგენს აუცილებელ გარანტიას დემოკრატიისათვის. დავიწყოთ იმით, რომ მეტად მცირეა სახალხო მონაწილეობის დონე ამ ინსტიტუტებში. მსოფლიო ბანკის მმართველ საბჭოს, ევროპის მინისტრთა საბჭოს, გაერო-ს უშიშროების საბჭოს და სხვა მსგავსი გადაწყვეტილების მიღების საშუალების მქონე ორგანიზაციების შეხვედრები, ძირითადად, დახურულ კარს მიღმა მიმდინარეობს. ეს ორგანიზაციები უმეტესწილად წარმოადგენს „ტექნოპოლიტიკოსთა“ სფეროს, რომელშიც ეკონომისტები, ბუღალტრები, მენეჯერები, ინჟინრები, ქიმიკოსები, კანონმდებლები თუ სხვა „ექსპერტები“ პრაქტიკულად თავისუფალნი არიან დემოკრატიული არჩევითობისაგან. როდესაც მათ პოლიტიკას არასასურველი შედეგები მოჰყვება, როგორც იმ სტრუქტურული გარდაქმნების პროგრამების შემთხვევაში, რომელიც მოსახლეობის კეთილდღეობის შემცირებას იწვევს, ამგვარი სააგენტოები, არც კანონის თვალსაზრისით და არც საზოგადოებრივად, არავის წინაშე არ არიან პასუხისმგებელნი.

ზოგიერთი შეიძლება ამტკიცებდეს, რომ გლობალური მმართველობის სააგენტოები არაპირდაპირ არიან წარმომადგენლობითი, იმგვარად, რომ სხვადასხვა დელეგაციებს აქვთ უფლება ილაპარაკონ მსოფლიოს სხვადასხვა ნაციონალური მოსახლეობის სახელით. ხაზგასასმელია, რომ მრავალ ქვეყანას გააჩნია მეტად საეჭვო დემოკრატიული მანდატები. ამასთან ერთად, მრავალ გლობალურ ორგანიზაციაში მიღებული წესი ერთი სახელმწიფო – ერთი ხმა, ფორმალურად მაინც ნიშნავს, რომ ანდორასა და ინდოეთს თანასწორი ხმები აქვთ. ვარდა ამისა, გაერო-ს უშიშროების საბჭოს ხუთი წევრისათვის მუდმივი ადგილის შენარჩუნება და მათთვის ვეტოს უფლების მინიჭება დემოკრატიულობის თვალსაზრისით აშკარა ნონსენსია. ამგვარადვე, კვოტებზეა დამყარებული ხმის უფლე-

ბა საერთაშორისო სავალუტო ფონდში და მსოფლიო ბანკში – წევრთა ერთი მეოთხედი აკონტროლებს ხმათა სამ მეოთხედს.

გლობალური მმართველობის სააგენტოების არადემოკრატიული ხასიათის გაცნობიერება თანდათანობით ხდება. ევროკავშირის შემთხვევაში, გარკვეული (შეზღუდული) ნაბიჯები ამ მიმართულებით 70-იანი წლების მიწურულიდან გადაიდგა, რათა მომხდარიყო ხალხის პირდაპირი მონაწილეობის უზრუნველყოფა შესახელმწიფოებრივ მმართველობაში. ამგვარ ორგანიზაციათა უმრავლესობა უფრო ღია გახდა საზოგადოებისათვის საკუთარი მოღვაწეობის შესახებ ინფორმაციის მიწოდების თვალსაზრისით. თუმცა, ამგვარი რეფორმები მეტად მცირეა და სანახევრო ხასიათს ატარებს.

გლობალური საბაზრო დემოკრატია?

დემოკრატიის დაღმასვლის სხვა, მეტად სახიფათო მაჩვენებელი მომდინარეობს მმართველობის ზემოთ აღწერილი მარკეტიზაციისაგან. მართალია, *Laissez faire* პრინციპის მომხრენი მიიჩნევენ, რომ ბაზარი ზრდის სახალხო მონაწილეობასა და კონტროლს. მათი შეხედულებით, გლობალური დემოკრატია იმ შემთხვევაში მიიღწევა, როდესაც მომხმარებლები და კაპიტალისტები თავიანთი საფულებებით (უფრო მეტად, ვიდრე საარჩევნო ბიულეტენებით) ხმას მიცემენ ფულის საუკეთესო ფასს (უფრო მეტად ვიდრე ადამიანური პოტენციალის მაქსიმიზაციას) გლობალურ ბაზარზე (უფრო მეტად, ვიდრე ტერიტორიულ სახელმწიფოში).

ამდენად, ამგვარი შეხედულება გულისხმობს, რომ ფული და მატერიალური სარგებელი არის ყველაფრის მომცველი და ყველაფრის ბოლო პოლიტიკაში. ტრადიციული დემოკრატიული პრინციპები ადამიანის ღირსებისა და თანასწორი შესაძლებლობების შესახებ ექვემდებარება სამენეჯერო ეფექტურობისა და პროდუქციის ხარისხის მოთხოვნებს. საბაზრო დემოკრატიაში ანგარიშვალდებულება ნიშნავს დირექტორთა საბჭოსა და კომპანიის პასუხისმგებლობას მომხმარებლის წინაშე. მაგრამ პრაქტიკაში ჯერჯერობით აქციონერები იშვიათად ახდენენ გავლენას კორპორატიულ პოლიტიკაზე და მომხმარებლები ხშირად ოლიგოპოლიის ტყვენი არიან. უფრო შემამფოთებელი, ბუნებრივია, ის არის, რომ მონაწილეობა საბაზრო მმართველობაში განპირობებულია უპირველსად სიმდიდრითა და შემოსავლით. მეტად მცირე რაოდენობის ადამიანები იღებენ მონაწილეს მსოფლიო ეკონომიკური ფორუმისა და მსგავსი ორგანიზაციების შეხვედრებზე მონაწილეობისათვის.

გლობალური საზოგადოებრივი მოძრაობები და დემოკრატია

ბაზრის მომხრეთაგან სანინაალმდეგოდ, სხვა მკველვერები გლობალურ საზოგადოებრივ მოძრაობებს მიიჩნევენ დემოკრატიის გადარჩენის საშუალებად თანამედროვე გლობალიზებულ მსოფლიოში. უკანასკნელ

ათწლეულებში თვალსაჩინოა გლობალური სამოქალაქო აქტივიზმი. კერძოდ, გლობალიზაციამ მეტი შესაძლებლობები შექმნა ქალებისათვის, ინვალიდებისათვის, სექსუალური უმცირესობებისათვის, იმ ადგილობრივი ხალხებისათვის, რომლებსაც თვითგამოხატვის ნაკლები საშუალებები ეძლეოდათ ვესტფალიის სისტემის არსებობის პირობებში.

მიუხედავად ამისა, დემოკრატიის ეს მონაგარი საჭიროა განიხილებოდეს გრძელვადიან პერსპექტივაში და უნდა ხაზი გაესვას თანამედროვე გლობალური საზოგადოებრივი მოძრაობების მეტად ღრმა არადემოკრატიულ ხასიათს. პირველ რიგში უნდა აღნიშნოს, რომ ადამიანთა მეტად მცირე რაოდენობაა ჩაბმული ამ მოძრაობებში. კაცობრიობის უმრავლესობა მოკლებულია ფონდებს, ინტერნეტის ქსელსა და სხვა საშუალებებს, რაზეც დამოკიდებულია ამ მოძრაობების გავლენა. ამ მოძრაობათა აქტივიზმი შემოიფარგლება ძირითადად საშუალო კლასის თეთრი მოსახლეობით, რომელთაგან უმრავლესობა ჩრდილოეთ ამერიკაში, დასავლეთ ევროპასა და იაპონიაში ცხოვრობს. გაეროსთან კონსულტაციური უფლების მქონე არასამთავრობო ორგანიზაციების 15%-ზე ნაკლებია ე.წ. სამხრეთიდან. ამასთანავე, როგორც ჩრდილოეთში, ისე სამხრეთში გლობალური საზოგადოებრივი მოძრაობების წევრები, ძირითადად, თვითარჩეულნი არიან და მისდევენ იმ ფორმალურ პროცედურებსა და იცავენ თავიანთი ოპერაციების გამჭვირვალებას, ანგარიშვალდებულნი არიან მათ წინაშე, ვის ინტერესებსაც იცავენ.

საერთო ჯამში, დემოკრატიას უკავია საკმოდ არამყარი პოზიცია თანამედროვე მმართველობის ნებისმიერ სფეროში. დღევანდელ გლობალიზებულ მსოფლიოში, წესების ჩამოყალიბება და დანერგვა უპირველესად ხდება ელიტების ურთიერთშეჯიბრის საფუძველზე და ნაკლებად წარმომადგენლობითი დემოკრატიის გზით. ამჟამად ბუნდოვანია როდის და როგორ მოხდება დემოკრატიის სრული რეალიზება სულ უფრო გლობალიზებულ მსოფლიოში.

საკვანძო საკითხები

- გლობალიზაცია შეუძლებელს ხდის დემოკრატიის მიღწევას მხოლოდ და მხოლოდ სახელმწიფოს საშუალებით.
- გლობალური მმართველობის სააგენტოებს ახასიათებთ დემოკრატიულობის გარკვეული დეფიციტი.
- გლობალურ მმართველობაში საბაზრო წესები ინვესს ღრმა არათანასწორობასა და დემოკრატიულობის დონის დაკნინებას.
- გლობალურ საზოგადოებრივ მოძრაობებს ზოგადად ახასიათებთ არამყარი დემოკრატიული მანდატი.

დასკვნები

გლობალიზაციამ შეცვალა მსოფლიო პოლიტიკის ბუნება და კვლავაც შეაქვს მასში ცვლილებები. ამ ცვლილებათა სიღრმე და ხასიათი დაუსრულებელი დებატების საგანს წარმოადგენს, მკვლევარები ერთმანეთს ეწინააღმდეგებიან გლობალიზაციის დეფინიციების, მოცულობის, ახსნის, პროგნოზებისა და მორალური მხარის განსაზღვრისას. გლობალიზაციამ მსოფლიო პოლიტიკას ახალი სივრცობრივი განზომილება მიანიჭა. ძველი გეოგრაფიული ადგილების, მანძილების, საზღვრების დამატებით დღეს არსებობს გლობალური განზომილება, რომელშიც ზოგიერთი მოვლენა გარკვეულ ტერიტორიულ ფარგლებში არ თავსდება (ე.ი. შეიძლება ხდებოდეს ნებისმიერ ადგილზე) და მანძილს მნიშვნელობა ეკარგება (შეიძლება გადაიკვეთოს პლანეტა დროის ნებისმიერ, მოცემულ მონაკვეთში) და საზღვრებს გარეშეა (შეიძლება იმოძრაოს ქვეყნებს შორის საზღვრებისათვის ანგარიშის განევის გარეშე). გლობალური ფენომენის არნახული სისწრაფე XX ს-ის შუა ხანებიდან იწვევს მნიშვნელოვან ცვლილებებს მმართველობის ფორმებში. ერთი მხრივ, გლობალიზაციამ დააკნინა სუვერენიტეტის ძველი პრინციპი, თუმცა სახელმწიფოები კვლავაც აგრძელებენ არსებობას და უმნიშვნელოვანეს როლს ასრულებენ საზოგადოებრივი ცხოვრების რეგულირებაში. მეორე მხრივ, გლობალიზაციამ ხელი შეუწყო ხელისუფლებისა და მმართველობის სხვა ასპექტების წინ წამოწევის მსოფლიო პოლიტიკაში, რაშიც შედის საზღვრებს გარეშე სუბსახელმწიფოებრივი ურთიერთობები, შესახელმწიფოებრივი კანონები, საბაზრო ინსტიტუტების მარეგულირებელი ინიციატივები, გლობალური საზოგადოებრივი მოძრაობების კამპანიები.

კითხვები და დავალებები:

1. რით განსხვავდება გლობალიზაცია ინტერნაციონალიზაციისაგან?
2. რამდენად ახალი ფენომენია გლობალიზაცია?
3. დაასახელეთ ის მცდარი მოსაზრებები, რომლებიც ჩვეულებრივ ასოცირებულია გლობალიზაციის იდეასთან.
4. დაახასიათეთ გლობალიზაციის მამოძრავებელი ძალები.
5. რას ნიშნავს სახელმწიფოს სუვერენიტეტი?
6. რატომ ვანაგრძობენ არსებობას სახელმწიფოები გლობალიზაციის ეპოქაში?
7. განმარტეთ, თუ როგორ ახდენს გავლენას კერძო სექტორი გლობალურ მმართველობაზე.
8. რას წარმოადგენს გლობალური საზოგადოებრივი მოძრაობები და როგორ მონაწილეობენ ისინი მსოფლიო პოლიტიკაში?
9. რა გავლენას ახდენს გლობალიზაცია დემოკრატიაზე?

M. Albrow, Introduction in M. Albrow and E. King (eds.), *Globalization, Knowledge and Society*, (London: Sage, 1990)

M. Beisheim, G. Walter, "Globalisierung" – Kinderrankheit eines Konzeptes? in: *ZfIB*, 1997, 1, (4), 153-180.

I. Carlsson et al., *Our Global Neighbouring* (Oxford: Univ. Press, 1995).

A. Giddens, *The Consequences of of Modernity: Self and Society in the Late Modern Age* (Cambridge: Polity Press 1990).

R. Cox, *United States Foreign Policy Since the End of the Cold War* (London: Pinter and the Royal Institute of International Affairs, 1995)

D. Harvey, *The Condition of Postmodernity: An Enquiry into the Conditions of Cultural Change*, (Oxford: Balakwell, 1989).

P. Hirst & G. Thompson, *Globalization in Question: The International Economy and the Possibilities of Governance* (Cambridge: Polity Press 1996).

M. Featherstone (ed.), *Global Culture: Nationalism, Globalization and Modernity* (London: Sage 1990).

E. Kofman & G. Youngs (eds.), *Globalization: Theory and Practice* (London: Pinter, 1996).

G. Modeski, *Sea Power in Global Politics*, (Seattle, Univ. of Washington Press, 1988).

K. Ohmae, *The Borderless Word: Power and Strategy in the Interlinked Economy* (London: Fontana, 1990)

R. Robertson, *Globalization: Social Theory and global Culture*, (London: Sage, 1992).

J.N. Rosenau, *Turbulence in World Politics* (Princeton: Univ. Pres, 1990).

J.N. Rosenau & E.O. Czempiel (eds.), *Governance without Government: Order and Change in World Politics* (Cambridge: Univ. Press, 1992).

J.A. Scholte, *Globalization: A Critical Introduction* (London: Macmillan, 1997).

M. Waters, *Globalization* (London: Roulledge 1995).

IV. საერთაშორისო უსაფრთხოება ცივი ომის შიშგამო პერიოდში

რა იგულისხმება „უსაფრთხოების“ კონცეფციაში?

მრავალი მკვლევარი მიიჩნევს, რომ უსაფრთხოება „სადავო კონცეფციაა“. მიუხედავად კონსენსუსის მიღწევისა იმის შესახებ, რომ მასში შედის ძირითად ფასეულობათა (როგორც ინდივიდების, ისე ჯგუფების) დაცვის გარანტიები, მაინც არ არსებობს საერთო აზრი იმის თაობაზე, თუ რაზე უნდა მოხდეს უპირველესად ფოკუსირება – „ინდივიდუალურ“, „ნაციონალურ“ თუ „საერთაშორისო“ უსაფრთხოებაზე. ცივი ომის პერიოდში ამ საკითხთან დაკავშირებული გამოკვლევების უმრავლესობაში დომინირებდა *ნაციონალური* უსაფრთხოების თემა. როგორც აკადემიური, ისე პოლიტიკური წრეების ინტერესები ძირითადად კონცენტრირებული იყო საკუთარი ქვეყნების სამხედრო ძალაზე, რომელიც ქმნიდა გარეგანი საფრთხის უკუგდების შესაძლებლობას. უფრო გვიან, უსაფრთხოების ეს იდეა გაკრიტიკებულ იქნა, როგორც *ეთნოცენტრული* და მეტად ვიწრო არტაბებში მოქცეული. დღეს მრავალი მკვლევარი მიიჩნევს, რომ უსაფრთხოების კონცეფცია უნდა გამოვიდეს ნაციონალური უსაფრთხოების შეზღუდული ჩარჩოებიდან და მოიცვას სხვა სფეროებიც. ბარი ბუზანი, მაგალითად, მიიჩნევს, რომ უსაფრთხოების ცნებაში შედის პოლიტიკური, ეკონომიკური, სოციალური უსაფრთხოება, გარემოს დაცვაზე ზრუნვა (და ყოველივე ამას, სამხედრო უსაფრთხოებასთან ერთად, საერთაშორისო მნიშვნელობა გააჩნია. ზემოთქმული აიძულებს სახელმწიფოებს იფიქრონ არა მხოლოდ საკუთარი უსაფრთხოების პოლიტიკის შემუშავებაზე, არამედ საკუთარი მეზობლების უსაფრთხოების ინტერესებზეც (B. Buzan 1983: 214-42).

სხვა ავტორები მიიჩნევენ, რომ თანამედროვე მსოფლიოში მიმდინარე ინტეგრაციისა და ფრაგმენტაციის ორმხრივ პროცესებში უმთავრესი ყურადღება უნდა გამახვილდეს „სოციოეტიკურ უსაფრთხოებაზე“. ამ თვალსაზრისის თანახმად, სხვადასხვა რეგიონში, მაგ., ევროპაში, მიმდინარე ინტეგრაციის პროცესები საძირკველს უთხრის ეროვნულ სახელმწიფოებზე დამყარებულ კლასიკურ პოლიტიკურ წესრიგს და ერებს საშუალებას აძლევს იცხოვრონ და იმოღვაწიონ გაცილებით უფრო ფართო საზღვრებში (ევროკავშირი). იმავდროულად, მრავალი ქვეყნის ფრაგმენტაციამ, მსგავსად საბჭოთა კავშირისა და იუგოსლავიისა, შექმნა საზღვრების, უმცირესობებისა და ორგანიზებული იდეოლოგიების საკითხებთან დაკავშირებული ახალი პრობლემები, რაც რეგიონული არასტაბილურობის გაზრდის მიზეზი გახდა. ყოველივე ამას მივყავართ იმ არგუმენტამდე, რომ ეთ-

ნონაციონალური ჯგუფები, გაცილებით უფრო მეტად, ვიდრე სახელმწიფოები, შეიძლება მოექცეს უსაფრთხოების ანალიტიკოსთა ყურადღების ცენტრში.

იმავდროულად სხვა მკვლევრები თვლიან, რომ ყურადღების გამახვილება ნაციონალურ და საერთაშორისო უსაფრთხოებაზე ნაკლებად გამოსადეგია 90-იან წლებში გლობალური საზოგადოების ემბრიონის წარმოქმნის მიზეზით. „სოციოეკოლოგიური უსაფრთხოების“ თეორეტიკოსთა მსგავსად, ისინი ყურადღებას აქცევენ ეროვნული სახელმწიფოს ფრაგმენტაციას, მაგრამ მიიჩნევენ, რომ უფრო მეტ ყურადღებას იმსახურებს არა საზოგადოება ეთნონაციონალურ დონეზე, არამედ გლობალური საზოგადოება. ამ ავტორთა შეხედულებით, XX ს-ის მინურულის ერთ-ერთი უმთავრესი მახასიათებელია გლობალიზაციის ყოვლისმომცველი პროცესი. ისინი არ უარყოფენ, რომ ეს პროცესი წარმოქმნის ახალ რისკებსა და საშიშროებებს. ამგვარი საშიშროებებია საერთაშორისო სავალუტო სისტემის არამდგრადობა, გლობალური დათბობა, ბირთვული ინციდენტების საფრთხე. მიიჩნევა, რომ უსაფრთხოების ეს ხელისშემშლელი ფაქტორები, პლანეტარულ დონეზე, დიდად სცილდება ეროვნული სახელმწიფოების კონტროლის არეალს. მათ სწამთ, რომ ამ საფრთხეების თავიდან აცილება შესაძლებელია მხოლოდ გლობალური საზოგადოების განვითარებით.

„უსაფრთხოების შემთხვევაში, დისკუსია მიმდინარეობს მშვიდობის დაცვის შესახებ მისი დარღვევის საშიშროებისაგან. როდესაც ეს დისკუსია წარმოებს საერთაშორისო კონტექსტში, „უსაფრთხოება შეეხება სახელმწიფოთა და საზოგადოებათა უნარს, შეინარჩუნონ თავიანთი დამოუკიდებელი იდენტურობა და ფუნქციონალური ინტეგრალურობა.“

Barry Buzan

„სტაბილური უსაფრთხოება შეიძლება მიღწეულ იქნეს ხალხებისა და ჯგუფების მიერ მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუკი ისინი არ ქმნიან საკუთარი უსაფრთხოების გარანტიებს სხვათა უსაფრთხოების და კანონების ხარჯზე; ამის მიღწევა კი შესაძლებელია მხოლოდ უსაფრთხოების ემანსიპაციის პროცესად გააზრების შემთხვევაში.“

Booth and Wheeler

ტრადიციული მიდგომები ნაციონალური უსაფრთხოებისადმი

1648 წელს ვესტფალიის ზავის შემდეგ, წინა პლანზე გამოსული სახელმწიფოები განიხილებოდა, როგორც საერთაშორისო სისტემის ყველაზე ძლიერამოსილი აქტორები. ისინი წარმოადგენდნენ „პოლიტიკური ლეგიტიმურობის უნივერსალურ სტანდარტს“ და მათ ზემოთ არ არსებობდა არანაირი უზენაესი ხელისუფლება, რომელიც დაარეგულირებდა მათ

შორის ურთიერთობებს. ყოველივე ეს ნიშნავს, რომ უსაფრთხოება განიხილებოდა სახელმწიფოთა მთავრობების პრიორიტეტულ მოვალეობად.

ისტორიულ დებატებში იმის შესახებ, თუ როგორ უნდა იქნეს მიღწეული ნაციონალური უსაფრთხოება, ისეთი ავტორები, როგორიცაა ჰობსი, მაკიაველი თუ რუსო, ხატავდნენ მეტად პესიმიისტურ სურათს სახელმწიფოს სუვერენიტეტში ჩარევის თაობაზე. საერთაშორისო სისტემა განიხილებოდა ძირითადად ძალადობის არენად, რომელზეც სახელმწიფოები ცდილობდნენ საკუთარი უსაფრთხოების მიღწევას თავიანთი მეზობლების უსაფრთხოების დაკნინების ხარჯზე. სახელმწიფოთაშორისო ურთიერთობები მიიჩნეოდა ძალაუფლებისათვის ბრძოლად, რომლის დროსაც სახელმწიფოები გამუდმებით ცდილობდნენ სარგებელი მიეღოთ სხვათა ხარჯზე. ამ თვალსაზრისის მიხედვით **პერმანენტული მშვიდობის** მიღწევა სულაც არ იყო სასურველი. ამ სისტემის ნებისმიერი სახელმწიფოს მიზანი იყო ძალაუფლების იმგვარად გადანაწილება, რომ არ დამყარებულყო ვინმეს ბატონობა სხვებზე. ამგვარ თვალსაზრისს ავრცელებდნენ ისეთი ავტორები, როგორიცაა ე.ჰ. კარი (E.H. Carr) და ჰ. მორგენტაუ (H. Morgenthau), სწორედ მათ შეიმუშავეს ის ძირითადი პრინციპები, რაც რეალისტურ სკოლას დაედო საფუძვლად მეორე მსოფლიო ომის დასრულების შემდეგ.

ეს პესიმიისტური შეხედულება საერთაშორისო ურთიერთობების შესახებ გაზიარებულია მრავალი თანამედროვე ავტორის, მაგ., კ. უოლცისა და ჯ. მერშაიმერი მიერ. ეს პესიმიზმი ნეორეალიზმის მრავალი საკვანძო მოსაზრების საფუძველს წარმოადგენს.

საკვანძო ნეორეალისტური მოსაზრებები

– საერთაშორისო სისტემა **ანარქიულ** ხასიათს ატარებს. მაგრამ ეს არ ნიშნავს, რომ იგი აუცილებლად ქოტურია. ანარქია ნიშნავს, რომ არ არსებობს ცენტრალური ხელისუფლება, რომელსაც ძალუძს აკონტროლოს სახელმწიფოთა ქცევა.

– სახელმწიფოთა სუვერენიტეტის განვითარება აუცილებლად იწვევს **სამხედრო ძალის** განვითარებას თავდასაცავად და საკუთარი ძალაუფლების გასაფრცობად, ვინაიდან თითოეული სახელმწიფო პოტენციურად სახიათო ხდება სხვისათვის.

– დაურწმუნებლობა და ეჭვი, რაც იწვევს **ნდობის დეფიციტს**, მემკვიდრეობითია საერთაშორისო სისტემაში. სახელმწიფოები არასოდეს არიან დარწმუნებულნი თავიანთი მეზობლების კეთილ განზრახვებში და, აქედან გამომდინარე, ყოველთვის მზად არიან საფრთხის უვნებელყოფისათვის.

– სახელმწიფოებს სურთ შეინარჩუნონ დამოუკიდებლობა და სუვერენიტეტი და როგორც ამის შედეგი, **გადარჩენაზე ზრუნვა** უნდა იყოს მათი ქცევის ყველაზე მთავარი მამოძრავებელი ძალა.

ზემოაღნიშნული მოსაზრებებიდან გამომდინარე, ნეორეალისტები მიიჩნევენ, რომ ყოველივე ეს სახელმწიფოებს უბიძგებს აგრესიული მოქმედებისაკენ ერთმანეთის მიმართ.

ამ თვალსაზრისის მიხედვით, ნაციონალური უსაფრთხოება ან დაუცველობა უმეტესწილად საერთაშორისო სისტემის სტრუქტურის შედეგია. (სწორედ ამიტომ ამ მოსაზრების დამცველებს ხშირად „სტრუქტურულ რეალისტებს“ უწოდებენ). ანარქიის სტრუქტურა მათთვის უკიდურესად მყარია. ყოველივე ამის შედეგად საერთაშორისო პოლიტიკა მომავალში ისევე ძალადობრივი იქნება, როგორც წარსულში. 1990 წელს გამოქვეყნებულ გახმაურებულ სტატიაში „დაბრუნება მომავალში“, ჯ. მერშაიმერი ამტკიცებს, რომ ცივი ომის დასასრული ფაქტობრივად ნიშნავს წარსულში არსებული ძალთა ბალანსის ტრადიციული მრავალპოლუსიანი პოლიტიკისადმი შემობრუნებას, რომელშიც ექსტრემისტული ნაციონალიზმი და ეთნიკური ქიში გამოიწვევს საერთო არასტაბილურობასა და მრავალ კონფლიქტს. მერშაიმერი ცივ ომს მიიჩნევს სტაბილურობისა და მშვიდობის პერიოდად, რაც განაპირობა ძალაუფლების ბიპოლარულმა სტრუქტურამ. ამ სისტემის კოლაფსთან ერთად დაიწყება მეტოქეობა სახელმწიფოთა შორის, რაც ახასიათებდა საერთაშორისო ურთიერთობებს XVII საუკუნიდან მოყოლებული.

ნეორეალისტთა შეხედულებით, საერთაშორისო პოლიტიკისათვის შესაძლოა არ იყოს დამახასიათებელი მუდმივი ომები, მაგრამ იმ მიზეზით, რომ იარსებებს ურთიერთსაწინააღმდეგო ინტერესები, ყოველთვის იქნება ომის შესაძლებლობა. ისინი აღიარებენ, რომ სახელმწიფოთა შორის თანამშრომლობა შესაძლებელია და აუცილებელიც, მაგრამ მიაჩნიათ, რომ თანამშრომლობასაც გარკვეული საზღვრები გააჩნია. მარადიული მშვიდობა – ისეთი მსოფლიოს შექმნა, რომელშიც სახელმწიფოები აღარ დაუპირისპირდებიან ერთმანეთს ძალაუფლებისათვის, პრაქტიკულად მიუღწეველია.

უსაფრთხოების „დილემა“

შეხედულება, რომ ომი არის საერთაშორისო პოლიტიკის მუდმივი თანმდევი თვისება და ასევე გაგრძელდება მომავალშიც, ემყარება ცნებას, რომლის თანახმადაც სახელმწიფოებს უხდებათ არსებობა ე.წ. **უსაფრთხოების დილემის** პირობებში, რომლიდანაც თავის დაღწევა პრაქტიკულად შეუძლებელია. უსაფრთხოების დილემის იდეა პირველად მკაფიოდ გამოხატა ჯონ ჰერცმა (J. Herz). მისი შეხედულებით, ეს არის „სტრუქტურული ცნება, რომლის თანახმადაც სახელმწიფოთა მცდელობები, დაიკმაყოფილონ საკუთარი უსაფრთხოების მოთხოვნები, შეიძლება მიჩნეულ იქნეს საფრთხის შექმნის განზრახვად სხვათათვის, რამდენადაც თითოეულს შეუძლია საკუთარი მოქმედება

თავდაცვითად მონათლოს, ხოლო სხვათა ღონისძიებანი მისთვის პო-
ტენციურად საფრთხის შემქმნელად მიიჩნიოს" (Herz, 1950: 157). საერ-
თო ჯამში, უსაფრთხოების დილემის კონცეფციის თანახმად, ერთი სახ-
ელმწიფოს მიერ საკუთარი უსაფრთხოების მყარი გარანტიების შექმ-
ნა ამცირებს სხვა სახელმწიფოს უსაფრთხოების დონეს.

სირთულეები სახელმწიფოთა შორის თანამშრომლობისათვის

ნეორეალისტთა უმრავლესობისათვის არავითარი მნიშვნელოვანი ცვლილება არ მომხდარა უსაფრთხოების არსში ცივი ომის შემდგომ პერიოდში. უსაფრთხოების გარანტიების არარსებობის დამადასტურე-
ბლად ისინი იხსენებენ ყურის ომს, კონფლიქტებს ყოფილი იუგოსლავი-
ისა და საბჭოთა კავშირის ტერიტორიებზე. სახელმწიფოთა შორის თანამშრომლობა სასურველია, მაგრამ ამის მიღწევა საკმაოდ რთულია და მაღალ დონეზე შენარჩუნება – კიდევ უფრო რთული. არსებობს ორი უმთავრესი ფაქტორი, რომლებიც ხელს უშლიან თანამშრომლობას 1989 წლის ცვლილებების შემდეგაც: პირველი არის **უნდობლობა**; ხოლო მეორე **რელატიური, არათანაბარი, შედარებითი სარგებელი**.

შესაძლებლობები სახელმწიფოთა თანამშრომლობისათვის

„კონტინგენტური“ რეალიზმი

უოლცისა და მერშიაიმერის მსგავსი „პესიმიზტი“, ნეორეალისტები-
საგან განსხვავებით, სხვა ნეორეალისტები უფრო მეტ ოპტიმიზმს იჩენენ. ჩარლზ გლასერი (Ch. Glasser) სტრუქტურული რეალიზმის ბევრ მოსაზრებასა და ანალიზს ეთანხმება, მაგრამ მიიჩნევს, რომ მრავალი პირობაა იმისათვის, რომლებითაც დაპირისპირებულ მხარეებს გაც-
ილებით უკეთ შეუძლიათ მიაღწიონ საკუთარ უსაფრთხოებას თანამ-
შრომლობაზე დამყარებულ პოლიტიკის შემუშავების გზით, ვიდრე მეტოქეობით. ამ პირობებში სახელმწიფოები ქიშპს თანამშრომლობას ამჯობინებენ. სახელმწიფოთა შორის შეჯიბრი ყოველთვის არ იწვევს ომს და ხშირ შემთხვევაში სახელმწიფოები აცნობიერებენ, რომ თანამ-
შრომლობა მათთვის გაცილებით უფრო მეტი სარგებლის მომტანია, ვიდრე დაპირისპირება. შესაბამისად, არსებობს ოპტიმიზმის საფუძვე-
ლი ცივი ომის შემდგომ პერიოდის საერთაშორისო ურთიერთობების განვითარებისათვის. ამგვარი მიდგომის მხარდამჭერებს „კონტინგენ-
ტურ“ რეალისტებს უწოდებენ.

მომწიფებული ანარქია

შეხედულება, რომ შესაძლებელია უსაფრთხოების დილემის უკანა პლანზე გადაწევა სახელმწიფოთა შორის თანამშრომლობის გაფართოების გზით, ასევე განიხილება სხვა მკვლევრების მიერ, რომლებიც

საკუთარ თავს „ნეორეალისტებად“ ან „სტრუქტურულ რეალისტებად“ ნათლავენ. ბარი ბუზანი მიიჩნევს, რომ 80-90-იანი წლების ერთ-ერთი ყველაზე საინტერესო და მნიშვნელოვანი მახასიათებელი არის „მომნიფებული ანარქიის“ წარმოქმნა, რომელშიც სახელმწიფოები აცნობიერებენ იმ ინტერნსიურ საფრთხეებს, რომელსაც ინვევს აგრესიული ქიშპი ბირთვულ მსოფლიოში. მიუხედავად იმისა, რომ ბუზანი აღიარებს სახელმწიფოებში არსებულ საკუთარ ვიწრო ლოკალური უსაფრთხოების ინტერესებზე ფოკუსირების ტენდენციას, იმავდროულად მიიჩნევს, რომ უფრო „მომნიფებულ“ სახელმწიფოებს გაცნობიერებული აქვთ მათთვის „სასარგებლო მიზეზების“ არსებობა, რის გამოც საკუთარი პოლიტიკის გატარებისას ისინი ითვალისწინებენ მეზობელთა ინტერესებსაც. ამის მაგალითად იგი თვლის ჩრდილოეთის სახელმწიფოებს, რომლებმაც „მომნიფების პროცესში“ სამხედრო მეტოქეობიდან მიაღწიეს „უსაფრთხოების საზოგადოების“ შექმნას. ბუნებრივია, ეს პროცესი საკმაოდ ნელი და რთულია. ამასთანავე, ბუზანის თვალსაზრისით, *ნაციონალური უსაფრთხოებიდან* ზრუნვის თანდათანობითი გადანაცვლება *საერთაშორისო უსაფრთხოებაზე* ზრუნვისაკენ, არა მარტო შესაძლებელი, არამედ უეჭველად სასურველი პროცესია.

ამგვარი ცვლილებების ყველაზე მკაფიო მაგალითი დასავლეთ ევროპაა უკანასკნელი ორმოცდაათი წლის მანძილზე. საფრანგეთსა და გერმანიას, ასევე ამ რეგიონის სხვა ევროპულ ქვეყნებს შორის საუკუნოვანი დაპირისპირების შემდეგ, შეიქმნა „საზოგადოების“ ახალი ცნება, რომელმაც ძველი მტრები უახლოეს მოკავშირეებად გადააქცია. ევროკავშირში დღესაც არსებობს უთანხმოებანი, მაგრამ ისინი ყოველთვის წყდება მშვიდობიანი პოლიტიკური საშუალებებით. „მომნიფებული ანარქიის“ კონცეფციის მომხრენი მიიჩნევენ, რომ დასავლეთ ევროპაში მიმდინარე ეს პროცესი შეიძლება განივრცოს და გახდეს უფრო ფართო „უსაფრთხოების საზოგადოების“ შექმნის საფუძველი, მოიცვას სხვა რეგიონები, რომლებთანაც ეკონომიკური და პოლიტიკური თანამშრომლობა სულ უფრო ფართო მასშტაბებს იღებს.

საკვანძო კონცეფციები

„უსაფრთხოების საზოგადოება არის ხალხის ჯგუფი, რომელიც „ინტეგრირებული“ ხდება. ინტეგრაციაში იგულისხმება გარკვეული ტერიტორიის საზღვრებში „ერთიანი საზოგადოების გრძნობის“ ჩამოყალიბება, რომლის საფუძველიც ხდება რწმენა იმისა, რომ საერთო სოციალური პრობლემები შეიძლება და საჭიროა გადანყდეს „მშვიდობიანი ცვლილებების“ პროცესებით.“

(Karl Deutsch)

„უსაფრთხოების რეჟიმები იქმნება, როდესაც სახელმწიფოთა

ჯგუფი თანამშრომლობს უთანხმოებების გადასაწყვეტად და თავს არიდებს ომს. ისინი უსაფრთხოების დილემას გადალახავენ როგორც საკუთარი მოქმედებით, ისე ერთიანი მოსაზრებების ჩამოყალიბებით სხვათა ქცევაზე.“

(Robert Jervis)

„კომპლესური უსაფრთხოება მოიცავს სახელმწიფოთა ჯგუფს, რომელთა პირველადი უსაფრთხოება მეტად მჭიდრო ურთიერთკავშირშია და თითოეული მათგანის ნაციონალური უსაფრთხოება სხვებისაგან გამოცალკევებით სრულყოფილად არ შეიძლება ჩაითვალოს.“

(Barry Buzan)

„საერთო უსაფრთხოებაზე თანხმობა არის ორგანიზაციული პრინციპი ომის რისკის შემცირების, შეიარაღებათა ლიმიტირებისა და განიარაღების პრობემების შექმნისაკენ მიმართული ძალისხმევისათვის. მის დედარსს წარმოადგენს ის, რომ ინტერესთა კონფლიქტების გადაწყვეტისას თანამშრომლობა ცვლის კონფრონტაციას. ეს არ ნიშნავს, რომ განსხვავებები ხალხებს შორის უნდა მოისპოს ანდა გაქრეს... ამოცანას მხოლოდ და მხოლოდ შეადგენს იმის გარანტიების შექმნა, რომ კონფლიქტები არ გადაიზრდება ომში ან საომარ მზადებაში. ეს ნიშნავს, რომ ერებმა უნდა გააცნობიერონ, მსოფლიო მშვიდობის შენარჩუნებას უფრო მეტი მნიშვნელობა უნდა მიენიჭოს, ვიდრე მათი საკუთარი იდეოლოგიური თუ პოლიტიკური პოზიციების გამყარების მოთხოვნებს.“

(Palme Report 1992)

ლიბერალური ინსტიტუციონალიზმი

საერთაშორისო უსაფრთხოებისადმი სტანდარტული ნეორეალისტური მიდგომის ერთ-ერთი მთავარი მახასიათებელია იმის რწმენა, რომ საერთაშორისო ინსტიტუტები არ ასრულებენ მნიშვნელოვან როლს ომისაგან თავის არიდების საქმეში. ეს ინსტიტუტები მიჩნეულია სახელმწიფოთა ინტერესების პროდუქტად და საერთაშორისო სისტემისათვის იძულებით თავსმობხეუღლად. სწორედ ეს ინტერესები განაპირობებს სახელმწიფოთა შორის თანამშრომლობას ან დაპირისპირებას და არა ის ორგანიზაციები, რომლებშიც გაერთიანებულია ეს სახელმწიფოები.

ამგვარი შეხედულებები მრავალი სახელმწიფო მოღვაწისა თუ საერთაშორისო ურთიერთობათა სპეციალისტისათვის ეჭვის ქვეშ დადგა ცივი ომის დასრულების შემდეგ. მაგალითად, ბრიტანეთის საგარეო საქმეთა ყოფილი მინისტრის დაგლას ჰერდის (D. Hurd) აზრით, საერთაშორისო ინსტიტუტები ასრულებდნენ და ამჟამად უფრო მეტად ას-

რულებენ გადამწყვეტ როლს უსაფრთხოების გარანტიების შექმნაში, უპირველესად ევროპაში. მას მიაჩნია, რომ დასავლეთმა იმგვარი საერთაშორისო ინსტიტუტები შექმნა, რომლებსაც შესწევთ უნარი გადაწყვიტონ საერთო პრობლემები. ცივი ომის შემდგომი პერიოდის უმნიშვნელოვანესი ამოცანაა ამგვარი ინსტიტუტების ადაპტირება ახალი პირობებისადმი.

ეს შეხედულება ასახავს იმ რწმენას, რომელსაც მრავალი იზიარებს დასავლეთში და რომლის თანახმადაც იმგვარი ორგანიზაციების, როგორცაა ევროკავშირი, ნატო, ეუთო, განვითარება და შემდგომი სრულყოფა შექმნის ევროპული უსაფრთხოების უფრო მყარ და სტაბილურ პირობებს. ამგვარ მიდგომას ასევე შეუძლია უსაფრთხოების პირობების შექმნა მსოფლიოს სხვა რეგიონებში. მაგ., ასეან-ი ხშირად მიიჩნევა სამხრეთ-აღმოსავლეთ აზიაში სტაბილურობის შექმნის მნიშვნელოვან ინსტრუმენტად. ასევე აფრიკული სახელმწიფოების ორგანიზაციას შეუძლია ითამაშოს მნიშვნელოვანი როლი კონტინენტზე არსებული კონფლიქტების მოგვარებაში.

ამგვარი შეხედულებები 80-90-იანი წლებიდან გამოდის ნინა პლანზე. ამ თვალსაზრისის მომხრე მკვლევრები მხარს უჭერენ თვალსაზრისს, რომლის თანახმადაც სახელმწიფოთა შორის ინსტიტუციონალიზებული თანამშრომლობა ქმნის არნახულ შესაძლებლობებს მომავალში საერთაშორისო უსაფრთხოების მყარი გარანტიების მიღწევისათვის. XX საუკუნის მინურულს საერთაშორისო ურთიერთობათა ხასიათის მკვეთრი შეცვლა ხელს უწყობს სახელმწიფოთა შორის ტრადიციული ქიშპის მოსპობას.

ეს მიდგომა, რომელიც ცნობილია ლიბერალური ინსტიტუციონალიზმის სახელით, მიუხედავად იმისა, რომ ხშირად ახლოს დგას რეალისტურ შეხედულებებთან, სტრუქტურული რეალისტებისაგან განსხვავებით, განსაკუთრებულ როლს ანიჭებს თანამშრომლობის საერთაშორისო ინსტიტუტებს გარემოსა და სტაბილურობის მიღწევის საქმეში. „ინსტიტუტებს შეუძლიათ შექმნან ინფორმაცია, შეამცირონ ტრანსაქციის ღირებულება, შეთანხმებები უფრო ქმედი თუნარიანი გახადონ და ზოგადად, ხელი შეუწყონ თანამშრომლობას ურთიერთდობის საფუძველზე“ (Keohane and Martin, 1995: 42). ამ თვალსაზრისის მომხრენი ხაზს უსვამენ ევროპული ეკონომიკური და პოლიტიკური ინსტიტუტების მნიშვნელობას ევროპულ სახელმწიფოთა ტრადიციული ქიშპის მოსპობის საქმეში. ისინი ასევე აღნიშნავენ, რომ ისეთ ორგანიზაციებში, როგორცაა ევროკავშირი თუ ნატო, სახელმწიფოები, მნიშვნელოვანი ინვესტირებით, მკაფიოდ აჩვენებენ, რომ სწამთ ამ ინსტიტუტების ქმედითუნარიანობისა და სარგებლიანობის. ამავე შეხედულებით, თუკი სახელმწიფოები ზრუნავენ მხოლოდ საკუთარი ძალაუფლების

გაზრდასა და დაცვაზე, მაშინ ამგვარი ორგანიზაციები თავისთავად დაიშლებოდა ცივი ომის დასრულების შემდეგ. რეალურად კი საპირისპირო რამ მოხდა. ორივე ამ ორგანიზაციამ შეინარჩუნა ძალა და კიდევ უფრო გაიზარდა რაოდენობრივად და ხარისხობრივად საუკუნის მიწურულს. ეს არ ნიშნავს, რომ ამგვარ ორგანიზაციებს შეუძლიათ მთლიანად მოსპონ ომის საფრთხე, მაგრამ მათ ძალუძთ თანამშრომლობის გზით გამომუშავებული საერთო პოლიტიკის შედეგად, შეამცირონ კონფლიქტების საფრთხე.

საკვანძო საკითხები:

- ნეორეალისტები უარყოფენ საერთაშორისო ინსტიტუტების მნიშვნელობას მშვიდობისა და უსაფრთხოების გარანტიების შექმნის საქმეში.
- ლიბერალი ინსტიტუციონალისტები რეალიზმის მრავალ თვალსაზრისს იზიარებენ, მათ შორის სამხედრო ძალის მნიშვნელობის შენარჩუნების შესახებ საერთაშორისო ურთიერთობებში, მაგრამ მიიჩნევენ, რომ საერთაშორისო ინსტიტუტები ქმნიან ჩარჩოს თანამშრომლობისათვის, რომელიც წარმოშობს უსაფრთხოების პირობებსა და ამცირებს სახელმწიფოთა შორის დაპირისპირებას.

დემოკრატიული მშვიდობის თეორია

მეორე ლიბერალური მიდგომის მთავარი არგუმენტია ის, რომ დემოკრატიული ქვეყნები არასოდეს იწყებენ ერთმანეთს შორის ომს. აქედან გამომდინარე, დემოკრატია წარმოადგენს მშვიდობისათვის უმნიშვნელოვანეს წყაროს. ისევე, როგორც „ლიბერალური ინსტიტუციონალიზმი“, ეს თვალსაზრისიც ფართო მხარდაჭერით სარგებლობს დასავლეთის აკადემიურ და პოლიტიკურ წრეებში. 1994 წელს, ამერიკის მოსახლეობისადმი მიმართვაში, ქვეყნის მაშინდელმა პრეზიდენტმა ბილ კლინტონმა ხაზი გაუსვა, რომ დემოკრატიულ ქვეყნებს შორის ომის შეუძლებლობა წარმოადგენს აშშ-ის პოლიტიკის გამართლებას დემოკრატიის გავრცელების საქმეში.

„დემოკრატიული მშვიდობის“ თეორია უპირველესად დაკავშირებულია მ. დოილისა (M. Doyle) და ბ. რასეტის (B. Russett) ნაშრომებთან. დოილი ამ თვალსაზრისით ხაზს უსვამს 1795 წელს გამოქვეყნებულ ეკანტის ესსეს „მარადიული მშვიდობა“ მნიშვნელობას. დოილი მიიჩნევს, რომ დემოკრატიული წარმომადგენლობა, ადამიანის უფლებათა დაცვის იდეოლოგიური ვალდებულება და ტრანსნაციონალური ურთიერთდამოკიდებულება ხსნის დემოკრატიულ სახელმწიფოებში „მშვიდობის ქადაგების“ ტენდენციებს. ამგვარი შიდა ფასეულობებით ძალის ლოგიკა იცვლება ლიბერალური შეთანხმების ლოგიკით.

დემოკრატიული მშვიდობის იდეის, როგორც ცივი ომის შემდგომი ეპოქის საერთაშორისო უსაფრთხოების შექმნის მთავარი საშუალებების, მომხრენი არა მხოლოდ ამტკიცებენ, რომ ომი დემოკრატიულ სახელმწიფოებს შორის შეუძლებელია, არამედ იმასაც უსვამენ ხაზს, რომ ამ ქვეყნებს ძალუძთ ინტერესთა კონფლიქტები გადაწყვიტონ სამხედრო ძალის გამოყენების საფრთხის შექმნის გარეშე.

საკვანძო საკითხები:

- დემოკრატიული მშვიდობის თეორია ჩამოყალიბდა XX ს-ის 80-იან წლებში. მის უმთავრეს არგუმენტს წარმოადგენს ის, რომ დემოკრატიის გავრცელება ქმნის საერთაშორისო უსაფრთხოების უფრო ფართო გარანტიებს.
- დემოკრატიული მშვიდობის თეორია ემყარება კანტისეულ ლოგიკას, რომელიც სამ ძირითად ელემენტს შეიცავს: რესპუბლიკურ დემოკრატიულ წარმომადგენლობას; ადამიანთა უფლებების დაცვის იდეოლოგიურ ვალდებულებას; ტრანსნაციონალურ ურთიერთდამოკიდებულებას.
- დემოკრატიული მშვიდობის თეორიის მომხრენი არ უარყოფენ მთლიანად რეალიზმს, მაგრამ უარყოფენ „ვულგარულ რეალიზმს“, რომლის დედაარსია ყველას ომი ყველას წინააღმდეგ.

კოლექტიური უსაფრთხოების იდეები

თანამედროვე საერთაშორისო ურთიერთობების სხვა მიდგომებიც არსებობს. ამ მიდგომების თანახმად, *realpolitik*-ასა და ძალის როლთან ერთად, ასევე მნიშვნელოვანია საშინაო პოლიტიკის, რწმენა-შეხედულებების, ქცევის ნორმების გავლენა სახელმწიფოთა მოღვაწეობაზე საერთაშორისო არენაზე. ერთ-ერთი ამგვარი მიდგომა ასოცირდება „კოლექტიური უსაფრთხოების“ იდეებთან. ამ შეხედულებების მიმდევრების თვალსაზრისით, თუმცა სამხედრო ძალა კვლავაც რჩება საერთაშორისო ცხოვრების მნიშვნელოვან მახასიათებლად, მაინც არსებობს რეალიზმის მკაცრი ჩარჩოების, რომლის თანახმადაც თითოეული სახელმწიფო მხოლოდ საკუთარ თავზე ზრუნავს, გადალახვის საშუალება, განსაკუთრებით ცივი ომის დასრულების შემდეგ. ისინი უარყოფენ იდეას, რომ სახელმწიფოთა ქცევა მხოლოდ და მხოლოდ საერთაშორისო სისტემის *სტრუქტურის* პროდუქტია. მათი შეხედულებით, იდეებს ასევე გააჩნიათ მნიშვნელობა.

ჩარლზ და კლიფორდ კაპჩენების (Ch. and C. Kupchan) შეხედულებით, კოლექტიური უსაფრთხოების პირობებში, სახელმწიფოები თანხმდებიან გარკვეული ნორმებისა და წესების შესრულებაზე სტაბილურობის შესანარჩუნებლად, და როდესაც საჭიროა, ძალისხმევის გაერ-

თიანებაზე აგრესორის უკუსაგდებლად. კოლექტიური უსაფრთხოება მოითხოვს სახელმწიფოთაგან თავიანთი უსაფრთხოების გარანტიის მისაღწევად სამი უმთავრესი პრინციპის დაცვას სახელმწიფოთა-შორისო ურთიერთობებში.

– **პირველი**, მათ უარი უნდა თქვან სამხედრო ძალის გამოყენებაზე და დათანხმდნენ, რომ ნებისმიერი დაევა მათ შორის უნდა გადაწყდეს მშვიდობიანი გზით. საერთაშორისო ურთიერთობებში ცვლილებების მიღწევა შესაძლებელია, მაგრამ ეს უნდა მოხდეს მოლაპარაკებათა გზით და არა ძალის გამოყენებით.

– **მეორე**, მათ უნდა „ჩადონ“ ნაციონალური ინტერესის კონცეფციაში საერთაშორისო საზოგადოების საერთო ინტერესები. ეს ნიშნავს, რომ თუკი სისტემაში გამოჩნდება წესრიგის დამრღვევი, ყველა პასუხისმგებელი სახელმწიფო ავტომატურად და კოლექტიურად დაუპირისპირდება აგრესორს სამხედრო ძალის გამოყენებითაც კი.

– **მესამე** და ყველაზე მნიშვნელოვანი, სახელმწიფოებმა უნდა გადალახონ შიში, რომელიც დომინირებს მსოფლიო პოლიტიკაში და ისწავლონ ერთმანეთის ურთიერთნდობა.

კოლექტიური უსაფრთხოება მის მიმდევრებს ყველაზე ეფექტურ მექანიზმად მიაჩნიათ აგრესორის გასაწესრიგებლად. ეს ასევე ითვლება უფრო ქმედით და ყველასათვის სასარგებლო საერთაშორისო სისტემის შექმნის მნიშვნელოვან ხელშეწყობად. მათი აზრით, ცივი ომის შემდგომ, ნარსულისაგან განსხვავებით, არსებობს ყველა პირობა, რათა სახელმწიფოებმა ჩამოაყალიბონ ერთიანი ფასეულობები და გაუჩნდეთ თანმთხვევი ინტერესები. ამ თვალსაზრისის მომხრენი 1991 წლის ყურის ომს მიიჩნევენ კოლექტიური უსაფრთხოების ეფექტური გამოვლენის მკაფიო მაგალითად ცივი ომის შემდგომ პერიოდში.

კოლექტიურ უსაფრთხოებასთან დაკავშირებული პრობლემები

1. სახელმწიფოებისათვის ხშირად რთულია, შეუძლებელიც კი, განასხვავონ საერთაშორისო კონფლიქტების დროს „აგრესორი“ და „მსხვერპლი“.

2. კოლექტიური უსაფრთხოების პრინციპის თანახმად, ნებისმიერი სახის აგრესია დაუშვებელია, იმ შემთხვევაშიც კი, როდესაც დაპყრობა ქმნის უსაფრთხოების გარანტიას აგრესიული მეზობლის წინააღმდეგ.

3. რადგანაც ზოგიერთი ქვეყანა განსაკუთრებით ახლოს დგას ერთმანეთთან ისტორიული ან იდეოლოგიური მახასიათებლებით, ისინი შეუძლებლად ჩათვლიან შეუერთდნენ კოალიციებს თავიანთი „მეგობრების“ წინააღმდეგ.

4. სახელმწიფოთა შორის ისტორიულმა ქიშპმა შეიძლება წინაღობა შეუქმნას კოლექტიური უსაფრთხოების სისტემის შექმნაზე მუშაობისას ეფექტის მიღწევას.

5. იმის გამო, რომ სახელმწიფოებს ახასიათებთ ტენდენცია აგრესიის შემთხვევაში სხვაზე გადაიტანონ პასუხისმგებლობა, ძნელია პასუხისმგებლობის თანაბარი გადანაწილება.

6. სირთულეები წარმოიქმნება აგრესიისათვის სწრაფი პასუხის გაცემის აუცილებლობისას, ვინაიდან არ არსებობს საერთო ნება, რომ ყველა ჩაებას ვითარების მოგვარებაში წინაპრიზისულ პერიოდში.

7. სახელმწიფოები ხშირად ერიდებიან შეუერთდნენ კოალიციებს, ვინაიდან კოლექტიური ქმედება ნიშნავს ლოკალური კონფლიქტის გარდაქმნას საერთაშორისო კონფლიქტად.

8. სახელმწიფოთა სუვერენიტეტის პრინციპის დაცვიდან გამომდინარე, დემოკრატიული სახელმწიფოები ხშირად თავს იკავებენ ავტონომატურად შეუერთდნენ კოლექტიურ ქმედებას,

9. კოლექტიური უსაფრთხოება ასევე შეიცავს წინააღმდეგობას სამხედრო ძალის შეფასების თვალსაზრისით. ის მიუღებლად მიიჩნევა, მაგრამ, ამასთანავე, სახელმწიფოებმა შეიძლება გამოავლინონ მისი გამოყენების ნება აგრესორის წინააღმდეგ.

J. Mearsheimer, *The False Promise of International Institutions*, *International Security*, 19 (3), 1994-5.

„კონსტრუქტივისტული“ კრიტიკული თეორია

თვალსაზრისს, რომ საერთაშორისო ურთიერთობები განპირობებულია არა მხოლოდ ძალის პოლიტიკით, არამედ *იდეებითაც*, იზიარებენ ასევე მკვლევრები, რომელიც საკუთარ თავს „კრიტიკულ თეორეტიკოსებად“ განსაზღვრავენ. ამასთანავე, კრიტიკული თეორია სულაც არ არის ერთიანი თეორია, იგი უფრო თეორიათა „ოჯახია“, რომელთაგან ბევრს მრავალი განმასხვავებელი ნიშან-თვისება გააჩნია, მაგრამ აქვს შეხების წერტილებიც. ამგვარად, საერთოა ის, რომ საერთაშორისო პოლიტიკის ფუძემდებლური სტრუქტურები უფრო მეტად **სოციალური**, ვიდრე **მატერიალური**. მეორეა ის, რომ ჩვენი **აზროვნების** ცვლილება საერთაშორისო ურთიერთობათა შესახებ შესაძლებელია გახდეს უზარმაზარი ნაბიჯი უფრო მყარი საერთაშორისო უსაფრთხოების სისტემის შექმნის გზაზე.

კრიტიკული თეორეტიკოსების ერთი ჯგუფი საკუთარ თავს უწოდებს „კონსტრუქტივისტებს“. ერთი მხრივ, ისინი იზიარებენ უმთავრეს რეალისტურ შეხედულებებს საერთაშორისო პოლიტიკის შესახებ. ისინი აღიარებენ, რომ საერთაშორისო პოლიტიკა ანარქი-

ულია; რომ სახელმწიფოებს გააჩნიათ თავდასხმის უნარი; რომ სახელმწიფოები არასოდეს არიან სრულად დარწმუნებულნი სხვა სახელმწიფოთა ზრახვებში; რომ სახელმწიფოებს სურთ გადარჩენენ; და რომ სახელმწიფოები ცდილობენ რაციონალურად იმოქმედონ. ამასთანავე, ისინი საკუთარ თავს მიიჩნევენ „სტრუქტურალისტებადაც“. ეს ნიშნავს იმის რწმენას, რომ ცალკეულ სახელმწიფოთა ინტერესები უმეტესწილად ჩამოყალიბებულია საერთაშორისო სისტემის სტრუქტურის გავლენით.

მიუხედავად ამისა, კონსტრუქტივისტები საერთაშორისო პოლიტიკას მაინც ნეორეალისტებისაგან განსხვავებით აღიქვამენ. ამ უკანასკნელთა აზრით, სტრუქტურა შექმნილია მხოლოდ მატერიალური შესაძლებლობების გადანაწილებით. კონსტრუქტივისტები კი ფიქრობენ, რომ სტრუქტურა არის სოციალურ ურთიერთობათა შედეგი. სოციალური სტრუქტურები, მათი მტკიცებით, შექმნილია იმგვარი ელემენტებისაგან, როგორცაა ცოდნის, მატერიალური რესურსებისა და პრაქტიკების გადანაწილება, ურთიერთგაზიარება. ამის მაგალითად ა. უენდტი (A. Wendt) ამტკიცებს, რომ უსაფრთხოების დილემა ის არსია, რომ სოციალური სტრუქტურა ემყარება ინტერსუბიექტურ აღქმას – სახელმწიფოები იმდენად უნდობლობით გამოირჩევიან ერთმანეთის განზრახვათა მიმართ, რომ ამის შედეგად განსაზღვრვენ ინტერესებს „მხოლოდ საკუთარ თავზე ზრუნვის“ ტერმინოლოგიით. საპირისპიროდ, „უსაფრთხოების საზოგადოება“ განსხვავებულ სოციალურ სტრუქტურას წარმოადგენს, რომელიც გადანაწილებული, ურთიერთგაზიარებული ცოდნისაგან შედგება და რომელშიც სახელმწიფოები წარმოშობილ პრობლემებს ომის გარეშე წყვეტენ.

ურთიერთგაზიარებული ცოდნის სტრუქტურაზე აქცენტის გაკეთება განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია „კონსტრუქტივისტულ“ აზროვნებაში. სოციალური სტრუქტურები მოიცავს მატერიალურ საგნებს, მაგალითად, ტანკებს ან ეკონომიკურ რესურსებს, მაგრამ ისინი მხოლოდ იძენენ მნიშვნელობას ურთიერთგაზიარებული ცოდნის სტრუქტურით, რომელშიც ისინი არიან მოქცეულნი. ისინი აღიარებენ, რომ ძალის პოლიტიკის ანუ *realpolitik*-ის იდეა საერთაშორისო პოლიტიკის საბაზისო ნესია. მაგრამ კონსტრუქტივისტები ასევე მიიჩნევენ, რომ ძალის პოლიტიკა არის *იდეა*, რომელიც ეხება სახელმწიფოთა ქცევას, მაგრამ არ აღწერს ყველანაირ სახელმწიფოთაშორისო ურთიერთობებს. სახელმწიფოებზე სხვა იდეებიც ახდენენ ზეგავლენას, როგორცაა კანონის მმართველობა და ინსტიტუციონალური თანამშრომლობისა და ურთიერთობების მნიშვნელობა. ა. უენდტი მიიჩნევს, რომ „ნდობის ლოგიკა“ გულისხმობს ძალის შესახებ ცოდნის გადანაწილებასა და შეთანხმებულ მოქმედებას. იგი ამტკიცებს, რომ დარწმუნების პოლიტიკამ ასევე შეიძლება ხელი შეუწყოს ურთიერთგაზიარებუ-

ლი ცოდნის სტრუქტურის გაძლიერებას და დაეხმაროს სახელმწიფოებს უფრო მშვიდობიანი „უსაფრთხოების საზოგადოების მიღწევაში.“

ამასთან ერთად, კონსტრუქტივისტები განსხვავდებიან უსაფრთხოების დიდი მის თავიდან აცილების გზების განსაზღვრის თვალსაზრისით. ზოგიერთისათვის ის ფაქტი, რომ სტრუქტურები სოციალურად არის შექმნილი, აუცილებლად არ ნიშნავს, რომ შესაძლებელია მათი შეცვლა. იგივე უნდები მიიჩნევენ, ზოგჯერ სოციალური სტრუქტურები იმდენად მყარია, რომ მათი ტრასფორმირების სტრატეგიების შემუშავება შეუძლებელია. მრავალი კონსტრუქტივისტი ავტორი, მიუხედავად ამისა, უფრო მეტ ოპტიმიზმს იჩენს. თუმცა ისიც აღსანიშნავია, რომ როგორც ოპტიმისტების, ისე პესიმისტების თვალსაზრისით, ცივი ომი მართლაც დასრულდა. ოპტიმისტების შეხედულებით, სოციალური სტრუქტურის გადამწყვეტი როლის გაცნობიერება უმნიშვნელოვანესია განვითარების პოლიტიკის შემუშავებასა და ურთიერთქმედებათა პროცესებში, რამაც უნდა შექმნას თანამშრომლობის გარემო და უკონფლიქტო მსოფლიო.

საკვანძო საკითხები

– კონსტრუქტივისტი მოაზროვნეების შეხედულებები ორ უმთავრეს იდეას ემყარება: ა) საერთაშორისო პოლიტიკის ფუნდამენტური სტრუქტურები სოციალურად არის შექმნილი; ბ) საერთაშორისო ურთიერთობათა ცვლილების შესახებ განსჯა უფრო მყარი საერთაშორისო უსაფრთხოების სისტემის ჩამოყალიბების საშუალებას იძლევა.

– კონსტრუქტივისტები იზიარებენ ნეორეალიზმის მრავალ დებულებას, მაგრამ უარყოფენ თვალსაზრისს, რომ „სტრუქტურა“ წარმოადგენს მხოლოდ მატერიალურ საშუალებებს. ისინი ყურადღებას ამახვილებენ სოციალური სტრუქტურის იმ დეფინიციის მნიშვნელობაზე, რომლის თანახმადაც იგი ისევე განისაზღვრება ურთიერთგაზიარებული ცოდნითა და პრაქტიკებით, როგორც მატერიალური შესაძლებლობებით.

– კონსტრუქტივისტები შეიძლება იყვნენ პესიმისტები ან ოპტიმისტები საერთაშორისო ურთიერთობათა ცვლილებისა და უფრო მყარი საერთაშორისო უსაფრთხოების მიღწევის შესახებ მსჯელობისას.

პოსტმოდერნისტული შეხედულება საერთაშორისო ურთიერთობათა შესახებ

უკანასკნელ ხანებში პოპულარული გახდა საერთაშორისო ურთიერთობათა შესახებ პოსტმოდერნისტული მიდგომა, რომელიც

გარკვეულწილად განსხვავებულ პერსპექტივას აყალიბებს საერთაშორისო უსაფრთხოების თაობაზე. პოსტმოდერნისტები აღიარებენ იდეათა განსაკუთრებულ როლს, მაგრამ ასევე მნიშვნელოვნად მიიჩნევენ იმასაც, თუ როგორ ლაპარაკობს და აღიქვამს მოსახლეობა საერთაშორისო პოლიტიკასა და უსაფრთხოების პრობლემებს. სწორედ ეს მიზანიათ პოსტმოდერნისტებს სახელმწიფოთა ქცევის განმაპირობებელ მნიშვნელოვან ფაქტორად. ისეთი ავტორისათვის, როგორიცაა რიჩარდ ეშლი (R. Ashley), რეალისტური მიდგომა საფრთხეს ქმნის საერთაშორისო ურთიერთობებში. ეს იმ მიზეზით ხდება, რომ რეალიზმი წარმოადგენს შეხედულებას ძალისა და მმართველობის შესახებ, რაც საერთაშორისო ურთიერთობებში წარსულში დომინირებდა და რაც ხელს უწყობდა სახელმწიფოთა დაპირისპირებას, ვინაიდან თითოეული სახელმწიფო საკუთარი უსაფრთხოების გარანტიების შექმნით ამცირებდა სხვათა უსაფრთხოებას. ჯონ ვასკესის (J. Vasquez) შეხედულებით, ძალის პოლიტიკა ეს იმ მსოფლიოს სახეა, რომელშიც სახელმწიფოები თავიანთი მოქმედებით ქმნიან ომის შესაძლებლობებს. ამგვარი მიდგომის თანახმად, ძალთა ბალანსი ომების გამომწვევია. წარსულში სახელმწიფოთა აღიანსები იწვევდა არა მშვიდობას, არამედ ომებს. პოსტმოდერნისტები რეალისტურ მიდგომას ცვლიან „კომუნიტარული მიდგომით“, რომელიც, მათი შეხედულებით, მშვიდობისა და ჰარმონიის გამომხატველია. თუკი დამყარდება კომუნიტარული ნორმები, ინდივიდები, სახელმწიფოები და რეგიონები ისწავლიან ერთმანეთთან თანამშრომლობას და გლობალური პოლიტიკაც უფრო მშვიდობიანი გახდება.

ერთ-ერთი მთავარი განსხვავება რეალიზმსა და პოსტმოდერნიზმს შორის არის მათი მეტად განსხვავებული ეპისტემოლოგია (იდეები ცოდნის შესახებ). ჯონ მერშაიმერი აღნიშნავს, რომ იქ, სადაც რეალისტები ხედავენ ჩამოყალიბებულ და შეცნობად მსოფლიოს, პოსტმოდერნისტებისათვის ჩანს შესაძლებლობა „დაუსრულებელი ინტერპრეტაციებისა ჩვენს გარშემო არსებული სამყაროსი... არ არსებობს მარადიული, ჩამოყალიბებული მნიშვნელობები, მყარი საფუძვლები, ღრმა საიდუმლოებანი, ისტორიის საბოლოო სტრუქტურები ან საზღვრები... არსებობს მხოლოდ ინტერპრეტაცია... ისტორია თავისთავად ხდება ინტერპრეტაციების სერია, რომელთაც ზემოდან ედება ახალი ინტერპრეტაციები – არა მთავარი, ძირითადი, არამედ ყველა თვითნებური, დაუსაბუთებელი“ (Mearsheimer 1994: 42-3). ცოდნის ბაზისზე ამ უფრო სუბიექტურ, ვიდრე ობიექტურ მსჯელობას, პოსტმოდერნისტები მიჰყავს ნორმატიული ფასეულობების მნიშვნელობის წინ წამოწევაზე. მათი შეხედულებით, ადამიანთა ქცევის უზარმაზარი კომპლექსურობა და მრავალფეროვნება, მათი კულტურული, რელიგიური, ისტორიული თუ ლინგვისტური ვარიაციების სახით, ნიშნავს, რომ შეუძლებელია გლობალური რეალობის ერთმნიშვნელოვანი ინტერპრეტირება.

საკვანძო საკითხები

- პოსტმოდერნისტიკები ხაზს უსვამენ იდეათა როლს საერთაშორისო უსაფრთხოების გარანტიების შექმნის საქმეში.
- პოსტმოდერნისტიკები რეალისტურ მიდგომას ცვლიან კომუნისტარული მიდგომით.
- რეალისტებისა და პოსტმოდერნისტიკების ეპისტემოლოგია დიდად განსხვავდება ერთმანეთისაგან.

გლობალისტური შეხედულებები საერთაშორისო უსაფრთხოებას შესახებ

სწავლულთა ერთი ნაწილი განსაკუთრებულ ყურადღებას ამახვილებს იმ ახალ ტენდენციებზე, რომლებიც უკვე მკაფიოდ გამოვლინდა მსოფლიო პოლიტიკაში. თუკი წარსულში სახელმწიფოებს ცენტრალური ადგილი ეკავათ საერთაშორისო ურთიერთობების განხილვისას, უკანასკნელ ხანებში სახელმწიფო-ცენტრისტული მიდგომის პოზიციები საკმაოდ შეირყა. „გლობალური საზოგადოების“ სკოლის წარმომადგენლები ამტკიცებენ, რომ XX ს-ის მიწურულს გლობალიზაციის პროცესი (რომელიც უკვე რამდენიმე საუკუნეა მიმდინარეობს) იმდენად დაჩქარდა, რომ ამჟამად „გამოკვეთილია გლობალური საზოგადოების მკაფიო კონტურები“. გლობალური ეკონომიკის, გლობალური კომუნიკაციების, გლობალური კულტურის ელემენტების წარმოქმნამ ხელი შეუწყო საზოგადოებრივი ურთიერთობების ფართო ქსელის შექმნას, რაც გამჭვირვალეს ხდის სახელმწიფოთა საზღვრებს და ეხება კაცობრიობის მნიშვნელოვან ნაწილს მთელ მსოფლიოში. კაცობრიობის წინაშე მთელი სიმწვავეთ წამოიჭრება გარემოსთან, სიღარიბესთან, მასობრივ იარაღთან დაკავშირებული ახალი საფრთხეები, იმავდროულად კი ეროვნული სახელმწიფო კრიზისს განიცდის.

„გლობალური საზოგადოების“ სკოლის მიმდევრები აღიარებენ, რომ გლობალიზაცია არაერთგვაროვანი და წინააღმდეგობრივი პროცესია. ცივი ომის დასრულების მახასიათებელი გახდა მრავალი საზოგადოებრივი მოძრაობის წარმოქმნა-განვითარება, მაგრამ ასევე სახელმწიფოთა ფრაგმენტაცია (უპირველესადა, ყოფილ კომუნისტურ ბლოკში). სხვა შინაარსის, მაგრამ ასევე მეტად სახიფათო პროცესები მიმდინარეობს დასავლურ დემოკრატიულ საზოგადოებებში. მარტინ შოუ (M. Shaw) მას უწოდებს „დასავლური სამოქალაქო საზოგადოების კრიზისს“. დასავლეთ-აღმოსავლეთის დაპირისპირების დასრულებასან ერთად „დასავლური სამოქალაქო საზოგადოების დუღაბი დაიშალა... ყოველივე ამის შედეგად, ინდივიდთა საერთო კეთილდღეობის გაზრდის ფონზე, სა-

ზოგადოებების არსებობა – სოფლებისა და ქალაქების, ეთნიკური ჯგუფების ცხოვრების წესით, სოციალური ორგანიზაციის ტრადიციებითა და ფორმებით, საფრთხის წინაშე აღმოჩნდა“ (M. Shaw 1994: 170-2).

ამ „სახელმწიფოებრიობის დაკნინების“ შედეგი გახდა კონფლიქტური გარემოს გადანაცვლება დიდ სახელმწიფოთა დაპირისპირებიდან საფრთხეთა ახალ ფორმებზე, რასაც წარმოადგენს ნაციონალისტური, ეთნიკური, რელიგიური ქიშპი სახელმწიფოთა შიგნით და სახელმწიფოთა საზღვრებთან დაკავშირებით. ყოველივე ეს გამოიხატა სისხლიანი სამოქალაქო ომების სახით ბოსნიაში, რუსეთში, საქართველოში, სომალიში, რუანდაში, იემენსა თუ ალჟირში 90-იანი წლების განმავლობაში. ამგვარი კონფლიქტები, რომლებიც ზოგჯერ გენოციდამდე და ეთნიკურ წმენდამდეც მიდის, მეტად კრიტიკულ პრობლემას ქმნის საერთაშორისო საზოგადოებისათვის – როდის არის დასაშვები და აუცილებელი სუვერენულ სახელმწიფოთა საქმეებში ჩარევა (ამ საკითხის შესახებ იხ. VII თავი). ეს დილემა, გლობალური საზოგადოების თეორეტიკოსთა თანახმად, ასახავს კაცობრიობის ისტორიულ ტრანსფორმაციას, რასაც ადგილი ჰქონდა XX ს-ის მიწურულს. მიუხედავად იმისა, რომ სახელმწიფოები აგრძელებენ არსებობას, გლობალისტები მიიჩნევენ, რომ ამჟამად უკვე არსებულ გლობალურ საზოგადოებაში უპირველესად საჭიროა ფიქრი ინდივიდთა და ჯგუფების უსაფრთხოებაზე. ტრადიციული ფოკუსირება ნაციონალურ ან სახელმწიფო უსაფრთხოებაზე (და სუვერენიტეტზე) უკვე აღარ შეესატყვისება მომხდარ რადიკალურ ცვლილებებს. არსებულ ვითარებაში აუცილებელია გლობალური პასუხისმგებლობის ახალი პოლიტიკის შემუშავება, რომელმაც, ერთი მხრივ, უნდა გადანიშნოს გლობალური უთანასწორობის, სიღარიბის, გარემოს დაბინძურების პრობლემები, მეორე მხრივ კი, უნდა უზრუნველყოს ადამიანის უფლებათა, დემოკრატიის, ინდივიდუალური და ჯგუფური უსაფრთხოების დაცვა, რაც არა ცალკეული სახელმწიფოს, არამედ მთელი მსოფლიოს საქმედ უნდა იქცეს.

უსაფრთხოებისადმი გლობალისტური მიდგომა ემყარება იმ თვალსაზრისს, რასაც ენტონი გიდენსი უწოდებს **უტოპიურ რეალიზმს**. ამ შეხედულების მიხედვით, „რეალისტურია“ საუკუნეების მანძილზე არსებული საერთაშორისო პოლიტიკის რადიკალური ტრანსფორმაციის აღიარება და ისიც, რომ ეს პროცესი დღეს მიმდინარეობს. გლობალიზაციის ტენდენციების განვითარების შედეგად, რეალისტური ხდება რეგიონული „უსაფრთხოების საზოგადოებების“ შექმნა და განვრცობა, მათი უფრო ფართო კავშირებში გადაზრდა. მ. შოუ ამტკიცებს, რომ უკვე შეიძლება დავინახოთ ჩრდილოეთის გიგანტური „უსაფრთხოების საზოგადოების“ კონტურები, რომელმაც, ჩრდილოეთ ამერიკისა და დასავლეთ ევროპის გარდა, უნდა მოიცვას აღმოსავლეთ ევროპის სახ-

ელმწიფოებისა და ყოფილი საბჭოთა რესპუბლიკების უმრავლესობა, იაპონია, აღმოსავლეთ აზიის ახალი ინდუსტრიული სახელმწიფოები და ავსტრალია. ამ „უსაფრთხოების საზოგადოებას“ ასევე უნდა შეუერთდნენ სხვა რეგიონული დაჯგუფებები ჩინეთისა თუ ინდოეთის, ეგვიპტისა თუ სამხრეთ აფრიკის მეთაურობით. ყოველივე ამის საშუალებას წარმოადგენს გლობალური კომუნიკაციები, რაც იძლევა ახალი კონსენსუსის, ნორმებისა და მრწამსის შექმნის საშუალებას, რასაც, თავის მხრივ, შეუძლია გარდაქმნას გლობალური უსაფრთხოების ბუნება.

საკვანძო საკითხები

- „გლობალური საზოგადოების“ სკოლის მიმდევრები ამტკიცებენ, რომ XX ს-ის მიწურულს ამკარა გახდა გლობალიზაციის პროცესის აქსელერაცია.
- სახელმწიფოებრიობის დაკნინებამ გამოიწვია ახალი ტიპის კონფლიქტების წარმოქმნა უფრო მეტად სახელმწიფოთა შიგნით, ვიდრე სახელმწიფოთა შორის, რის წინაშეც სახელმწიფოთა სისტემა პრაქტიკულად უძლურია. ეს ხელს უწყობს გლობალური პასუხისმგებლობის პოლიტიკის შექმნას.
- გლობალიზმი ასევე ხელს უწყობს რეგიონული „უსაფრთხოების საზოგადოებების“ შექმნას, ნორმებისა და მრწამსის შესახებ კონსენსუსის მიღწევასა და განვითარებას.

დასკვნები

XXI საუკუნეში სტრატეგიული გათვლები და ძალა კვლავაც დარჩება სახელმწიფოთა ქცევის მნიშვნელოვან მახასიათებლად, მაგრამ იმგვარადვე, როგორც არსებობდა წარსულში თანამშრომლობის ხანგრძლივი პერიოდები, XX ს-ის უკანასკნელი წლების საერთაშორისო ანარქიამ შექმნა თანამშრომლობისა და მისი განვითარების სასურველი გარემო მომავლისათვის. საერთაშორისო სისტემის სტრუქტურა, გამოხატული უპირველესად მატერიალური ან სოციალური ტერმინოლოგიით, კვლავაც გავლენის ყველაზე მნიშვნელოვანი წყაროა სახელმწიფოთაშორისო ურთიერთობებში, უპირველესად, იმის თვალსაზრისით, თუ როგორ აფასებენ ისინი საკუთარი უსაფრთხოების ინტერესებს. მაგრამ ეს არ ნიშნავს, რომ სახელმწიფოების ნაციონალური უსაფრთხოების ინტერესებს ყოველთვის ვინრო ჩარჩოებში აქცევენ. არც ერთი მათგანი ხელს არ უშლის მნიშვნელოვან ცვლილებებს საერთაშორისო უსაფრთხოებაში იდეების სახით თუ გლობალური განვითარებით, რაც უეჭველად ხდება; არც ურთიერთქმედებათა პროცესების მოდიფიცირებას, რაც ახასიათებს თანამედროვე მსოფლიო პოლიტიკას.

დემოკრატიული სახელმწიფოების რიცხვის გაზრდა და დემოკრატიულ ფასეულობათა გავრცელება, იმ რწმენასთან ერთად (უპირველესად დასავლეთის სახელმწიფო მოღვაწეების), რომ ლიბერალურ ინსტიტუტებს შეუძლიათ მნიშვნელოვანი როლის თამაში ტრადიციული უსაფრთხოების დილემის ზომიერ ჩარჩოებში მოქცევაში, დაეხმარა უფრო მომნიშვნელო ანარქიის მიღწევას 90-იან წლებში. თანამშრომლობის ან **საერთო უსაფრთხოების** იდეები (რომლის თანახმადაც სახელმწიფოები ანგარიშს უწვენ მათი მეზობლების უსაფრთხოების ინტერესებს), იწყებს მნიშვნელოვანი როლის შესრულებას ევროპაში და მსოფლიოს სხვა მხარეებშიც უსაფრთხოების პოლიტიკის შემუშავებაში. სწორედ თანამშრომლობითი უსაფრთხოების ძალისხმევით ვითარდება „**უსაფრთხოების საზოგადოებები**“ და „**უსაფრთხოების რეჟიმები**“. ეს მკაფიოდ ჩანს იმ განვითარების მაგალითზე, რაც ხდება ევროკავშირში, ეუთო-სა თუ ნატო-ში, ასევე ჩრდილოეთის ქვეყნებსა და ასეან-ის წევრ სახელმწიფოებში სამხრეთ-აღმოსავლეთ აზიაში. უსაფრთხოების რეჟიმები მსგავსი ბირთვული იარაღის გავრცელების აკრძალვის ხელშეკრულებისა 1968 წელს (რომელსაც 1995 წელს ახალი სახელმწიფოებიც შეუერთდნენ) ასახავს იმ გზას, რომელსაც სახელმწიფოები ხშირად ირჩევენ ქცევის ნორმებისა და წესების ჰარმონიზაციის მისაღწევად, რაც ხელს უწყობს დაპირისპირების საშიშროების შემცირებას.

კითხვები და დავალებები:

1. რატომ არის უსაფრთხოება „სადავო კონცეფცია“?
2. რატომ ახდენენ ტრადიციული რეალისტი მკვლევარები ფოკუსირებას ნაციონალურ უსაფრთხოებაზე?
3. რას გულისხმობენ ნეორეალისტები ცნებაში „სტრუქტურა“?
4. რას ნიშნავს „უსაფრთხოების დილემა“?
5. დაახასიათეთ ლიბერალური ინსტიტუციონალიზმი.
6. რატომ ითვლება დემოკრატიული ქვეყნები უფრო მშვიდობისმოყვარედ?
7. რითი განსხვავდება „კონსტრუქტივისტთა“ შეხედულება საერთაშორისო უსაფრთხოებაზე ნეორეალისტურისაგან?
8. რა პრობლემებია დაკავშირებული კოლექტიურ უსაფრთხოებასთან?
9. რა არის „გლობალური საზოგადოების“ სკოლის ძირითადი პრინციპები?

ლიტერატურა:

- B. Buzan, People's States and Fear (London: Harvester, 1983).
- M. W. Doyle, On the Democratic Peace, *International Security*, 19 (4), 1995.
- A. Giddens, The Consequences of of Modernity: Self and Society in the Late Modern Age (Cambridge: Polity Press 1990).
- J. Herz, Idealist Internationalism and the Security Dilemma, *World Politics*, 2 (2), 1950.
- R. Keorane and G. Martin, The Promise of Institutional Theory, *International Security*, 20 (1), 1995.
- Ch. and C. Kuphan, Concerts, Collective Security abd the Future of Europe, *International Security*, 16 (1), 1991.
- J. Mearsheimer, Back to the Future: Instability After the Cold War, *International Security*, 15 (1), 1990
- J. Mearsheimer, The False Promise of International Institutions, *International Security*, 19 (3), 1994-5.
- B. Russet, The Democratic Peace, *International Security*, 19 (4), 1995.
- M. Shaw, Clobal Society and International Relations (Cambridge: Polity Press, 1994).
- M. J. Smith, Realist Thought from Weber to Kissinger (Baton Rouge: Louisian State Univ. Press, 1986).
- A. Wendt, Anarchy is What States Make of it: The Social Construction of Power Politics, *International Organization*, 46:2 (1992).
- M. Zürn, Regierung jenseits des nationalstaates, (Fr.a.M: 1998).

V. საერთაშორისო რეჟიმები

გლობალიზაციის მნიშვნელოვანი მახასიათებელი გახდა მსოფლიოს მომცველი რეჟიმების შექმნა საერთაშორისო სისტემის შიგნით. ამგვარი რეჟიმების უმთავრესი დანიშნულებაა სახელმწიფოთა მოქმედების შეთანხმება და ჰარმონიზაცია საერთაშორისო ურთიერთობათა სხვადასხვა სფეროში. რეჟიმები, მიუხედავად მათი არსებობისა გასულ საუკუნეებში, მხოლოდ XX საუკუნეში გარდაიქმნა გლობალურ ფენომენად. სახელმწიფოები ნებით თუ უნებლიეთ თანხმდებიან სულ უფრო კომპლექსური წესებისა და ინსტიტუტების მოთხოვნების შესრულებაზე, რომლებიც არეგულირებენ საერთაშორისო ცხოვრებას მთელი მსოფლიოს მასშტაბით. ამჟამად არ არსებობს რეჟიმებისაგან თავისუფალი არც ერთი სფერო, რომელშიც სახელმწიფოთა უმრავლესობა ამ თუ იმ დონეზე არ იღებდეს მონაწილეობას საყოველთაოდ მიღებული წესებისადმი დამორჩილების საფუძველზე. რეჟიმების მარტივ, თვალსაჩინო გამოხატულებაზე თუ ვიმსჯელებთ, ეს არის ფოსტის მუშაობა მთელ მსოფლიოში, როდესაც გაგზავნილი წერილი ნებისმიერ ადგილზე უნდა მივიდეს – ალიასკიდან ანტარქტიდამდე, ანდა მსოფლიოს ნებისმიერ მხარეში თვითმფრინავით გადაფრენის შესაძლებლობა. თუმცა ხდება გაუთვალისწინებელი შემთხვევებიც – წერილი ხშირად იკარგება, ხოლო თვითმფრინავის მგზავრები სხვადასხვა ინციდენტების მსხვერპლნი შეიძლება გახდნენ (მაგ., 1983 წელს საბჭოთა სამხედრო ძალებმა ჩამოაგდეს კორეის სამგზავრო თვითმფრინავი, რის შედეგადაც 269 ადამიანი დაიღუპა). მაგრამ მთავარია ის, რომ ამ სახის ინციდენტების მიუხედავად, დღეს საკუთრივ სახელმწიფოთა ინტერესში შედის რთული და კომპლექსური რეჟიმების შექმნა მოლაპარაკებებისა და შეთანხმებების საფუძველზე.

ერთი შეხედვით თითქოს შეუმჩნეველია კიდეც, რომ სახელმწიფოებმა სწორედ იმ მიზნით შექმნეს რეჟიმები, რათა წერილის სასურველ ადგილამდე მისვლისა და საჰაერო დაუბრკოლებელი მიმოსვლის გარანტიები ჰქონოდათ. ამგვარი რეჟიმების სარგებლობა იმდენად აშკარაა, რომ გაცილებით უფრო თვალშისაცემი იქნებოდა მათი არარსებობა. ამასთანავე, ასეთი რეჟიმების ქმედითუნარიანობა საოცარია კიდეც, თუ გავითვალისწინებთ რეჟიმების შექმნის თანმხლებ და მათი მოქმედებისას წარმოშობილ პრობლემებს, ანდა იმას, თუ რაოდენ ხშირია წარუმატებლობა რეჟიმების შექმნის მცდელობისას. რეჟიმების გამოყენება ხდება ნებისმიერ სფეროში წინსვლისათვის – იარაღზე კონტროლის დაწესებიდან საყოველთაო ეკონომიკური კეთილდღეობის მიღწევისათვის გადაადგმულ ნაბიჯებამდე. თავისთავად ნათელია, რომ რეჟიმების არსებობა ყოველმხრივ მომგებიანია, ამიტომაც მათ არსებობასთან დაკავშირებული სიძნელებები ახსნას მოითხოვს. მოკლედ

რომ ითქვას, ამ საკითხზე ყველას მიერ გაზიარებული პასუხი არ არსებობს. ამასთანავე, თითქმის არავის ეპარება ეჭვი, რომ რეჟიმები თანამედროვე საერთაშორისო სისტემის მნიშვნელოვან მახასიათებელს წარმოადგენს, მაგრამ როგორც ქვემოთ დავინახავთ, საერთაშორისო ურთიერთობათა სფეროს თეორეტიკოსები დიდად განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან იმ საკითხზე მსჯელობისას, თუ როგორ და რატომ იქმნება და არსებობს საერთაშორისო რეჟიმები.

რეჟიმის კონცეფცია შედარებით ახალია და მის შესახებ დებატები 70-იანი წლებიდან დაიწყო. მაგრამ თანამედროვე რეჟიმების განხილვისათვის აუცილებელია ექსკურსი ევროპის ისტორიაში. ხშირად მიიჩნევენ, რომ რეჟიმების ათვლის წერტილად აღებული უნდა იყოს პოლანდიელი იურისტის ჰუგო გრაციუსის (1583-1645წწ.) მოღვაწეობა, რომელიც ზოგჯერ მოიხსენიება „საერთაშორისო სამართლის“ მამამთავრად. მიუხედავად ამისა, საკუთრივ იურისპრუდენციის წარჩობაში საერთაშორისო სამართლის სტატუსი დიდი ხნის მანძილზე ეჭვქვეშ იდგა. გაბატონებული იყო თვალსაზრისი, რომ ლეგალური სისტემა შეიძლება დამყარდეს და განმტკიცდეს მხოლოდ სახელმწიფოების მიერ შექმნილი ცენტრალიზებული სტრუქტურების შექმნით. არ იყო გამოკვეთილი, თუ როგორ უნდა მომხდარიყო სამართლის ფორმულირება და შენარჩუნება საერთაშორისო სისტემის ანარქიული ან დეცენტრალიზებული სტრუქტურების შიგნით. ამასთანავე, ზოგჯერ იქმნებოდა შთაბეჭდილება, რომ საერთაშორისო სისტემა არსებითად ანომიკური იყო, მოკლებული შეთანხმებულ წესებსა და ნორმებს. ამ შთაბეჭდილებას კიდევ უფრო აძლიერებდა ანარქიის ზოგადი ასოცირება უწყვეტი კონფლიქტებისა.

ანარქიული საერთაშორისო სისტემის პრობლემატური სტატუსი გადაისინჯა 1919 წლიდან, როდესაც დაიწყო საერთაშორისო ურთიერთობების ინსტიტუციონალიზებული სამეცნიერო შესწავლა. პირველი მსოფლიო ომის დროს მიღებულმა უმძიმესმა ტრავმამ შექმნა იმის იმედი, რომ სახელმწიფოები აღარ გაიმეორებდნენ მსგავს შეცდომებს და მსოფლიოში წესრიგის დამყარების კეთილ ნებას გამოავლენენ საერთაშორისო სამართლის საფუძველზე. თუმცა, ყურადღების მიღმა დარჩათ ის ფაქტი, რომ ამგვარი ოპტიმიზმისათვის არ არსებობდა არავითარი თეორიული საფუძველი. ეს იმედი 30-იან წლებში დასამარდა, როდესაც საერთაშორისო სამართლის პრინციპები ძალადობრივი ფორმით დაირღვა. ამგვარმა მიდგომამ თითქოს უტოპიურ-იდეალისტური ხასიათი შეიძინა და მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ საკმაოდ შემცირდა იმ ოპტიმისტთა რაოდენობა, რომლებსაც სჯეროდათ, რომ საერთაშორისო სისტემაში წესრიგი შეიძლება დამყარებულიყო საერთაშორისო სამართალზე. ამასთან ერთად, ანალიტიკოსები ძირითადად დაკავებულნი იყვნენ ატომურ ხანაში მრავალპოლუსიანი სისტემის ბიპოლარულით

შეცვლის შედეგების კვლევით.

მაგრამ 70-იანი წლებიდან გლობალური განვითარების პროცესების გამოამკარავებამ ხელი შეინსო თეორეტიკოსებს დაბრუნებოდნენ იმ მივიწყებულ თეორიულ მსჯელობას, რომელიც ეხება წესების როლს საერთაშორისო სისტემაში. საერთაშორისო ურთიერთობებმა, როგორც სოციალურმა მეცნიერებამ, უპირველესად ამერიკაში დაიწყო განვითარება, დაიწერა მრავალი ნაშრომი. კვლევები სულ უფრო კომპლექსურ და მრავალფეროვან ხასიათს იძენდა.

საერთაშორისო რეჟიმების თეორეტიკოსები ძირითადად დაჯგუფდნენ ლიბერალიზმისა და რეალიზმის სკოლებში. მათ შორის დავა ართულეს ორივე სკოლის მიერ ურთიერთშეთანხმებული შეფასებების მიღწევას. მიიჩნეოდა, რომ წარსულში რეალიზმი სკეპტიკური იყო ან ინტერესს არ ამჟღავნებდა საერთაშორისო სამართლის მიმართ. რეჟიმების თეორეტიკოსები ლიბერალური ბანაკიდან, რომელთაც ლიბერალ ინსტიტუციონალისტებს უწოდებენ, მიუხედავად იმისა, რომ ეთანხმებიან ნეორეალისტების საკვანძო მოსაზრებებს, რეჟიმებს მათგან განსხვავებულად აფასებენ და ყურადღებას ამახვილებენ იმ გზაზე, რომლითაც რეჟიმები სახელმწიფოებს საშუალებას აძლევს გადალახონ წინააღმდეგობები **კოლაბორაციისათვის**, რასაც მათ უქმნის საერთაშორისო სისტემის ანარქიული სტრუქტურა. რეალისტები, საპირისპიროდ, მიიჩნევენ, რომ სახელმწიფოები იყენებენ თავიანთ ძალოვან შესაძლებლობებს იმ სიტუაციებში, რომლებიც მოითხოვს **კოორდინაციას**, რათა გავლენა მოახდინონ რეჟიმთა ბუნებასა და იმ ხერხებზე, რომლითაც გადანაწილებულია რეჟიმებთან დაკავშირებული ხარჯები და მათგან მიღებული სარგებელი. კოლაბორაცია და კოორდინაცია თანამშრომლობისადმი ორი სხვადასხვა მიდგომაა.

რატომ დაიწყო საერთაშორისო ურთიერთობათა თეორეტიკოსებმა რეჟიმების ფორმირებაზე ყურადღების გამახვილება 70-იანი წლებიდან? ერთი ფაქტორია ის, რომ ყოველ შემთხვევაში დასავლეთის კონტექსტში მაინც, შეერთებული შტატები ასრულებდნენ **ჰეგემონის** როლს მეორე მსოფლიო ომის განმავლობაში და მის შემდეგაც. ტერმინი ბერძნულია, ნიშნავს ლიდერს და მიიჩნეოდა, რომ შეერთებულ შტატებს შესწევდა უნარი და ძალა ჰეგემონის ფუნქცია ეკისრა საერთაშორისო სისტემაში ძალის უპირველესი მნიშვნელობიდან გამომდინარე. ამ პერიოდის განმავლობაში, შეერთებული შტატები, მისი ჰეგემონური პოზიციის გამო, შემძლე იყო დაემყარებინა და შეენარჩუნებინა ეკონომიკური რეჟიმების კომპლექსური სიმრავლე დასავლეთში. რეჟიმებმა სასიცოცხლო როლი შეასრულეს კეთილდღეობის გაზრდის პროცესში, რასაც ადგილი ჰქონდა მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ. ამასთანავე, 70-იანი წლებიდან, ნაწილობრივ ევროპისა და იაპონიის

ეკონომიკური წარმატებების შედეგად, ნაწილობრივ კი წარუმატებელი პოლიტიკის გამო ვიეტნამში, ეჭვქვეშ დადგა შეერთებული შტატების უნარი შეენარჩუნებინა საკუთარი ჰეგემონური სტატუსი. არ არსი გასაკვირი, რომ რეჟიმებისადმი ინტერესის გამოღვიძება ემთხვევა შექმნილ ვითარებას.

რეჟიმების ლიბერალ-ინსტიტუციონალური და რეალისტური ანალიზი

საერთო შეხედულებები

1. სახელმწიფოები მოქმედებენ ანარქიულ საერთაშორისო სისტემაში.
2. სახელმწიფოები წარმოადგენენ რაციონალურ და ერთიან აქტორებს.
3. სახელმწიფოები არიან არსებულ რეჟიმებზე პასუხისმგებელი ერთობები.
4. რეჟიმები შექმნილია საერთაშორისო სისტემაში თანამშრომლობის საფუძველზე.
5. რეჟიმები ხელს უწყობს საერთაშორისო წესრიგს.

განსხვავებები

ლიბერალი ინსტიტუციონალისტები

1. რეჟიმები ხელს უწყობს სახელმწიფოთა შორის კოლაბორაციას.
2. რეჟიმები ქმნის საერთო სარგებელს.
3. რეჟიმები მოქმედებს უკეთ, როდესაც ხელშეწყობილია და შენარჩუნებული „რბილი“ ჰეგემონის მიერ.
4. რეჟიმები ხელს უწყობს გლობალიზაციასა და და ლიბერალურ მსოფლიო წესრიგს.

რეალისტები

1. რეჟიმები ხელს უწყობს სახელმწიფოთა შორის მოქმედებათა კოორდინაციას.
2. რეჟიმებისაგან სახელმწიფოები განსხვავებული დონის სარგებელს იღებენ.
3. ძალაუფლება წარმოადგენს რეჟიმების შექმნისა და არსებობის მთავარ მახასიათებელს.
4. მსოფლიო წესრიგის არსი დამოკიდებულია რეჟიმებში „ჩადებულ“ პრინციპებსა და ნორმებზე.

როგორც ლიბერალმა ინსტიტუციონალისტებმა, ისე რეალისტებმა დიდი ყურადღება გამოიჩინეს შექმნილი ვითარების მიმართ. მაგრამ

საკითხის გასარკვევად მათ სხვადასხვა გზები აირჩიეს. ლიბერალები ხაზს უსვამენ, რომ იმ დროს, როდესაც რეჟიმების საჭიროება სულ უფრო აუცილებელი და გადაუდებელი საქმე ხდება, შეერთებული შტატების მიერ ჰეგემონის სტატუსის დაკარგვა სულ უფრო გაართულებს ამგვარი რეჟიმების დამყარებას. რეალისტები ამტკიცებენ, რომ პირიქით, თუკი შეერთებული შტატები დაკარგავს ჰეგემონის სტატუსს, შეიქმნება ძალთა ბალანსის დამყარების საშუალება და შეერთებული შტატების მიერ ჩამოყალიბებული რეჟიმების ლიბერალური მართვის პრინციპები დაიწყებს შეცვლას შესამე სამყაროს ქვეყნების მიერ ახალი ტიპის რეჟიმების შექმნის სურვილით, რომლებიც შეიქმნება სხვადასხვა ნორმებისა და პრინციპების საფუძველზე. მიუხედავად იმისა, რომ ლიბერალები და რეალისტები აქცენტს აკეთებენ სხვადასხვა მიმართულებაზე, ორივე მათგანს გაცნობიერებული აქვს რეჟიმის უფრო ღრმა თეორიული გაგების აუცილებლობა.

საკვანძო საკითხები

- რეჟიმები წარმოადგენენ გლობალიზაციის მნიშვნელოვან მახასიათებელს.
- გლობალური რეჟიმების სულ უფრო მეტი რაოდენობა იქმნება.
- სოციალური მეცნიერების მიდგომის თანახმად, რეჟიმი ახალი ფენომენია, მაგრამ იგი ემყარება საერთაშორისო სისტემის შესახებ განსჯის ხანგრძლივ ტრადიციას.
- ლიბერალი ინსტიტუციონალისტები და რეალისტები რეჟიმების ანალიზისას სხვადასხვაგვარ მიდგომებს ქმნიან.

რეჟიმების ბუნება

ლიბერალი ინსტიტუციონალისტებისა და რეალისტების მიერ შექმნილი საერთაშორისო რეჟიმის საერთო კონცეპტუალიზაციის სრულფასოვანი სურათის წარმოსადგენად აუცილებელია მსოფლიო პოლიტიკის ზოგიერთი მნიშვნელოვანი სფეროს განხილვა, რომლებიც ამჟამად რეჟიმებით რეგულირდება.

რეჟიმების კონცეპტუალიზაცია

მას შემდეგ, რაც განისაზღვრა, რომ რეჟიმები საერთაშორისო არენაზე სხვადასხვა აქტორის მოღვაწეობის მართვის წესია, საერთაშორისო ურთიერთობათა სფეროში მოღვაწე თეორეტიკოსებმა დაიწყეს ფიქრი მის უფრო კომპლექსურ კონცეპტუალიზაციაზე. ამგვარი კონცეპტუალიზაცია შესაძლოა განხორციელდეს რეჟიმების დეფინიციითა და მათი ტიპოლოგიით.

რეჟიმების დეფინიცია

რეჟიმების მრავალი დეფინიცია არსებობს. მათი ხშირ შემთხვევაში თითქმის იდენტური შინაარსის მიუხედავად, ყველაზე მიღებულად ითვლება სტივენ კრასნერის (S. Krasner) მიერ 80-იანი წლების დასაწყისში ჩამოყალიბებული განსაზღვრება, რომელიც ყველაზე სრულყოფილად ასახავს ამ ფენომენის კომპლექსურობას.

რეჟიმები წარმოადგენს „ფარული ან ღია პრინციპების, ნორმების, წესებისა და გადანყვეტილებათა მიღების ერთობლიობას, რომლებითაც აქტორთა ნება ემთხვევა საერთაშორისო ურთიერთობათა მოცემულ სფეროში.“

ს. კრასნერი

რეჟიმის მაგალითი

ზემოთ მოყვამილი განსაზღვრება საკმაოდ კომპლექსურია და საჭიროა მისი განმარტება. ამის მაგალითად შეიძლება ავიღოთ ვაჭრობასა და ტარიფებზე გენერალური შეთანხმება (გატტ). 1947 წელს გატტ-ის შექმნა განპირობებული იყო მისი ხელისმომწერთა რწმენით იმგვარი ორგანიზაციის ჩამოყალიბების აუცილებლობის შესახებ, რომელიც იკისრებდა პასუხისმგებლობას მსოფლიო ვაჭრობის რეგულირებაზე. მაგრამ რეალურად იმ დროს ამგვარი ქმედითუნარიანი ორგანიზაციის შექმნა შეუძლებელია იყო და გატტ-ი საკმაოდ შეზღუდულად მოქმედებდა. მას გააჩნდა სამდივნო და გენერალური დირექტორი, რომელთა მოვალეობაც იყო ჩაეტარებინათ მოსამზადებელი სამუშაო რიგი კონფერენციების მოსაგვარებლად, გატტ-ის წევრები ერთმანეთს ხვდებოდნენ და აღწევდნენ შეთანხმებებს საერთაშორისო ვაჭრობის ხელშეწყობის მიზნით. 1994 წელს, მოლაპარაკებათა ურუგვაის რაუნდზე, მიღწეულ იქნა შეთანხმება იმის თაობაზე, რომ უკვე დადგა გატტ-ის ვიწრო ჩარჩოებიდან გამოსვლისა და ფორმალური მსოფლიო სავაჭრო ორგანიზაციის შექმნის დრო, როგორც ეს თავიდანვე იყო ჩაფიქრებული.

კრასნერის განსაზღვრება მიუთითებს, რომ რეჟიმი გაცილებით უფრო მეტია, ვიდრე უბრალოდ წესების ერთობლიობა. იგი მოითხოვს ინსტიტუციონალიზმის საკმაოდ მაღალ დონეს. რეჟიმის მკვლევრები მიიჩნევენ, რომ რეჟიმის თეორიამ შეიძლება მოიცვას საერთაშორისო ორგანიზაციები, მაგრამ ისინი, ამასთანავე, ხაზს უსვამენ, რომ მათი მიდგომა მოიცავს გაცილებით უფრო მეტს, ვიდრე კონკრეტულად ორგანიზაციებს. რეჟიმის პარამეტრების თეორია შეიძლება ნაჩვენები იყოს რეჟიმთა მარტივი ტიპოლოგიის საშუალებით.

რეჟიმთა კლასიფიცირება

ერთი მარტივი, მაგრამ მეტად მნიშვნელოვანი კლასიფიცირებით, განსაზღვრულია რეჟიმის ორი განზომილება (Levy 1995): ვერტიკალური განზომილება ნათელს ფენს რეჟიმის ფორმალურობას. რეჟიმი შეიძლება დაკავშირებული იყოს მალალ დონეზე ფორმალურ შეთანხმებასთან ან თუნდაც საერთაშორისო ორგანიზაციის შექმნასთან. მაგრამ, მეორე მხრივ, პორიზონტალური განზომილებით, რეჟიმი შესაძლოა არსებობდეს ნებისმიერი ფორმალური შეთანხმების გარეშეც. ისტორიულად არაფორმალური შეთანხმებები სახელმწიფოთა შორის მყარდება პრეცედენტის საფუძველზე. პორიზონტალური განზომილება, ამდენად, ფოკუსირებას ახდენს იმ დონეზე, რომელზეც სახელმწიფოები თანხმობას აცხადებენ დამორჩილდნენ საერთო ფარულ ან ღია შეთანხმებებს.

თუკი სახეზე არ არის ფორმალური შეთანხმებები და თანხმობა წესების მიღებაზე, მაშინ ნათელი ხდება, რომ არანაირი რეჟიმი არ არსებობს. მეორე მხრივ, ფორმალური წესების არარსებობის შემთხვევაშიც კი, შესაძლებელია იყოს იმაზე თანხმობა, რომ დაცულ იქნეს არაფორმალური წესები, რაც გულისხმობს ტაციტური რეჟიმების (tacit regimes) არსებობას (რეჟიმები, რომლებიც არ არის ფორმალური, მაგრამ მათი არსებობა იგულისხმება). საპირისპიროდ, იმგვარი სიტუაციების გამოცალკევებაც არის შესაძლებელი, რომ ფორმალური წესები არსებობს, მაგრამ მათ დაცვაზე დიდად არ ზრუნავენ. ეს მიუთითებს, რომ რეჟიმი არ გამოიყენება, მაგრამ არც კანონითაა გაუქმებული (dead-letter regimes). დაბოლოს, არსებობს სრულყოფილი რეჟიმები (full-blown regimes), როდესაც ჩამოყალიბებულია საერთო აზრი იმის თაობაზე, რომ არსებული ფორმალური წესები დაცულ უნდა იქნეს.

რეჟიმების განსაზღვრელი ოთხი ელემენტი

1. პრინციპები გამოიხატება თეორიული წარმოდგენების შეთანხმებული ერთობლიობით იმის შესახებ, თუ როგორ მიმდინაროებს მოღვაწეობა მსოფლიოს მასშტაბით. გატტი-ი მოქმედებს ლიბერალური პრინციპების საფუძველზე, რომლის თანახმადაც გლობალური კეთილდღეობის ზრდა შესაძლებელია მოხდეს თავისუფალი ვაჭრობის საფუძველზე.

2. ნორმები განსაზღვრავს ქცევის საერთო სტანდარტებს, ახდენს სახელმწიფოთა უფლებებისა და მოვალეობების იდენტიფიკაციას. ამგვარად, გატტი-ის შემთხვევაში, საბაზისო ნორმა არის ის, რომ ტარიფებთან დაკავშირებული და არატარიფული ბარიერები საჭიროა შემცირდეს და თანდათანობით გაქრეს. ერთად, ნორმები და პრინციპები განსაზღვრავენ რეჟიმის უმთავრეს

ნასიათს და ისინი არ შეიძლება შეიცვალოს რეჟიმის ბუნების ტრანსფორმაციის გარეშე.

3. წესები მოქმედებს პრინციპებისა და ნორმების ერთობლიობის უფრო დაბალ დონეზე, და ხშირად მათ დანიშნულებას წარმოადგენს კონფლიქტების დარეგულირება, რაც არსებობს პრინციპებსა და ნორმებს შორის. მაგალითად, მესამე სამყაროს ქვეყნებს სურთ იმგვარი წესების შემოღება, რომლებიც მოახდენს განვითარებული და განვითარებადი ქვეყნების დიფერენცირებას.

4. გადანყვეტილებათა მიღების პროცედურები განსაზღვრავს ქცევის, საარჩევნო სისტემისა და ა.შ. სპეციფიკურ მინერილობებს, რომლებიც მუდმივად იცვლება რეჟიმის კონსოლიდირებისა და გაფართოების პირობებში. გატტ-ში არსებული წესები და პროცედურები მაგალითად, მთელი თავისი ისტორიის მანძილზე მუდმივ ცვლილებებს განიცდიდა. სწორედ აქედან მომდინარეობს კონფერენციების მუდმივი ჩატარების აუცილებლობა, რომლებსაც კორექტივები შეაქვთ წესებისა და გადანყვეტილებების მიღების პროცედურებში.

S. Krasner 1985: 4-5

გლობალიზაცია და საერთაშორისო რეჟიმები

XIX და XX საუკუნეების განმავლობაში ტექნოლოგიების განვითარებამ შესაძლებელი გახადა ადამიანებისათვის სულ უფრო მჭიდრო კონტაქტების დამყარება მთელი მსოფლიოს მასშტაბით. მსოფლიოს მომცველი კომუნიკაციები ამჟამად მყისეულია კაცობრიობის მოღვაწეობის მრავალ სფეროში. მაგრამ გლობალიზაციის ნებისმიერი ასპექტი როდია სარგებლის მომტანი. ტექნოლოგია საშუალებას აძლევს ადამიანებს უცქირონ და უსმინონ დედამიწის ყველაზე დაშორებულ მხარეებში მიმდინარე მოვლენებს, მიიღონ სხვადასხვა სახის ინფორმაცია, მაგრამ იმგვარი იარაღის შექმნის შესაძლებლობაც არსებობს, რომელსაც პოტენციურად მთელი დედამიწის განადგურება შეუძლია, ატმოსფერო კი გაივსოს ქიმიური ნარჩენებით, რომელთაგანაც ზოგიერთს უკიდურესად მძიმე გლობალური შედეგები შეიძლება მოჰყვეს. ჩვენი მოქმედება იმ სამყაროში, რომელშიც ვხოვრობთ, ერთდოულად მიმზიდველი და სახიფათოა. მაგრამ იმისათვის, რომ გლობალიზაციის შედეგებით უფრო მეტად ვისარგებლოთ, ვიდრე ზიანი მივიღოთ, საჭიროა პროცესის მონეორიგება. არავინ ფიქრობს, რომ ეს ამოცანა ადვილია. მაგრამ, მეორე მხრივ, რეჟიმის თეორეტიკოსები ხედავენ ოპტიმიზმის საფუძველს. მათ სწამთ, რომ წინსვლა დამოკიდებულია ჩვენს უნარზე, მოვახდინოთ გლობალური მოღვაწეობის რეგულირება რეჟიმების სა-

შუალეებით და სახელმწიფოებს შეუძლით ჩამოაყალიბონ რეჟიმები ფართო ურთიერთქმედებათა საფუძველზე.

უსაფრთხოების რეჟიმები

მიუხედავად იმისა, რომ რეჟიმები უპირველესად XX საუკუნის ფენომენებია, რაც საშუალებას აძლევს სახელმწიფოებს თავი აარიდონ უსაფრთხოების დილემას, შესაძლებელია მისი უფრო ადრინდელი მაგალითების იდენტიფიცირებაც. ევროპის კონცერტი, მაგალითად, ნაპოლეონის შემდგომი ეპოქის ევროპის კონსერვატიულმა ქვეყნებმა ჩამოაყალიბეს, რათა შეექმნათ წინააღმდეგობა მომავალი რევოლუციებისა და კონფლიქტებისათვის. იმავდროულად, ატლანტიკის მეორე მხარეს, 1817 წელს ამერიკელები და ბრიტანელები შეთანხმდნენ დიდი ტბების რეგიონის დემილიტარიზაციაზე. მაგრამ, როდესაც ევროპაში თანდათანობით დაიწყო ამგვარი ტაციტური რეჟიმის დაკნინება, სრულყოფილი ორმხრივი რეჟიმი გამტკიცდა ჩრდილოეთ ამერიკაში, სადაც თანდათანობით მოხდა აშშ-სა და კანადას შორის არსებული გრძელი საზღვრის სრული დემილიტარიზაცია.

მიუხედავად ამისა, რეგულარული მცდელობები, შექმნილიყო უსაფრთხოების სრულყოფილი რეჟიმები, დაიწყო მხოლოდ XX საუკუნიდან. მაგრამ ამგვარი მცდელობების ეფექტურობა ხშირად საეჭვო იყო. რ. ჯერვისი (R. Jervis) მიიჩნევს, რომ ზოგიერთი მნიშვნელოვანი რეჟიმი, მაგალითად, სტრატეგიული იარაღის შეზღუდვის პირველი (1972წ.) და მეორე (1979წ.) ხელშეკრულებები მიზნად ისახავდა კონტროლის ქვეშ მოექცია შეიარაღებათა შეჯიბრი აშშ-სა და საბჭოთა კავშირს შორის, წარმოადგენდა ე.წ. dead-letter რეჟიმის მკაფიო გამოხატულებას. ხანგძლივი მოლაპარაკებებისა და დეტალური შეთანხმების მიუხედავად, რომლებსაც შეიარაღების წარმოება კონტროლისათვის უნდა დაექვემდებარებინა, არც ერთ ზესახელმწიფოს არ შეეძლო მეორისათვის ხელი შეეშალა ახალი იარაღების ტექნოლოგიების განვითარებაში.

თუმცა, ისიც აღსანიშნავია, რომ არსებობს რამდენიმე შეთანხმება შეარაღებათა კონტროლის სფეროში, რომლებიც გარკვეულწილად მდგრად რეჟიმებს ქმნის (იხ. თავი VII).

გარემოს დაცვის რეჟიმები

დღეს სულ უფრო აქტუალური ხდება გარემოს დაცვის ქმედითი რეჟიმების ჩამოყალიბება. ნავთობის წვის შედეგად გამოწვეული ატმოსფეროს დაბინძურება, გლობალური დათბობა, ოზონის ხვრელი სულ უფრო დიდ შემფოთებას იწვევს მსოფლიოს საზოგადოებაში. მიუხედავად მრავალფეროვანი შეთანხმებებისა გარემოს დაცვის სფეროში, ძნელია იმაზე ლაპარაკი, რომ არსებობს სრულყოფილი რეჟიმები. პერმა-

ნენტული საფრთხის არსებობის პირობებში, ისინი უფრო dead-letter რეჟიმების სახეს იღებენ. ეს იმის მაგალითია, რომ საყოველთაო შეთანხმებაც კი არ შეიძლება გახდეს პრობლემის სრული გადაწყვეტის საფუძველი. მაგალითისათვის ავიღებთ ოზონის ხვრელთან დაკავშირებულ პრობლემას. ჯერ კიდევ 1977 წელს გაერო-ს გარემოს დაცვის კომიტეტმა შექმნა საკოორდინაციო კომიტეტი ოზონის ხვრელის პრობლემის გადაწყვეტისათვის. საფრთხის გაზრდასთან ერთად, 1989 წელს მრავალმა სახელმწიფომ ხელი მოაწერა მონრეალის ოქმს ოზონის ხვრელის საფრთხის ლიკვიდაციისათვის აუცილებელ ღონისძიებათა ჩატარების შესახებ. ამგვარი მცდელობების მიუხედავად, საუკუნის ბოლოს მეცნიერებმა დაადასტურეს, რომ პრობლემა არათუ გადაწყდა, არამედ საფრთხემ კიდევ უფრო მასშტაბური ხასიათი მიიღო. თავდაპირველი ღონისძიებები საკმარისი არ არის და ნათელია, რომ უნდა მოხდეს დამატებითი შეთანხმება რეჟიმის სრულყოფის თაობაზე, რისთვისაც საჭიროა სახელმწიფოებმა იკისრონ ვალდებულება უპირობოდ შეასრულონ მიღებული გადაწყვეტილებები. იგივე შეიძლება ითქვას გლობალური დათბობის პრობლემასთან დაკავშირებით.

კომუნიკაციების რეჟიმები

XIX საუკუნეში საერთაშორისო კომუნიკაციების ყველაზე მნიშვნელოვანი სფეროები, რომლებიც რეგულირდებოდა რეჟიმებით, საზღვაო მიმოსვლისა და საფოსტო რეჟიმები იყო. შემდგომში, ტექნოლოგიების განვითარების შედეგად, რეჟიმთა საჭიროება გაჩნდა საჰაერო მიმოსვლისა და ტელეკომუნიკაციების სფეროებში. ერთობლივად, რეჟიმების ჩამოყალიბებული ქსელი შეიძლება განხილულ იქნეს, როგორც უმნიშვნელოვანესი ნაწილი თანამედროვე ეკონომიკური ურთიერთობების საყრდენისა. ამ ინფრასტრუქტურის გარეშე, საერთაშორისო ვაჭრობა, უცხოური ინვესტიციები და მსოფლიოს მომცველი სავალუტო სისტემის შენარჩუნება შეუძლებელი იქნებოდა.

XIX და XX საუკუნეების განმავლობაში შეიქმნა მთელი რიგი ორგანიზაციები იმ რეჟიმების მონესრიგებისა და გამყარებისათვის, რომლებიც უზრუნველყოფდა საერთაშორისო კომუნიკაციებს. 1863 წელს მთავარმა ინდუსტრიულმა ქვეყნებმა ერთობლივად შექმნეს საფოსტო კომუნიკაციების სტანდარტიზებული სისტემა, რომლის ფორმალიზებაც მოხდა 1874 წელს საყოველთაო საფოსტო კავშირის შექმნით. 1865 წელს სატელეგრაფო კომუნიკაციების რეგულირების მიზნით ჩამოყალიბდა საერთაშორისო სატელეგრაფო კავშირი. სულ უფრო კომპლექსური ტექნოლოგიური განვითარების შედეგად კომუნიკაციების სფეროში იგი 1932 წელს გარდაიქმნა საერთაშორისო საკომუნიკაციო კავშირად. ბოლოს კი უნდა ვახსენოთ ორგანიზაციები, რომლებიც ხელს

უნყოფენ რეჟიმების შენარჩუნებას საზღვაო და საჰაერო მიმოსვლის სფეროებში. მაგალითად, საერთაშორისო საზღვაო და სამოქალაქო ავიაციის საერთაშორისო ორგანიზაციები წარმოადგენს გაერო-ს სპეციალიზებულ სააგენტოებს. მათი ეგიდით ხელმოწერილია არაერთი კონვენცია, რომლებიც აძლიერებენ რეჟიმებს საერთაშორისო ტრანსპორტის ამ უმნიშვნელოვანეს სფეროებში.

ეკონომიკური რეჟიმები

ხშირად ამტკიცებენ, რომ რეჟიმები ეკონომიკის სფეროში ყველაზე მყარი პოზიციების მქონეა. ამასთანავე, როგორც უკვე აღინიშნა, საერთაშორისო ეკონომიკას არ შეუძლია ფუნქციონირება საკომუნიკაციო რეჟიმების მიერ შექმნილი ინფრასტრუქტურის არსებობის გარეშე. რეჟიმების ეს ორი სახეობა განუყოფლად არის ერთმანეთზე გადაჯაჭვული. დამატებით, უკანასკნელი ათწლეულის მანძილზე, როდესაც საერთაშორისო ეკონომიკა სულ უფრო იმყარებდა პოზიციებს, ეკონომიკური რეჟიმების ლიბერალური პრინციპები შეიჭრა საკომუნიკაციო რეჟიმების სფეროში. ამგვარი განვითარება ასახავს სულ უფრო მზარდ კონკურენციას საფოსტო მომსახურების, ტელეკომუნიკაციების სფეროში, ნაციონალურ საჰაერო კომპანიებს შორის. ყოველივე ეს ინვესს ამ რეჟიმების საბაზისო პრინციპის მოდიფიკაციას, რომლის თანახმადაც რეჟიმების არსებობას ყოველთვის განაპირობებდნენ სახელმწიფოები, რომლებიც მათი მოღვაწეობის მარეგულირებელ წესებს ქმნიდნენ (Zacher and Sutton 1996).

შეუძლებელია იმ რეჟიმების მთელი კომპლექსურობის მოკლედ აღსნა, რომლებიც დამყარდა მეორე მსოფლიო ომის შემდგომ პერიოდში. მაგრამ ხაზი უნდა გაესვას, რომ ისინი ასახავენ, პირველ რიგში, შეერთებული შტატების მცდელობას, ნებისმიერი რეჟიმი ჩამოყალიბდეს და მოქმედებდეს ლიბერალური პრინციპების საფუძველზე. კერძოდ, შეერთებულ შტატებს სურდა შექმნილიყო საეაჭრო რეჟიმი, რომელიც დაეფუძნებოდა თავისუფალი ვაჭრობის პრინციპებს. როგორც ზემოთ ავლნიშნეთ, სწორედ ეს იყო გატტ-ის შექმნის მიზანი. ამასთანავე, შეერთებული შტატები ასევე აღიარებს, რომ ვაჭრობის განვითარება მოითხოვს სტაბილურ საშინაო ეკონომიკასა და სტაბილურ სავალუტო სისტემას. მთელი რიგი საერთაშორისო ორგანიზაცია, როგორცაა საერთაშორისო სავალუტო ფონდი და რეკონსტრუქციისა და განვითარების საერთაშორისო ბანკი, შეიქმნა 1945 წლის შემდეგ, იმგვარი გარემოს შექმნის ხელშეწყობისათვის, რომელშიც ვაჭრობა განვითარდებოდა. იმ შიშის არსებობის მიუხედავად, რომ შეერთებული შტატების მიერ დამყარებულ ეკონომიკურ რეჟიმებს კოლაფსი ელოდა 60-იანი წლების მინურულს საკუთრივ შტატების ეკონომიკაში შექმნი-

ლი მძიმე პრობლემების გამო, 1945 წლის შემდეგ ეკონომიკურმა რეჟიმებმა დაამტკიცეს, რომ მათ ძალის სწრაფად აღდგენის უნარიც შესწავლეს.

საკვანძო საკითხები

- რეჟიმის თეორიის წარმოქმნა უკავშირდება 70-იან წლებში სოციალური სფეროს მეცნიერთა მცდელობას, გამოეყენებინათ წესებით მართული ქვევის არსებობა ანარქიულ საერთაშორისო სისტემაში.
- რეჟიმები განისაზღვრება პრინციპების, ნორმების, წესებისა და გადაწყვეტილებათა მიღების პროცედურების საფუძველზე.
- რეჟიმების კლასიფიცირება შესაძლებელია მოხდეს მათი არსებობის განმაპირობებელი შეთანხმებების და ამ შეთანხმებათა შესრულების დონის საფუძველზე. განასხვავებენ ტაციტურ (tacit), dead-letter და სრულყოფილ (full-blown) რეჟიმებს.
- რეჟიმების საშუალებით შესაძლებელია საერთაშორისო ურთიერთობათა მრავალი სფეროს რეგულირება.

დასკვნები

როგორც ლიბერალი ინსტიტუციონალისტები, ისე რეალისტები აღიარებენ, რომ რეჟიმები წარმოადგენს საერთაშორისო სისტემის მნიშვნელოვან მახასიათებელს. მაგრამ ამ პრობლემის ანალიზისას, რეჟიმების შექმნის მიზეზებზე მსჯელობის დროს ისინი სხვადასხვა დასკვნამდე მიდიან. ლიბერალი ინსტიტუციონალისტებისათვის რეჟიმები იქმნება იმის გამო, რომ ანარქიულ საერთაშორისო სისტემაში ყოველთვის არსებულმა ურთიერთშეჯიბრში მყოფმა სტრატეგიებმა შეიძლება გადაძალოს თანამშრომლობითი სტრატეგიები. აქედან გამომდინარე, მათი ანალიზი ფოკუსირებულია იმ გზებზე, რომლითაც შესაძლებელია ურთიერთშეჯიბრში მყოფი სტრატეგიების შეკავება. ეს სტრატეგიები კი უპირველესად რაციონალური პასუხია ანარქიულად სტრუქტურირებული სისტემის არსებობაზე. საპირისპიროდ და პარადოქსულად, რეალისტები თანამშრომლობის აუცილებლობით განპირობებული რეჟიმების წარმოქმნის მიზეზად მიიჩნევენ იმგვარი სიტუაციის არსებობას, როდესაც ზედმეტი ანარქიულობისაგან თავის ასარიდებლად საჭირო ხდება მოქმედების კოორდინირება. ლიბერალი ინსტიტუციონალისტებისაგან განსხვავებით, რეალისტები ასევე ამტკიცებენ, რომ არ არსებობს ერთხელ დამყარებული კოორდინაციის მოსაპოვის სტიმული.

ორი მიდგომა ასევე სხვადასხვაგვარად გამოხატავს ძალაუფლების კონცეფციას. ლიბერალი ინსტიტუციონალისტებისათვის, ძალაუფლე-

ბა შეიძლება გამოყენებულ იქნეს ჰეგემონის მიერ სხვა სახელმწიფოებზე ზეწოლისათვის კოლაბორაციისა და რეჟიმისადმი დამორჩილების მიზნით. მაგრამ ასევე დაიშვება, რომ სახელმწიფოებმა შეიძლება შექმნან და შეინარჩუნონ რეჟიმები ჰეგემონური ძალის არარსებობის პირობებშიც. ამასთანავე, ეჭვიც არ არის, რომ „ლიდერი“ ქვეყნები იმ პერპეტუივით ქმნიან რეჟიმებს, რომ მათ სხვა სახელმწიფოებიც შეუერთდნენ.

მეორე მხრივ, რეალისტებისათვის ძალაუფლება გადამწყვეტ როლს ასრულებს იმისათვის, რომ განისაზღვროს რეჟიმის ჩარჩოები, რომლის შიგნითაც სახელმწიფოებმა უნდა მოახდინონ თავიანთ მოქმედებათა კოორდინირება. რეალისტებისათვის ეკონომიკური რეჟიმები ყველაზე უკეთ გამოხატავს იმ როლს, რასაც ასრულებს ძალა რეჟიმის ჩამოყალიბების პროცესში. უპირველეს ყოვლისა, სწორედ ჩრდილოეთის მდიდარმა ქვეყნებმა განსაზღვრეს ამ ეკონომიკური რეჟიმების სახეები. მესამე სამყაროს ქვეყნებს არა აქვთ ალტერნატივა იმის გარდა, რომ ვაიზიარონ ამ რეჟიმების პრინციპები, თუკი სურთ ჩაერთონ მათთვის მომგებიან მსოფლიო ვაჭრობაში. საპირისპიროდ, არსებობს ადამიანთა უფლებების რეჟიმების მასობრივი დარღვევები მეორე მსოფლიო ომის დასრულების შემდეგ. ეს dead-letter რეჟიმები ვერ გადაიქცა სრულყოფილ რეჟიმებად, რეალისტების შეხედულებით, ეს იმ მიზეზით მოხდა, რომ არ არსებობდა მოქმედების კოორდინაცია. სახელმწიფოებს შეუძლიათ ცალმხრივად დაარღვიონ ადამიანის უფლებათა დაცვის რეჟიმები, ყოველგვარი სანქციის გარეშე, რაც არ დაიშვება რეჟიმის ჩარჩოებში კოორდინირებული მოქმედების არსებობის პირობებში.

კითხვები და დაეალებები:

1. დაახასიათეთ რეჟიმების განმსაზღვრელი ელემენტები.
2. რითი განსხვავდება რეჟიმი ორგანიზაციისაგან?
3. რა მიზეზით დაინყო რეჟიმების შესწავლა 70-იანი წლებიდან?
4. დაახასიათეთ რეჟიმების ანალიზის ლიბერალური და რეალისტური მიდგომები.
5. რა უმთავრესი რეჟიმები არსებობს გლობალიზაციის ეპოქაში?

ლიტერატურა:

R. O. Keohane, *After Hegemony: Co-operation and Discord in the World Politics* (Princeton: Princeton Univ. Press, 1984).

S. D. Krasner, (ed.), *International Regimes*, (Ithaca NY: Cornell Univ. Press, 1983).

- S. D. Krasner, *Structural Conflict: The Third World Against Global Liberalism* (Berkeley: Univ. of California Press, 1985).
- M. A. Levy, O. R. Young and M. Zurn, *The Study of International Regimes*, *European Journal of International Relations*, 1 (3): 267-330
- K.A. Oye (ed.), *Co-operation under Anarchy* (Princeton: Princeton Univ. Press, 1986).
- V. Rittberger, (ed.), *Regime Theory and International Relations* (Oxford: Clarendon Press, 1993).
- M.W. Zacher and B.A. Sutton, *Governing Global Networks: International Regimes for Transportation and Communications* (Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1996).

VI. საერთაშორისო ორგანიზაციები თანამედროვე საერთაშორისო ურთიერთობების სისტემაში

საერთაშორისო ორგანიზაციები წარმოადგენენ საერთაშორისო ცხოვრების მონესრიგების ყველაზე განვითარებულ და მრავალმხრივ მექანიზმებს. თანამედროვე მსოფლიოში საერთაშორისო თანამშრომლობის განვითარების ერთ-ერთი მთავარი მახასიათებელია საერთაშორისო ორგანიზაციათა რაოდენობისა და აქტიურობის მკვეთრი ზრდა. 1998 წლისათვის არსებობდა 6000-ზე მეტი საერთაშორისო ორგანიზაცია და მათი რიცხვი უკანასკნელი ორი ათეული წლის განმავლობაში ორჯერ გაიზარდა.

როგორც წესი, საერთაშორისო ორგანიზაციები ორ ძირითად ჯგუფად იყოფა:

1. საერთაშორისო (სამთავრობათაშორისო) ორგანიზაციები ფუნქციონირებს საერთაშორისო ხელშეკრულების საფუძველზე სახელმწიფოთა ჯგუფის მიერ; ამ ორგანიზაციათა ჩარჩოებში ხორციელდება წევრ-სახელმწიფოთა ურთიერთქმედება და მათი ფუნქციონირება დაფუძნებულია გარკვეულ საერთო გადანყვეტილების მიღწევაზე წევრ-სახელმწიფოთა საგარეო პოლიტიკაში იმ საკითხებთან დაკავშირებით, რომლებიც შედის შესაბამისი ორგანიზაციის მოღვაწეობის სფეროში.

2. საერთაშორისო არასამთავრობო ორგანიზაციები იქმნება არა სახელმწიფოთა შორის ხელშეკრულების საფუძველზე, არამედ ფიზიკური ან იურიდიული პირების გაერთიანების გზით, რომელთა მოღვაწეობაც ხორციელდება სახელმწიფოთა ოფიციალური საგარეო პოლიტიკის ჩარჩოებს გარეთ.

საკვანძო კონცეფციები:

საერთაშორისო ორგანიზაცია: ორგანიზაცია, რომელსაც გააჩნია პროცედურებისა და წევრობის დადგენილი ფორმალური წესები და რომელშიც წარმოდგენილია სამი ან მეტი ქვეყანა. სამი სახელმწიფო მინიმუმად იმ მიზეზითაა აღებული, რომ მრავალმხრივ ურთიერთობებს გაცილებით უფრო მეტი კომპლექსურობა ახასიათებს, ვიდრე ორმხრივს.

სამთავრობათაშორისო ორგანიზაცია: საერთაშორისო ორგანიზაცია, რომელშიც სრულფასოვანი ლეგალური წევრობა სახელმწიფოთა პრეროგატივას წარმოადგენს და გადანყვეტილებათა მიღების ძალაუფლება მინიმუმად აქვთ სახელმწიფოს წარმომადგენლებს. თუმცა, რეალურად, ამგვარ ორგანიზაციებში ასევე შედის ზოგიერთი კოლონიური ტერიტორია და ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობა.

საერთაშორისო არასამთავრობო ორგანიზაცია: საერთაშორისო ორგანიზაცია, რომლის წევრებსაც შეუძლიათ გახდნენ ტრანსნაციონალური აქტორები. უმთავრესი საერთაშორისო არასამთავრობო ორგანიზაციები აერთიანებენ მრავალ ანალოგიურ ორგანიზაციებს სხვადასხვა ქვეყნებიდან. ამის მაგალითია „საერთაშორისო ამნისტია“. ამგვარ ორგანიზაციათა წევრები შეიძლება იყვნენ კომპანიები და პარტიები, ასევე კერძო პირებიც.

ნათელია, რომ სახელმწიფოების მიერ შექმნილი ორგანიზაციები გაცილებით უფრო თვალსაჩინო გავლენას ახდენენ მსოფლიოში მიმდინარე იმ პროცესების დროს, როდესაც საერთაშორისო არენაზე მთავარი მოქმედი პირები სახელმწიფოები არიან. იმავედროულად, საერთაშორისო არასამთავრობო ორგანიზაციათა რიცხვი გაცილებით უფრო მეტია, ვიდრე სახელმწიფოების მიერ შექმნილი ორგანიზაციებისა და უკანასკნელ წლებში საკმაოდ მყარია მათი რიცხვის კიდევ უფრო გაზრდის ტენდენცია. თუკი 1968 წლისათვის იყო სულ 1899 საერთაშორისო არასამთავრობო ორგანიზაცია, 1978 წელს – 2420, 1987 წელს – 435, 1998 წელს უკვე – 5766. ამ თვალსაზრისით პოვნებს საკუთარ გამოხატულებას მსოფლიო სისტემის მზარდი გლობალიზაცია, რომელსაც მრავალფეროვანი ტრანსნაციონალური ურთიერთქმედებების მოცულობის ზრდა ახასიათებს.

პრინციპში, ამგვარ განვითარებაში შეიძლება დავინახოთ საერთაშორისო ურთიერთობათა სისტემის რადიკალური ტრანსფორმაციისა და გლობალური მსოფლიო თანამეგობრობის ფორმირების წინაპირობა. თვისებრივად ახალ სიტუაციაში საზოგადოებრივი პროცესების თვითორგანიზაცია და რეგულირება განხორციელდება არა სახელმწიფოთა შორის ურთიერთობის გზით, არამედ უშუალოდ პირდაპირი კავშირებისა და ურთიერთ ზემოქმედების საშუალებით. ამ თვალსაზრისით, საერთაშორისო არასამთავრობო ორგანიზაციები შეიძლება განვიხილოთ როგორც ფორმირების პროცესში მყოფი გლობალური სამოქალაქო საზოგადოების ელემენტები. უნდა აღინიშნოს, რომ სპეციალისტებს შორის არ არსებობს ერთიანი აზრი ამ ტენდენციის განსაზღვრის თაობაზე. მაგრამ ნებისმიერ შემთხვევაში სულ უფრო მეტი არასახელმწიფოებრივი აქტორების გამოჩენა, რომლებიც საერთაშორისო ასპარეზზე მოქმედებენ სახელმწიფოთა პარალელურად და გარკვეული თვალსაზრისით ეჭვქვეშ აყენებენ სახელმწიფოთა მონოპოლიას ამ სფეროში, ხდება მეტად ანგარიშგასანევი ფენომენი გლობალიზაციის ეპოქის საერთაშორისო ურთიერთობათა განვითარებაში.

არასამთავრობო ორგანიზაციებმა შეიძლება წამოჭრან საკითხები, რომლებსაც არ ითვალისწინებს მთავრობათა მოქმედება, შეაგროვონ

ინფორმაცია საერთაშორისო პრობლემებზე; შეიმუშაონ მათი გადაწყვეტისათვის კონკრეტული მიდგომები და აიძულონ მთავრობები შესაბამისი ხელშეკრულებების ხელმოწერა; თვალყური ადევნონ მთავრობათა მოღვაწეობას საერთაშორისო ცხოვრების ამა თუ იმ სფეროში და სახელმწიფოთა მიერ აღებული ვალდებულებების შესრულებას; მოახდინონ საზოგადოებრივი აზრის მობილიზაცია და ხელი შეუწყონ „რიგით ადამიანში“ იმ რწმენის განმტკიცებას, რომ მას უშუალოდ ეხება მნიშვნელოვანი საერთაშორისო პრობლემები.

თუმცა სახელმწიფოთაშორისო ორგანიზაციების როლი საერთაშორისო ცხოვრების რეგულირების საქმეში მაინც გაცილებით უფრო დიდია. ამ თვალსაზრისით ისინი საკუთარ თავს ორი სახით ავლენენ: ერთი მხრივ, ქმნიან **კოოპერატიულ ან კონფლიქტურ ველს** ნევრ-სახელმწიფოთა შორის, მეორე მხრივ კი, გამოდიან საერთაშორისო არენაზე **სპეციფიკური მოქმედი პირების** სახით და, ამგვარად ახდენენ დამოუკიდებელ გავლენას საერთაშორისო ურთიერთობათა განვითარების დინამიკაზე.

ამასთანავე, ამგვარი დამოუკიდებლობის ხარისხიც საკმაოდ სადავო საკითხია და ტრადიციულად ანალიტიკოსთა დებატების საგანს წარმოადგენს. „რეალისტური“ მიდგომის მომხრენი მიიჩნევენ, რომ სახელმწიფოთაშორისო ორგანიზაციები „ქმნიან“ მარტო იმას, რასაც „დებენ“ მათში ნევრი სახელმწიფოები და მათ ამ სახელმწიფოთა საგარეო პოლიტიკის ჩარჩოებს გარეთ არსებული ნებისმიერი იმპულსის გენერირების უნარი არ გააჩნიათ. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, სახელმწიფოთაშორისო ორგანიზაციები განიხილება მხოლოდ როგორც მუდმივი დიპლომატიური ფორუმი, რომელშიც მუდგავდება მონაწილეების აზრთა თანმთხვევა თუ დაპირისპირება. მეორე მხრივ, „იდეალისტური“ მიდგომის მომხრენი ხაზს უსვამენ, რომ სახელმწიფოთაშორისო ორგანიზაციების მოღვაწეობის შედეგად იქმნება ხარისხობრივად ახალი სიტუაცია, რომლის დაყვანა არ შეიძლება მხოლოდ ნევრ-სახელმწიფოთა საგარეო-პოლიტიკური იმპულსების ჯამზე. მათ მიაჩნიათ, რომ სწორედ ამ გზით მოხდება საერთაშორისო ურთიერთობათა მთელი სისტემის გარდაქმნა, მისი ტრანსფორმაცია ინტერესთა ბალანსის დამყარების არენიდან კაცობრიობის გლობალური პრობლემების გამოვლენისა და გადაწყვეტის მექანიზმად.

როგორც ჩანს, პირველი მიდგომა უფრო კარგად გამოხატავს საქმის რეალურ ვითარებას საერთაშორისო არენაზე. მაგრამ ნებისმიერ შემთხვევაში ნაზგასახმელია სამი გარემოება:

1. თუნდაც რომ სახელმწიფოთაშორისო ორგანიზაციები განვიხილოთ მეორეულ, საერთაშორისო სამართლის მიერ შექმნილ სუბიექტებად, ისინი ჩაბმულნი არიან (და ზოგჯერ მეტად აქტიურა-

დაც) საერთაშორისო სამართლებრივი ნორმების ფორმირებასა და განხორციელებაში. უფრო მეტიც, ამ უკანასკნელთა ეფექტურობა სულ უფრო მეტად არის განპირობებული იმით, თუ რამდენად არიან ისინი სანქცირებულნი სახელმწიფოთაშორისო ორგანიზაციების მიერ.

2. ამ ორგანიზაციათა მოღვაწეობა მეტად შთამბეჭდავად ახდენს გავლენას მასში მონაწილე სახელმწიფოების საერთაშორისო-პოლიტიკურ ქცევაზე იმ შემთხვევებშიც კი, როდესაც საქმე არ ეხება ზოგიერთი სამართლებრივი ნორმის ფორმირებას, რომელთა შესრულებაც აუცილებელია. შეიძლება ითქვას, რომ საკუთრივ სახელმწიფოთა მონაწილეობა საერთაშორისო ორგანიზაციებში მათი საერთაშორისო სოციალიზაციის ფაქტორი ხდება.

3. მიუხედავად იმისა, რომ სახელმწიფოები წარმოადგენენ საერთაშორისო არენაზე მთავარ მოქმედ პირებს, სახელმწიფოთაშორისო ორგანიზაციების რაოდენობა სახელმწიფოთა რიცხვს აჭარბებს და ისინი ერთობლივად ქმნიან მეტად ვრცელ ქსელს, რომელიც მოიცავს თანამედროვე საერთაშორისო ურთიერთობების თითქმის ყველა სფეროს.

1998 წლისათვის არსებობდა 254 სახელმწიფოთაშორისო ორგანიზაცია. ისინი ერთმანეთისაგან განსხვავდებიან მონაწილეთა წრით (უნივერსალური და რეგიონული), ფუნქციონალური დანიშნულებით (საერთო და სპეციფიკური კომპეტენცია), ახალი წევრების მიღების წესით (ლია და დახურული), უფლებამოსილებათა ხასიათით (რომელიც დაფუძნებულია წევრ-სახელმწიფოთა პოზიციების დაახლოების პრინციპზე და რომელიც ზენაციონალური ელემენტებს შეიცავს).

სახელმწიფოთაშორისო ორგანიზაციების განვითარების საერთო ტენდენციებად შეიძლება ჩაითვალოს: 1. მათი მოღვაწეობის რეგიონული ასპექტების შედარებითი გაძლიერება, რომელიც საშუალებას იძლევა ფოკუსირება მოხდეს უფრო კონკრეტულ საკითხებზე. 2. სოციალური კომპეტენციის მქონე ორგანიზაციათა რიცხვის მკვეთრი გაზრდა საერთაშორისო ურთიერთობათა სპეციფიკური სფეროების რეგულირებისათვის. 3. სახელმწიფოთაშორისო ორგანიზაციების უფრო ხშირი და ფართო აღჭურვა ზენაციონალური უფლებამოსილებით.

სახელმწიფოთაშორისო ორგანიზაციების მასშტაბი, ხასიათი და გავლენა საერთაშორისო პოლიტიკურ ცხოვრებაზე მეტად ფართო საზღვრებში ვარიირებს. ზოგიერთი ამგვარი ორგანიზაციის მოღვაწეობა განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია თანამედროვე საერთაშორისო ურთიერთობათა შესწავლისათვის და აუცილებელია მათი გამოცალკევებით განხილვა.

საკვანძო კონცეფციები

ანგარიშვალდებულება: სახელმწიფო ვალდებული ხდება ახსნას და გაამართლოს თავის ქმედება ან ქმედებანი სხვა სახელმწიფოს მიმართ.

კომპეტენცია: ქმედების უფლება მოცემულ გარემოში. ამგვარი უფლება შეიძლება გაცემულ იქნეს მთავრობის მიერ გარკვეულ საერთაშორისო ორგანიზაციაზე, მაგრამ ეს როდი ნიშნავს, რომ ხდება მთლიანად პასუხისმგებლობის გადაცემა, არამედ საერთაშორისო ორგანიზაციას ეძლევა უფლება იმოქმედოს სახელმწიფოს სასარგებლოდ.

ფონდები და პროგრამები: ინსტიტუტები, რომლების მოღვაწეობასაც თვალყურს ადევნებს გაერო-ს გენერალური ასამბლეა და რომელთაც ნებაყოფლობით აფინანსებენ სახელმწიფოები და სხვა დონორები.

ინტერვენცია: როდესაც ხდება პირდაპირი ჩარევა სახელმწიფოს საქმეებში გარე აქტორის მიერ გარკვეული მიზნების მისაღწევად მოცემული სახელმწიფოს პოზიციის გათვალისწინების გარეშე.

ჩარევა: როდესაც გარეშე ძალა, მაგ., საერთაშორისო ორგანიზაციის სახით, მოქმედებს სახელმწიფოს შიგნით სახელმწიფოს თანხმობით ან მისი თანხმობის გარეშე.

წესრიგი: როდესაც ურთიერთობები აქტორებს შორის, როგორებიცაა სახელმწიფოები, არის სტაბილური, პროგნოზირებადი, კონტროლირებადი და არ ხასიათდება ძალადობით, დაძაბულობითა და ქაოსით.

ალიარება: აქტი, რომლებსაც მთავრობები ახორციელებენ ცალცალკე ან ერთობლივად, რომლითაც ალიარებენ სხვა ერთობის ლეგალურ სტატუსს და, ამდენად, საშუალებას აძლევენ მას გახდეს საერთაშორისო საზოგადოების ნაწილი – დაამყაროს დიპლომატიური ურთიერთობები, გახსნას საელჩოები, გახდეს გაერო-ს წევრი.

გაერთიანებული ერების ორგანიზაცია*

გაერო-ს არა მხოლოდ ცენტრალური ადგილი უკავია სახელმწიფოთაშორისო ორგანიზაციების სისტემაში, არამედ ასევე ასრულებს განსაკუთრებულ როლს თანამედროვე საერთაშორისო პოლიტიკურ განვითარებაში. 1945 წელს შექმნილი უნივერსალური საერთაშორისო ორგანიზაციის, რომელსაც უნდა გაეთვალისწინებინა ერთა ლიგის შეცდომები და მისი არასრულფასოვნება, მიზანია მშვიდობისა და საერთა-

* ამ თავში განიხილება მხოლოდ გაერთიანებული ერების ორგანიზაციისა და ნატოს-ალიანსის მოღვაწეობის სხვადასხვა ასპექტი. ევროპული საერთაშორისო ორგანიზაციების, აგრეთვე ორგანიზაცია ისლამური კონფერენციის შესახებ საუბარი მომდევნო თავებში იქნება.

შორისო უსაფრთხოების გარანტიების შექმნის ხელშეწყობა და სახელმწიფოთა შორის თანამშრომლობის განვითარება.

გაერო არის ყველაზე წარმომადგენლობითი ფორუმი სახელმწიფოთა შორის დისკუსიებისათვის საერთაშორისო განვითარების აქტუალურ პრობლემებზე.

გაერო-ს წესდება წარმოადგენს თანამედროვე საერთაშორისო სამართლის საფუძველს, სახელმწიფოთა ქცევისა და მათ შორის ურთიერთობის თავისებურ საყოველთაოდ მიღებული კოდექსს. სწორედ მის სულისკვეთებას უსადაგებენ სხვადასხვა საერთაშორისო შეთანხმებებსა და ხელშეკრულებებს.

გაერო-ს ჩარჩოებში ხელმონერილია ასობით საერთაშორისო კონვენცია და ხელშეკრულება, რომლებიც არეგულირებენ საქმეთა ვითარებას საზოგადოებრივი ცხოვრების სრულიად სხვადასხვა სფეროებში.

გაერო-ს სტრუქტურის პრინციპებში (უპირველეს ყოვლისა, უშიშროების საბჭოს მუდმივი წევრებისათვის განსაკუთრებული სტატუსის მინიჭებაში) აისახა საერთაშორისო პოლიტიკური სისტემის ობიექტური რეალიები, მათი შეცვლა კი მთავარი სტიმული გახდა ამ ორგანიზაციის რეფორმირებისათვის მიმდინარე მუშაობისათვის.

გაერო-სთან არსებობს მრავალი სამთავრობათაშორისო ორგანიზაცია, რომლებიც არეგულირებენ საერთაშორისო ცხოვრებას მათი ფუნქციური დანიშნულების ჩარჩოებში.

გაერო-ს გააჩნია განსაკუთრებული კომპეტენცია გადანყვიტოს ომისა და მშვიდობის საკითხები, მათ შორის შეიარაღებული ძალის გამოყენებითაც.

გენერალურ ასამბლეაში თითოეულ ქვეყანას ერთი ხმა აქვს. უშიშროების საბჭოში 15 ქვეყანაა, მათ შორის 5 მუდმივი. გადანყვიტობა მიიღება 9 ხმით 15-დან, ამასთანავე, უნდა დაემთხვას მუდმივი წევრების ხმები. საერთაშორისო მშვიდობისათვის მუქარის საკითხის განხილვისას, უშიშროების საბჭოს განსაკუთრებული უფლებამოსილება გააჩნია.

გენერალური კრების ორგანიზაციის სტრუქტურა		
ცენტრალური სისტემა	ფონდები და პროგრამები	სპეციალიზებული სააგენტოები
უშიშროების საბჭო 15 წევრით	გაერო-ს განვითარების პროგრამა (UNDP)	მსოფლიო ჯანმრთელობის ორგანიზაცია (WHO)
ეკონომიკური და სოციალური საბჭო 54 წევრით	გაერო-ს ბავშვთა პროგრამა (UNICEF)	საკვებისა და სოფლის მეურნეობის ორგანი-

ნევრ-სახელმწიფოთა წარმომადგენლებისაგან შემდგარი გენერალური ასამბლეა გაერო-ს სამდივნო გენერალური მდივნის მეთაურობით	გაერო-ს კონფერენცია ვაჭრობისა და განვითარების შესახებ (UNSTD) მსოფლიო საკვების პროგრამა (WFP) და სხვა მრავალი	ზაცია (FAO) შრომის საერთაშორისო ორგანიზაცია (ILO) გაერო-ს საგანმანათლებლო, სამეცნიერო და კულტურული ორგანიზაცია (UNESCO) და სხვა მრავალი

მას შეუძლია შემოიღოს ეკონომიკური სანქციები და მიიღოს გადაწყვეტილება შეიარაღებული ძალების გამოყენების შესახებ.

გაერო-ს უმნიშვნელოვანეს ორგანოებს წარმოადგენენ აგრეთვე ეკონომიკური და სოციალური საბჭო, ჰააგაში არსებული საერთაშორისო სასამართლო. გაერო-ს „ოჯახში“ შედის ასევე 14 სპეციალიზებული სააგენტო, რომელთაც სპეციალური ფუნქციური დანიშნულება გააჩნიათ. ზოგიერთი მათგანი გაერო-ს შექმნამდე ჩამოყალიბდა. მოღვაწეობის მასშტაბურობის თვალსაზრისითა და ზეგავლენით თანამედროვე საერთაშორისო ურთიერთობებზე, განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია საერთაშორისო სავალუტო ფონდი და რეკონსტრუქციისა და განვითარების საერთაშორისო ბანკი, რომლებიც განსაკუთრებულ როლს ასრულებენ ნევრ-სახელმწიფოთა სავალუტო-ფინანსური პოლიტიკის კოორდინაციის საქმეში. ასევე მნიშვნელოვანია ატომური ენერჯის საერთაშორისო სააგენტო (მაგატე), რომელიც სპეციალური ფუნქციებითაა აღჭურვილი ბირთვული იარაღის გაუფრცხვლებლობის კონტროლის საქმეში.

ბიპოლარული დაპირისპირების პირობებში, საერთაშორისო არენაზე გაერო-ს მოღვაწეობას ხშირ შემთხვევაში ეფექტურობა აკლდა. ორი ზესახელმწიფოს პოლიტიკური, სამხედრო და იდეოლოგიური კონკურენცია არცთუ იშვიათად ახდენდა გაერო-ს უმთავრესი სტრუქტურებისა და ინსტიტუტების პარალიზებას. ცივი ომის დასრულების შემდეგ გაჩნდა ძლიერი იმპულსი გაერო-ს გააქტიურებისა და მისი საერთაშორისო ცხოვრების ქმედით ორგანიზმად გადაქცევისათვის.

საკვანძო კონცეფცია:

სპეციალიზებული სააგენტო: საერთაშორისო ორგანო, რომელსაც განსაკუთრებული კავშირი აქვს გაერო-ს ცენტრალურ სისტემასთან, მაგრამ, რომლისგანაც იგი სამართლებრივად დამოუკიდებელია, გააჩნია საკუთარი ბიუჯეტი, აღმასრულებელი ხელმძღვანელობა, ნევრ-სახელმწიფოთა წარმომადგენლების საბჭო.

განსაკუთრებული მნიშვნელობა შეიძინა გაერო-ს ძალისხმევამ მშვიდობის მხარდაჭერის საქმეში. თუკი თავის არსებობის პირველი ოთხი ათწლეულის მანძილზე გაერო-მ სულ განახორციელა 14 სხვადასხვა მისია და ოპერაცია კონფლიქტების რაიონებში დამკვირვებლების, შუამავლებისა და სამხედრო პერსონალის გაგზავნით, 1988 წლიდან განხორციელდა 33 სამშვიდობო აქცია. ამ აქტივობის პიკი მოდის 1995 წელზე, როდესაც გაერო-ს სამშვიდობო მოღვაწეობაში ჩართულმა პერსონალის რიცხვმა თითქმის 70 ათასს მიაღწია (მათ შორის 31 ათასი სამხედრო მოსამსახურე) 70-ზე მეტი ქვეყნიდან. მნიშვნელოვნად განვითარდა გაერო-ს ხაზით პრევენტიული დიპლომატია (მისია ფაქტების დასადგენად, დაზავებაზე თვალყურის დევნის ორგანიზება, შუამავლობა და ა.შ.), კონფლიქტის შემდგომი რეაბილიტაციის ხელშეწყობა. ამა თუ იმ ფორმით განვიღო ათწლეულში გაერო ჩაბმული იყო «ცხელ წერტილთა» უმრავლესობაში კონფლიქტების მოწესრიგების საქმეში – სომალი, მოზამბიკი, კამბოჯა, ავღანეთი, ცენტრალური ამერიკა, ჰაიტი, ყოფილი იუგოსლავია, ახლო და შუა აღმოსავლეთი, რუანდა, დასავლეთ საჰარა, ტაჯიკეთი, საქართველო. იმავდროულად უსაფრთხოების საბჭო იყენებდა ისეთ ინსტრუმენტებს, როგორცაა სანქციები (ეკონომიკური, პოლიტიკური, დიპლომატიური, ფინანსური და სხვა იძულებითი ღონისძიებანი, რომლებიც არ არის დაკავშირებული სამხედრო ძალის გამოყენებასთან) და იძულებითი განიარაღება (ერაყთან მიმართებაში).

გაერო-ს მოღვაწეობის ამსახველი ზოგიერთი მომენტი ეკონომიკური და სოციალური ორგანიზაციების როლის გაზრდა A/32/197 (1977 წ. დეკემბერი) გენერალური ასამბლეის პირველი მნიშვნელოვანი რეზოლუცია ეკონომიკური და სოციალური ორგანიზაციების რეფორმის შესახებ.

A/48/162 (1993 წ. დეკემბერი) გაერო-ს ეკონომიკური და სოციალური ორგანიზაციის, კერძოდ, ეკონომიკური და სოციალური საბჭოს რეფორმირებისაკენ გადაგზავნილი უმნიშვნელოვანესი ნაბიჯი.

გაერო-ს როლის გაზრდა მშვიდობისა და უსაფრთხოების შენარჩუნების საქმეში

SC Res 678 (1990 წ. ნოემბერი) სამხედრო ძალის გამოყენების სანქცირება სადამ პუსეინის წინააღმდეგ.

SC Res 743 (1992 წ. თებერვალი) ზორვატიაში გაერო-ს მშვიდობისმყოფელთა ძალების (UNPROFOR) შესვლის გადაწყვეტილება.

SC Res 770 (1992 წ. 13 აგვისტო) ბოსნიაში გაერო-ს მშვიდობისმყოფელთა ძალების (UNPROFOR-2) შესვლის გადაწყვეტილება.

SC Res 816 (1993 წ. აპრილი) ბოსნიის არასაფრენ ზონად გამოცხ-

ადება, რამაც საშუალება მისცა ნატო-ს ძალებს განეხორციელებინათ დარტყმები სერბიის ავიაციაზე.

გაერო-ს ჰუმანიტარული მოღვაწეობა

SC Res 688 (1991 წ. აპრილი) ყურის ომის მიწურულს ერაყში ინტერვენციის სანქცირება ჩრდილოეთ ერაყში ქურთებისა და სამხრეთში შიიტი მუსლიმების დაცვის მიზნით.

SC Res 733 (1992 წ. 23 იანვარი) სომალიში ინტერვენციის პირველი სანქცია.

SC Res 808 (1993 წ. ივლისი) ყოფილი იუგოსლავიის ტერიტორიაზე ჩადენილი დანაშაულებებისათვის საერთაშორისო ტრიბუნალის შექმნა.

მაგრამ ცივი ომის დასრულებამ არა მარტო ახალი შესაძლებლობები შექმნა გაერო-სათვის, არამედ რელიეფურად გამოკვეთა მისი ადრე უხილავი ნაკლოვანებანიც. ერთი მხრივ, საქმე ეხება გაერო-ს უზარმაზარი ბიუროკრატიული აპარატის არსებობას, მის მოუქნელობასა და გადაწყვეტილებათა მიღების პროცესის არაეფექტურობას, ორგანიზაციის გადატვირთვას მრავალრიცხოვანი და ხშირ შემთხვევაში პარალელური ფუნქციების მქონე სტრუქტურებით. მეორე მხრივ, დადგა საკითხი გაერო-ს ადაპტირების აუცილებლობის შესახებ შეცვლილ საერთაშორისო პოლიტიკურ ლანდშტაფში. დაბოლოს, გაურკვეველი რჩება გაერო-ს მოღვაწეობის მრავალი კონცეპტუალური საკითხი: როგორი უნდა იყოს მისი პრიორიტეტების სისტემა? რა პირობებში უნდა მოხდეს მისი ფუნქციების დელეგირება რეგიონულ ორგანიზაციებზე ანდა სახელმწიფოთა კოალიციებზე? როგორია გაერო-ს ჩარევის პირობები და საზღვრები სუვერენულ სახელმწიფოთა საშინაო საქმეებში? როგორ შეიძლება მიღწეულ იქნეს დემოკრატიზმისა და ოპერატიულობის შერწყმა გაერო-ს ფუნქციონირებაში? როგორ უნდა მოხდეს მისი უნივერსალურობის შეთავსება უშიშროების საბჭოს მუდმივ წევრ-სახელმწიფოთა სტატუსთან.

სწორედ ეს უკანასკნელი მოექცა ყურადღების ცენტრში დისკუსიების დროს გაერო-ს რეფორმირების შესახებ. არსებობს მეტ-ნაკლებად ფართო კონსენსუსი უშიშროების საბჭოს მუდმივ წევრთა რაოდენობის გაზრდის აუცილებლობის შესახებ, რათა მისი შემადგენლობა უფრო რეპრეზენტაბელური გახდეს. ყველაზე მიღებული კანდიდატები არიან გერმანია და იაპონია, მაგრამ იმავდროულად ანალოგიურ სტატუსზე პრეტენზიები გააჩნიათ მთელ რიგ განვითარებად ქვეყნებს, მაგალითად, ინდოეთს, ბრაზილიას, მექსიკას. ამასთანავე, ვეტოს უფლების მქონე ქვეყნების რაოდენობის გაზრდამ შესაძლებელია გამოიწვიოს უშიშროების საბჭოს მუშაობის პარალიზება. ვეტოს საკითხს კი ერთ-ერთი ცენტრალური ადგილი უჭირავს. თუმცა ამ ინსტიტუტის გაუქმება

(ქვეყნების უფლებრივი გათანაბნორების მოტივით) პრაქტიკულად არარეალურია, მასში გარკვეული კორექტივების შეტანა სავსებით შესაძლებელია. მაგალითად, ბლოკირებისათვის ერთის მაგივრად ორი ხმის აუცილებლობის შემოღება ან იმ საკითხების წრის შეზღუდვა, რომლებისთვისაც გამოიყენება ვეტოს უფლება.

საერთო ჯამში, გაერო-ს რადიკალური ტრანსფორმაციის პერსპექტივები ამჟამად არცთუ ისე აშკარაა, ერთი მხრივ, ნევრ-სახელმწიფოთა თვალსაზრისების არდამთხვევის მიზეზით (ზოგიერთ მათგანს არ გააჩნია სურვილი მოხდეს რადიკალური ცვლილებები), მეორე მხრივ კი, აუცილებელი ფინანსური რესურსების არარსებობის გამო (ამ მიზეზით გაერო იძულებულია უკვე დღეს შეამციროს სამშვიდობო მოღვაწეობა). თუმცა გაერო-ს ადაპტირება შეცვლილ ვითარებასთან აუცილებელია. სხვა შემთხვევაში ორგანიზაციის არსებობამ შესაძლოა აზრიც კი დაკარგოს.

თანდათანობით იკვეთება სამშვიდობო ოპერაციების განხორციელების ტენდენცია გაერო-ს სანქციების გარეშე. რისი უპირველესი მაგალითია კოსოვოს ოპერაცია (იხ. ქვემოთ).

საკვანძო საკითხები

- გაერო შეიქმნა სახელმწიფოთა შორის მშვიდობის შენარჩუნების მიზნით მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ.
- გაერო ჩართულ იქნა მმართველობის მრავალმხრივ სისტემაში და ზოგჯერ მოღვაწეობა უხდება სახელმწიფოებთან ერთად, ზოგჯერ მათ გვერდით და მათ გარეშეც.
- გაერო-ს ოპერაციათა უმრავლესობა გამართლებული იყო ტრადიციული გზით: არსებობდა საფრთხე საერთაშორისო მშვიდობისა და უსაფრთხოებისათვის.

ჩრდილოატლანტიკური ხელშეკრულების ორგანიზაცია (ნატო)

ნატო ამჟამად აერთიანებს 15 ქვეყანას და უზრუნველყოფს მათ ურთიერთ კავშირს სამხედრო-პოლიტიკურ სფეროში. როგორც სამხედრო კავშირი, იგი უპირობოდ ყველაზე განვითარებულ და სრულყოფილ სტრუქტურას წარმოადგენს. არსებობს მექანიზმების მთელი სისტემა, რომელთა საშუალებითაც ხორციელდება ნევრ-სახელმწიფოთა ერთობლივი მოქმედება, დაწყებული შეთანხმებული პოლიტიკიდან, რომელსაც ატარებენ ნატო-ს წევრები საერთაშორისო არენაზე, დამთავრებული საომარი მოქმედებების ორგანიზების განსახლვრით ომის შემთხვევაში.

ნატო-ს უმაღლეს პოლიტიკურ ინსტანციას წარმოადგენს ჩრდილო-ატლანტიკური საბჭო. რაც შეეხება კავშირის სამხედრო ორგანიზაციას,

მისი ბირთვი ინტეგრირებული სამეთაურო სტრუქტურაა, რომელიც უზრუნველყოფს ნევრ-სახელმწიფოთა ჯარების ურთიერთქმედებასა და მათ მზადყოფნას კოლექტიური თავდაცვისათვის კონფლიქტის წარმოქმნის შემთხვევაში.

ცივი ომის დასრულებასთან ერთად ფართომასშტაბიანი შეჯახების საფრთხე ფაქტობრივად მოიხსნა. გარკვეულწილად სამხედრო ალიანსის არსებობამ მიზანიც კი დაკარგა. ამ პირობებში წინ წამოინია ადაპტირების პრობლემამ და იმ კონფლიქტურ საკითხებში ნატო-ს როლის განსაზღვრამ, რომლებიც პოსტკონფრონტაციულ პერიოდს ახასიათებს. შემუშავდა ნატო-ს სტრატეგიის ახალი კონცეფციები. ალიანსის გარდაქმნა ძირითადად შემდეგი მიმართულებებით მიმდინარეობს:

ხდება სამხედრო აქტივობის გარკვეული შემცირება ნატო-ს ჩარჩოებში. შედარებით შემცირდა შეიარაღებული ძალების რაოდენობაც.

ნატო-ს გარდაქმნის პირველ ეტაპზე განსაკუთრებული ყურადღება გამახვილდა ალიანსის არასამხედრო ფუნქციების გაძლიერებაზე. 1991 წელს ალიანსის რომის სესიაზე მოწონებულ იქნა „ახალი სტრატეგიული კონცეფცია“, რომელშიც აქცენტი გაკეთდა უსაფრთხოების გარანტირების პოლიტიკურ ასპექტებზე დიალოგისა და თანამშრომლობის გზით. 1994 წელს ბრიუსელის სამიტზე ასევე ხაზი გაესვა ნატო-ს პოლიტიკურ როლს ევროპაში სტაბილურობისა და უსაფრთხოების გარანტიების შექმნის საქმეში და მისი ურთიერთქმედების მნიშვნელობას კონტინენტზე არსებულ სხვა სტრუქტურებთან.

ნატო-ს ამჟამინდელი სტრატეგიით წინ წამოწეულია აშშ-ის სტრატეგიული როლი ევროპის საქმეებში და იმავდროულად უზრუნველყოფილია ალიანსის ევროპელ წევრთა უფრო დიდი დამოუკიდებლობა. 1994 წელს ოფიციალურად მოწონებულ იქნა ნატო-ს ჩარჩოებში „უსაფრთხოების სფეროში ევროპის იდენტურობის“ ფორმირების (European Security and Defence Identity – ESDI) კურსი. მიღებულია გადაწყვეტილება, რომ ალიანსის სამხედრო შესაძლებლობები შეიძლება გამოყენებულ იქნეს დასავლეთ ევროპის კავშირის ოპერაციებისათვის.

აღებულია კურსი ალიანსში არშემავალ ქვეყნებთან ფართო კონტაქტებსა და კოოპერატიული ურთიერთქმედების აქტიურ განვითარებაზე. 1991 წელს შეიქმნა საკონსულტაციო ფორუმი, რომელშიც ნატო-ს წევრ ქვეყნებთან ერთად შევიდნენ ყოფილი სოციალისტური ქვეყნებიც. შემდგომში ნატო-ს პარტნიორი გახდა ზოგიერთი ნეიტრალური ქვეყანაც და პარტნიორთა რიცხვმა 44-ს მიაღწია. 1994 წლიდან მოქმედებს პროგრამა „პარტნიორობა მშვიდობისათვის“, რომელშიც მონაწილეობს ეუთო-ს ყველა წევრი ქვეყანა ინდივიდუალური პროექტების საფუძველზე იმგვარ საკითხებთან დაკავშირებით, როგორიცაა სამხედრო დაგეგმარებისა და სამხედრო ხარჯების გამჭვირვალების დაცვა, შე-

იარაღებულ ძალებზე სამოქალაქო კონტროლის შემოღება, ერთობლივი დაგეგმარება, სამხედრო შენაერთების სწავლება და მომზადება სამშვიდობო მისიებისა და ჰუმანიტარული ოპერაციების განსახორციელებლად. ამ პროგრამაში აქტიურად მონაწილეობს საქართველოც.

1993 წლიდან დისკუსიებში ცენტრალური ადგილი დაიკავა ნატო-ს მომავალი ნევრების საკითხმა. 1999 წელს ალიანსის სრულყოფილებიანი ნევრები გახდნენ პოლონეთი, ჩეხეთი და უნგრეთი. რუსეთი აქტიურად ეწინააღმდეგებოდა ამ გადაწყვეტილებას, მაგრამ მას უკვე აღარ ჰქონდა ძალა, რომ შეეკავებინა ყოფილი მოკავშირეების აღმოჩენა იმ ბანაკში, რომელსაც კვლავაც საკუთარ პოტენციურ მონინალმდეგედ აღიქვამდა.

შემდგომში თანდათანობით მთავარი ყურადღება გამახვილდა ალიანსის ახალ მისიებზე. ამასთანავე, ხაზი გაესვა კავშირის ორიენტირებას კრიზისული რეგულირებისა და სამშვიდობო მისიების შესრულებაზე, შესაბამისად, სამხედრო მომზადების შეცვლასა და შეიარაღებული ძალების სისწრაფისა და მობილურობის უზრუნველყოფას. 1999 წელს „ნატოს-სტრატეგიულ კონცეფციაში“ შესაძლებელ ამოცანათა შორის პირველად დასახელდა „ოპერაციების ჩატარება კრიზისული სიტუაციების მოსაწერიგებლად, რომლებიც არ არის გათვალისწინებული ვაშინგტონის შეთანხმების მე-5 პუნქტით“ (ანუ არ არიან დაკავშირებული გარე აგრესიისაგან კოლექტიურ თავდაცვასთან). პირველი პრაქტიკული ოპერაცია ამ მხრივ გახდა საჰაერო დარტყმები იუგოსლავიაზე 1999 წელს კოსოვოს კრიზისის დროს, რაშიც რუსეთის დიდი უკმაყოფილება გამოიწვია და სწორედ მისი და ჩინეთის პოზიციამ შეუშალა ხელი გაერო-ს ჩაბმულიყო ამ ოპერაციაში. ამდენად, ნატო-მ ამ შემთხვევაში უკვე გაერო-ს როლი იტვირთა.

საკვანძო საკითხები

- ნატო უპირობოდ ყველაზე განვითარებულ და სრულყოფილ სამხედრო-პოლიტიკურ კავშირს წარმოადგენს.
- ცივი ომის დასრულების შემდეგ, ნატო-ს გარდაქმნის პირველ ეტაპზე განსაკუთრებული ყურადღება გამახვილდა ალიანსის არასამხედრო ფუნქციების გაძლიერებაზე.
- 1994 წლიდან მოქმედებს პროგრამა „პარტნიორობა მშვიდობისათვის“, რომელშიც სახელმწიფოთა, მათ შორის საქართველოს ჩართვა ინდივიდუალური პროექტების საფუძველზე ხორციელდება.
- კოსოვოს ოპერაციის დროს ნატო-მ პრაქტიკულად გაერო-ს მისია იტვირთა.

კითხვები და დავალებები:

1. რა ტიპის საერთაშორისო ორგანიზაციები არსებობს?
2. რატომ იზრდება არასამთავრობო ორგანიზაციათა როლი საერთაშორისო ურთიერთობებში?
3. სახელმწიფოთაშორისო ორგანიზაციების განვითარების რა ზოგადი ტენდენციები შეიძლება გამოიყოს?
4. რა მიზნით შეიქმნა გაერო?
5. დაახასიათეთ გაერო-ს სტრუქტურა.
6. რა როლს ასრულებს დღეს საერთაშორისო ურთიერთობებში გაერო?
7. რატომ ითვლება ნატო ყველაზე ძლიერ სამხედრო-პოლიტიკურ ბლოკად?
8. რა მიზეზებმა განაპირობეს ნატო-ს სამხედრო-პოლიტიკური ბლოკის როლის გაზრდა?
9. დაახასიათეთ პროგრამა „პარტნიორობა მშვიდობისათვის“.

ლიტერატურა:

- C. Archer, *International Organizations*, 2nd edn. (London: Routledge, 1992).
O. Höffe, *Für und wider einer Weltrepublik*, in: Ch. Chwarsza, M. Kersting (Hrsg.), *Politische Philosophie der internationalen Beziehungen*, (Fr.a. M., 1998).
A. Roberts & B. Kingsbury (eds.), *United Nations, Divided World: The Un's Roles in International Relations*, 2nd edn. (Oxford: Clarendon Press, 1993).
A. James, *Peacekeeping in International Politics* (Basingstoke: Macmillan, 1990).
P. Taylor, *International Organization in the Modern World*, (London: Pinter, 1995).
D. Williams, *The Specialised Agencies and the United Nations: the System in Crisis* (London: Hurst, 1987).

VII. ტრანსნაციონალური აქტივობები გლობალურ პოლიტიკაში

შესავალი

ზემოთ უკვე აღინიშნა, რომ დღეს გლობალურ პოლიტიკურ პროცესებში, სახელმწიფოების გარდა, აქტიურად მონაწილეობენ სხვადასხვა სახის კომპანიები და არასამთავრობო ორგანიზაციები. თუკი ამჟამად დაახლოებით 200-მდე სახელმწიფო არსებობს, მათ გვერდით ასევე ფუნქციონირებს:

- დაახლოებით 38 500 მსხვილი ტრანსნაციონალური კომპანია (ტნკ), როგორცაა: მაგ., შელი, კოკა-კოლა, ფორდი, მაიკროსოფტი, ნესტლე, რომელთაც მთელ მსოფლიოში 250 ათასამდე ფილიალი აქვთ.

- 10 ათასამდე ერთი კონკრეტული ქვეყნის წარმომადგენელი არასამთავრობო ორგანიზაცია (NGO), როგორცაა: მშვიდობის სახლი (Freedom House, აშშ), ექიმები საზღვრებს გარეშე (Médecins sans frontières, საფრანგეთი), სიერა კლუბი (Sierra Club, აშშ), წყლით დახმარება (Water Aid, დიდი ბრიტანეთი), რომლებიც საერთაშორისო არენაზე თვალსაჩინო აქტიურობას იჩენენ.

- 300 სამთავრობათაშორისო საერთაშორისო ორგანიზაცია (IGO), როგორცაა: გაერო, ნატო, ევროკავშირი ან ყავის საერთაშორისო ორგანიზაცია,

- 4700 საერთაშორისო არასამთავრობო ორგანიზაცია (INGO), როგორცაა: საერთაშორისო ამნისტია (Amnesty International), მსოფლიო ბაპტისტური ალიანსი (The Baptist World Alliance), თევზჭერის საერთაშორისო პალატა (The International Chamber of Shipping), საერთაშორისო წითელი ჯვარი (International Red Cross).

ყველა ეს ორგანიზაცია რეგულარულად მონაწილეობს გლობალურ პოლიტიკაში და ურთიერთქმედებს სახელმწიფოთა მთავრობებთან. ამასთანავე, მაშინაც კი, როდესაც ისინი არ არიან მიჩნეული სისტემის ლეგიტიმურ წევრებად, მათ გარკვეული გავლენა აქვთ პოლიტიკურ პროცესებზე. ამგვარია, მაგალითად, სხვადასხვა პარტიზანული მოძრაობები და კრიმინალური დაჯგუფებები. მრავალი კომპანია და არასამთავრობო ორგანიზაცია მოქმედებს მხოლოდ ერთ ქვეყანაში, მაგრამ მათ გააჩნიათ საკუთარი მოღვაწეობის სხვა ქვეყნებზე განვრცობისათვის საკმარისი პოტენციალი.

ბუნებრივად ისმის კითხვა: რა მნიშვნელობა აქვს „არასახელმწიფოებრივ მსოფლიოს“ და უპრიანია თუ არა მისი სახელმწიფოთაშორისო ურთიერთობებისაგან გამოცალკეებული ანალიზი? ერთი მხრივ, შესაძ-

ლებელია საერთაშორისო ურთიერთობების განსაზღვრა სახელმწიფოთაშორისო ურთიერთობებად. ამგვარი დამოკიდებულება იწოდება სახელმწიფო-ცენტრისტულ მიდგომად და რეალისტური სკოლისათვის არის დამახასიათებელი. პლურალისტული მიდგომის თანახმად კი, საერთაშორისო არენაზე ნებისმიერი ტიპის აქტორის მოქმედებას შეიძლება მოჰყვეს საერთაშორისო შედეგები. ნეორეალისტებისათვის ასევე დამახასიათებელია პოზიცია, რომლის თანახმადაც „არასახელმწიფოებრივი აქტორების როლის გათვალისწინება საჭიროა მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როდესაც ისინი გავლენას ახდენენ სახელმწიფოთა შორის მიმდინარე პროცესებზე“ (James 1993:270). ამგვარი პოზიცია გამართლებულია ისეთი სუბიექტების შესწავლისას, როგორცაა, მაგალითად, გაერო-ს მშვიდობისმყოფელები. მაგრამ არამართებულია მისი მისადაგება ნებისმიერი სუბიექტისადმი. მთავრობები, არასამთავრობო ორგანიზაციები, კომპანიები თუ საერთაშორისო ორგანიზაციები ურთიერთქმედებენ. ამ ურთიერთქმედების შედეგები კი სრულიად სხვადასხვაგვარი შეიძლება იყოს.

ტერმინების მნიშვნელობა: არასახელმწიფოებრივი აქტორებიდან ტრანსნაციონალურ აქტორებამდე

აუცილებელია რამდენიმე კომენტარის გაკეთება საერთაშორისო ურთიერთობების ლექსიკონთან დაკავშირებით. თავისთავად ტერმინი „არასახელმწიფოებრივი აქტორები“ მიუთითებს, რომ სახელმწიფოები პირველადი, ხოლო სხვა აქტორები მეორეული არიან. ზოგადად კი საკმაოდ ბუნდოვანი ტერმინია, ვინაიდან ხშირად ერთ კატეგორიაში ექცევა აქტორები, რომლებსაც გააჩნიათ სრულიად განსხვავებული სტრუქტურები, რესურსები და პოლიტიკაზე სხვადასხვა გზით ახდენენ გავლენას. ამ მიზეზით, თანდათანობით ხმარებიდან გამოდის ტერმინი – „არასახელმწიფოებრივი“.

ალტერნატიული ტერმინი – „ტრანსნაციონალური“ აკადემიური წრეების მეცადინეობით დამკვიდრდა იმის მკაფიოდ გამოსახატავად, რომ საერთაშორისო ურთიერთობები არ შემოიფარგლება მხოლოდ სახელმწიფოთაშორისო ურთიერთობებით. თუმცა, დიპლომატიები ხშირად ტერმინ „ტრანსნაციონალურს“ გამოიყენებენ მხოლოდ კომპანიების აღსანიშნავად და ჯგუფებს, რომლებიც მაგალითისათვის მიზნად არ ისახავენ ფინანსურ მოგებას ან ძალადობის წინააღმდეგ იბრძვიან. არასამთავრობო ორგანიზაციებს უწოდებენ. ყოველივე ეს კი გარკვეულ სირთულეებს წარმოქმნის.

საკანძო კონცეფციები

სახელმწიფო: ამ ერთი სიტყვით სამი განსხვავებული კონცეფცია გამოიხატება:

1. საერთაშორისო სამართალში სახელმწიფოს არსებობა აღიარებულია მაშინ, როდესაც არსებობს ხელისუფლება, რომელიც აკონტროლებს საზოგადოებას განსაზღვრულ ტერიტორიაზე.
2. საერთაშორისო ურთიერთობათა შესწავლისას ნებისმიერი სახელმწიფო ქვეყანაა. ის წარმოდგენს ინდივიდთა მიერ შექმნილ საზოგადოებას, რომელიც მოქმედებს ერთიან პოლიტიკურ გარემოში და რომლის ნევრებსაც გააჩნიათ გარკვეული საერთო ფასეულობები.
3. ფილოსოფიასა და სოციოლოგიაში სახელმწიფოს გამოხატულებას წარმოადგენს სახელისუფლო აპარატი, რომელიც მოიცავს აღმასრულებელ, სასამართლო, საკანონმდებლო ხელისუფლებას, ადმინისტრაციას, პოლიციას, შეიარაღებულ ძალებს.

სუვერენიტეტი: სახელმწიფოს მდგომარეობა, როდესაც ის თავისუფალია ნებისმიერი გარეგანი ზემდგომი იურიდიული ხელისუფლებისაგან. ეს გარკვეულწილად დაკავშირებულია, მაგრამ იმავდროულად განსხვავებულია სახელმწიფოს მდგომარეობისაგან, როდესაც იგი თავისუფალია ნებისმიერი გარეგანი ძალის მხრიდან იძულებისა და ზწვრისაგან. ამ თვალსაზრისით, ცივი ომის პერიოდში მრავალი პატარა ქვეყანა სუვერენული იყო, მაგრამ მათი მთავრობები არ იყვნენ პოლიტიკურად დამოუკიდებელნი.

არასახელმწიფოებრივი აქტორი: ეს ტერმინი გამოიყენება ფართო მნიშვნელობით ყველა იმ აქტორის აღსანიშნავად, რომლებიც არ წარმოადგენენ ხელისუფლებას. ხშირად ბუნდოვანია ამ ტერმინის გამოყენება, მაგ., გაერო-ს მიმართ. ეს ორაზროვნება შეიძლება გადაიღახოს ამ ტიპის აქტორთა ორ კატეგორიად დანაწევრებით – ტრანსნაციონალურ აქტორებად და საერთაშორისო ორგანიზაციებად.

ეროვნული სახელმწიფო: ასეთი სახელმწიფო შეიძლება არსებობდეს, თუკი ერთი ერის თითქმის ყველა წარმომადგენელი გაერთიანებულია ერთ სახელმწიფოში, რომელშიც არ არის სხვა ეროვნული თემები. მიუხედავად იმისა, რომ ტერმინი ფართოდ გამოიყენება, ამგვარი სახელმწიფოები პრაქტიკულად არ არსებობს.

ტრანსნაციონალური აქტორი: ნებისმიერი არასამთავრობო აქტორი ერთი ქვეყნიდან, რომელსაც ურთიერთობა აქვს ნებისმიერ აქტორთან სხვა ქვეყნიდან ან საერთაშორისო ორგანიზაციასთან.

სახელმწიფო-ცენტრისტულ მიდგომასთან დაკავშირებული პრობლემები

სახელმწიფო-ცენტრისტული მიდგომის სიმარტივესა და შესაბამისად მის უპირატესობას წარმოადგენს ის, რომ მსოფლიო პოლიტიკის უაღრესად რთულად განსაზღვრე კომპლექსურობა დაყვანილია ორასამდე მსგავსი წარმონაქმნის – სახელმწიფოს ურთიერთქმედებამდე. მიუხედავად ამისა, არსებობს ოთხი უმნიშვნელოვანესი პრობლემა, რაც საეჭვოს ხდის ამგვარი გამარტივების სარგებლიანობასა და ღირებულებას:

1. სახელმწიფოს სხვადასხვა მნიშვნელობა. ზემოთ უკვე აღინიშნა, რომ სიტყვა სახელმწიფო სამი სხვადასხვა მნიშვნელობით გამოიყენება.

იურიდიული და პოლიტიკურ-საზოგადოებრივი კონცეფციებით, *სამოქალაქო საზოგადოება წარმოადგენს სახელმწიფოს ნაწილს*, მაშინ როდესაც ფილოსოფოსებისა და სოციოლოგებისათვის, რომლებიც ფოკუსირებას ახდენენ სახელმწიფოზე, როგორც მთავრობაზე, *სამოქალაქო საზოგადოება გამოცალკეებულა სახელმწიფოსაგან*. ზემოთქმულიდან გამომდინარე, მაშინ, როდესაც სახელმწიფო მთლიანად ქვეყანას ნიშნავს, მეტად მცირე შესაძლებლობა რჩება განსხვავებული ტრანსნაციონალური აქტორების არსებობის აღიარებისათვის. საპირისპიროდ, როდესაც სახელმწიფო ნიშნავს მთავრობას და არ მოიცავს საზოგადოებას, ჩვენ შეგვიძლია ვიკვლიოთ როგორც სამთავრობათაშორისო ურთიერთობები, ისე ტრანსნაციონალური აქტორების საზოგადოებათაშორისო ურთიერთობები.

2. მსგავსების ნაკლებობა სახელმწიფოთა შორის. მეორე პრობლემას წარმოადგენს ნებისმიერი „სახელმწიფოს“ ერთი და იმავე გზით განსაზღვრა და მათთვის ერთნაირი იურიდიული სტატუსის მინიჭება, რაც გულისხმობს, რომ ისინი არსებითად ერთნაირი წარმონაქმნებია. მაგრამ, ალბათ, ზედმეტი იმის ხაზგასმა, რომ მსოფლიოში სახელმწიფოებს შორის დიდი განსხვავებები არსებობს. არავინ უარყოფს განსხვავებას „ზესახელმწიფოებს“, საშუალო და პატარა სახელმწიფოებს შორის. მაგრამ, ამასთანავე, თვალსაჩინოა სახელმწიფოთა შესაბამისობა ეკონომიკური თავალსაზრისით (მაგალითად, შვეიცარია და საქართველო), მოსახლეობის რაოდენობით, მმართველობის ფორმებით (დემოკრატიები, ფეოდალური რეჟიმები, ეთნიკური და ეკონომიკური ოლიგარქიები, პოპულისტური რეჟიმები, სამხედრო დიქტატურები, სხვადასხვა იდიოსინკრეტული კომბინაციები). ერთადერთი, რაც სახელმწიფოებს საერთო აქვთ, არის საყოველთაოდ აღიარებული უფლება, გააჩნდეთ საკუთარი ხელისუფლება. იურიდიულად ისინი თანასწორნი არიან, მაგრამ პოლიტიკურად მეტად განსხვავებულნი.

განსხვავებების ასევე თვალსაჩინო მაგალითია ის, რომ დღეს მსხვილი ტრანსნაციონალური აქტორების როლი გაცილებით აღემატება მრავალი სახელმწიფოს როლს გლობალურ პოლიტიკაში. 50 ყველაზე დიდი ტრანსნაციონალური კომპანიის წლიური შემოსავალი უფრო მეტია გაერო-ს 131 წევრი ქვეყნის ანალოგიურ ერთობლივ მაჩვენებელზე. თუკი რაოდენობრივ მხარეზე გავამახვილებთ ყურადღებას, მრავალი არასამთავრობო ორგანიზაცია, კერძოდ, პროექტები, მოძრაობები ადამიანის, ქალთა უფლებების, გარემოს დაცვისათვის მრავალ მილიონ ადამიანს აერთიანებს. გაერო-ს წევრი 37 სახელმწიფოს მოსახლეობა კი მილიონზე ნაკლებია.

3. პოლიზმის პრობლემა. მესამე მკაფიო შეუსაბამობას წარმოადგენს ის, რომ სახელმწიფოები „მოთავსებულნი“ არიან ანარქიულ საერთაშორისო სისტემაში. როდესაც სახელმწიფოში იგულისხმება იურიდიული წარმონაქმნი, იგი განიხილება *პოლისტურ რეალობად* — მიიჩნევა ისეთ მყარ ერთობად, რომელიც მოქმედებს მკაფიოდ ჩამოყალიბებული ერთიანი მიზნით და თავისი არსით გაცილებით უფრო მეტია, ვიდრე მისი შემადგენელი ნაწილების (ინდივიდების) ჯამი. იმავდროულად სახელმწიფო-ცენტრისტული მიდგომის მრავალი მომხრე უარყოფს პოლისტური რეალობების არსებობის შესაძლებლობას გლობალურ დონეზე. ტერმინი — „საერთაშორისო სისტემა“ იხმარება მხოლოდ „სახელმწიფოთა“ საკმაროდ ბუნდოვანი ერთობის გამოსახატავად. **სისტემა** არ გამოიყენება ტერმინის სრული ტექნიკური მნიშვნელობით, როდესაც მისი შემადგენელი ნაწილები (სახელმწიფოები) კარგავენ თავიანთი დამოუკიდებლობის ნაწილს. სახელმწიფოთა გადაჭარბებული შეფასების შედეგია როგორც ტრანსნაციონალური ურთიერთობების, ისე სამთავრობათაშორისო ურთიერთობების არასრულყოფილი აღქმა.

საკვანძო კონცეფცია

პოლისტური წარმონაქმნი: ის არსებობს, როდესაც მთელი რიგი ელემენტები ქმნიან სისტემას, რომელსაც გააჩნია განსხვავებული თვისებები კოლექტიურ დონეზე. მის არსად ხშირად მიიჩნევა, რომ „მთლიანი უფრო მეტია, ვიდრე მისი შემადგენელი ნაწილების ჯამი.“ ამის ნათელი მაგალითია ჩვენი სხეული, რომელიც ქმნის ცოცხალი ინდივიდის თვისებებს. მსგავსად, ადამიანები ქმნიან სოციალურ ჯგუფებს, ორგანიზაციებს, საზოგადოებებსა და ერებს. ინდივიდები ერთიანდებიან საზოგადოებაში, რომელიც გავლენას ახდენს ადამიანის ქცევასა და თვისებებზე.

4. განსხვავება სახელმწიფოსა და ერს შორის. არსებობს თვალსაზრისი, რომ პოლიტიკა „სახელმწიფოთა“ შიგნით მკვეთრად განსხვავდება პოლიტიკისაგან სახელმწიფოთა შორის. ის ემყარება იდეას, რომლის თანახმადაც ხალხის ლოიალურობა ერის მიმართ გაცილებით

უფრო ძლიერია სხვა ნებისმიერი სახის ლოიალურობაზე. ბუნებრივია, არ შეიძლება იმის უარყოფა, რომ ნაციონალიზმი და ნაციონალური იდენტურობა მრავალ ადამიანში ძლიერ ემოციებს იწვევს, მაგრამ სრულიად სხვადასხვაგვარი შეიძლება იყოს მათი პოლიტიკური მრწამსი.

საზოგადოებრივი იდენტურობებით იქმნება იერარქია ლოკალური იდენტურობიდან ერამდე და იდენტურობის უფრო ფართო ფორმებამდე. ამგვარად, ლოკალური საზოგადოებები და სახელმწიფოთაშორისო ორგანიზაციები, როგორცაა ევროკავშირი, შეიძლება გახდეს ინდივიდის ლოიალურობის წყარო.

სადავოა ეროვნული იდენტურობის ფოკუსირება მხოლოდ „ეროვნულ სახელმწიფოზე“ — რეალურად, მხოლოდ რამდენიმე ქვეყანას, მაგალითად, ისლანდიას, იაპონიას, პოლონეთს ან სომხეთს შეუძლიათ ამტკიცონ, რომ ამ ქვეყნების მოსახლეობა მართლაც ერთი ერის წარმომადგენლები არიან, მაგრამ ამ ქვეყნებშიც კი ცხოვრობენ სხვა ერების მცირე ჯგუფები. არსებობს მრავალი მულტიეთნიკური სახელმწიფო და მრავალი ეროვნული ჯგუფი წარმოდგენილია სხვადასხვა ქვეყნებში. ეროვნული ლოიალურობა დღეს მნიშვნელოვნად განსხვავდება ქვეყნისადმი ლოიალურობისაგან. ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობები, ეროვნული კულტურული ჯგუფები, ეროვნული უმცირესობები, რომელთაც გააჩნიათ პოლიტიკური მოთხოვნები, ტრანსნაციონალურ აქტორებად შეიძლება ჩაითვალოს.

საკვანძო საკითხები

- სახელმწიფოს კონცეფციას გააჩნია სამი განსხვავებული მნიშვნელობა: იურიდიული პირი, პოლიტიკური საზოგადოება და ხელისუფლება.
- ქვეყნები და მთავრობები მსოფლიოში შეიძლება იყვნენ თანასწორნი იურიდიულად, მაგრამ მეტად მცირე პოლიტიკური მსგავსება გააჩნდეთ. მრავალი მთავრობა გაცილებით უფრო მცირე რესურსებს აკონტროლებს, ვიდრე ზოგიერთი ტრანსნაციონალური აქტორი.
- ეროვნული ლოიალურობა არ ემთხვევა სახელმწიფოს საზღვრებს.
- „არასახელმწიფოებრივი აქტორების“ ლექსიკის გამოუყენებლობის შემთხვევაში, გლობალურ პოლიტიკაში მრავალი აქტორის იდენტიფიცირების საშუალება იქმნება. მთავრობის, საზოგადოებისაგან, ერის ქვეყნისაგან გამოცალკევებით, შეგვიძლია გავარკვიოთ, თუ როგორ არიან ჩართულნი თითოეული ქვეყნიდან კერძო ჯგუფები, კომპანიები, ეროვნული უმცირესობები ტრანსნაციონალურ ურთიერთობებში.

ტრანსნაციონალური კომპანიები, როგორც პოლიტიკური აქტორები

ნებისმიერი კომპანია, რომელიც აწარმოებს იმპორტს ან ექსპორტს, ჩაბმულია ტრანსნაციონალურ ეკონომიკურ მოღვაწეობაში. ხშირად ჯანმრთელობის დაცვისა და უსაფრთხოების სტანდარტების შეცვლა, კომუნიკაციების საშუალებათა რეგულირება ან უცხოეთის მთავრობათა ეკონომიკური პოლიტიკა გავლენას ახდენს მათი ვაჭრობის უნარზე. თუ ეს პოლიტიკა კომპანიებისათვის მომგებიანია, აუცილებელი არ არის, რომ ისინი ცვლილებებს გამოეხმაურონ, მაგრამ თუკი მათთვის ცვლილებები ფინანსურ დანაკარგს იწვევს, მათ შეიძლება გადაწყვიტონ უცხოეთის მთავრობების ლობირება. ეს შეიძლება განხორციელდეს ოთხი გზით:

- არაპირდაპირი გზით კომპანიის მიერ, რომელიც სთხოვს საკუთარ ხელისუფლებას ზენოლა მოახდინოს უცხო ქვეყნის ხელისუფლებაზე;
- არაპირდაპირი გზით საერთო პოლიტიკის შემუშავების საკითხის წამოჭრით რომელიმე საერთაშორისო ორგანიზაციაში;
- პირდაპირი გზით საკუთარ ქვეყანაში დიპლომატიური საელჩოსადმი მიმართვით;
- პირდაპირი გზით სხვა ქვეყანაში მთავრობის მინისტრების დახმარებით.

ზენოლის გასაძლიერებლად მრავალი გზა არსებობს, კერძოდ, როგორცაა სავაჭრო ასოციაციების შექმნა ან უფრო რთული არაპირდაპირი გზები. აქედან გამომდინარე, თუნდაც რომ კომპანია ბაზირებული იყოს ერთ კონკრეტულ ქვეყანაში, ის მაინც შეიძლება წარმოადგენდეს ანგარიშგასაწევ პოლიტიკურ აქტორს.

პირველი კომპანიები, რომლებმაც გადალახეს საკუთარი ქვეყნების საზღვრები და გადაიქცნენ ტრანსნაციონალურ კომპანიებად, იყო ევროპული იმპერიებისა და შეერთებული შტატების კომპანიები. ამის კლასიკური მაგალითებია აგარაული, სამთამადნო ან ნავთობმომპოვებელი კომპანიები. დეკოლონიზაციის შემდეგ ამ კომპანიების ზოგიერთი განშტოება „გამოყოფილ“ იურიდიულ პირად იქცა, მაგრამ სათავგადასავალი ცენტრალიზებული კონტროლის ქვეშ. 60-იანი წლებიდან დაიწყო მსხვილი კომპანიების მასიური ექსპანსია, მათი ფილიალები იხსნებოდა მრავალ ქვეყანაში. კოლონიების განვითარების შედეგად კი მრავალი ბანკი ტრანსნაციონალურ „იმპერიად“ გადაიქცა. 70-იანი წლებიდან კი სამომხმარებლო სფეროს უმრავლესობამ, როგორცაა რეკლამა, ბაზრის კვლევა, აუდიტი, კომპიუტერიზაცია, ახალი ოპერაციები წამოიწყო მთელი მსოფლიოს მასშტაბით და შექმნა გლობალური სტრუქტურები გაერთიანებისა და სხვა კომპანიების შესყიდვის საფუძველზე. ამჟამად ტრანსნაციონალურ კომპანიებს შეუძლიათ იმოქმედონ

ნებისმიერ მნიშვნელოვან ეკონომიკურ სექტორში იმ პროდუქციის გამოკლებით, რომელიც სპეციფიკურია კონკრეტული კულტურისათვის. კომპანიები გაიზარდა ასევე გეოგრაფიული თვალსაზრისითაც. იმგვარი ინდუსტრიული ქვეყნები, როგორიცაა კანადა ან შვეიცია, რომლებიც არასოდეს ყოფილან იმპერიები და განვითარებადი ქვეყნების ზოგიერთი კომპანია ტრანსნაციონალური ხდება.

კომპანიების გლობალიზაციასთან ერთად იცვლება ტრანსნაციონალური კომპანიების ბუნებაც. თავდაპირველად არსებობდა მკაფიო გამიჯვნა იმ პროდუქციის, რომელიც იქმნებოდა ცენტრში და დამხმარე განშტოებების მეორეხარისხოვან მოღვაწეობას შორის. ამ თვალსაზრისით, ისეთი ტნკ, როგორიცაა IBM, უნდა განიხილებოდეს, როგორც ამერიკული კომპანია მრავალი უცხოური ფილიალით. ამჟამად კომპანიები მართლაც გლობალურნი ხდებიან, სათავე ოფისები კი ასრულებენ ცენტრის ფუნქციას სტრატეგიული გადანყვეტილებების მისაღებად.

კომპანიისათვის არსებობს მრავალი ინდიკატორი, რომელიც მულტინაციონალური ფედერაციიდან გარდაიქმნება ერთიან გლობალურ კომპანიად. ნაწარმის შექმნა შეიძლება დივერსიფიცირებულ იქნეს, ვინაიდან პროდუქციის წარმოების სხვადასხვა ეტაპი მიმდინარეობს სხვადასხვა ქვეყანაში. მარკეტინგის საშუალებით შეიძლება შეიქმნას ერთსახოვანი სავაჭრო ნიშნის იმიჯი ნებისმიერ ქვეყანაში. მენეჯმენტის პერსონალს კარიერის გაკეთება შეუძლია მთელი კომპანიის მასშტაბით. სრული გლობალიზაცია სახეზეა, როდესაც მენეჯმენტი მოიცავს ადამიანებს სხვადასხვა ქვეყნიდან, არც ერთი ქვეყანა არ დომინირებს და როდესაც ყველა მენეჯერი ლაპარაკობს ერთ ენაზე, ჩვეულებრივ ინგლისურად.

ტნკ-თა რიცხვის გაზრდას, მათი მოღვაწეობის განვრცობასა და მათ ტრანსაქციათა კომპლექსურობას მნიშვნელოვანი შედეგები მოაქვს. დღეს ტრანსნაციონალურ კომპანიებს გააჩნიათ უნარი თავი აარიდონ მთავრობათა მცდელობებს გააკონტროლონ ფინანსური ნაკადები, დაანესონ სავაჭრო სანქციები ან ეცადონ პროდუქციის წარმოების რეგულირებას. ტნკ-ები სამთავრობათაშორისო ურთიერთობებს უფრო რთულს ხდის. მრავალი მთავრობის სუვერენიტეტი მნიშვნელოვნად შემცირებულია.

საკვანძო კონცეფცია

ტრანსნაციონალური კომპანია: ყველაზე ფართო მნიშვნელობით ნებისმიერი კომპანია, რომელიც ბაზირებულია ერთ ქვეყანაში და აქვს სავაჭრო ურთიერთობა სხვა ქვეყნის მთავრობასთან ან საზოგადოებასთან. თუმცა ტერმინი ტრანსნაციონალური კომპანია (ტნკ) ჩვეულებრივ გამოიყენება იმ კომპანიების აღსანიშნავად, რომლებსაც ფილიალები გააჩნიათ სხვადასხვა ქვეყანაში.

ფინანსური ნაკადები და სუვერენიტეტის დაკნინება

უმსხვილესი კომპანიების მზარდ ტრანსნაციონალიზაციას მნიშვნელოვანი შედეგები მოჰყვება. არცთუ ისე დიდი ხნის წინ შესაძლებელი იყო იმის მტკიცება, რომ ნებისმიერ ქვეყანას გააჩნდა საკუთარი დამოუკიდებელი ეკონომიკა. სუვერენიტეტის ორი ფუძემდებლური ატრიბუტი, სახელმწიფოს მიერ საკუთარი ვალუტის კონტროლი და უცხოეთთან ვაჭრობის კონტროლი მნიშვნელოვნად შემცირდა. ამ ორი ფაქტორის კომბინირების შედეგად მთავრობებმა დაკარგეს კონტროლის უნარი ფინანსურ ნაკადებზე. ვალუტის შემთხვევაში, მშპ-იანი წლების დასაწყისიდან დოლარის, გირვანქა სტერლინგის, ფრანკისა თუ იენის კრიზისმა მკაფიოდ გამოავლინა, რომ მთავრობები, თუნდაც უზარმაზარი ფინანსური რესურსებით, ხშირად უძლურნი არიან ტრანსნაციონალური ბანკებისა თუ საბირჟო სპეკულანტების წინაშე.

როდესაც საქონელი მოძრაობს სახელმწიფოთა საზღვრებს შორის, ეს ჩვეულებრივ მიიჩნევა ვაჭრობად შესაბამის ქვეყნებს შორის, მაგრამ ის ასევე შეიძლება იყოს ინტრაფირმული ვაჭრობა. არსებობს მონაცემები, რომ ინტრაფირმული ვაჭრობა შეადგენს მსოფლიოს საერთო ვაჭრობის ერთ მესამედს, მაღალი ტექნოლოგიების სფეროში კი ეს მაჩვენებელი ნახევარს აღწევს. ვინაიდან ინტრაფირმული ვაჭრობის ლოგიკა საკმაოდ განსხვავდება სახელმწიფოთა შორის ვაჭრობისაგან, მთავრობებს ხშირად უჭირთ მკაფიო წარმოდგენის შექმნა ტენკ-ების ფინანსურ და ფისკალურ პოლიტიკაზე.

სატრანსფერო ფასი ინტრაფირმული ვაჭრობისათვის

მარტივი მაგალითით შეგვიძლია ვაჩვენოთ, თუ როგორ შეიძლება ინტრაფირმული ვაჭრობის დროს გადასახადებისაგან თავის არიდება. წარმოვიდგინოთ კომპანია ინდუსტრიული ქვეყნიდან, რომელიც ნახევრად დამთავრებული პროდუქტის ექსპორტს ახდენს განვითარებად ქვეყანაში, სადაც ხორციელდება მისთვის საბოლოო სახის მიცემა და გაყიდვა. აქ კი გადასახადი გაცილებით ნაკლებია, ვიდრე იმ ქვეყანაში, საიდანაც წარმოებს ნახევარფაბრიკატის ექსპორტი.

სატრანსფერო ფასი შეიძლება გამოყენებულ იქნეს კომპანიის მიერ თითოეული განშტოების მოგების განსასაზღვრად სატრანსფერო ფასის გაზრდით და საკუთარი მოგების დეკლარირებით დაბალი გადასახადების მქონე ინდუსტრიულ ქვეყანაში.

ტენკ-ებს შეუძლიათ გამოიყენონ ხელოვნური სატრანსფერო ფასები, ვინაიდან მთავრობამ არ იცის, თუ როგორია პროდუქციის ზუსტი ფასი ან თუნდაც იმიტომ, რომ არასწორადაა მითითებული საქონლის ხარისხი და რაოდენობა.

ვაჭრობის ტრიანგულაცია და სუვერენიტეტის დაკნინება

მთავრობებისათვის მეტად რთულია საერთაშორისო ტრანსაქციების რეგულირება. თუკი ერთი კონკრეტული ქვეყნის მთავრობა დაპირისპირებულია მეორე ქვეყნის მთავრობასთან, მისთვის მიანც შეუძლებელია ტოტალურად გააკონტროლოს ინფორმაციის გაცვლა და ხალხის გადაადგილება ბიზნესის წარმოებისათვის. იგივე „ზესახელმწიფო“ აშშ-ს არ ყოფნიდა ძალა აეკრძალა თავისი მოქალაქეებისათვის კუბის ვიზიტი ცივი ომის პერიოდში. შეიძლება საქონლის პირდაპირი იმპორტის ან ექსპორტის აკრძალვა, მაგრამ არ არსებობს გარანტია, რომ ვაჭრობა ქვეყნებს შორის არ იწარმოება არაპირდაპირი გზით. მხოლოდ გაერო-ს უსაფრთხოების საბჭოს რეზოლუციას შეუძლია აიძულოს ყველა ქვეყნის მთავრობა განსაკუთრებული სიმკაცრე გამოიჩინონ ტრანსნაციონალური კომპანიების მიმართ. მაგრამ ამ შემთხვევაში პირობებს კარნახობს უსაფრთხოების საბჭო და არა კონკრეტული ქვეყნის მთავრობა.

საკვანძო კონცეფცია

ვაჭრობის ტრიანგულაცია: ვაჭრობა ორ ქვეყანას შორის წარმოებს არაპირდაპირი გზით, მესამე ქვეყნის საშუალებით.

მარეგულირებელი არბიტრაჟი და სუვერენიტეტის დაკნინება

მთავრობებისათვის რთულია მოახდინონ კომპანიების კომერციული აქტიურობის რეგულირება ქვეყნების შიგნითაც, ვინაიდან კომპანიებმა შეიძლება გამოიყენონ მარეგულირებელი არბიტრაჟი. თუკი კომპანია უკმაყოფილოა მთავრობის პოლიტიკით, მან შეიძლება გადაწყვიტოს ადგილობრივი საწარმოების დახურვა ან შემცირება და ძირითადი საქმიანობის გადატანა სხვა ქვეყნებში. მთავრობა, რომელიც აყენებს ჯანმრთელობის, უსაფრთხოების, გარემოს დაცვის მცირე მოთხოვნებს, უპირატესობას უქმნის ნაკლები სოციალური პასუხისმგებლობის მქონე კომპანიებს. აქედან გამომდინარე, მეტად რთულია ნებისმიერი მთავრობისათვის მაღალი სტანდარტების დანესება. საბანკო საქმეში დაუდევრობის ან კრიმინალური მოქმედების შედეგად ბანკების კოლაფსისაგან გამომავალი პოლიტიკური საფრთხე იმდენად დიდია, რომ ყველაზე მდიდარი სახელმწიფოების მთავრობებმა შეიმუშავეს კაპიტალის საერთო სტანდარტები. ასევე ევროკავშირში იმის აუცილებლობამ, რომ არ მომხდარიყო ბაზრების რეგულირების გარეშე დატოვება, ხელი შეუწყო მოლვანეობის გააქტიურებას სტანდარტების ჰარმონიზაციისა და ერთიანი სოციალური პოლიტიკის შემუშავებისათვის. თუმცა კონტროლის დანესება სულაც არ ნიშნავს კომპანიებზე სუვერენიტეტის დამყარებას.

საკვანძო კონცეფცია

მარეგულირებელი არბიტრაჟი: საბანკო საქმეში აღნიშნავს ფონდების ან საქმიანი მოღვაწეობის გადატანას ერთი ქვეყნიდან მეორეში იმისათვის, რომ მიიღონ მოგება კონკრეტული მთავრობის კონტროლისაგან თავის დაღწევით, ანალოგიით ტერმინი შეიძლება გამოყენებულ იქნეს ნებისმიერი კომპანიის მიერ ეკონომიკური მოღვაწეობის ადგილის შეცვლით მთავრობის მოქმედების საპასუხოდ.

ექსტრატერიტორიულობა და სუვერენიტეტი

ტრანსნაციონალური კომპანიები ასევე იწვევენ სხვადასხვა მთავრობებს შორის დაპირისპირებას სუვერენიტეტის განხორციელების თვალსაზრისით. მაგალითისათვის ავიღოთ კომპანია, რომლის სათავეს ოფისი შეერთებულ შტატებშია, ხოლო ფილიალები – დიდ ბრიტანეთში. შეერთებული შტატების მთავრობას შეუძლია გააკონტროლოს მთავარი ოფისი, ხოლო დიდი ბრიტანეთისას – ფილიალები. ორივე ეს პროცესი წარმოადგენს მთავრობის სტანდარტული სუვერენიტეტის განხორციელებას საშინაო საქმეებში. ორივე მთავრობა, ამასთანავე, უნდა დათანხმდეს, რომ ტნკ-ს შეუძლია გარკვეულ საზღვრებში აკონტროლოს საკუთარი პოლიტიკა წარმოებისა და გაყიდვის საფუძველზე. ჩვეულებრივ ვითარებაში ეს სამი „ხელისუფლება“ ერთობლივად და ჰარმონიულად მოქმედებს. მაგრამ, როდესაც შეერთებული შტატების მთავრობის გადაწყვეტილება ეხება ტნკ-ს გლობალურ ოპერაციებს, ეს იწვევს „სუვერენიტეტთა დაჯახებას“, კერძოდ კი, – უნდა დაემორჩილოს ფილიალი დიდი ბრიტანეთის მთავრობას თუ შეერთებული შტატების მთავრობის ბრძანებებს, რომლებიც მოდის სათავე ოფისის გზით? ეს ექსტრატერიტორიულობის პრობლემა დამახასიათებელია ნებისმიერი ტნკ-ს სტრუქტურისათვის.

საკვანძო კონცეფცია

ექსტრატერიტორიულობა: წარმოიქმნება, როდესაც ერთი მთავრობა ცდილობს საკუთარი იურიდიული ხელისუფლება განახორციელოს სხვა ქვეყნის ტერიტორიაზე. მაგალითისათვის, ხშირად შეერთებული შტატების ფედერალური მთავრობა ცდილობს გამოიყენოს ადგილობრივი კანონები ტნკ-თა გლობალური მოღვაწეობის კონტროლისათვის.

საკვანძო საკითხები

- ტნკ-თა უნარი, შეცვალონ სატრანსფერო ფასები ნიშნავს, რომ მათ შეუძლიათ თავი აარიდონ გადასახადებს ან სამთავრობო კონტროლს მათ მიერ განხორციელებული საერთაშორისო ფინანსური ტრანსაქციების დროს.
- ტნკ-თა უნარი, გამოიყენონ ტრიანგულაცია ნიშნავს, რომ მთავრობებს არ შეუძლიათ მათი ქვეყნის საერთაშორისო ვაჭრობის კონტროლი.
- ტნკ-თა უნარი გამოიყენონ მარეგულირებელი არბიტრაჟი ერთი ქვეყნიდან წარმოების მეორეში გადატანით, ნიშნავს, რომ მთავრობები წარუმატებლობას განიცდიან კომპანიების მოლვანების რეგულირებისას მათი მაღალი დონის სოციალური პასუხისმგებლობის მისაღწევად
- ტნკ-ების მოლვანების კონტროლისას მთავრობებს შორის პოტენციური კონფლიქტის წყაროდ შეიძლება იქცეს ერთი მთავრობის მიერ ექსტრატერიტორიულობის განხორციელება, რაც სხვა მთავრობის სუვერენიტეტის შელახვას წარმოადგენს.

არალეგიტიმური ჯგუფები და განთავისუფლების მოძრაობები, როგორც პოლიტიკური აქტორები

არაერთი ჯგუფი იყენებს ძალადობის სხვადასხვა ფორმას ან ენევა კრიმინალურ მოლვანობას ტრანსნაციონალურ საფუძველზე. ხშირად ასხვავებენ წმინდა კრიმინალურ ქმედებასა (მაგ., ძარცვა, ფინანსური მაქინაცეები, ძალადობა ან ნარკონიტების კონტრაბანდა) და იმგვარ მოლვანობას, რომელში ჩაბმულნიც საკუთარი მოქმედების ლეგიტიმაციას პოლიტიკური მოტივებით ცდილობენ. თუმცა, რეალურად განსხვავება შეიძლება მეტად ბუნდოვანი იყოს: ხშირად კრიმინალები აყენებენ პოლიტიკურ მოთხოვნებს, ხოლო პოლიტიკური ჯგუფები ჩადიან იმგვარ დანაშაულებრივ ქმედებებს, როგორცაა ადამიანთა წამება ან სხვადასხვა სახის ტერორისტული აქტები. ბუნებრივია, ამგვარი სახის მოლვანობას ნებისმიერი სახელმწიფო კრძალავს საკუთარი იურისდიქციის საზღვრებში.

ტრანსნაციონალური კრიმინალური ჯგუფები და მათი პოლიტიკური როლი

პოლიტიკური თვალსაზრისით, ყველაზე მნიშვნელოვან კრიმინალურ ინდუსტრიას წარმოადგენს იარაღთა და ნარკოტიკებით არაკანონიერი ვაჭრობა. გარდა ამისა, მიიჩნევა, რომ ზოგადად არსებობს

ორი სახის საქონელი საერთაშორისო კრიმინალურ ვაჭრობაში: მოპარული საქონლით ვაჭრობა, ძირითადად, შემოიფარგლება მაღალი ფასისა და ადვილად ტრანსპორტირებადი საქონლით, როგორცაა, მაგ., ძვირფასი ქვები ან კომპიუტერის ჩიპები. მეორე მხრივ კი, არსებობს ინტელექტუალური საკუთრების მეკობრეობა, უპირველესად, აუდიო და ვიდეო ჩანაწერების, კომპიუტერული პროგრამების. ფალსიფიცირებული საქონლით ვაჭრობა და სავაჭრო ნიშნის უკანონო გამოყენება საერთოდ ფართოდ არის გავრცელებული.

როგორც ტნკ-ებთან დაკავშირებით, კრიმინალური მოღვაწეობის შემთხვევაშიც წამოიჭრება სუვერენიტეტთან დაკავშირებული ოთხი პრობლემა, მაგრამ ამ შემთხვევაში მათ განსხვავებული მნიშვნელობა გააჩნიათ. **პირველი**, კრიმინალური ფინანსური ნაკადები შეიძლება იყოს მასიური და არაპროგნოზირებადი. ფულის გათეთრების მეტად რთულად აღსაკვეთი დამატებითი პრობლემა საფრთხეს უქმნის საბანკო და სხვა ფინანსური ინსტიტუტების ინტეგრალურობას. **მეორე**, კრიმინალური ვაჭრობა იმდენად მრავალგვარი გახდა ტრანზაქციის საშუალებით, რომ არც ერთ მთავრობას არ შეუძლია დამაჯერებლად განაცხადოს, რომ მათი ქვეყანა არ წარმოადგენს სატრანზიტო გზას ნარკოტიკების გადაზიდვისათვის. იარაღით ვაჭრობის სფეროში ფართოდ არის გავრცელებული საბოლოო მიმღების სერთიფიკატების ფალსიფიცირება. **მესამე**, კანონის გამოყენება კრიმინალების წინააღმდეგ ასევე იწვევს ტნკ-ების მიერ მარეგულირებელი არბიტრაჟის მსგავსი პროცესების განვითარებას. კარგად ორგანიზებულ დანაშაულებრივ ჯგუფებს ადვილად შეუძლიათ თავიანთი მოღვაწეობის ერთი ქვეყნიდან მეორეში გადატანა. **მეოთხე**, ექსტრატერიტორიულობა უნდა განხორციელდეს კრიმინალური მოღვაწეობის შესახებ იურისდიქციის პატივისცემით. სხვადასხვა განსაკუთრებულ შემთხვევაში, როგორცაა, მაგ., ომის დამნაშავეების, თვითმფრინავების გამტაცებლებისა და ა.შ. დაკავება და გასამართლება, ეს პროცედურები შეიძლება განახორციელოს იმ ქვეყანაშიც, რომელსაც პირდაპირ არ ვხვება დამნაშავეთა მოქმედება. ნარკოტიკებით ვაჭრობა, ფულის გათეთრება და ტერორიზმი იწვევს იმგვარ ტრანსნაციონალურ აქტიურობას, რაც სხვა სფეროებში წარმოდგენილია. კრიმინალებზე ექსტრატერიტორიული იურისდიქცია მხარდაჭერილია უმრავლესი ქვეყნების მთავრობათა მიერ და ხორცმსხმულია მთელი რიგი საერთაშორისო ხელშეკრულებებითა და გაერო-ს რეზოლუციებით.

ტრანსნაციონალური მებრძოლი ჯგუფები და ლეგიტიმურობის მიღწევა

პოლიტიკური ძალადობა შეიძლება გამოყენებული იყოს სრულიად სხვადასხვა მიზნების მქონე ჯგუფების მიერ. ამ ჯგუფების მიმართ უარყოფითი დამოკიდებულების შემთხვევაში, ისინი მოიხსენიება ტერორისტულ ჯგუფებად, შედარებით ნეიტრალურობის შენარჩუნების შემთხვევაში პარტიზანულ მოძრაობებად, ხოლო მხარდაჭერთა მიერ ამგვარი მოძრაობები იწოდება ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობებად. საერთოდ, ნაციონალისტები ხშირად იღებენ გარე დახმარებას სხვა ქვეყნებში მცხოვრები თანამემამულეებისგან, მთავრობებისაგან, რომლებიც დაპირისპირებულნი არიან იმ ქვეყნის მთავრობასთან, სადაც ეს მოძრაობა არსებობს ან სხვა აქტორებისაგან, რომლებიც ნაციონალიზმის ამა თუ იმ კონკრეტულ გამოვლინებას ლეგიტიმურად მიიჩნევენ. ცივიომის პერიოდში როგორც კომუნისტები, ისე ანტიკომუნისტები მხარს უჭერდნენ შეიარაღებულ ჯგუფებს და თავიანთ მხარეზე აქცევდნენ იდეოლოგიურ დაპირისპირების პირობებში, მაგრამ მოძრაობის გაცილებით უფრო ძლიერი საყრდენი ექმნება მაშინ, როდესაც იდეოლოგია უკავშირდება ნაციონალიზმს. ზოგიერთმა შეიარაღებულმა ჯგუფმა შეიძლება მოიპოვოს მხარდაჭერა სხვა ქვეყნებში არსებულ მსგავს ჯგუფებთან ალიანსის შექმნითაც.

ტრანსნაციონალური ჯგუფების მიერ ძალადობის გამოყენების შემთხვევაში მთავრობებს მეტად უჭირთ ღიად დაუჭირონ მხარი ამგვარ ჯგუფებს, თუნდაც რომ მათი მოქმედება პასუხობდეს ამ კონკრეტული სახელწიფოს ხელისუფლების ინტერესებს. თვითმფრინავების გატაცება, მძევლების აყვანა, სამოქალაქო ობიექტებისა და ადამიანების განურჩეველი განადგურება იმდენად შეუსაბამოა სამთავრობათაშორისო მსოფლიოს ლეგიტიმურობისთან, რომ შეუძლებელია მთავრობებმა გაამართლონ ამგვარი აქტები, თუნდაც, რომ აქტიურ დახმარებას უწევდნენ ტერორისტებს. მიუხედავად ამისა, ზოგიერთი ჯგუფი თანდათანობით ინაცვლებს (ცუდი) ტერორისტული სტატუსიდან (ქარგი) ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის სტატუსამდე. ძალადობის გამოყენების ლეგიტიმიზაცია ხდება ოთხი გზით: ა) როდესაც ჯგუფი სარგებლობს ფართო მხარდაჭერით ამომრჩევლების მხრიდან; ბ) როდესაც ნებისმიერი პოლიტიკური არხი მათთვის გადაკეტილია; გ) როდესაც მიზანში ამოღებული ხელისუფლება არასამართლიანია და არღვევს ადამიანის, ეროვნული უმცირესობებისა თუ სხვა სახის უფლებებს; დ) როდესაც ძალადობის ობიექტი სამხედრო სფეროა და მას არ მოჰყვება სამოქალაქო მსხვერპლი. ზოგიერთმა ამგვარმა ჯგუფმა უკვე შეიძინა გაერო-ში ოფიციალური დამკვირვებლის სტატუსი (მაგ., პალესტინის გათავისუფლების ორგანიზაციამ).

* ამ ტიპის მოძრაობების აღსანიშნავად ძირითადად გამოიყენება ესპანური ტერმინი გერილა.

კრიმინალური და მებრძოლი ჯგუფების მნიშვნელობა

არსებობს თვალსაზრისი, რომ ზემოაღნიშნული ტიპის ჯგუფების მოქმედება საფრთხეს არ უქმნის ორთოდოქსული სახელმწიფო-ცენტრისტულ მიდგომის სიმყარეს. ერთი მხრივ, ნარკობარონები, კონტრაბანდისტები, რელიგიური სექტები, სხვადასხვა უმცირესობები მარგინალურად შეიძლება ჩაითვალოს, ვინაიდან ისინი არ წარმოადგენენ ლეგიტიმურ ჯგუფებს და გარიყულნი არიან ნორმალური საერთაშორისო ტრანსაქციებიდან. მეორე მხრივ კი ჯგუფები, რომლებიც იყენებენ ძალადობას და გააჩნიათ სამხედრო, პოლიტიკური და დიპლომატიური სტატუსი ტრანსნაციონალურ საფუძველზე, უპირველესად ნაციონალისტური ჯგუფები არიან. ამგვარი ჯგუფების მიზანს კი წარმოადგენს საკუთარი ხელისუფლების დამყარება კონკრეტულ ტერიტორიაზე. ყოველივე ზემოთქმული შეიძლება განხილულ იქნეს სახელმწიფო-ცენტრისტული მიდგომის საბაზისო პრინციპის ჩარჩოებში.

მაგრამ ამგვარი დამოკიდებულება ფარავს იმ გზას, რომლითაც გლობალიზაციამ შეცვალა სუვერენიტეტის არსი და ხელისუფლების განხორციელების პროცესი. კრიმინალებისა და სხვა არალეგიტიმური ჯგუფების ოპერაციები სულ უფრო კომპლექსური ხდება, მოიცავს ვრცელ გეოგრაფიულ არეალს და გაცილებით მალად დონეზე გადის კომუნიკაციების განვითარების საშუალებით ტრანსნაციონალურ საფუძველზე. ადამიანების, ფულის, იარაღის, იდეების გადაადგილება მარტივი და იაფი ხდება. მთავრობათა მცდელობები, აღკვეთონ ამგვარი მოღვაწეობა, სულ უფრო ხშირად განიცდის წარუმატებლობას. მსგავსად, ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობები არ შეიძლება განიხილებოდეს მხოლოდ როგორც სტატიკური სახელმწიფოთაშორისო სისტემის ნაწილი. ყველა ამგვარი მოძრაობა სათავეს იღებს მცირე არალეგიტიმური ჯგუფის სახით და მხარდაჭერას მოიპოვებს მობილიზაციის პროცესის საშუალებით, რომელშიც ტრანსნაციონალური ლეგიტიმურობა შეიძლება გამყარდეს ადგილობრივ ლეგიტიმურობით და პირიქით. სახელმწიფოებრიობის იურიდიული კონცეფცია არ იცვლება, მაგრამ სუვერენიტეტის პრაქტიკა მნიშვნელოვან სახეცვლილებას განიცდის.

საკეანძო საკითხები

- ტრანსნაციონალური კრიმინალური ჯგუფების წინააღმდეგ ბრძოლაში ეფექტური შედეგების მიღწევა იმავე მიზეზებითაა რთული, რითაც ტნკ-ების კონტროლი.
- ყველაზე სახიფათო კრიმინალების უვნებელსაყოფად სახელმწიფოები თანხმობას აცხადებენ ექსტრატერიტორიულობასა და სუვერენიტეტის დარღვევაზე.

– ჯგუფები, რომლებიც ძალადობრივ მეთოდებს იყენებენ პოლიტიკური მიზნების მისაღწევად, ჩვეულებრივ ვერ აღწევენ ლეგიტიმურობის აღიარებას, მაგრამ განსაკუთრებულ შემთხვევებში მათ შეიძლება მიიღონ ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის სტატუსი და ჩაერთონ დიპლომატიურ ურთიერთობებში.

არასამთავრობო ორგანიზაციები, როგორც პოლიტიკური აქტორები

ნებისმიერი ქვეყნის პოლიტიკის არსში ჩანვდომა შეუძლებელია იმის გაგების გარეშე, თუ რომელი ჯგუფები ახდენენ ხელისუფლების ლობირებასა და რა სახის დებატები მიმდინარეობს მასშედიანში. მსგავსად, საერთაშორისო დიპლომატია არ ფუნქციონირებს გამოცალკევებულად, მონყვეტილი გლობალური სამოქალაქო საზოგადოებისაგან. ბრიტანული პოლიტიკის ანალიტიკოსები ორ ტერმინს იყენებენ: *ინტერესთა ჯგუფით* გამოხატული იდეა უფრო კომპანიის ან პროფკავშირის ტიპის ჯგუფებს გამოხატავს, რომელთა მიზანია მთავრობის ეკონომიკურ პოლიტიკაზე ზეგავლენის მოხდენა. *დანოლის ჯგუფი* კი უფრო ზოგადად აღნიშნავს ყველა იმ ჯგუფს, ვისაც გააჩნია საკუთარი ფასეულობები. შეერთებულ შტატებში გამოიყენება ტერმინები *ლობის ჯგუფი*, *საზოგადოებრივი ინტერესის ჯგუფი* და *კერძო ნებაყოფლობითი ორგანიზაცია* ზემოაღნიშნული ტიპის ჯგუფების აღსანიშნავად. ვინაიდან დიპლომატებს გააჩნიათ პრეტენზია, რომ ისინი ახორციელებენ მთლიანად საზოგადოების „ნაციონალურ ინტერესებს“, ისინი არ აღიარებენ ურთიერთობას ინტერესთა ან დანოლის ჯგუფებთან და ამჯობინებენ უფრო ბუნდოვანი ტერმინის – არასამთავრობო ორგანიზაციების (NGO) გამოყენებას. მიუხედავად ამისა, ხაზი უნდა გაესვას, რომ არსებული დიპლომატიური ჟარგონი არ ფარავს ყველა ტრანსნაციონალურ აქტორს, მაგალითად, კომპანიები, კრიმინალური და პარტიზანული ჯგუფები არ შეიძლება ჩაითვალოს არასამთავრობო ორგანიზაციებად.

კონსულტატიური სტატუსი გაერო-ში არასამთავრობო ორგანიზაციებისათვის

არასამთავრობო ორგანიზაციების, უპირველესად ამერიკული ჯგუფების მეცადინეობით, გაერო-ს წესდების X თავს ეკონომიკური და სოციალური საბჭოს (ECOSOC) მოღვაწეობის შესახებ დაემატა მუხლი, რომლის მიხედვითაც, „ეკონომიკური და სოციალური საბჭო უფლებამოსილია გაატაროს სათანადო ღონისძიებანი მის კომპეტენციაში შე-

მავალი საკითხებით დაინტერესებულ არასამთავრობო ორგანიზაციებთან.“ ხუთწლიანი დებატების შედეგად საბჭომ მიიღო რეზოლუცია, რომლითაც არასამთავრობო ორგანიზაციები სამკატეგორიად დაიყო: 1) მაღალი სტატუსის მქონე არასამთავრობო ორგანიზაციების მცირე ჯგუფი, რომელთა მოღვაწეობაც შეეხება საბჭოს მუშაობის დიდ ნაწილს. 2) სპეციალური არასამთავრობო ორგანიზაციები, რომელთაც მოქმედების შეზღუდული სფეროები გააჩნიათ, მაგრამ რომელთა ავტორიტეტიც საყოველთაოდაა აღიარებული ამ სფეროებში. 3) სხვა არასამთავრობო ორგანიზაციების ვრცელი სია, რომელთაც დროგამოშვებით წვლილი შეაქვთ საბჭოს მუშაობაში. ამიერიდან ტერმინი – არასამთავრობო ორგანიზაცია დიპლომატიისათვის იმ ჯგუფის აღმნიშვნელი გახდა, რომელსაც ენიჭება ეკონომიკურ და სოციალურ საბჭოში კონსულტატიური სტატუსი.

გაერო-სათვის მისაღები არასამთავრობო ორგანიზაციის დეფინიცია

ამგვარი დეფინიცია ექვს პრინციპს ემყარება:

1. არასამთავრობო ორგანიზაცია მხარს უნდა უჭერდეს გაეროს მიზნებსა და მოღვაწეობას. ამ მხრივ დაშვებულია მინიმალური აკრძალვები გაერო-ს პროგრამების კრიტიკისას. ამის შედეგად ზოგიერთ ორგანიზაციას (მაგ., აბორტების წინააღმდეგ მებრძოლ ჯგუფს) კონსულტატიური სტატუსი ჩამოერთვა.
2. არასამთავრობო ორგანიზაციას უნდა გააჩნდეს ჩამოყალიბებული სახის წარმომადგენლობითი სათავო ოფისი და ხელმძღვანელობა, რომელიც პასუხისმგებელია დემოკრატიული გზით პოლიტიკის განხორციელების პროცესზე. მაგრამ რეალურად, ყველაზე მაღალი პრესტიჟის მქონე არასამთავრობო ორგანიზაციებიც, მაგალითად, მწვანეთა მოძრაობა (Green Peace), არ იცავენ შიდა დემოკრატიულ პროცედურებს. ისინი უფრო მეტად ზოგადად საზოგადოების წინაშე არიან პასუხისმგებელნი, ვიდრე საკუთარი ორგანიზაციის წევრების წინაშე.
3. არასამთავრობო ორგანიზაცია მიზნად არ უნდა ისახავდეს ფინანსურ მოგებას. მიუხედავად იმისა, რომ კომპანიებს არ აქვთ შესაძლებლობა მიიღონ ფორმალური კონსულტატიური სტატუსი, ეს მათ არ რიყავს გაერო-ს სისტემიდან. საერთაშორისო სავაჭრო ფედერაციებს პრობლემები არ უჩნდებათ არასამთავრობო ორგანიზაციებად აღიარებისათვის.
4. არასამთავრობო ორგანიზაციამ არ შეიძლება გამოიყენოს ან გაამართლოს ძალადობა. ზემოთ უკვე ითქვა, რომ მეტად მცირე მებრძოლ ჯგუფებს ენიჭებათ ეროვნულ-განმათავისუფლებელი

მოდრაობების სტატუსი, მაგრამ ესეც მკვეთრად განსხვავდება არასამთავრობო ორგანიზაციად აღიარების მაღალი სტატუსისაგან.

5. ნებისმიერმა არასამთავრობო ორგანიზაციამ პატივი უნდა სცეს „სახელმწიფოთა საშინაო საქმეებში ჩაურევლობის პრინციპს“. ეს ნიშნავს, რომ არასამთავრობო ორგანიზაცია არ შეიძლება იყოს პოლიტიკური პარტია. თუმცა, კომპანიების მსგავსად, პარტიებმაც შეიძლება შექმნან საერთაშორისო ფედერაცია, რომლებიც მიიღებენ კონსულტატიურ სტატუსს. ხაზი უნდა გაესვას, რომ არასამთავრობო ორგანიზაციები, რომლებიც მიზნად ისახავენ ადამიანის უფლებების დაცვას, არ უნდა შემოიფარგლონ თავიანთ მოღვაწეობაში კერძო ჯგუფით, ერთა თუ ქვეყნით (გამონაკლისია ანტიპარტიული ჯგუფები).

6. საერთაშორისო არასამთავრობო ორგანიზაცია არ იქმნება სამთავრობათაშორისო ხელშეკრულების საფუძველზე. თუმცა ეს არ გამორიცხავს, სახელმწიფო ორგანიზაციების წევრობას საერთაშორისო არასამთავრობო ორგანიზაციებში.

ეკონომიკური გლობალიზაცია და არასამთავრობო ორგანიზაციების ექსპანსია

კომპლექსური გლობალური ეკონომიკის შექმნამ მეტად ეფექტური ცვლილებები გამოიწვია საქონლითა და მომსახურებით საერთაშორისო ვაჭრობაში. კომპანიებისა და მოსამსახურეთა უმრავლესობამ, მოღვაწეობის ნებისმიერ სფეროში, შექმნა ორგანიზაციები კომუნიკაციების გასაადვილებლად, სტანდარტების პარმონიზაციისა და კომპლექსური ცვლილებებისადმი ადაპტირებისათვის. მაგალითად, საჰაერო, საზღვაო, საგზაო და სარკინიგზო ტრანსპორტი, საბანკო საქმე, ტელეკომუნიკაციები, მასმედია, კომპიუტერების სფერო შეუძლებელია ფუნქციონირებდეს ტრანსნაციონალური სახით აუცილებელი შესაბამისი ინფრასტრუქტურის გარეშე. ეს კი უპირველესად გულისხმობს საერთაშორისო არასამთავრობო ორგანიზაციების ორგანიზაციული სტრუქტურების ჩამოყალიბებას. სულაც არ არის საჭირო სხვა კომპანიასთან კოოპერაცია, მაგრამ საქმიანობის გასაადვილებლად და უფრო მაღალი ეფექტის მისაღწევად აუცილებელია საერთო სტანდარტებისა და პროცედურების ჩამოყალიბება. ამგვარადვე, მოსამსახურეებს ერთი და იგივე პრობლემები აქვთ სხვადასხვა ქვეყანაში და პროფესიული კავშირები შესაბამისად აყალიბებენ და ავითარებენ საერთაშორისო ურთიერთკავშირების არხებს. ინდუსტრიის რომელიმე სფეროში საერთაშორისო რეჟიმის პოლიტიკის ჩამოყალიბებისათვის გამოყენებულ ნებისმიერი ფორმა, მოხდება ეს არასამთავრობო ან სამთავრობო

შორისო გზით, ხელს უწყობს ამ პოლიტიკასთან დაკავშირებული არასამთავრობო ორგანიზაციების კავშირების გამყარებას.

კომუნიკაციების გლობალიზაცია

XX საუკუნის ტექნოლოგიურმა რევოლუციამ გაზარდა კომუნიკაციების სისწრაფე და შეამცირა მათი ფასი. ამ ცვლილებებთან დაკავშირებულმა პოლიტიკურმა რევოლუციამ სწრაფი გლობალური კომუნიკაციები ადამიანთა უმრავლესობისათვის ხელმისაწვდომი გახადა, ღარიბების ჩათვლითაც კი, თუკი ისინი მოისურვებენ ერთობლივად გამოხატონ საკუთარი მიზნები ან მიიღონ მედიისაგან ახალი ინფორმაცია.

XX ს-ის 40-იანი წლებიდან სათავეს იღებს გლობალური რადიომაუწყებლობა, 50-იანი წლებიდან კი გამოჩნდა მცირე ზომის პორტატიული რადიომიმღებები. 60-იანი წლების დასაწყისიდან საჰაერო მომსახურებამ მსოფლიოს ქვეყნების უმრავლესობა მოიცვა. 70-იანი წლებიდან კი გავრცელდა ტრანსნაციონალური სატელეფონო კავშირები. 80-იანი წლებიდან ხელმისაწვდომი გახდა სატელეფონო ხაზებიდან ფაქსის გაგზავნა. 90-იანი წლებში სატელეტივით შესაძლებელი გახდა ყველაზე მსხვილი ტელეკომპანიების, როგორცაა, მაგ., CNN ან BBC, პირდაპირი სატელევიზიო გადაცემებისათვის მსოფლიოს სხვადასხვა წერტილებიდან რეპორტაჟების თვალყურის დევნა. დაბოლოს, 90-იანი წლების შუახანებიდან განვითარებას იწყებს ინტერნეტი, რაც უზარმაზარი ინფორმაციის უსწრაფესი მიწოდებისა და გაცვლის საშუალებას იძლევა.

კომუნიკაციების სფეროში ამ ცვლილებების ერთობლიობა იწვევს ფუნდამენტურ ძვრებს მსოფლიო პოლიტიკის სტრუქტურაში. ხელისუფლება ვეღარ აკონტროლებს საკუთარი მოქალაქეების ტრანსნაციონალურ ურთიერთობებს. ხელისუფლებას შეუძლია არჩევანი გააკეთოს ამაი შესაძლებელი ვარიანტიდან:

1. დაუმვას კომუნიკაციების გაადვილება, რის შედეგადაც იკარგება ტრანსნაციონალური ტრანსაქციების კონტროლის ნებისმიერი საშუალება.
2. გაიღოს უზარმაზარი სახსრები უსაფრთხოების აპარატის შესანარჩუნებლად კომუნიკაციების კონტროლისა და მონიტორინგისათვის, რაც კომუნიკაციების სწრაფი განვითარების პირობებში მხოლოდ მცირე ნარმატების მომტანია.
3. მთავრობამ შეიძლება ნარმატებას მიაღწიოს არარეგულარული და შემთხვევითი ეკონომიკური ტრანსაქციების კონტროლის საქმეში, მაგრამ ნარმატებლობას განიცდის ტრანსნაციონალური აქტორების მიზანმიმართული და ჩამოყალიბებული წინააღმდეგობის შემთხვევაში.

საზღვრები არასოდეს ყოფილა მთლიანად დახურული, მაგრამ ამჟამად მთავრობებს შეუძლიათ აკონტროლონ კომუნიკაციათა მხოლოდ შეზღუდული რაოდენობა და ისიც მეტ-ნაკლები წარმატებით.

მასობრივი ინფორმაციის საშუალებები, როგორც გლობალიზაციის აგენტები

არჩევანი, რომელსაც აკეთებენ მასობრივი ინფორმაციის საშუალებები მოვლენების გაშუქებისას, მნიშვნელოვან ზეგავლენას ახდენს სახელმწიფოებში პოლიტიკური პროცესების განვითარებაზე. ზოგჯერ მასმედია თავადვე იღებს ინიციატივას, ზოგჯერ კი მას მოქმედებისაკენ უბიძგებენ არასამთავრობო ორგანიზაციები, ტრანსნაციონალური კომპანიები ან მთავრობები, მაგრამ მათი გადწყვეტილებები ყოველთვის მნიშვნელოვანია, უპირველსადაც, ეს ეხება ტრანსნაციონალურ საინფორმაციო სააგენტოებსა და სატელეკომუნიკაციო სატელევიზიო არხებს. იდეების მოძრაობა არა მარტო დღის წესრიგზე ახდენს გავლენას, არამედ მნიშვნელოვანი პოლიტიკური შედეგებიც მოაქვს. არ არის გასაკვირი, რომ ადამიანთა, ასევე ქალთა უფლებები, გარემოს დაცვასთან დაკავშირებული პრობლემები, მონეტარაში, საპრივატიზაციო პოლიტიკა მრავალ ქვეყანაში ერთი და იმავე დროს პოვეს გამოძახილს. თვალსაჩინოებისათვის აღვნიშნავთ, რომ ჩერნობილის ინციდენტმა გამოიწვია ბირთვულ ენერჯიასთან დაკავშირებული პოლიტიკის ცვლილებები მთელ მსოფლიოში, მეორე მხრივ, კი საბჭოთა სისტემისა და აპარტიდის კოლაფსმა გააძლიერა დემოკრატიზაციის გლობალური პროცესი. არ შეიძლება იმის მტკიცება, რომ ყველა სახელმწიფოს პოლიტიკური კულტურა და პოლიტიკური სისტემა ტოტალურად გადახლართულია ერთმანეთში, მაგრამ ნებისმიერ ქვეყანა წარმოადგენს ქვესისტემას გლობალური პოლიტიკური სისტემის შიგნით.

არასამთავრობო ორგანიზაციების გარდაქმნა ლოკალურიდან გლობალურად

კომუნიკაციათა გლობალიზაციის ერთ-ერთ ეფექტს წარმოადგენს ის, რომ აღნიშნული პროცესი ფიზიკურად და ფინანსურად შესაძლებელს ხდის ადამიანთა მცირე ჯგუფების კოოპერირებას, თუნდაც რომ ისინი მრავალი კილომეტრით იყვნენ ურთიერთდაშორებულნი. აქედან გამომდინარე, მეტად მარტივი ხდება არასამთავრობო ორგანიზაციებისათვის ტრანსნაციონალური მოღვაწეობა, მაგრამ ყველა არასამთავრობო ორგანიზაცია როდი აკეთებს ასეთ არჩევანს. მათი ნაირსახეობა ვარირებს მცირე ორგანიზაციებიდან, რომლებიც მხოლოდ ერთ პატარა ქალაქში მოქმედებენ, უზარმაზარ ბიუროკრატიულ ორგანიზაციებამდე, რომლებსაც მრავალ ქვეყანაში აქვთ წარმომად-

გენლობები. უმთავრესი ფაქტორი არასამთავრობო ორგანიზაციის ტრანსნაციონალური ხასიათის დასადგენად, არის მისი მიზნები:

- თუკი მისი უპირველესი დანიშნულებაა საკუთარი წევრების დახმარება, ქველმოქმედება ლოკალურ დონეზე ან კამპანია კონკრეტული კანონის შესაცვლელად, მაშინ ათეულობით წელია საჭიროა, სანამ წამოიჭრება ტრანსნაციონალური კავშირების დამყარების აუცილებლობა. ცალკეული არასამთავრობო ორგანიზაციები დიდი ხნის მანძილზე მოქმედებენ ცალკეულ ქვეყნებში, სანამ გადამწყვეტენ მყარი ფედერაციის სახით საერთაშორისო არასამთავრობო ორგანიზაციის შექმნას ინფორმაციის გაცვლისა და გამოცდილების გაზიარების მიზნით. ამის მაგალითებია პროფკავშირები, ქალების ორგანიზაციები, ბავშვებზე ზრუნვისა თუ ოჯახის დაგეგმარების ორგანიზაციები.
- ერთ ქვეყანაში არასამთავრობო ორგანიზაციის კამპანიის მიზანი შეიძლება იყოს მხოლოდ ამ კონკრეტული ქვეყნის ხელისუფლების პოლიტიკაზე ზეგავლენის მოხდენის სურვილი, მაგრამ ტაქტიკური მიზეზებით შეიძლება მათ მიიღონ დახმარება უცხო ქვეყნების მთავრობებისა და არასამთავრობო ორგანიზაციებისაგან. მაგალითად, გარემოს დაცვის მიზნით შექმნილი არასამთავრობო ორგანიზაციები განვითარებად ქვეყნებში დიდი დახმარებას იღებენ ტრანსნაციონალური არხებით. იგივე შეიძლება ითქვას საქართველოში არსებულ სხვადასხვა ტიპის მრავალ არასამთავრობო ორგანიზაციაზე.
- ზოგჯერ კამპანიის დანებებისას არასამთავრობო ორგანიზაციები მიიჩნევენ, რომ მათი მოღვაწეობა უფრო ეფექტური იქნება ტრანსნაციონალური ორგანიზაციის სახით და ერთდროულად ქმნიან სექციებს მრავალ ქვეყანაში. მაგ., საერთაშორისო ამნისტიამ, რომელიც თავდაპირველად აშშ-ში შეიქმნა, თითქმის მაშინვე მრავალი სექცია გახსნა სხვადასხვა ქვეყანაში.
- არასამთავრობო ორგანიზაცია შეიძლება ბაზირებულ იქნეს ერთ ქვეყანაში, მაგრამ მისი მიზნები ტრანსნაციონალურ ხასიათს ატარებდეს.
- თუ რეგიონულ ან გლობალურ სამთავრობათაშორისო ორგანიზაციებს მნიშვნელოვანი პოლიტიკური წონა გააჩნიათ, არასამთავრობო ორგანიზაციები ცდილობენ გავლენის მოხდენას მათ მოღვაწეობაზე. ისინი იყენებენ საერთაშორისო სამდივნოსა და გადამწყვეტილებათა მიღების ორგანოებში შეღწევის საშუალებას, როგორც არაპირდაპირ გზას ცალკეულ მთავრობებზე გავლენის მოსახდენად. ამის შედეგად, ქალაქები, სადაც განთავსებულია მნიშვნელოვანი სამთავრობათაშორისო ორგანიზაციები შე-

საბამისი არასამთავრობო ორგანიზაციების ცენტრებიც ხდება. არასამთავრობო ორგანიზაციები მრავალგვარია მათი მიზნებისა და გამოყენებული ტექტიკის მიხედვით, ზემოთ მოყვანილი ჩამონათვალი კი მხოლოდ მიუთითებს, თუ როგორ ხორციელდება მათი გადასვლა ლოკალური დონიდან გლობალური პოლიტიკის დონეზე.

საკვანძო საკითხები

- მრავალმა ტრანსნაციონალურმა აქტორმა შეიძლება მიაღწიოს არასამთავრობო ორგანიზაციად აღიარებას გაერო-ს მხრიდან, თუკი ისინი არ წარმოადგენენ კომპანიებს, კრიმინალურ ჯგუფებს, არ იყენებენ ძალადობას და ლიად არ უპირისპირდებიან არსებულ აღიარებულ ხელისუფლებას.
- გლობალური ეკონომიკის შექმნა იწვევს კავშირების, კომერციული ორგანიზაციების, პროფკავშირებისა და საერთაშორისო არასამთავრობო ორგანიზაციების გლობალიზაციას, რომელნიც ჩართულნი არიან შესაბამის საერთაშორისო რეჟიმებში.
- ტექნოლოგიურმა რევოლუციამ მოახდინა კომუნიკაციების გლობალიზაცია როგორც ინდივიდებისათვის, ისე საინფორმაციო მედიისათვის. ყოველივე ამან გამოიწვია პოლიტიკური რევოლუცია. მთავრობათა უმრავლესობას აღარ აქვს უნარი გააკონტროლოს ინფორმაციის ნაკადის შეჭრა საკუთარი ქვეყნის საზღვრებში. მცირედენმა ავტორიტარულმა რეჟიმებმა შეიძლება დაანესონ ზოგიერთი აკრძალვა, რაც მათთვის მეტად ნამგებიანია პოლიტიკური და ეკონომიკური თვალსაზრისით.
- კომუნიკაციების განვითარება არასამთავრობო ორგანიზაციებს საშუალებას უქმნის საკუთარ მოღვაწეობას მარტივად და მცირე დანახარჯებით მიანიჭონ ტრანსნაციონალური ხასიათი.

კითხვები და დავალებები:

1. ჩამოაყალიბეთ სახელმწიფოს სამი განსაზღვრება და განმარტეთ თითოეული მათგანის მნიშვნელობა ტრანსნაციონალური აქტორების შესწავლისათვის.
2. როგორ ახდენენ გავლენას ტრანსნაციონალური აქტორები მთავრობათა სუვერენიტეტზე?
3. დაახასიათეთ ტრანსნაციონალური კომპანია.
4. როგორ ახდენენ გავლენას კრიმინალური ჯგუფები გლობალურ პოლიტიკაზე?
5. რატომ არასამთავრობო ორგანიზაციები იღებენ კონსულტაციურ სტატუსს გაერო-ს ეკონომიკურ და სოციალურ საბჭოში?
6. ახსენით არასამთავრობო ორგანიზაციების ტრანსნაციონალურ საქმიანობაში ჩართვის მიზეზები.

ლიტერატურა:

- A. James, *System or Society? Review of International Studies*, 19, 3, 1993.
- R.O. Keohane and J.S. Nye (eds.), *Transnational Relations and World Politics* (Cambridge, Mass.: Harvard Univ. Press, 1972).
- T. Risse-Kappen (ed.), *Bringing Transnational Relations Back In* (Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1995).
- J.N. Rosenau, *The Study of Global Interdependence: Essays on the Transnationalisation of World Affairs* (London: Pinter, 1980).
- P. Willetts (ed.), *Pressure Groups in the Global System; The Transnational Relations of Issue-Orientated Non-Governmental Organizations* (London: Pinter, 1982).
- P. Willetts (ed.), *'The Conscience of the World'. The Influence of Non-Governmental Organizations in the UN System* (London: Hurst and Co., 1996).

VIII. სახელმწიფოთა სუვერენობა და პუბლიცარული ინტერვენცია გლობალიზაციის ეპოქაში

თუკი იმ აზრს გავიზიარებთ, რომ მსოფლიო პოლიტიკაში დღეს ძირეული თვისებრივი ცვლილებები მიმდინარეობს, მაშინ ლოგიკურია მივიჩნიოთ, რომ ყოველივე ეს იწვევს არანაკლებ მნიშვნელოვან ცვლილებებს იმ წესებში, რომლებიც არეგულირებს პოლიტიკური ურთიერთქმედების მონაწილეთა ქცევას და ქმნის თანამედროვე საერთაშორისო ურთიერთობების განსაზღვრულ სამართლებრივ-პოლიტიკური რეჟიმს.

ვესტფალიის სისტემის არსებობის მთელი ისტორიის მანძილზე მიმდინარეობდა დისკუსია საერთაშორისო სამართლის ეფექტურობისა და ზოგადად არსებობის მიზანშეწონილობის შესახებ. მკვლევართა ერთი ნაწილი მიიჩნევდა, რომ საერთაშორისო სამართალს უნდა შეესრულებინა საერთაშორისო ურთიერთობებში სახელმწიფოთა ქცევის განმსაზღვრელი როლი, მეორე ნაწილის აზრით კი ეს იყო მხოლოდ სახელმწიფოს მიერ განხორციელებული ნებისმიერი აქციის ლეგალისტური არგუმენტი.

არცთუ ისე იშვიათად, საერთაშორისო სამართალს ადარებენ საგზაო მოძრაობის წესებს, რომელსაც აღიარებს ამ მოძრაობის ყველა მონაწილე საერთო უსაფრთხოების გარანტიების შესაქმნელად. სახელმწიფო სამართალში ეს ნორმები დაცულია სახელმწიფოს, როგორც „საერთო საგზაო ინსპექტორის“ არსებობის წყალობით. საკმაოდ მაღალია წესების დამორჩილების ხარისხი საერთაშორისო კერძო სამართალში, რომელიც არეგულირებს ურთიერთობებს არასახელმწიფო ტრანსნაციონალური ურთიერთობების მონაწილეთა შორის – ცალკეულ მოქალაქეთა, კომპანიებს, ორგანიზაციებს და ა.შ. ისეთ სფეროებში, როგორცაა ვაჭრობა, კავშირგაბმულობა, ტურიზმი. აქ ეფექტურობა უზრუნველყოფილია წესების დამრღვევის საერთაშორისო ურთიერთობებიდან გარიყვის საკმაოდ დიდი ალბათობით, რასაც მოჰყვება შესაბამისი უარყოფითი ეკონომიკური თუ სხვა სახის შედეგები კომპანიებისათვის, იურიდიული თუ ფიზიკური პირებისათვის.

რაც შეეხება საერთაშორისო საჯარო სამართალს, რომლის გამოყენების სფეროსაც საერთაშორისო ურთიერთობები წარმოადგენს, იგი ხასიათდება შესრულების უფრო ნაკლები ალბათობით. უმეტესწილად ეს იხსნება ზესახელმწიფოებრივი „უზენაესი მსაჯულისა და აღმასრულებლის“ არარსებობით. საერთაშორისო საჯარო სამართლის ძირითად ბიროვს წარმოადგენს არსებული ხელშეკრულებები, რომელთა დანიშნულებაცაა სახელმწიფოთა შორის სამხედრო დაპირისპირების გამორიცხვა. მიუხედავად ამისა, სისტემატური საომარი კონფლიქტები და მსხვილმასშტაბიანი ომები საერთაშორისო ურთიერთო-

ბათა ისტორიის განუყოფელი ნაწილია, ისევე, როგორც სახელმწიფო-
თა მშვიდობიანი თანაარსებობის პერიოდები. ზოგადად, საერთა-
შორისო საჯარო სამართლის მიმართ დამოკიდებულება საკმაოდ სკეპ-
ტიკური, ზოგჯერ ცინიკურიც კი იყო.

ინარჩუნებდა რა უცვლელად გარკვეულ პრინციპებს, საერთა-
შორისო სამართალი ვითარდებოდა და ახდენდა ადაპტირებას საერთა-
შორისო ურთიერთობების კონკრეტული ეტაპების სპეციფიკისადმი.
უკანასკნელ ხანებში, განსაკუთრებით „ცივი ომის“ დასრულების შემ-
დეგ, იწყება მთელი რიგი საბაზისო ნესების გადასინჯვა, რომლებმაც
უნდა მოახდინონ საერთაშორისო ცხოვრების რეგულირება ახალ
პირობებში. სულ უფრო მეტი სწავლული ეყრდნობა რა მსოფლიო პოლი-
ტიკაში არსებულ გლობალიზაციის ტენდენციას, რომელშიც გარკვეუ-
ლად მცირდება სახელმწიფოთაშორისო ურთიერთიერთობების
ხვედრითი წილ არასახელმწიფოებრივი სუბიექტების როლის გაზრდის
ხარჯზე, მოითხოვს ახალი მიდგომების შემუშავებას. ისინი მართლ-
ზომიერად მიიჩნევენ, რომ საერთაშორისო სამართლის ტრადიციული
სფერო განხილულ იქნეს მსოფლიო პოლიტიკის „რეჟიმების“ უფრო
ფართო კონტექსტში. რეჟიმებში, როგორც უკვე აღნიშნული იყო, იგ-
ულისხმება იმ მკაფიოდ ჩამოყალიბებული პრინციპების, ნორმების,
ნესებისა და გადამწყვეტილებათა მიღების პროცედურების ერთობლიო-
ბა, რომელთა გარშემოც ხდება საერთაშორისო ურთიერთობების
კონკრეტულ მონაწილეთა ყურადღებისა და ძალეების კონცენტრირება.
მათი თვალსაზრისით, ამ რეჟიმთა ერთობლიობა მსოფლიო პოლიტიკის
სხვადასხვა სფეროში შეადგენს „მსოფლიო მენეჯმენტის“ საკმაოდ
ამორფულ ორგანიზმს.

უპირველესად უნდა ვიმსჯელოთ „მსოფლიო მენეჯმენტის“
ფორმირების პროცესში მყოფ უფრო ვიწრო წრეზე – უსაფრთხოების
მწვავე პრობლემებზე, კერძოდ, სუვერენიტეტისა და სახელმწიფოს სა-
შინაო საქმეებში ჩარევა-არჩარევის საკითხების, ომისა და მშვიდობის
შესახებ, რომლებიც უმეტესად განაპირობებენ საერთაშორისო ურთ-
იერთობათა ახალი სისტემის პოლიტიკურ-სამართლებრივ რეჟიმს,
ყოველ შემთხვევაში სახელმწიფოთაშორისო ურთიერთობების დონეზე
მიანც. ამ სფეროს აქტუალობა და მნიშვნელობა მკაფიოდ გამოავლინა
ბალკანეთის უკანასკნელმა კონფლიქტმა. ამასთანავე, ხაზს გავუსვამთ,
რომ არსებული პრობლემა განიხილება არა იურისპრუდენციის სფერ-
ოს მკაცრ ჩარჩოებში, არამედ პოლიტიკის, სამართლისა და მორალის
ურთიერთქმედების უფრო ფართო კონტექსტში.

სუვერენიტეტის პრინციპს, ანუ სახელმწიფოს არდამორჩილებას
რაიმე გარეგანი ხელისუფლებისადმი, ტრადიციულად ფუძემდებლური
მნიშვნელობა გააჩნდა საერთაშორისო საჯარო სამართალში. საერთა-

შორისო სამართლის მოქმედების არეალი სრულდებოდა სუვერენული სახელმწიფოს საზღვრებთან, რომლის შიგნითაც ყველა ემორჩილებოდა მხოლოდ სახელმწიფოს იურისდიქციას. სუვერენიტეტის უზენაესი პრინციპიდან გამომდინარეობდა ჩაურევლობის პრინციპი, როგორც სხვა სუბიექტების ვალდებულება – არ ჩაურევლიყვნენ სახელმწიფოს საშინაო საქმეებში ამ უკანასკნელის თანხმობის გარეშე. რა თქმა უნდა, აბსოლუტური სუვერენიტეტი არ არსებულა. სახელმწიფო, რომელიც ხელს მოაწერდა საერთაშორისო ხელშეკრულებას ან ხელმძღვანელობდა გარკვეული, საყოველთაოდ მიღებული წესებით, შესაძლოა, ნასულიყო საკუთარი სუვერენიტეტის ნანილობრივ დათმობაზე. მაგალითად, უცხოური სახელმწიფოების დიპლომატიური ექსტერიტორიულობის პრინციპი ან მრავალი ქვეყნის მიერ აღებული ვალდებულება – შეასრულოს ადამიანთა უფლებების ევროპული სასამართლოს გადაწყვეტილებები, სადაც საჩივარი შეაქვთ კონკრეტული სახელმწიფოს მოქალაქეებს, ბუნებრივია, ზღუდავს სუვერენიტეტს. გლობალური რადიო და ტელემაუნყებლობა, ინტერნეტი, იჭრებიან სუვერენული სახელმწიფოების ტერიტორიებზე არსებითად ყოველგვარი ნებართვის გარეშე და არსებული ხელისუფლების სურვილის საწინააღმდეგოდაც. მაგალითისათვის, ირანის პარლამენტის მიერ მიღებული კანონი პარაბოლური ანტენების აკრძალვის შესახებ, პრაქტიკულად განუზორციელებელი დარჩა. მსოფლიოს გლობალიზაცია საზღვრებს უფრო გამჭვირვალეს ხდის. მაგრამ აქვე ხაზი უნდა გაესვას, რომ ზოგადად, სუვერენიტეტის პატივისცემა და ჩაურევლობის პრინციპი დიდი ხნის მანძილზე საერთაშორისო სამართლის ქვაკუთხედად აღიქმებოდა.

ვინაიდან საერთაშორისო ურთიერთობებში არ არსებობს უზენაესი, ამ ურთიერთობათა მონაწილე ყველა მხარის მიერ აღიარებული ხელისუფალი და თეორიულად ყველა სახელმწიფო თანასწორუფლებიანი და თავისუფალია თავის მოქმედებებში, XX ს-ის დასაწყისამდე სუვერენიტეტის გარეგან გამოვლინებად ითვლებოდა ნებისმიერი სახელმწიფოს უფლება, გამოეყენებინა სამხედრო ძალა სხვა სახელმწიფოებთან ურთიერთობისას. მაგრამ 1928 წელს ბრიან-კელოგის პაქტით, რომელსაც II მსოფლიო ომის დაწყებამდე სამოცდაორმა სახელმწიფომ მოაწერა ხელი, ისტორიაში პირველად იქნა კოდიფიცირებული ნორმა, რომელიც კრძალავდა ძალის, როგორც ეროვნული პოლიტიკის ინსტრუმენტის გამოყენებას. უფრო გვიან ეს დადასტურდა ნიურნბერგის ტრიბუნალის მიერ, რომელმაც ომი გამოაცხადა „უმძიმეს საერთაშორისო დანაშაულად“. მიუხედავად ამისა, ცხადი იყო, რომ ომის კანონგარეშედ მხოლოდ იურიდიული გამოცხადება არ წარმოადგენდა მშვიდობის სრულ გარანტიას.

საკვანძო კონცეფცია

სუვერენიტეტი: სახელმწიფოთა არსებობისათვის აუცილებელი პირობა, რაც ნიშნავს, რომ ისინი არ ექვემდებარებიან რაიმე გარეგან ხელისუფლებას. სუვერენული სახელმწიფოს ხელისუფლება უპირველესად პასუხისმგებელია საკუთარ მოქალაქეთა წინაშე.

გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის წესდების მომზადების პერიოდში იყო მცდელობა ამ ორგანიზაციის ერთ-ერთი მთავარი დანიშნულების – „საერთაშორისო მშვიდობისა და უსაფრთხოების უზრუნველყოფის“ უფრო ქმედითი მექანიზმის შემუშავებისა. სხვა სახელმწიფოს საქმეებში ჩარევის უარყოფის ზოგადი დებულებები ჩამოყალიბდა I თავის მე-2 მუხლში (§ 4): *„გაერო-ს ყველა წევრი თავის საერთაშორისო ურთიერთობებში თავს არიდებს ძალით მუქარას ან ძალის გამოყენებას როგორც ნებისმიერი სახელმწიფოს ტერიტორიული ხელშეუხებლობის, ან პოლიტიკური დამოუკიდებლობის წინააღმდეგ, ისე გაერთიანებული ერების მიზნებისათვის შეუფერებელი სხვა ნებისმიერი სახით. „მეორე მხრივ, წესდება ითვალისწინებს საერთაშორისო მშვიდობისა და უსაფრთხოების დამყარებასა და აღდგენას ინდივიდუალური ან კოლექტიური წესით, ანუ უშვებს სახელმწიფოთა საშინაო საქმეებში ჩარევის შესაძლებლობას, მათ შორის სამხედრო ძალით. VII თავი (მუხლები 39-42) კი ითვალისწინებს უსაფრთხოების საბჭოს გადაწყვეტილებით „მშვიდობის იძულებას“, რაც შეიძლება მიღებულ იქნეს მუდმივი წევრების ვეტოს არარსებობის შემთხვევაში.*

„ცივმა ომმა“ კი, რომელსაც ფაქტობრივად სათავე გაერო-ს წესდების მიღებისთანავე დაედო, მოახდინა მშვიდობისა და კოლექტიური უსაფრთხოების მექანიზმის ბლოკირება საბჭოთა კავშირსა და დასავლეთის ქვეყნებს შორის კონფრონტაციის შედეგად. 1946-1990 წლებში გაერო-მ მხოლოდ ორჯერ შეძლო გადაწყვეტილების მიღება, რომელიც *„მშვიდობის დარღვევის“* ფაქტს აფიქსირებდა. პირველ შემთხვევაში, 1950 წელს, ეს იყო კსდრ-ის წინააღმდეგ მიღებული რეზოლუცია (82), რომლის მიღებაც მხოლოდ იმით აიხსნება, რომ საბჭოთა კავშირის ნარმომადგენელი სხდომას არ ესწრებოდა. მეორეჯერ ეს მოხდა არგენტინის შეჭრასთან დაკავშირებით ფოლკლენდის კუნძულებზე (რეზოლუცია 502). ამავე პერიოდში მხოლოდ ორი სახელმწიფოს მოქმედება იქნა მიჩნეული „აგრესიულად“ – ისრაელისა და სამხრეთ აფრიკის. ამ ხანებში კი 80-მდე სახელმწიფოთაშორისო ომი მიმდინარეობდა, შიდა კონფლიქტების ჩათვლით კი მათი რიცხვი 300-ს აღწევდა.

1956 წელს ახლო აღმოსავლეთის კონფლიქტთან დაკავშირებით გენერალურმა ასამბლეამ შექმნა რეზოლუციის მიღების პრეცედენტი – *„ერთიანობა მშვიდობის დაცვისათვის,“* რომლითაც ჩამოყალიბდა

„გაერო-ს განსაკუთრებული ძალები“ და გენერალურ მდივანს მიენიჭა მათი გამოყენების პრეროგატივა. მაგრამ „მშვიდობის შენარჩუნების“ ძალების გამოყენება მკვეთრად განსხვავდება „მშვიდობის იძულების“ პრინციპებისაგან, რაც გათვალისწინებულია VII თავით. „ცისფერი ჩაფხუტები“ გამოიყენება როგორც ძალები დაპირისპირებულ მხარეთა დასაშორიშორებლად დროებითი ზავის ან მხარეთა თანხმობის შემთხვევაში. როგორც წესი, ამგვარ კონტინგენტებს იარაღის გამოყენების უფლება აქვთ მხოლოდ თავდასხმის ან საკუთარი ოფიცრებისა და ჯარისკაცების სიცოცხლის დაცვისათვის.

ამგვარი მექანიზმი მეტ-ნაკლებად მისაღები აღმოჩნდა უსაფრთხოების საბჭოს მუდმივი წევრებისათვის, უპირველეს ყოვლისა, სსრკ-სა და აშშ-სათვის, ვინაიდან იგი დამხმარე ძალა იყო მოსკოვისა და ვაშინგტონის „კლიენტებს“ შორის კონფლიქტების „გასაყინად“, რაც არაერთხელ მომხდარა, კერძოდ, ახლო აღმოსავლეთში. იგი ასევე ხელს უშლიდა დიდ სახელმწიფოებს ჩართულიყვნენ ამა თუ იმ კონფლიქტში, რომელში ჩარევაც, ამა თუ იმ მიზეზის გამო, მათ არ სურდათ, მაგალითად, კვიპროსზე.

იმავედროულად გაერო-ს წევ-სახელმწიფოებს, მათი ძალისა და სტატუსისაგან დამოუკიდებლად, არაერთხელ გამოუყენებიათ სამხედრო ძალა ერთმანეთთან დაპირისპირების დროს. ამის მიზეზად და გაშართლებად მიიჩნევენ თავდაცვის უფლებას, უცხოეთში საკუთარი მოქალაქეების დაცვის აუცილებლობას, სამოკავშირეო ვალდებულებებს, დაპირისპირებული სახელმწიფოებისათვის მიწვევას (ამგვარი მიმართვა შესაძლოა მართლაც არსებულიყო ან ხელოვნურად შეექმნათ, მაგ., ავღანეთის შემთხვევა) და ა.შ.

უსაფრთხოების საბჭოს ყველა წევრის კონსენსუსის აღდგენის პერსპექტივა გამოჩნდა „ცივი ომის“ დასრულების შემდეგ ქუვეითის წინააღმდეგ ერაყის აგრესიის შედეგად. 1990 წლის ნოემბერში უსაფრთხოების საბჭომ მიიღო რეზოლუცია 678, რომელმაც უფლებამოსილება მიანიჭა გაერო-ს წევრ ქვეყნებს გამოეყენებინათ „ნებისმიერი აუცილებელი საშუალება ქუვეითის გასათავისუფლებლად“. სსრკ-მა და დასავლეთის ქვეყნებმა მხარი დაუჭირეს რეზოლუციას. ჩინეთმა თავი შეიკავა. ამგვარად, ერთიანობის პრინციპის დაცვა მოხდა. 1991 წლის იანვარში კოალიციამ, რომელსაც აშშ ედგა სათავეში და რომელშიც 29 ქვეყნის შეიარაღებული ძალები შედიოდნენ, დაიწყო ოპერაცია „ქარიშხალი უდაბნოში“. ეს აქცია განიხილებოდა როგორც უსაფრთხოების საბჭოს ეფექტურობის აღორძინების დასაწყისი და საერთაშორისო უსაფრთხოებისა და მშვიდობის აღდგენის კოლექტიური უზრუნველყოფის პირველი არსებითი შემთხვევა.

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ გაერო-ს არ გააჩნია საკუთარი სამხედრო ძალები. სამხედრო-სამშტაბო კომიტეტს კი საერთოდ არ დაუწყია ფუნქციონირება, მიუხედავად იმისა, რომ მისი შექმნა გათვალისწინებული იყო წესდების 43-ე და 47-ე მუხლებით. ამიტომაც მსოფლიო უსაფრთხოების შენარჩუნებისათვის გაერო-ს სანქციების აღსრულების ფუნქციის დელეგირება ხდება იმ სახელმწიფოებზე, რომლებიც გამოხატავენ სურვილს და რომელთაც გააჩნიათ ამისათვის აუცილებელი ძალები.

კოლექტიური ღონისძიებების რეალიზაციის მეორე, მაგრამ უფრო რთულ შემთხვევას საერთაშორისო უსაფრთხოებისა და მშვიდობის აღდგენის საქმეში გაერო-ს ეგიდით, წარმოადგენს ოპერაცია ბოსნიაში.

ამ შემთხვევაში გაერო-ს წევრმა ქვეყნებმა კოლექტიური მოქმედებით მიაღწიეს დასახულ მიზანს – II მსოფლიო ომის შემდეგ ევროპის ისტორიაში ყველაზე სისხლიანი კონფლიქტის შეწყვეტას და საფუძველი ჩაუყარეს ბოსნიის შესაძლებელ მშვიდობიან განვითარებას. ამასთანავე, ეს ოპერაცია მრავალი ასპექტით განსხვავდება „უდაბნოს ქარიშხლისაგან“.

ბოსნიის კონფლიქტი უმეტესწილად შიდა, ეთნიკური ხასიათის იყო, თუმცა მასში აქტიურად იყვნენ ჩაბმულნი სერბეთი და ხორვატია. მისი არსებითი განმასხვავებელი ნიშანია მასშტაბური ჰუმანიტარული ფაქტორის არსებობა – მეომარი მხარეების მიერ სამოქალაქო მოსახლეობის მასობრივი ძალდატანებითი გადაადგილება – მუსლიმების, ხორვატებისა და სერბების, რომლებიც ერთმანეთს უპირისპირდებოდნენ ეთნიკური და რელიგიური ნიშნით, მოსახლეობის გეგმაზომიერი განადგურება და ასევე საკვებისა და მედიკამენტების გარეშე განზრახ დატოვება. ამ ოპერაციისათვის ასევე დამახასიათებელი იყო ხანგრძლივი დროის მანძილზე გაერო-ს წევრების მხრიდან სრული მზადყოფნის არარსებობა – შეეთავაზებინა საკუთარი თავი უსაფრთხოების საბჭოს რეზოლუციების შესაბამისად „ნებისმიერი ღონისძიებების გამოყენების“ შესახებ.

სპარსეთის ყურეში ამერიკის ინტერვენცია უმეტესწილად სტიმულირებული იყო მათი ზრუნვით ამ რაიონიდან, კერძოდ, ქუვეითიდან, ნავთობის უწყვეტ მოწოდებაზე. ბალკანეთზე ამერიკას ამგვარი ინტერესები არ გააჩნდა. გარდა ამისა, ამერიკული საზოგადოება არ იყო მზად მხარი დაეჭირა ქვეყნის შეიარაღებული ძალების ახალ ოპერაციაში ჩაბმისათვის, ვინაიდან ძლიერი იყო გაერო-ს ეგიდით სომალიში ჩატარებული მეორე ოპერაციისაგან მიღებული შოკი. კიდევ ერთ განსაკუთრებულ ნიშანს წარმოადგენდა ის, რომ, საბოლოო ჯამში, კონფლიქტის მოგვარებაში გაერო-ს სამხედრო ინსტრუმენტად იქცა ნატო.

დაბოლოს, არათანმიმდევრული იყო რუსეთის პოზიცია. თავდაპირველად რუსეთს წინააღმდეგობა არ გაუწევია უსაფრთხოების საბ-

ჭოში რეზოლუციის მიღებისათვის, მათ შორის იმისათვის, რომელიც ითვალისწინებდა „ნებისმიერი აუცილებელი საშუალების“ გამოყენებას მშვიდობის დასამყარებლად. მაგრამ შემდეგ უარყოფითად განეწყობა ნატო-სა და აშშ-ის როლის გაზრდის მიმართ ბალკანეთზე. მიუხედავად იმისა, რომ ოპერაციის დასრულების შემდეგ რუსეთი იმაზეც კი დათანხმდა, რომ მისი მშვიდობისმყოფელთა კონტინგენტი ფაქტობრივად დამორჩილებოდა ნატო-ს სამხედრო ხელმძღვანელობას, ნათელი იყო, რომ უსაფრთხოების საბჭოს რიგებში განხეთქილების პირობები შეიქმნა. რუსეთის პოზიცია ასევე არ იყო ნატო-ს თანმთხვევი ვრაცზე ახალ დარტყმებთან დაკავშირებით.

ამ მიზეზით ახალ ბალკანურ კრიზისთან – კოსოვოს პრობლემასთან დაკავშირებით, დასავლეთს, ერთი მხრივ, და რუსეთსა და ჩინეთს შორის, მეორე მხრივ, ურთიერთსაპირისპირო პოზიციები ჩამოუყალიბდათ. რუსეთმა და ჩინეთმა მიიჩნიეს, რომ ეს კრიზისი იუგოსლავიის საშინაო საქმეს წარმოადგენდა. ამ მიზეზით ვერ მოხერხდა უსაფრთხოების საბჭოში სამხედრო ოპერაციის მხარდამჭერი რეზოლუციის მიღება. ნატო-ს საბჭოს განცხადებით, კოსოვოში სახეზე იყო „ჰუმანიტარული კატასტროფის“ ყველა ნიშანი და, ამდენად, ნატოს ძალებმა ოპერაცია განახორციელეს უსაფრთხოების საბჭოს სანქციის გარეშე. ამ მოვლენამ კიდევ ერთხელ დაადასტურა გაერო-ს უსაფრთხოების საბჭოს არაქმედითუნარიანობა.

ჰუმანიტარული ინტერვენცია

უკანასკნელ წლებში დასავლეთის როგორც პოლიტიკურ, ისე სამეცნიერო წრეებში მყარად იკიდებს ფეხს დოქტრინა მსოფლიო თანამეგობრობის ჩარევის უფლების შესახებ სახელმწიფოს საშინაო საქმეებში არა მხოლოდ საერთაშორისო უსაფრთხოებისა და მშვიდობის დაცვის მიზნით, არამედ ჰუმანიტარული მიზეზებითაც (Humanitarian Intervention). ინგლისელი მეცნიერის რ. ვინსენტის შემოღებული განსაზღვრება ამ მოვლენისა დღეს კლასიკურად ითვლება: „ქმედებანი, განხორციელებული სახელმწიფოს მიერ, ჯგუფების მიერ სახელმწიფოს მიგნით, სახელმწიფოთა ჯგუფის ან საერთაშორისო ორგანიზაციის მიერ, რომლებიც ძალადობრივი ფორმით იჭრებიან სხვა სახელმწიფოს საშინაო საქმეებში. ეს არის კონკრეტული ქმედება, რომელსაც გააჩნია დასაწყისი და დასასრული და რომელიც მიმართულია ჩარევის ობიექტი სახელმწიფოს სახელისუფლო სტრუქტურების წინააღმდეგ. ის არ არის აუცილებლად კანონიერი ან უკანონო, მაგრამ იგი არღვევს საერთაშორისო ურთიერთობების ჩვეულებრივ მოდელს.“ რაც შეეხება „ჩარევას ჰუმანიტარული მიზეზებით“, „ნათელი ჯვრის“ შემთხვევაში იგი განისაზღვრება, როგორც „ჩარევა, მოტივირებული ჰუმანიტარუ-

ლი შეხედულებებით ადამიანთა გაჭირვების შემსუბუქებისა და თავიდან აცილებისათვის.”

„ჰუმანიტარული მიზნებით ინტერვენციის“ მომხრეები იხსენებენ ისტორიულ პრეცედენტებს. ისინი მიიჩნევენ, რომ „ცივი ომის“ პერიოდშიც კი ცალკეული სახელმწიფოები ახორციელებდნენ ჩარევის პოლიტიკას, რომელსაც, მიუხედავად იმისა, რომ პირადი, პირველ რიგში, სამხედრო-პოლიტიკური მიზნები გააჩნდა, საბოლოო ჯამში, მაინც დადებითი ჰუმანიტარული ეფექტი მოჰქონდა.

ამის მაგალითად ჩვეულებრივ მოჰყავთ ინდოეთის ჩარევა აღმოსავლეთ პაკისტანში 1971 წელს. აღმოსავლეთ პაკისტანელების საპროტესტო მოძრაობის ჩახშობამ ისლამაბადის მიერ ადგილობრივ მოსახლეობაში ურიცხვი მსხვერპლი გამოიწვია, 9 მილიონზე მეტი ადამიანი კი იძულებული იყო ინდოეთში გაქცეულიყო. ინდოეთმა ჯარები შეიყვანა და გაანადგურა აღმოსავლეთ პაკისტანის არმია, უზრუნველყო დევნილების დაბრუნება სამშობლოში. ყოველივე ამის შედეგად შეიქმნა ახალი დამოუკიდებელი სახელმწიფო ბანგლადეში. რა თქმა უნდა, ინდოეთის მოქმედებაში თვალსაჩინო იყო ტრადიციული მოწინააღმდეგის – პაკისტანის დაუსუსტების სურვილი და ლტოლვილების პრობლემის გადაწყვეტა, რომელთა ყოფნაც ინდოეთის ტერიტორიაზე მისი უსაფრთხოებისათვის სასურველი არ იყო. მაგრამ ამის გათვალისწინებითაც კი ინდოეთის ჩარევას უეჭველი ჰუმანიტარული ეფექტი ჰქონდა. მიუხედავად ამისა, გენერალური ასამბლეის 105 წევრმა დაგმო ინდოეთის აქცია, როგორც სუვერენული პაკისტანის საშინაო საქმეებში ჩარევა. უსაფრთხოების საბჭოს უფრო მკაცრი სანქციებისაგან ინდოეთი იხსნა საბჭოთა კავშირის ვეტომ, რომელიც მოქმედებდა საკუთარი გეოსტრატეგიული ინტერესებიდან გამომდინარე.

მეორე ამგვარი ეპიზოდია ტანზანიის შეიარაღებული ძალების მიერ უგანდელი დიქტატორის იდი ამინის დამხობა. ამინის მმართველობის დროს, 1971-1979 წწ. პერიოდში განადგურდა ამ პატარა სახელმწიფოს 300 ათასამდე მცხოვრები. 1978 წელს კი უგანდა წარუმატებლად შეეცადა ტანზანიის ტერიტორიის ნაწილის ანექსირებას. აგრესიის უკუგდებისა და კონფლიქტის დასრულებიდან რამდენიმე თვის შემდეგ ტანზანიამ ჯარები შეიყვანა უგანდაში და ამინის რეჟიმი დაემხო. ტანზანიას არ შეხებია გაერო-ს სანქციები, ვინაიდან ოპერაცია მოინათლა „აგრესიის უკუგდების აუცილებლობად.“

რეალურად, ვიეტნამის ჯარების შეყვანამაც 1978 წელს კამბოჯაში, ნერტილი დაუსვა პოლ პოტის სისხლიან რეჟიმს, თუმცა გაერო-ს წევრთა უმრავლესობამ დაგმო ვიეტნამის აგრესია.

90-იან წლებში გაერო-ს წევრი ქვეყნები ჯერ კიდევ არ აღიარებდნენ „ჰუმანიტარული მიზნებით ინტერვენციის“ მართლზომიერებას და

ამჯობინებდნენ განეხილათ სიტუაციები, რომლებიც „ჰუმანიტარული კატასტროფის“ ყველა ნიშანი ჩანდა, VII თავის ფორმულის კუთხით: „მუქარა მშვიდობისათვის, მშვიდობის დარღვევა ან აგრესიის აქტი.“ სწორედ ამ სიბრტყეზე განიხილებოდა სიტუაციები, როდესაც უსაფრთხოების საბჭო იღებდა გადაწყვეტილებებს, რომლებითაც ხდებოდა „ნებისმიერი აუცილებელი საშუალების გამოყენების“ სანქცირება ერაყთან და ბოსნიასთან მიმართებაში, თუმცა სიტუაცია შექმნილი ერაყის ქურთებთან და შიიტებთან, განსაკუთრებით კი პირველ შემთხვევაში, „ეთნიკურ ნმენდასთან“ დაკავშირებით, იძლეოდა იმის საფუძველს, რომ მათი კვალიფიცირება მომხდარიყო, როგორც „ჰუმანიტარული კატასტროფა“. უსაფრთხოების საბჭომ არაპირდაპირად აღიარა ეს ყოფილი იუგოსლავიის ტერიტორიაზე ჩადენილი დანაშაულებების საერთაშორისო ტრიბუნალის დაფუძნებით.

ჰუმანიტარული განზომილება კიდევ უფრო თვალსაჩინო იყო სომალში შექმნილ სიტუაციასთან დაკავშირებით. 1992 წელს ამ ქვეყნის ცენტრალურმა ხელისუფლებამ არსებობა შეწყვიტა, ქვეყანა გადაიქცა მოქიმპე დაჯგუფებების და „მოროდორთა“ ჯგუფების ბრძოლის არენად და ქაოსმა მოიცვა. უსაფრთხოების საბჭომ ქვეყანაში გააგზავნა საერთაშორისო კონტინგენტი მშვიდობის გარანტიების შესაქმნელად. თუმცა ამით სიტუაცია არ შეცვლილა. გენერალ მოჰამედ აიდიდის დაჯგუფება თავს დაესხა მშვიდობისმყოფელებს, რის შედეგადაც რამდენიმე ათეული პაკისტანელი მშვიდობისმყოფელი დაიღუპა. უსაფრთხოების საბჭომ მიიღო დამნაშავეთა დასჯის გადაწყვეტილება და აგრეთვე ამერიკული კონტინგენტის აიდიდის ძალებზე დარტყმების ესკალაციის გადაწყვეტილება. ერთ-ერთი ამგვარი ოპერაციის დროს კი 18 ამერიკელი ჯარისკაცი დაიღუპა (ერთი ტყვედ ჩავარდა). ამერიკის საზოგადოებრივი აზრის გავლენით პრეზიდენტმა კლინტონმა მიიღო გადაწყვეტილება აშშ-ის ჯარების გამოყვანის შესახებ სომალიდან. ქვეყანაში დარჩენილ გაეროს ძალებს, ბუნებრივია, არ შეეძლოთ, სომალის ანარქიისაგან გადარჩენა.

ინტერვენციის შედეგები	
ჰუმანიტარული მოტივები და შედეგები	არაჰუმანიტარული მოტივები და ჰუმანიტარული შედეგები
საერთაშორისო ინტერვენცია ჩრდ. ერაყში 1991 წ. აპრილში	ვიეტნამის ინტერვენცია კამბოჯაში 1978 წ. დეკემბერში
	ტანზანიის ინტერვენცია უგანდაში

ჰუმანიტარული მოტივები და არაჰუმანიტარული შედეგები გაერო-ს ინტერვენცია სომალში 1993.V-1995.II

არაჰუმანიტარული მოტივები და ჰუმანიტარული შედეგები საბჭოთა ინტერვენცია ავღანეთში 1979-1989წწ.

ამ ოპერაციაში მიღებულმა ტრავმამ ფაქტობრივად განაპირობა შემდეგი ჰუმანიტარული კატასტროფის დროს ფაქტობრივი უმოქმედობა. 1994 წელს რუანდაში დაიწყო ტუტსისა და ხუტუს ხალხების მიერ ერთმანეთის მასობრივი განადგურება. გაერო-ს უსაფრთხოების მანდატით ისარგებლა მარტო საფრანგეთმა, რომელმაც მეტად შეზღუდული და დაგვიანებული აქცია განახორციელა რუანდაში ხუტუს ხალხის ნაწილის გადასარჩენად, რასაც ქვეყანაში სიტუაცია არ შეუცვლია.

ამგვარ ოპერაციებში განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს 1994 წელს ჰაიტიზე ჩარევას. ამ შემთხვევაში საქმე ეხებოდა არა იმდენად ჰუმანიტარულ აქციასა და საერთაშორისო მშვიდობის გარანტიების შექმნას, არამედ კანონიერი პრეზიდენტის არისტიდის უფლებების აღდგენას, რომელიც 1991 წელს სამხედრო ხუნტამ დაამხო. ლტოლვილთა ტალღამ აშშ-სა და სხვა ქვეყნებში ხელი შეუწყო გაერო-ს მიერ VII თავზე დაფუძნებული რეზოლუცია „**ნებისმიერი აუცილებელი საშუალების**“ გამოყენების სანქციების შესახებ. თუმცა აშშ-ს არ დასჭირვებია ამ რეზოლუციით მინიჭებული უფლებამოსილების გამოყენება, ვინაიდან სამხედრო ოპერაციის დაწყებამდე რამდენიმე საათით ადრე სამხედრო ხუნტამ ულტიმატუმებზე თანხმობა განაცხადა.

ამგვარად, 1990-1995 წლების პერიოდში გაერო-ს მოღვაწეობაში მშვიდობისა და საერთაშორისო უსაფრთხოების უზრუნველსაყოფად მნიშვნელოვანი გარღვევა მოხდა. უნდა გამოიყოს ამ ფენომენის შემდეგი მახასიათებლები: ეს შესაძლებელი გახდა ცივი ომის დასრულებისა და უსაფრთხოების საბჭოს წევრ ქვეყნებს შორის მიღწეული კონსენსუსის საფუძველზე. მეორე რიგში, მსოფლიოში საზოგადოებრივი აზრი და განსაკუთრებით იმ ქვეყნებში, რომლებსაც უნდა ეტვირთათ ამგვარ ოპერაციებზე პასუხისმგებლობა, სულ უფრო მხარს უჭერდა მათ განხორციელებას არასასურველი შედეგების მიუხედავად (ხარჯები და მსხვორკილი სამხედრო მოსამსახურეთა შორის). ამგვარი მზადყოფნის არარსებობამ სომალში, რუანდასა და გარკვეული პერიოდის მანძილზე ბოსნიაში გაართულა ოპერაციების განხორციელება. მესამე რიგში კი, მიუხედავად იმისა, რომ ოპერაციები ტარდებოდა მშვიდობისა და საერთაშორისო უსაფრთხოების დაცვის ლოზუნგით, მათი უმრავლესობა მიმართული იყო ჰუმანიტარული კატასტროფების უვნებელსაყოფად და შიდა კანონიერების აღსადგენადაც კი.

იმავდროულად, ამ პროცესის პარალელურად იწყებს განვითარებას

ახალი ტენდენცია – დასავლეთის მიერ სამხედრო ძალის გამოყენების გადანყვეტილება უსაფრთხოების საბჭოს სანქციონების გარეშე (რაც უპირველესად გამოწვეულია რუსეთისა და ჩინეთის არათანმიმდევრული პოზიციით). ამის მაგალითად შეიძლება ჩაითვალოს დარტყმები ერაყზე „ყურის ომის“ შემდეგ და კოსოვოს ოპერაცია.

ამგვარი ოპერაციების განხორციელების მომხრენი მიიჩნევენ, რომ სუვერენიტეტი არასდროს ყოფილა **აბსოლუტური ცნება**. საერთაშორისო სამართლის სფეროში ერთ-ერთი ყველაზე ცნობილი ავტორიტეტი რიჩარდ ფალკი ნი-იან ნლებში წერდა: „*არსებითად შიდა წესრიგი არასდროს ყოფილა ავტონომიური მკაცრი მნიშვნელობით... სუვერენიტეტი ერს ანიჭებს მხოლოდ მთავარ კომპეტენციას, რაც არ არის და არასოდეს ყოფილა განსაკუთრებული კომპეტენცია*“. სწორედ ამ მიზეზით, გაერო-ს დამფუძნებლებმა ჩამოაყალიბეს ინტერვენციის უფლება VII თავში მშვიდობის საფრთხის, დარღვევის ან აგრესიის აქტის შემთხვევაში. თუკი ჩარევა პრინციპში დაშვებულია, მაშინ იმის დამტკიცებაა საჭირო, რომ „*ჰუმანიტარული კატასტროფა*“ ახალ ვითარებაში ისეთივე სახიფათოა, როგორც მშვიდობის საფრთხე, დარღვევა ან აგრესიის აქტი.

საერთაშორისო სამართალში არსებობს პრინციპების საერთაშორისო სისტემა, რომლებიც ეკუთვნიან *ius cogens* კატეგორიას, ანუ პრინციპებს, რომელთა შესრულება ცხადდება საკლებულია და შესაბამისად ისინი არ ხვდებიან შიდა იურისდიქციაში. ამ პრინციპებს ეკუთვნის წამების, მონობისა და გენოციდის აკრძალვა. ინგრიდ დელიპისი თვლის: „*არც ერთ სახელმწიფოს, რომელიც ეკუთვის ჰუმანიტარული მიზეზებით ჩარევის მომხრეთა რიცხვს, არ შეუძლია ამტკიცოს, ნიურნბერგის პროცესის შემდეგ, რომ საერთაშორისო სამართალი, ხელშეკრულებების არარსებობის შემთხვევაშიც კი, არ შეიცავს არავითარ წესებს, რომლებიც კრძალავენ სიმხეცესა და გენოციდს*“. მრავალი მკვლევარი მიიჩნევს, რომ 1948 წელს მიღებული ადამიანის საყოველთაო უფლებების დეკლარაციის პრინციპები საერთაშორისო სამართლის ნორმები გახდა და, შესაბამისად, არ წარმოადგენს სახელმწიფოს ექსკლუზიური კომპეტენციის სფეროს.

„*ჰუმანიტარული მიზეზებით ინტერვენციის*“ მომხრეები ასევე იშველიებენ გაერო-ს წესდების პრეამბულას და ზოგიერთ პუნქტს, რომელთა თანახმადაც წევრმა სახელმწიფოებმა იკისრეს ვალდებულება „*განახორციელონ ერთობლივი და დამოუკიდებელი ქმედებანი ადამიანის უფლებებისა და ძირითადი თავისუფლებების საყოველთაო პატივისცემისა და განმტკიცების მიზნით*“ და, ამდენად, მიიჩნევენ, რომ გაერო-ს წესდება არსებითად ითვალისწინებს ამგვარ ჩარევას.

ადამიანის უფლებათა დაცვის პრინციპი დაფიქსირებულია გაეროს-

ნესდებამი, ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციაში, ჰელსინკის აქტი და მრავალ სხვა დოკუმენტში. ამგვარად, სახელმწიფოებმა იკისრეს ვალდებულება ამ უფლებების გარანტირებისა. მაგრამ მრავალი სახელმწიფო ამ პრინციპს არღვევდა და არცთუ იშვიათად სისტემატურად და მასობრივი მასშტაბებით. ამ მიზეზით, უმთავრესი პრობლემა გახდა დეკლარირებული უფლებების პრაქტიკული განხორციელება. სუვერენიტეტის პრინციპი, ტრადიციული გაგებით, კრძალავს ჩარევას საშინაო საქმეებში, მათ შორის იძულებას ვალდებულებების განხორციელებისა და ადამიანის უფლებათა დაცვის სფეროში. ამ მიზეზით, მსოფლიო საზოგადოებრიობა საკმაოდ დიდი ხნის მანძილზე შემოიფარგლებოდა დაგმობით და იშვიათ შემთხვევებში არასამხედრო სანქციებით, მაგალითად, ეკონომიკური ემბარგოს შემოღებით. „ცივი ომის“ დასრულების შემდეგ და გლობალიზაციის უსწრაფეს პროცესთან დაკავშირებით, მრავალი ქვეყნის საზოგადოებრივ წრეებში მნიფდება აზრი, რომ მსოფლიო არ შეიძლება გულგრილი დარჩეს ადამიანის უფლებების დარღვევის ფაქტებისადმი ამა თუ იმ ქვეყანაში. სულ უფრო მტიკცდება პოზიცია, რომლის თანახმადაც „**ჰუმანიტარული კატასტროფის**“ თავიდან აცილება ისეთივე მნიშვნელოვანი მიზეზია ჩარევისათვის, როგორც გაერო-ს ნესდებამი დაფიქსირებული „**მშვიდობისა და საერთაშორისო უსაფრთხოების მხარდაჭერა**“.

თუმცა ამგვარი პოზიციის კრიტიკოსები მრავალ უპასუხო კითხვას წამოჭრიან: რა არის „ჰუმანიტარული კატასტროფა“? რამდენი ასეული, ათასეული ან მილიონი ადამიანი უნდა დაიღუპოს, განიდევნოს, საარსებო საშუალებებს მოკლებული დარჩეს, რათა სიტუაციის კვალიფიცირება მოხდეს როგორც ჩარევისათვის აუცილებლის? ვინ უნდა მიიღოს გადაწყვეტილება „ჰუმანიტარული კატასტროფის“ არსებობის შესახებ? როგორ უნდა მოხდეს იმის გარანტირება, რომ „ჩარევა ჰუმანიტარული მიზეზებით“ არ იქნეს გამოყენებული, როგორც საფარველი ჩარეული სახელმწიფოს სამხედრო-პოლიტიკური და ეკონომიკური ინტერესებისათვის? როგორ უნდა გამოორიცხოს შემთხვევები, როდესაც „ჩარევა ჰუმანიტარული მიზეზებით“ იწვევს „მის თანმხლებ ზიანს“ იმ ქვეყნის, რომელშიც ჩარევა მოხდა, სამოქალაქო მოსახლეობის დაღუპვისა და „თანმხლები ზიანის“ რა დონეა დასაშვები?

გარდა ამისა, ნათელია, რომ დღეს შეუძლებელია „ჰუმანიტარული მიზეზებით“ ჩარევის პრინციპის უნივერსალური გამოყენების უზრუნველყოფა. პირველ რიგში, ვერავინ გარისკავს ბირთვული სახელმწიფოს საქმეებში ჩარევას, თუნდაც რომ უტყუარად იყოს დადასტურებული „ჰუმანიტარული კატასტროფის“ არსებობა. ადამიანთა უფლებების დარღვევა იმდენად მრავალ სახელმწიფოში შეიძლება იყოს, რომ მსოფლიო საზოგადოებრიობასა და უძლიერეს ქვეყნებს ფიზიკურად არ შეე-

ძლივ ჩარევა ყველა კონკრეტულ შემთხვევაში. უნივერსალურობის არარსებობის პირობებში კი, ბუნებრივია, წამოიჭრება კითხვა: რატომ ერევან ერთი სახელმწიფოს საქმეებში, მეორისაში კი არა? მაგალითად, ავიღოთ სერბიის შემთხვევა, სადაც მიჩნეულ იქნა რომ იდევენოდნენ კოსოვარები, ანდა თურქეთის, სადაც დაახლოებით იმგვარივე პოლიტიკა ხორციელდება ქურთების მიმართ.

„პუმანიტარული მიზეზებით ინტერვენციის“ მომხრენი აღიარებენ ამ საკითხების მნიშვნელობას და მათი შემდგომი დახვეწის აუცილებლობას, მაგრამ ამტკიცებენ, რომ მსოფლიო თანამეგობრობამ იმ დონის ერთიანობასა და მორალური სიმწიფის დონეს მიაღწია, რომ უკვე აღარ შეურიგდება გენოციდსა და ადამიანთა ფუძემდებლური უფლებების მასობრივ დარღვევებს.

რაც შეეხება მეორე საკითხს, ამ შემთხვევაში დისკუსია მიმდინარეობს უფრო კონკრეტული მიმართულებით. **ტრადიციული მიდგომის** მომხრენი ამტკიცებენ, რომ თავის დროზე გაერო-ს ყველა წევრი სახელმწიფო დაეთანხმა ჩარევის შესახებ წესდების მიერ მოთხოვნილ მკაცრ პროცედურებს. ცალკეული სახელმწიფოების ან სახელმწიფოთა ჯგუფების მცდელობები, ჩამოართვან უსაფრთხოების საბჭოს და გაითავისონ ჩარევის უფლება, გამოიწვევს ანარქიას და იმ მსოფლიო წესრიგის აღრევას, რომელიც არსებობს მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ.

„რევიზიონისტები“ ამის საპასუხოდ აცხადებენ, რომ ომის შემდგომი პერიოდის ძირითადი დროის მანძილზე VII თავის მექანიზმი პარალელური იყო და იგივე შეიძლება განმეორდეს ცივი ომის განახლების შემთხვევაში. გარდა ამისა, ხუთი სახელმწიფოს გამოყოფა გაერო-ს უსაფრთხოების საბჭოში 55 წლის მანძილზე დღეისათვის ანაქრონიზმად იქცა და, მაგალითად, ნატო-ს 19 ქვეყანა და ზოგიერთი ამ ორგანიზაციაში არშემაველი სახელმწიფო გაცილებით უკეთესად და ეფექტურად წარმოადგენენ მსოფლიო თანამეგობრობას.

თეორიულად დღეს არსებობს სამი ვარიანტი მომავალში საერთაშორისო ურთიერთობების განვითარების პოლიტიკურ-სამართლებრივი რეჟიმისა:

- გაერო-ს წესდებისაკენ უპირობო შემობრუნება;
- მისი უარყოფა;
- კომპრომისის მოძიება, რომელიც არ იქნებოდა წესდების პირდაპირ გაგებაზე დამყარებული, არამედ წესდების სულისკვეთებასა და საერთო კონცეფციაზე.

ნათელია, რომ ამ საკითხების წამოჭრა მიუთითებს თანამედროვე საერთაშორისო ურთიერთობების ძირეულ სახეცვლილებაზე. იმისგან,

თუ როგორ მოხდება მათი გადაწყვეტა, დიდად არის დამოკიდებული საერთაშორისო ურთიერთობათა განვითარების ხასიათი XXI საუკუნეში.

საკვანძო საკითხები

- ტრადიციულად, ინტერვენცია განისაზღვრებოდა, როგორც სუვერენიტეტის ძალადობრივი დარღვევა, რაც გამოიხატებოდა სახელმწიფოს საშინაო საქმეებში ჩარევით.
- ძალადობრივი ჰუმანიტარული ინტერვენცია არის დავის საგანი რესტრიქციონიზმის (სახელმწიფოს საქმეებში ჩარევის შეზღუდვის) მომხრეებსა და მოწინააღმდეგეებს შორის.
- ჰუმანიტარული მოტივების გამოხატვის წინ წამოწევა მსოფლიო პოლიტიკაში არის ისტორიული და სოციალური ცვლილებების შედეგი.
- სახელმწიფოები არ ახორციელებენ ინტერვენციას *მხოლოდ* ჰუმანიტარული მიზეზებიდან გამომდინარე.
- სახელმწიფოებმა შეიძლება გამოიყენონ ჰუმანიტარული ინტერვენციის პრინციპები შერჩევით.
- ადამიანთა ტანჯვის ჩვენებით მასშედიამ ხელი შეუწყო დასავლეთის საზოგადოებას მოეხდინა დანოლა საკუთარ მთავრობებზე ჰუმანიტარული ჩარევის მოთხოვნით.
- ჰუმანიტარული ინტერვენციის ლეგიტიმიზაცია შეიძლება მხოლოდ გაერო-ს წესდების VII თავის საფუძველზე უშიშროების საბჭოს წევრთა თანხმობით. ეს ადასტურებს ჰუმანიტარული ინტერვენციის თაობაზე რესტრიქციონისტული თვალსაზრისის დომინირებას.
- ინტერვენციის ჰუმანიტარული ხასიათი უნდა განისაზღვროს როგორც მოტივების, ისე შედეგების საფუძველზე.

კითხვები და დავალებები:

1. რა არის „მშვიდობის იძულების“ პრინციპის არსი?
2. რა არის უფრო მნიშვნელოვანი ინტერვენციისათვის ჰუმანიტარული ხასიათის მინიჭებისას – მოტივები თუ შედეგები?
3. ჩამოთვალეთ ჰუმანიტარული ინტერვენციის მიზნები და პრინციპები.
4. რატომ ვერ აღწევენ სახელმწიფოები კოლექტიურ კონსენსუსს იმის თაობაზე, თუ რა მორალური პრინციპებით უნდა გამართლდეს ჰუმანიტარული ინტერვენცია?
5. შეადარეთ სპარსეთის ყურისა და ბოსნიის კონფლიქტები.

6. რამდენად ქმედითია სამხედრო ძალა ჰუმანიტარული ფასეულობების დამკვიდრების საქმეში?
7. საერთაშორისო ურთიერთობების პოლიტიკურ-სამართლებრივი რეჟიმის განვითარების რა ვარიანტები არსებობს?

ლიტერატურა:

- L. Brock, M. Albert, Entgrenzung der Staatenwelt, in: *ZfJB*, 2, 1995, 259-285.
- L.F. Damrosch (ed.), *Enforcing Restraint: Collective Intervention in Internal Conflicts* (New York: Council on Foreign Relations, 1993).
- R. Falk, *On Humane Governance: Toward a New Global Politics* (Cambridge: Polity Press, 1995)
- J. Harris (ed.), *The Politics of Humanitarian Intervention* (London: Pinter, 1995).
- D. Lutz, (Hrsg.), *Globalisierung und nationale Souveränität* (Baden-Baden: 2000).
- L. Minear & T.G. Weiss, *Mercy Under Fire: War and the Global Humanitarian Community* (Boulder, Col.: Westview Press, 1995).
- O. Ramsbotham & T. Woodhouse, *Humanitarian Intervention: A Reconceptualization* (Cambridge: Polity, 1996).
- R.J. Vincent, *Nonintervention and International Order* (Princeton: Univ. Press, 1974).

IX. ეკონომიკის გლობალიზაცია

XX საუკუნის შუა ხანებისათვის გაბატონებული იყო აზრი, რომ საერთაშორისო ეკონომიკური ურთიერთობების ხასიათი ძირეულად განსხვავდებოდა XIX საუკუნეში არსებული ანალოგიური ურთიერთობებისაგან. XIX საუკუნეში არსებობდა მტკიცე რწმენა, რომ ეკონომიკური განვითარების მთავარ გარანტიას თავისუფალი ბაზარი წარმოადგენდა, რომელიც გარკვეულწილად დამოუკიდებელი იყო სახელმწიფოსაგან. მაგრამ ამ რწმენამ ვერ გაუძლო ვერც ორ მსოფლიო ომს და ვერც 1929 წლის ეკონომიკური კრიზისს, რომელმაც თვალსაჩინო გახადა ეკონომიკური ინტერნაციონალიზმის წარუმატებლობა და საფუძველი ჩაუყარა მსოფლიოს ეკონომიკურ რეორგანიზაციას, რომლის მთავარი აქტორი და მომწესრიგებელი სახელმწიფო გახდა. 1944 წლიდან კი, სწორედ ამ ახალ პრინციპზე დაყრდნობით, საფუძველი ჩაეყარა ე.წ. „ბრეტონ-ვუდსის კონსენსუსს“ და ხელი მოეწერა საერთაშორისო ხელშეკრულებას, რომელიც ომის შემდგომი საერთაშორისო ეკონომიკური ურთიერთობების საფუძველად იქცა.

ამ ხანებიდან დაწყებული, სულ უფრო თვალსაჩინო გახდა სახელმწიფოს განმსაზღვრელი როლი ვაჭრობის, კრედიტების, შრომისა და პროდუქციის სფეროებში. ბაზრის რეგულაცია შეცვალა სახელმწიფო რეგულაციამ, კერძო ბანკებს ჩაენაცვლა სახელმწიფო ბანკები და ა.შ. საერთაშორისო მასშტაბით, ეკონომიკური ურთიერთობები უპირველესად იყო სახელმწიფოთაშორისო ურთიერთობები, და თუკი მყარდებოდა ზოგიერთი ქვეყნის ჰეგემონია, ეს გახლდათ არსებული პოლიტიკური ნესრიგის ლოგიკური გაგრძელება: აუცილებელი იყო, რომ ძალთა ახალ გადანაწილებას შეექმნა საერთო ნონასწორობის გარანტიები. ყოველივე ეს ზუსტად შეესაბამებოდა ეკონომიკური განვითარებისა და ჩამორჩენის დაძლევის ლოგიკას. მრავალი ინტელექტუალი ხაზს უსვამდა, რომ ამგვარი „მაკროეკონომიკური კაპიტალიზმი“ წარმოადგენდა მისი წინამავალი „მიკროეკონომიკური კაპიტალიზმის“ პირმშოს.

1945 წლის შემდეგ სწორედ დასავლური სახელმწიფოების პოლიტიკური ნებით მოხდა ეკონომიკური ურთიერთკავშირების განვითარების მიზნით მრავალმხრივი სისტემის ჩამოყალიბება. ბრეტონ-ვუდსის სისტემის ინსტიტუტები (მსოფლიო ბანკი, საერთაშორისო სავალუტო ფონდი) მასში ფუძემდებლურ როლს ასრულებენ. მათი ერთ-ერთი ამოცანაა 30-იანი წლების დესტაბილიზაციის მსგავსი შოკისაგან თავის არიდების მექანიზმების შექმნა, იმავდროულად კი მიღწეულ იქნა საერთაშორისო შეთანხმება საბაჟო ტარიფებსა და ვაჭრობაზე. ყოველივე ამან კი შემდგომისათვის სათანადო პირობები შექმნა და ინსტიტუციონალური ჩარჩოთი უზრუნველყო ვაჭრობის აღმავალი ლიბერალიზაცია. ინტერნაციონალიზაციის მოძრაობამ ახალი ძალა შეიძინა და მალე მსოფლიო კიდევ ერთი ახალი რეალობის წინაშე აღმოჩნდა.

თანდათანობით მოხდა საფინანსო ბაზრების ლიბერალიზაცია, სწრაფი აღმავლობა დაიწყო თავისუფალმა ვაჭრობამ და საერთაშორისო ეკონომიკურმა წესრიგმა იმდენი ძალა შეიძინა, რომ საკუთარი კანონები თავს მოეხვია პოლიტიკისათვის. თითქოს XIX საუკუნის ცივილიზაცია ფენიქსივით ფერფლიდან აღდგა, ბუნებრივია, ახალი „სამოსით“. იმავდროულად დაიწყო რევოლუცია კომუნიკაციების სფეროში. წინ ნამოინია ეკონომიკური ურთიერთდამოკიდებულების საშუალებით მშვიდობის მიღწევის ლიბერალურმა კრედომ. დაიწყო გაერთიანებათა პროცესი, რაც უპირველესად თვალსაჩინო იყო საბანკო სფეროში. ეკონომიკური გლობალიზაცია თანდათანობით უფრო გამოკვეთილ სახეს იღებდა.

ახალი მსოფლიო ეკონომიკური წესრიგი

ახალი მსოფლიო ეკონომიკური წესრიგი, მიუხედავად გარკვეული „იდუური თანმთხვევისა“ XIX ს.-ში არსებულ სიტუაციასთან, მკვეთრად განსხვავდება თავისი ბუნებითა და მოქმედების ფორმით მსოფლიოში ადრე არსებული ურთიერთობებისაგან: მიმდინარეობს **საერთაშორისო ეკონომიკური ინტეგრაციის ინტენსიფიკაცია** და იგი სულ უფრო კომპლექსურ ხასიათს იღებს. ეს უპირველესად ეხება **კაპიტალის მობილურობის გაზრდას**.

80-იანი წლებიდან იწყება ფართო გარღვევა მსოფლიო ეკონომიკის ლიბერალიზაციის მიმართულებით, რაც გამოიხატა ეკონომიკაზე სახელმწიფოს „ზრუნვის“ შემცირებით, კერძო მენარმეობისათვის უფრო მეტი თავისუფლების მიცემით ქვეყნის შიგნით და პროტექციონიზმზე უარის თქმით უცხოელ პარტნიორებთან ურთიერთობებში, რაც მართალია, არ გამორიცხავს სახელმწიფოს დახმარებას მსოფლიო ბაზარზე გასვლისათვის. უპირველესად სწორედ ამ ფაქტორებმა გამოიწვია მთელი რიგი ქვეყნების -- სინგაპურის, ჰონკონგის, ტაივანის, სამხრეთ კორეის ეკონომიკის არნახულად სწრაფი განვითარების ტემპები. თუმცა ისიც ხაზგასასმელია, რომ 90-იანი წლების მიწურულს ამ ქვეყნებში მეტად საგრძნობი ეკონომიკური კრიზისი დაიწყო.

კრიზისი, რომელშიც მოხვდა სამხრეთ აზიის ზოგიერთი ქვეყანა, მრავალი ეკონომისტის თვალსაზრისით, იყო მათი ეკონომიკების „გადახურების“ შედეგი – მათი არნახული სისწრაფით განვითარება და იმავდროულად არქალული პოლიტიკური სტრუქტურების შენარჩუნება, რომელიც ეკონომიკური ლიბერალიზაციის დეფორმაციას ახდენს.

თურქეთში ეკონომიკურმა რეფორმებმა ხელი შეუწყო ამ ქვეყნის სწრაფ მოდერნიზაციას. 90-იანი წლების დასაწყისიდან ლიბერალ-

იზაციის პროცესი შეეხო ლათინური ამერიკის ქვეყნებსაც – არგენტინას, ბრაზილიას, ჩილეს, მექსიკას. მკაცრ სახელმწიფო დაგეგმარებაზე უარის თქმამ, ბიუჯეტის დეფიციტის შემცირებამ, მსხვილი ბანკებისა და სახელმწიფო დანებსებულებების პრივატიზაციამ, საბაჟო ტარიფების შემცირებამ, მათ შეაძლებინა მკვეთრად გაედიდებინათ ეკონომიკური ზრდის ტემპები და ამ მაჩვენებლით მეორე ადგილზე გასულიყვნენ აღმოსავლეთ აზიის ქვეყნების შემდეგ. იმავდროულად ანალოგიური რეფორმები, თუმცა გაცილებით ნაკლებად რადიკალური სახის, გზას იკვლევენ ინდოეთშიც, ხოლო, 90-იანი წლებიდან ნაყოფს იმკის ჩინეთის ეკონომიკის მსოფლიოსათვის გახსნა.

ამ პროცესების ლოგიკური შედეგი გახდა ნაციონალურ ეკონომიკათა საერთაშორისო ურთიერთქმედების მკვეთრი აქტივიზაცია. საერთაშორისო ვაჭრობის ზრდის ტემპები აღემატება შიდაეკონომიკური ზრდის მსოფლიო ტემპებს. დღეს მსოფლიო საერთო პროდუქტის 15%-ზე მეტის რეალიზაცია ხდება უცხოურ ბაზრებზე. საერთაშორისო ვაჭრობაში ჩართვა მსოფლიო თანამეგობრობის კეთილდღეობის ზრდის სერიოზული და უნივერსალური ფაქტორი გახდა. 1994 წელს გატტ-ის ურუგვაის რაუნდით გათვალისწინებულია ტარიფების შემდგომი არსებითი შემცირება და ვაჭრობის ლიბერალიზაციის განგრცობა მომსახურების სფეროებში. გატტ-ის გარდაქმნა მსოფლიო სავაჭრო ორგანიზაციად ნიშნავს საერთაშორისო ვაჭრობის გასვლას თვისებრივად ახალ მიჯნაზე, მსოფლიო მეთურნეობის ურთიერთდამოკიდებულების გაზრდას.

უკანასკნელ ათწლეულში იმავე მიმართულებით ვითარდება ფინანსური კაპიტალის ინტერნაციონალიზაციის მეტად გაძლიერებული პროცესი. ეს განსაკუთრებით მკაფიოდ გამოვლინდა საერთაშორისო ინვესტიციების ნაკადის ინტენსიფიკაციით, რაც 1995 წლიდან უფრო სწრაფად იზრდება, ვიდრე ვაჭრობა და წარმოება. ეს გახდა მსოფლიოში საინვესტიციო კლიმატის მნიშვნელოვანი შეცვლის შედეგი. დემოკრატიზაციამ, პოლიტიკურმა სტაბილიზაციამ და ეკონომიკურმა ლიბერალიზაციამ მრავალი რეგიონი მიმზიდველი გახდა ინვესტორებისათვის. მეორე მხრივ, მოხდა ფსიქოლოგიური გარდატეხა მრავალ განვითარებად ქვეყანაში, რომლებმაც გააცნობიერეს, რომ უცხოური კაპიტალის მოზიდვა წარმოადგენს ტრამპლინს განვითარებისათვის, აიოლებს გასვლას მსოფლიო ბაზრებზე და ახალი ტექნოლოგიების მოპოვებას უწყობს ხელს. ეს, რა თქმა უნდა, ნიშნავდა, აბსოლუტური ეკონომიკური სუვერენიტეტის ნაწილობრივ დათმობას და კონკურენციის გაზრდას მთელი რიგი ადგილობრივი დარგებისათვის. მაგრამ „აზიური ვეფხვებისა“ და ჩინეთის მაგალითმა უბიძგა განვითარებად ქვეყნებსა და გარდამავალი ეკონომიკების მქონე სახელმწიფოებს ჩართულიყვნენ შეჯიბრში ინვესტიციების მოსაზიდად. 90-იანი წლების შუა ხანებში უცხოური

ინვესტიციების მოცულობამ გადააჭარბა 2 ტრილიონ დოლარს და კვლავაც სწრაფი ტემპით იზრდება. ორგანიზაციულად ამ ტენდენციას ამაგრებს საერთაშორისო ბანკების, საინვესტიციო ფონდებისა და ფასიანი ქაღალდების ბირჟების აქტიურობის თვალსაჩინო გაზრდა. ამგვარი პროცესის კიდევ ერთი ნახნავია ტრანსნაციონალურ კორპორაციათა მოღვაწეობის ველის არსებითი გაფართოება, რომლებიც დღეს აკონტროლებენ მთელი მსოფლიოს კერძო კომპანიების აქტივების დაახლოებით მესამედს და მათი პროდუქციის რეალიზაციის მოცულობა უახლოვდება აშშ-ის ეკონომიკის ერთიან პროდუქტს.

საერთაშორისო ეკონომიკური კავშირების მთელი ამ ლიბერალიზაციის მიუხედავად, მაინც შენარჩუნებულია გარკვეული წინააღმდეგობები სახელმწიფოთა შორის. ამაზე მეტყველებს საკმაოდ ხშირი და ხისტად დაუაშშ-სა და იაპონიას შორის ვაჭრობის დისბალანსის თაობაზე, ანდა აშშ-სა ევროკავშირთან ამ უკანასკნელის მიერ სოფლის მეურნეობის სუბსიდირების შენარჩუნების გამო. მაგრამ ნათელია, რომ ამჟამად არსებული მსოფლიო ეკონომიკების ურთიერთდამოკიდებულების პირობებში, არც ერთ სახელმწიფოს არ შეუძლია დაუპირისპიროს საკუთარი ეგოისტური ინტერესები მსოფლიო საზოგადოებას, ვინაიდან ამ შემთხვევაში მას ემუქრება მსოფლიო „გარიყულად“ გადაქცევა, გარდა ამისა, იგი დაარღვევს არსებულ სისტემას, რასაც სავალალო შედეგები ექნება არა მარტო მისი კონკურენტებისათვის, არამედ საკუთრივ ამ ქვეყნის ეკონომიკისთვისაც.

მსოფლიო ეკონომიკის სისტემის ინტერნაციონალიზაციისა და ურთიერთდამოკიდებულების გაღრმავების პროცესი მიმდინარეობს ორ სიბრტყეზე – გლობალურსა და რეგიონული ინტეგრაციის სიბრტყეზე. თეორიულად, რეგიონულმა ინტეგრაციამ შეიძლება ხელი შეუწყოს რეგიონთა შორის მეტოქეობას. მაგრამ დღეს ეს საფრთხე შემოიფარგლება მსოფლიო ეკონომიკური სისტემის ზოგიერთი ახალი თვისებით. პირველ რიგში, ახალი რეგიონული გაერთიანებების გახსნილობით – ისინი არ ქმნიან თავიანთ პერიფერიებზე დამატებით სატარიფო ბარიერებს, და პირიქით, ამცირებენ მის მონაწილეებს შორის ტარიფებს უფრო სწრაფად, ვიდრე ეს ხდება გლობალურად მსოფლიო სავაჭრო ორგანიზაციის ჩარჩოებში. ეს წარმოადგენს სტიმულს ბარიერების შემდგომი, უფრო რადიკალური შემცირებისა მსოფლიო მასშტაბით, მათ შორის რეგიონულ ეკონომიკურ სტრუქტურებს შორისაც. გარდა ამისა, ზოგიერთი ქვეყანა რამდენიმე რეგიონული დაჯგუფების წევრია. მაგალითად, აშშ, კანადა და მექსიკა არიან როგორც ATES-ის, ისე NAFTA-ს წევრები. ისიც აღსანიშნავია, რომ ტრანსნაციონალურ კორპორაციათა უმრავლესობა ერთდროულად ფუნქციონირებს დღეს არსებულ ყველა ორბიტაში.

მსოფლიო ეკონომიკური სისტემის ახალი თვისებები – საბაზრო მეურნეობის უსწრაფესი ზრდა, ნაციონალურ ეკონომიკათა ლიბერალიზაცია და მათი ურთიერთქმედება ვაჭრობისა და საერთაშორისო ინვესტიციების გზით, მსოფლიო ეკონომიკის სულ უფრო მეტი სუბიექტების – ტრანსნაციონალური კორპორაციების, ბანკების, საინვესტიციო ჯგუფების აღმავალი კოსმოპოლიტიზაცია – სერიოზულ გავლენას ახდენს მსოფლიო პოლიტიკაზე, საერთაშორისო ურთიერთობებზე. მსოფლიო ეკონომიკა ხდება იმდენად ურთიერთდაკავშირებული და ურთიერთდამოკიდებული, რომ ყველა მისი აქტიური მონაწილის ინტერესები მოითხოვს სტაბილურობის შენარჩუნებას არა მხოლოდ ეკონომიკური, არამედ სამხედრო-პოლიტიკური კუთხითაც.

ზოგიერთი მკვლევარი ეყრდნობა რა იმ ფაქტს, რომ XX საუკუნის დასაწყისის ევროპულ ეკონომიკათა ურთიერთკავშირის მაღალმა ხარისხმა ვერ უზრუნველყო პირველი მსოფლიო ომის თავიდან აცილება, ახდენს თანამედროვე მსოფლიო ეკონომიკის ურთიერთდამოკიდებულების მაღალი დონისა და მისი მნიშვნელოვანი სეგმენტის კოსმოპოლიტიზაციის – მსოფლიო პოლიტიკაში ეკონომიკური და სამხედრო ფაქტორების შეფარდების რადიკალური შეცვლის იგნორირებას. მაგრამ ყველაზე არსებითი საერთაშორისო ურთიერთობების ახალი სისტემის ფორმირებისათვის არის ის ფაქტი, რომ ახალი მსოფლიო ეკონომიკური თანამეგობრობის შექმნა უშუალო კავშირშია სოციალურ-პოლიტიკური ველის დემოკრატიულ გარდაქმნებთან. გარდა ამისა, უკანასკნელ ხანებში მსოფლიო ეკონომიკის გლობალიზაცია სულ უფრო მეტად ასრულებს უსაფრთხოების სფეროში მსოფლიო პოლიტიკის სტაბილიზაციის როლს. ეს გავლენა განსაკუთრებით თვალსაჩინოა მთელი რიგი სახელმწიფოებისა და საზოგადოებების შემთხვევაში, რომლებსაც ავტორიტარიზმიდან გეზი აღებული აქვთ დემოკრატიისაკენ. ეკონომიკის მასშტაბური და მზარდი დამოკიდებულება, მაგალითად, ჩინეთისა, და ასევე სხვა მრავალი ახალი დამოუკიდებელი სახელმწიფოსა მსოფლიო ბაზრებისაგან, ინვესტიციებისაგან, ტექნოლოგიებისაგან მათ აიძულებს მოახდინონ თავიანთი პოზიციების კორექტირება საერთაშორისო ცხოვრების პოლიტიკურ და სამხედრო პრობლემებთან დაკავშირებით.

ეკონომიკური უთანასწორობა: ჩრდილოეთი და სამხრეთი

ბუნებრივია, მსოფლიო ეკონომიკური ჰორიზონტი უღრუბლო არ არის. მთავარ პრობლემად რჩება უფსკრული ინდუსტრიულად განვითარებულ სახელმწიფოებსა და განვითარებად, ან ეკონომიკური თვალ-

საზრისით სტაგნაციაში მყოფ სახელმწიფოებს შორის. გლობალიზაციის პროცესები, პირველ რიგში, მოიცავს განვითარებულ ქვეყნებს. მრავალი ეკონომისტის თვალსაზრისით, აფრიკული ქვეყნებისა და მთელი რიგი სხვა სახელმწიფოების მნიშვნელოვანი ნაწილი, მაგალითად, ბანგლადეში, სამულდამოდ „ჩამორჩენენ“. მრავალი განვითარებადი ეკონომიკისათვის, კერძოდ, ლათინური ამერიკისათვის, მათი მცდელობები – მიუხელოვნდნენ მსოფლიო ლიდერებს – არარად იქცევა უზარმაზარი საგარეო ვალისა და მისი მომსახურების აუცილებლობის გამო. განსაკუთრებულ შემთხვევას წარმოადგენს ის ქვეყნები, რომელთა ეკონომიკა ახდენს ცენტრალიზებული დაგეგმარების სისტემიდან საბაზრო მოდელზე გადასვლას. მათი გასვლა საქონლის, მომსახურების, კაპიტალის მსოფლიო ბაზარზე განსაკუთრებით მრავალ სიძნელესთან არის დაკავშირებული. ეს პროცესი განსაკუთრებით მტიკივწუღად მიმდინარეობს ყოფილ საბჭოთა რესპუბლიკებში.

ორი ურთიერთსაწინააღმდეგო ჰიპოთეზა არსებობს მსოფლიო პოლიტიკაზე ამ უფსკრულის, კავშირის განყვეტის შესახებ, რომელიც აღინერება, როგორც დაპირისპირება ახალ ჩრდილოეთსა და სამხრეთს შორის. საერთაშორისო ურთიერთობათა მრავალი მკვლევარი ამ გრძელვადიან ფენომენში ხედავს მომავალი კონფლიქტების მთავარ წყაროს და სამხრეთის მცდელობებსაც კი – ძალადობრივი ფორმით გადაანაწილოს მსოფლიოს ეკონომიკური კეთილდღეობა. მართლაც, ამჟამინდელი სერიოზული ჩამორჩენა ადრე წინამავალი სახელმწიფოებისაგან ისეთი მაჩვენებლებით, როგორიცაა ერთიანი პროდუქტის რაოდენობა მსოფლიო ეკონომიკაში პროცენტულად ან მოსახლეობის სულადობრივი შემოსავალი, რუსეთს, ინდოეთსა თუ უკრაინას დასჭირდებათ რამდენიმე ათწლეული განვითარების ისეთი აჩქარებული ტემპებით, რომ მიუახლოვდნენ აშშ-ს, გერმანიის ანდა იაპონიის დონეს და არ ჩამორჩენენ ჩინეთს. იმავდროულად ისიც უნდა იყოს გათვალისწინებული, რომ ამჟამინდელი ლიდერები ადგილზე არ გაიყინებიან. ასევე ძნელი წარმოსადგენია, რომ ახლო მომავალში რომელიმე ახალი რეგიონული ეკონომიკური დაჯგუფება, მაგალითად, დსთ ან ჩამოყალიბების პროცესში მყოფი ლათინური ამერიკის ქვეყნების გაერთიანება, შეძლებს მიუხლოვდეს ევროკავშირს, ATES-ს ანდა NAFTA-ს, რომელთაგანაც თითოეულზე მოდის მსოფლიო ერთიანი პროდუქტის, მსოფლიო ვაჭრობისა და ფინანსების 20%-ზე მეტი.

მეორე თვალსაზრისის თანახმად, მსოფლიო ეკონომიკის ინტერნაციონალიზაცია, ეკონომიკური ნაციონალიზმის მუხტის დასუსტება, ის ფაქტი, რომ სახელმწიფოთა სამეურნეო ქმედება არ შეიძლება იყოს თამაში ნულოვანი შედეგით, იძლევა იმის იმედს, რომ ეკონომიკური უფსკრული ჩრდილოეთსა და სამხრეთს შორის არ გადაიქცევა გლობალური კონფრონტაციის ახალ წყაროდ, თუკი იმგვარი სიტუაცია

შეიქმნება, რომელშიც სამხრეთი, მიუხედავად ჩდილოეთიდან აბსოლუტური მაჩვენებლებით ჩამორჩენისა, მაინც განვითარების გზით წავა და აამაღლეს თავის კეთილდღეობას. აქ, ალბათ უპრიანია ანალოგია არსებულ მოდუს „ვივენდისთან“ მსხვილ და საშუალო კომპანიებს შორის ნაციონალური ეკონომიკის ჩარჩოებში: სულაც არ არის გარდაუვალი მასშტაბით საშუალო კომპანიების კონფრონტაცია ლიდერ კორპორაციებთან და განსხვავებათა ნებისმიერი ხერხით ლიკვიდრების მცდელობა. ბევრია დამოკიდებული ორგანიზაციულ-სამართლებრივი გარემოსაგან, რომელშიც ფუნქციონირებს ბიზნესი, ამ შემთხვევაში ზოგადად მსოფლიოსაგან.

მსოფლიო ეკონომიკაში ლიბერალიზაციისა და გლობალიზაციის შერწყმა, თვალსაჩინო სარგებელთან ერთად, თავის თავში შეიცავს ფარულ საფრთხესაც. ერთი მხრივ, ქვეყნებისა და რეგიონების მჭიდრო ეკონომიკური ურთიერთქმედება, რომლებიც ერთმანეთისგან განსხვავდებიან განვითარების დონით, სამეურნეო სტრუქტურით, კაპიტალის კვლავნარმოების ტემპებითა და პროპორციებით, ხელს უწყობს მათში ერთიანი ეკონომიკური მოდელის შექმნას. მეორე მხრივ კი, ინფლაციური პროცესები, უმუშევრობა, სტრუქტურული დისპროპორციები ქმნის საფრთხეს, რომ ამ პირობებში ზემოაღნიშნული მოვლენები გავრცელდება ჯაჭვური რეაქციის კანონებით და მიიღებს ეპიდემიის ხასიათს, რაც ზოგადად სისტემის თავდაცვით პოტენციას აკნინებს. ცალკეული ქვეყნების მცდელობას – ნინ აღუდგნენ კრიზისული პროცესების გავრცელებას საკუთარ ნაციონალურ საზღვრებში სხვადასხვა სახის პროტექციონიზმის საშუალებით, შეუძლია გამოიწვიოს სახელმწიფოთა შორის ეკონომიკური და პოლიტიკური წინააღმდეგობების გაზრდა. ამგვარი პროცესები ასევე ხელს უშლის მსოფლიო მეურნეობის ინტერნაციონალიზაციის საერთო ტენდენციას.

სახელმწიფოთაშორისო ინტეგრაციული პროცესები მჭიდრო კავშირშია კორპორატიულ ინტერესებთან, რომელსაც დამატებითი ელემენტი შეაქვს პლანეტის სამეურნეო ცხოვრების ინტერნაციონალიზაციის საერთო პრობლემაში.

კაპიტალის თანამედროვე საერთაშორისო ორგანიზაციამ დასაბამი დაუდო ტრანსნაციონალური კორპორაციების წარმოქმნას, რომელთა რეალიზაციაც ხდება სხვადასხვა სტრუქტურული ფორმებით. ამჟამად არსებობს დაახლოებით 44 ათასი ტრანსნაციონალური კორპორაცია და მათი 276 ათასზე მეტი ფილიალი. ერთობლივად ისინი აკონტროლებენ მსოფლიო მრეწველობის კერძო სექტორის 1/3-ს, მსოფლიო სამრეწველო წარმოების 40%-ს, განვითარებული სამრეწველო ქვეყნების ექსპორტის 90%-ს, პირდაპირი ინვესტიციების 80%-ს. კორპორაციებზე მოდის საერთო მსოფლიო პროდუქტის 30%. მათი აქტივები 10 ტრილიონ დოლარს აღწევს.

კაპიტალის ორგანიზების დღეს არსებული ფორმები ასახავს საერთაშორისო სამეურნეო მომსახურების მონაწილეთა მოღვაწეობის ახალ მასშტაბებსა და ტექნიკურ შესაძლებლობებს. ტრანსნაციონალური კორპორაციები შეიქმნა საწარმოთა სიდიდის ოპტიმაციის მოთხოვნილებების შედეგად და ამასთან დაკავშირებულ აუცილებლობასთან მომხდარიყო საწარმოო ძალების ფუნქციონირებისათვის საზღვრების გაფართოება. კაპიტალის ინტერნაციონალიზაცია ინვესტს მის უშუალო კავშირის დაკარგვას იმ ქვეყანასთან, რომლიდანაც იგი წარმომავლობითაა და აქცევს მას საერთაშორისო ეკონომიკური და პოლიტიკური ურთიერთობების დამოუკიდებელ ფაქტორად.

ტრანსპორტის სფეროში სამეცნიერო-ტექნიკურმა რევოლუციამ, კავშირის ახალმა სახეებმა, დამაკომპლექტებელი ნაწილების გამოშვების უმაღლესი დონის სიზუსტემ შექმნა შესაძლებლობა ეროვნული წარმოების ერთიანი ტექნოლოგიური პროცესი დაშლილიყო სხვადასხვა ქვეყნებში ოპტიმალური ეკონომიკური და სოციალური პირობების მიხედვით, რაც უზრუნველყოფს წარმოების მაქსიმალურ უდანაკარგობასა და საბოლოო პროდუქტის მასობრივ გამოშვებას.

შრომის საერთაშორისო დანაწილება სულ უფრო მეტად განიცდის შრომის შიდადარგობრივი დაყოფის ზეგავლენას. ეს კი განისაზღვრება ამა თუ იმ საქონლის ღირებულებითი პირობებითა და წარმოების ტექნოლოგიით, რომლითაც მზადდება პლანეტის სხვადასხვა ადგილზე განლაგებულ საერთაშორისო კორპორაციების საწარმოებში. მსოფლიო მეურნეობა თანდათანობით ერთეება ზენაციონალური გიგანტური კორპორაციების კვლავწარმოების პროცესში. ეს გარემოება იქცა კაპიტალის საერთაშორისო ნაკადებისა და საგარეო ვაჭრობის ინტენსიფიკაციის ძლიერ სტიმულად.

ამასთან ერთად, წარმოიქმნება წინააღმდეგობათა სულ მცირე ორი მსხვილი ჯგუფი: წარმოების ინტერნაციონალიზაციასა და იმ ფორმებს შორის, რომლითაც ხდება დღეს მისი რეალიზაცია და რაც უპირატესობას ანიჭებს მსოფლიო ეკონომიკურ პროცესში უფრო განვითარებულ სახელმწიფო და კერძო ფორმებს, ასევე წინააღმდეგობა სახელმწიფო და კორპორატიულ ინტერესებს შორის. 100 ყველაზე მსხვილი ტრანსნაციონალური კორპორაცია შექმნილია განვითარებულ სამრეწველო ქვეყნებში. თუკი სახელმწიფო და კერძო სტრუქტურებს შორის წინააღმდეგობათა გადალახვის მექანიზმი საკმაოდ განვითარებულია და მისი რეგულირება ხორციელდება ეროვნული და საერთაშორისო კანონმდებლობით, სხვადასხვა ქვეყნების ეკონომიკური განვითარების არათანაბრობა კვლავაც არსებობს და იარსებებს.

ტრანსნაციონალურ კორპორაციათა მოღვაწეობა განივრცო განვითარებადი სამყაროს ტერიტორიებზეც და დიდ გავლენას ახდენს იმგ-

ვარი ეკონომიკური სტრუქტურის ფორმირებაზე, რომელიც უფრო მეტად შეესაბამება, უპირველეს ყოვლისა, თავად ტრანსნაციონალური კორპორაციების კვლავნარმოების მექანიზმის ფუნქციონირების ინტერესებს. სანარმოები და მთელი სამრეწველო კომპლექსები, რომლებიც განთავსებულია სხვადასხვა, მათ შორის განვითარებად ქვეყნებშიც, ტექნოლოგიურად და ეკონომიკურად დაკავშირებულია უპირველესად არა მოცემული ქვეყნის სამეურნეო სისტემასთან, არამედ იმ სანარმოებთან, რომლებიც შედიან ტრანსნაციონალური კორპორაციის შემადგენლობაში მათი ადგილმდებარეობის მიუხედავად. ტრანსნაციონალური კორპორაციების ფილიალები, რომლებიც უმცებენ ყველაზე თანამედროვე და რთულ პროდუქციას, იყენებენ უახლეს მანქანებსა და ხელსაწყოებს, განვითარებად ქვეყნებში არსებობენ ჯერ კიდევ როგორც თავისებური ზედნაშენი მრავალნაზნაგოვან ბაზისზე. არცთუ ისე იშვიათად მეტად უმნიშვნელოდ დაკავშირებული ეროვნულ ნარმოებასთან, მას ართმევენ სამუშაო ძალის ყველაზე კვალიფიცირებულ ნაწილს, დეფიციტურ ნედლეულს. სარგებლობენ რა ადგილობრივ, კაპიტალის ბაზრის მომსახურებით, ტრანსნაციონალური კორპორაციები ახდენენ არაერთგვაროვან გავლენას განვითარებადი ქვეყნების კვლავნარმოების კავშირებზე, აყალიბებენ შრომის საერთაშორისო დანაწილების იმგვარ ტიპს, რომელსაც გარკვეული პირობების არსებობის შემთხვევაში შეუძლია მოახდინოს ამ ქვეყნებში ეკონომიკური და სოციალური ტრანსფორმაციის ხელშეწყობა. თუმცა, მიუხედავად ამისა, ტრანსნაციონალური კორპორაციების საშუალებით განვითარებადი ქვეყნები რეალურად ერთგებიან მსოფლიო ეკონომიკური პროცესის დინებაში, მათთვის ხელმისაწვდომი ხდება ყველაზე თანამედროვე ტექნოლოგიები, ინოვაციები, შრომის თანამედროვე ორგანიზაცია, საერთაშორისო ვაჭრობის არხები.

ხაზი უნდა გაესვას, რომ კორპორაციებისა და ფინანსური ინსტიტუტების კონკურენციის მიზანი მოგებაა და არა საბაზრო ეკონომიკის სტაბილურობა. ლიბერალიზაცია ამცირებს კონკურენციის შეზღუდვებს, გლობალიზაცია კი ზრდის მისი მოქმედების ველს. როგორც უკანასკნელმა ფინანსურმა კრიზისმა ცხადყო სამხრეთ-აღმოსავლეთ აზიაში, ლათინურ ამერიკაში, რუსეთში, რომელიც ასევე შეეხო მსოფლიოს თითქმის ყველა ბაზარს, მსოფლიო მეურნეობის ახალი მდგომარეობა ნიშნავს არა მხოლოდ პოზიტიური, არამედ ნეგატიური ტენდენციების გლობალიზაციასაც. ამის გაცნობიერება აიძულებს მსოფლიო ფინანსურ ინსტიტუტებს გადაარჩინონ სამხრეთ კორეის, სიანგანის, ბრაზილიის, ინდონეზიის, რუსეთის ბაზრები. მაგრამ ეს ერთჯერადი ოპერაციები მხოლოდ გამოკვეთს წინააღმდეგობებს ლიბერალური გლობალიზაციის სარგებელსა და მსოფლიო მეურნეობის სიმყარის შენარჩუნებ-

ის ფასს შორის. მოსალოდნელია, რომ რისკების გლობალიზაცია გამოიწვევს მათი მენეჯმენტის გლობალიზაციასაც, ისეთი სტრუქტურების სრულყოფას, როგორცაა მსოფლიო სავაჭრო ორგანიზაცია, მსოფლიო სავალუტო ფონდი და შვიდი ყველაზე განვითარებული სახელმწიფოს ჯგუფი. ისიც ნათელია, რომ გლობალური ეკონომიკის მზარდი კოსმოპოლიტური სექტორი უფრო ნაკლებადაა ანგარიშვალდებული მსოფლიო საზოგადოების წინაშე, ვიდრე ნაციონალური ეკონომიკები სახელმწიფოთა წინაშე.

გლობალიზაციის პროცესი რეალურად მოიცავს ეკონომიკურად ყველაზე წინამავალ პოზიციებზე მყოფ განვითარებად ქვეყნებს, მათ ძირითად ჯგუფს კი კვლავაც მსოფლიო მეურნეობის პერიფერიაზე ტოვებს. 1917 წლის რუსეთის რევოლუციამ კარდინალური გზით მოახდინა მსოფლიო ეკონომიკაში ინტეგრაციული პროცესების დეფორმაცია, გამოიწვია მსოფლიო სამეურნეო კავშირებში ხანგრძლივი კრიზისი. ორი სამყარო – ორი სისტემა – ეს არ არის მხოლოდ სიტყვიერი პარადიგმა. ორი სისტემის ურთიერთკავშირი ეკონომიკური თვალსაზრისით ფორმალური, ასევე საკმაოდ ბუნდოვანი და კონფლიქტური იყო. პოლიტიკური და სისტემური ბარიერების სიმყარე პრაქტიკულად შეუძლებელს ხდიდა სოციალისტური ქვენების მსოფლიო ეკონომიკაში სრულყოფილ ფუნქციურ ჩართვას. საქონლის, მომსახურებისა და კაპიტალის უმთავრესი ნაკადები, ძირითადად, ტრიალებდა ქვეყნების ამ ორი ჯგუფის ჩაკეტილ ორბიტებში.

კონკურენტულ-საბაზრო ეკონომიკის პირობებში აუცილებლად უნდა ჩამოყალიბებულიყო კვლავწარმოების ოპტიმალური და რაციონალური მოდელი, რომელმაც შექმნა თანამედროვე ტექნოგენური ცივილიზაცია – ლიბერალური დემოკრატიისა და სამოქალაქო საზოგადოების საფუძველი და დარტყმა მიაყენა აგრესიული ნაციონალიზმისა და ქსენოფობიის იდეებს, ხალხთა შორის უნდობლობის პოლიტიკას.

სოციალიტურ ქვეყნებში არსებული კვლავწარმოების ანტისაბაზრო მოდელი ხელოვნური წარმონაქნი იყო. ის წარმოადგენდა იდეოლოგიურ შეხედულებათა ემანაციას. ზრდის შიდა ხელშეწყობის მოტივებს მოკლებული, იგი ინვევდა ბუნებრივი და ადამიანური რესურსების შემცირებას და, საბოლოო ჯამში, კვლავწარმოების ტემპების შენელებასა და კაპიტალდაბანდებათა ეფექტურობის მოსპობას. მსოფლიო მეურნეობაში სოციალისტურმა ქვეყნებმა ფაქტობრივად ნედლეულის დანამატის სახე მიიღეს. სსრკ-ზე მოდიოდა მაღალი ტექნოლოგიების მსოფლიო წარმოების მხოლოდ 0,3%. ამ პირობებში კი ვითარდებოდა მხოლოდ სამხედრო მრეწველობა და იარაღის ექსპორტი. დღეს ეს ბარიერი მოხსნილია, მაგრამ ყოფილი სოციალისტური ქვეყნებისათვის ახალი პრობლემები დგას.

90-იან წლებში ზემოაღნიშნული ქვეყნების უმრავლესობის მიერ

ცენტრალიზებულ გეგმურ ეკონომიკაზე პრინციპულად უარის თქმა ნიშნავდა მათი პოტენციალისა და ბაზრების ჩართვას საბაზრო ეკონომიკის გლობალურ სისტემაში. თუმცა ამ შემთხვევაში ლაპარაკი არ იყო ორი დაახლოებით თანაბარძალოვანი ბლოკის დაპირისპირების შეწყვეტაზე. სოციალიზმის ეკონომიკური სტრუქტურები არასოდეს წარმოადგენდა ღირსეულ კონკურენტს დასავლური ეკონომიკური სისტემისათვის. 80-იანი წლების მინურულს ეკონომიკური ურთიერთდახმარების საბჭოს ქვეყნების ხვედრითი წილი ერთიანი მსოფლიო პროდუქტის წარმოებაში შეადგენდა დაახლოებით 9%-ს, ხოლო განვითარებული კაპიტალისტური ქვეყნებისა – 57%-ს. „მესამე სამყაროს“ ეკონომიკათა უმრავლესობა ორიენტირებული იყო საბაზრო სისტემაზე. ამ მიზეზით, ყოფილ სოციალისტურ ეკონომიკათა ჩართვას მსოფლიო მეურნეობაში უფრო მეტად პერსპექტიული მნიშვნელობა ჰქონდა და წარმოადგენდა ახალ დონეზე ერთიანი გლობალური ეკონომიკური სისტემის ფორმირების ან აღდგენის სიმბოლოს. თვისებრივი ცვლილებები კი საბაზრო ეკონომიკაში დაგროვდა ჯერ კიდევ „ცივი ომის“ დასრულებამდე.

გარდამავალ ეკონომიკათა ქვეყნები, მათ შორის საქარველო, მეტად მძიმე მდგომარეობაში აღმოჩნდნენ. საერთაშორისო საფინანსო ორგანიზაციების (პირველ რიგში, მსოფლიო სავალუტო ფონდი და მსოფლიო ბანკი) პოლიტიკა ხშირ შემთხვევაში წინააღმდეგობრივ ხასიათს ატარებს და პრაქტიკულად არ ითვალისწინებს ადგილობრივ სპეციფიკას. ამ ქვეყნების პოლიტიკური ხელმძღვანელობა ამჯობინებს (ანდა იძულებულია) ბრმად მისდინონ ამგვარი ორგანიზაციების რეკომენდაციებს. რეფორმათა წარუმატებლობაზე კი პრაქტიკულად პასუხიმგებლობას იხსნიან (ხომ არ მოგვაგონებს ეს სიტუაცია საბჭოთა პერიოდში არსებულ ვითარებას, როდესაც ნებისმიერი მეტ-ნაკლებად მნიშვნელოვანი საკითხი ცენტრში – მოსკოვში ნყდებოდა და ადგილობრივი პოლიტიკური ხელისუფლების მოვალეობას სულაც არ შეადგენდა ამა თუ იმ ქვეყნისათვის მნიშვნელოვანი გადაწყვეტილების მიღება?)

რაც არ უნდა ითქვას, ნათელია, რომ მსოფლიო პოლიტიკის ახალი ეტაპი წინა პლანზე წამოსწევს თავის ეკონომიკურ კომპონენტს. ამგვარად, შეიძლება ვივარაუდოთ, დიდი ევროპის გაერთიანებას, საბოლოო ჯამში, ხელს უშლის არა ინტერესთა წინააღმდეგობა სამხედრო-პოლიტიკურ სფეროში, არამედ სერიოზული ეკონომიკური შეუსაბამობა, ერთის, მხრივ, ევროკავშირისა და, მეორე მხრივ, პოსტკომუნისტურ ქვეყნებს შორის. ამის მსგავსად, საერთაშორისო ურთიერთობათა განვითარების მთავარი ლოგიკა, მაგალითად, აზია-წყნარი ოკეანის რეგიონში, გამოდინარეობს არა იმდენად სამხედრო უსაფრთხოების მოსაზრებიდან, რამდენადაც ეკონომიკური გამონევეებითა და შესაძლე-

ბლოკებით. უკანასკნელი წლების მანძილზე ისეთი საერთაშორისო ეკონომიკური ინსტიტუტები, როგორცაა „შვიდეული“, მსოფლიო სავაჭრო ორგანიზაცია, მსოფლიო სავალუტო ფონდი და მსოფლიო ბანკი, ევროკავშირი, ATEC და NAFTA, ამკარად უტოლდებიან მსოფლიო პოლიტიკაზე გავლენის თვალსაზრისით უსაფრთხოების საბჭოს, გაერო-ს გენერალურ ასამბლეას, რეგიონულ პოლიტიკურ ორგანიზაციებს, სამხედრო კავშირებს და ხშირად აღემატებიან კიდევ მათ. ამგვარად, მსოფლიო პოლიტიკის ეკონომიკიზაცია და მსოფლიო ეკონომიკის ახალი თვისებების ფორმირება ხდება საერთაშორისო ურთიერთობების ამჟამად ფორმირებადი სისტემის უმნიშვნელოვანესი პარამეტრი.

საკვანძო საკითხები

- საფინანსო ბაზრების ლიბერალიზაციის შედეგად საერთაშორისო ეკონომიკურ წესრიგს გაუჩნდა იმის ძალა, რომ საკუთარი კანონები მოეხვია თავს პოლიტიკისათვის.
- მშ-იანი წლებიდან იწყება ფართო გარღვევა მსოფლიო ეკონომიკის ლიბერალიზაციის მიმართულებით.
- მსოფლიო ეკონომიკის სისტემის ინტერნაციონალიზაციისა და ურთიერთდამოკიდებულების გაღრმავების პროცესი მიმდინარეობს ორ სიბრტყეზე – გლობალურსა და რეგიონული ინტეგრაციის სიბრტყეზე.
- მსოფლიო ეკონომიკის ახალ სისტემაში განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს ჩრდილოეთისა და სამხრეთის ეკონომიკური განვითარების შეუსაბამობა.
- კაპიტალის თანამედროვე საერთაშორისო ორგანიზაციამ დასაბამი დაუდო ტრანსნაციონალური კორპორაციების წარმოქმნას.

კითხვები და დავალებები:

1. დაახასიათეთ ბრეტონ-ვუდსის სისტემა.
2. რა ძირითადი მიზეზები განაპირობებს მსოფლიო ეკონომიკის გლობალიზაციას?
3. რა სიძნელებები ახლავს მსოფლიო ეკონომიკის გლობალიზაციას?
4. რამ განაპირობა ზოგიერთი მკვლევარის აზრით, აზიური „ვეფხვების“ ეკონომიკური „გადახურება“?
5. რა სიძნელებები ახლავს ცენტრალიზებული დაგეგმარების ეკონომიკების გადასვლას საბაზრო რეღსებზე?
6. რამდენად სახიფათოა არსებული ეკონომიკური უფსკრული ჩრდილოეთსა და სამხრეთს შორის?

7. რა როლს ასრულებენ ტრანსნაციონალური კორპორაციები?

ლიტერატურა:

- N.B. Adams, *World Apart: The North-South Divide and the International System* (London: Zed, 1993).
- J. Gavanagh, D. Wysham & M. Arruda (eds.), *Beyond Bretton Woods: Alternatives to the Global Economic Order* (London: Pluto Press, 1994).
- P. Knox & J. Agnew, *The Geography of the World Economy* (London: E. Arnold, 1994).
- R. O'Brien, *Global Financial Integration: the End of Geography* (London: Pinter, 1992).
- T. Porter, *States Markets and Regimes in Global Finance* (London: Macmillan, 1998).

X. რეგიონალიზმი და ინტეგრაცია

რეგიონალიზმისა და ინტეგრაციის განსაზღვრება

XX საუკუნის 60-იანი წლების მანძილზე, იმ ენთუზიაზმის ტალღაზე, რომელიც მოჰყვა რეგიონული ჯგუფების რაოდენობრივ ზრდასა და ეკონომიკური ინტეგრაციის განვითარებას, რეგიონები საერთაშორისო პოლიტიკაში განისაზღვრებოდა, როგორც „სახელმწიფოთა შეზღუდული რიცხვი, რომელთა კავშირსაც განაპირობებს გეოგრაფიული სიახლოვე და ურთიერთდამოკიდებულების მაღალი დონე. მათი დიფერენცირება კი შესაძლებელია სავაჭრო კავშირების განვითარების, ფორმალური ორგანიზაციების რიცხვისა და მნიშვნელობის, პოლიტიკური ურთიერთდამოკიდებულების ხარისხის მიხედვით“ (Nye 1968: vii). ნაი მიიჩნევდა, რომ რეგიონალიზმისა და ინტეგრაციის პროცესი მოიცავდა მსოფლიოს მრავალ მხარეს და მას ხელს უწყობდა ახალი სახელმწიფოების – ყოფილი კოლონიების რიცხვის გაზრდა; დაძაბულობის შედარებითი განმუხტვა ზესახელმწიფოებს შორის; ეკონომიკური ურთიერთდამოკიდებულების აღმავლობა; მრავალმხრივი სავაჭრო რეჟიმის განმტკიცება; დასავლეთი ევროპის უმძლავრესი ქვეყნების დაახლოება ეკონომიკური ინტეგრაციის საშუალებით.

რეგიონალიზმის სასურველი განვითარებისათვის არ არის საკმარისი მარტოდენ გეოგრაფიულ სიახლოვე და ეკონომიკურ ურთიერთდამოკიდებულება. სხვა ფაქტორებიც ასევე მნიშვნელოვანია რეგიონული პრობლემების გადაწყვეტის პროცესების განვითარების პოტენციური საფუძვლების შექმნისათვის. ეს არის ისტორიული გამოცდილება, ძალაუფლებისა და კეთილდღეობის გადანაწილება ჯგუფების შიგნითა და გარეთ, კულტურული, სოციალური და ეთნიკური ტრადიციები, იდეოლოგიური თუ პოლიტიკური არჩევანი – ყოველივე ზემოთქმულს შესაძლოა განსაკუთრებული მნიშვნელობა გააჩნდეს იმის გასაგებად, თუ რატომ და როგორ სურთ მიიღონ აქტორებმა გადაწყვეტილებანი რეგიონულ დონეზე.

მიუხედავად ამისა, რეგიონალიზმი შესაძლოა გარკვეულწილად განსასაზღვრად მონოლითური კონცეფცია იყოს. ზოგიერთი მკვლევარი მოითხოვს, რომ იგი დავანაწილოთ სპეციფიკურ და კონკრეტულ ტიპებად (Hurrell 1995). ამ გზით ჩვენ შეგვიძლია რეგიონალიზმის მნიშვნელოვანი ვარიაციების იდენტიფიცირება. ვარიაცია, მაგალითისათვის, შეიძლება აიხსნას სოციალურ-ეკონომიკური ურთიერთდამოკიდებულების დონის ზრდის თვალსაზრისით; იმ სივრცით, რომელშიც ცალკეული ფასეულობები და კულტურული ტრადიციები განაგრძობენ არსებობას; ფორმალური ინსტიტუციონალური წესრიგის განვრცობის ხარისხით; იმ გეოგრაფიული გარემოთი, რომელშიც რეგიონული და-

ჯგუფება გამოხატავს თანმთხვევ იდენტურობას. მთავრობები და სახელმწიფოები შეიძლება იყვნენ უმთავრესი აქტორები ზოგიერთ რეგიონულ დაჯგუფებაში, სხვებში კი უფრო მნიშვნელოვან აქტორებს შეიძლება წარმოადგენდეს კორპორატიული და ეკონომიკური ინტერესები. ზოგიერთი რეგიონული დაჯგუფების მიზანი შეიძლება იყოს უპირველესად შიდა რეგიონული ვაჭრობისა და ინვესტირებისაგან მაქსიმალური ეკონომიკური მოგების მიღება, სხვების დანიშნულებას კი შეადგენდეს თავდაცვასა და უსაფრთხოებაზე ზრუნვა, ან სოციალური და კულტურული ტრადიციების დაცვა.

რეგიონალიზმი შემდეგ ტიპებად შეიძლება ჩამოყალიბდეს:

– რეგიონალიზმი, როგორც პროცესი, რომელიც გულისხმობს არაფორმალური კავშირებისა და ურთიერთქმედების გაზრდას. იგი უპირველესად ეკონომიკური აქტიურობიდან გამომდინარეობს, მაგრამ ასევე მოიცავს სოციალურ და პოლიტიკურ ურთიერთკავშირს.

– რეგიონული ცნობიერება და იდენტურობა, როდესაც ისტორიული, კულტურული და სოციალური ტრადიციების თანმთხვევა თვალსაჩინოს ხდის გარკვეული საზოგადოებისადმი კუთვნილების გრძნობას.

– რეგიონალიზმი, როგორც სახელმწიფოთაშორისო კოოპერაცია: სახელმწიფოებმა ან მთავრობებმა, საერთო პრობლემების გადაწყვეტისათვის, შეიძლება მიაღწიონ შეთანხმებებსა და მოახდინონ მოქმედებათა კოორდინაცია, რათა „დაიცვან და გააძლიერონ სახელმწიფო და მთავრობის ძალაუფლება“.

– სახელმწიფოს მიერ მხარდაჭერილი რეგიონული ეკონომიკური ინტეგრაცია ხშირად რეგიონალიზმის ყველაზე საერთო ფორმას წარმოადგენს. მთავრობები და ბიზნესის ინტერესები ხელს უწყობს ეკონომიკურ ინტეგრაციას, რაც ინვესტ ვაჭრობის ლიბერალიზაციასა და ეკონომიკურ ზრდას.

– ოთხი პირველი პროცესის კომბინაციამ უნდა გამოიწვიოს მტკიცე და კონსოლიდირებული რეგიონული გაერთიანების წარმოქმნა. ამგვარად, პოლიტიკურად უმაღლეს დონეზე დაკავშირებულ დაჯგუფებამ შეიძლება იტვირთოს უმნიშვნელოვანესი როლი როგორც შიდა გარემოში, ისე გლობალურ პოლიტიკაში”

(Hurrell 1995: 334-8)

ინტეგრაციის კონცეფცია უფრო რთული ჩამოსაყალიბებელია. იგი შეიძლება გაგებულ იქნეს როგორც პირობა ან პროცესი, როგორც სისტემის აღწერა უკვე არსებული ელემენტებით; ან გამოყენებულ

იქნეს იმის ასახსნელად, თუ რატომ არსებობს გარკვეული პოლიტიკური სისტემა და რატომ ვითარდება იგი ამა თუ იმ მიმართულებით.

საყურადღებოა ინტეგრაციის შემდეგი სახით განსაზღვრება: „მანამდე ავტონომიურად არსებულ ერთობებს შორის ურთიერთქმედების ინტენსიური და მრავალმხრივი კავშირების შექმნა და შენარჩუნება. ეს კავშირები თავიანი ხასიათით ნაწილობრივ შეიძლება იყოს ეკონომიკური, ნაწილობრივ სოციალური, ნაწილობრივ კი პოლიტიკური: პოლიტიკურ ინტეგრაციას თან ახლავს ეკონომიკური და სოციალური ურთიერთქმედების მაღალი დონე“ (Wallace, 1990: 9).

ინტეგრაცია შეიძლება ატარებდეს როგორც ფორმალურ ხასიათს – რაც გამოიხატება პოლიტიკური გადაწყვეტილებებით, ისე შეიძლება გამოიხატოს არაფორმალური ცნებებით – რაც გულისხმობს ურთიერთქმედებას ეკონომიკურ, სოციალურ, კულტურულ სფეროებში. მსოფლიო რეგიონებს შორის ინტეგრაცია შეიძლება იყოს კომპლექსური და მრავალმხრივი პროცესი, რომელშიც ჩართულნი არიან აქტორთა სხვადასხვა ტიპები. ეს აქტორები მოქმედებენ საზოგადოებრივი მოღვაწეობის სხვადასხვა სფეროებში და ასევე არიან ამ სფეროების დამაკავშირებელი.

კონცეპტუალური მიდგომები ინტეგრაციის მიმართ

საერთაშორისო ურთიერთობათა თეორიის პლურალისტული ტრადიცია მოიცავს არა მხოლოდ ეროვნულ სახელმწიფოებს, არამედ სხვადასხვა სახის აქტორებსაც, რომლებიც ჩართულნი არიან პოლიტიკურ მოღვაწეობაში. ამ ტრადიციის მიხედვით, კარლ დოიჩი (K. Deutsch) ამტკიცებს, რომ კომუნიკაციებისა და ურთიერთქმედების (ტრანსაქციის) ზრდამ სხვადასხვა აქტორებს შორის შეუძლია გაამყაროს ტრანსნაციონალური პოლიტიკური საზოგადოების კავშირები (ინტეგრაცია) და გამოიწვიოს „საფართოების საზოგადოების“ შექმნა, რომლის საფუძველს წარმოადგენს მშვიდობიანი თანამშრომლობისა და ურთიერთობის სურვილი.

მეორე მხრივ, რეალისტური ტრადიცია, ინტეგრაციის ამხსნელ ფაქტორად სტრუქტურულ პირობებს მიიჩნევს. ნეორეალისტური და ნეოლიბერალური შეხედულებებით, ინტეგრაცია უნდა განისაზღვროს უტილიტარული ტერმინოლოგიით, ანდა სხვა სიტყვებით, გარკვეული დაჯგუფება ერთიანობას აღწევს იმ მიზნით, რათა მისმა წევრებმა საკუთარი პოზიციები გაამყარონ და ძალა გაზარდონ სხვა ერთობის წევრებთან მიმართებაში.

ინტეგრაციამ, როგორც სამართლებრივმა პროცესმა, რომელიც გამოიხატავს ურთიერთდამოკიდებულებასა და ურთიერთქმედებას ქვეყ-

ნების ჯგუფებს შორის, ბუნებრივია, შეიძლება სხვადასხვა ფორმა მიიღოს. ეკონომიკური ინტეგრაცია ხშირად გულისხმობს საბაჟო კაეშირებს, შეთანხმებებს თავისუფალი ვაჭრობის შესახებ ანდა თავისუფალ ბაზარს, რის შედეგადაც იქმნება ეკონომიკური მოღვაწეობის ლიბერალიზაციისათვის აუცილებელი პირობები და მიიღება რეგულირებისათვის საერთო წესები სხვადასხვა ეროვნული კანონების სანაცვლოდ. პოლიტიკური ინტეგრაცია შეიძლება გულისხმობდეს არა მხოლოდ ინსტიტუციონალური მექანიზმების ფორმირებასა და გადაწყვეტილებათა მიღების პროცედურებს, არამედ ასევე თანმთხვევი ფასეულობებისა და მიზნების ჩამოყალიბებას, უთანხმოებათა მშვიდობიან გადაწყვეტასა და სოციალურ-პოლიტიკურ მჭიდრო დაკავშირებას.

საერთაშორისო ურთიერთობათა დისციპლინა მიუთითებს რეგიონალიზმის განვითარების ეფექტურობაზე მშვიდობისათვის, სტაბილურობისა და წესრიგისათვის. რეგიონალიზმისა და ინტეგრაციის შესწავლა დაკავშირებულია იმ პრობლემებთან, თუ როგორ შეიძლება გადამწყვეტ კონფლიქტები, განვითარდეს თანამშრომლობა და შენარჩუნდეს სტაბილურობა. ძალაუფლებისა და ალიანსების ტრადიციული ბალანსის თეორიებით ყურადღება გამახვილებულია წესრიგისა და უსაფრთხოების შენარჩუნებაზე (რეგიონული) თავდაცვითი კოალიციების ჩამოყალიბებითა და ერთმანეთის მიმართ „ბალანსირებადი“ სამხედრო ძალით. გასული საუკუნეში, ომთაშორის პერიოდში, გლობალური კოლექტიური უსაფრთხოება და მრავალფუნქციანი საერთაშორისო ორგანიზაციის შექმნა უფრო სასურველი ჩანდა, ვიდრე „ზედალაზე“ დამყარებული აგრესიული რეგიონალიზმი. 1945 წლიდან საერთაშორისო ურთიერთობებში დომინირებდა ბიპოლარული ქიშპი და დაპირისპირება, რამაც უცილობლად გამოიწვია ამა თუ იმ ბანაკთან რეგიონული დაკავშირება. მნიშვნელოვანი გამონაკლისი იყო მიუმხრობლობის მოძრაობა, რომელიც 50-იან წლებში წარმოიქმნა და მიზნად ისახავდა ზესახელმწიფოებზე დამოკიდებულების შემცირებას. დასავლეთ ევროპის წარმატებული კოოპერაცია და ინტეგრაცია მთლიანად იქნა მხარდაჭერილი აშშ-ის მიერ ფინანსური და თავდაცვითი ასპექტებით. იმავდროულად კი განხორციელდა აღმოსავლეთ და ცენტრალური ევროპის ქვეყნების ძალადობრივი მიერთება საბჭოთა ბლოკთან.

1989 წლის შემდეგ გლობალური პოლიტიკა ცვალებადობითა და მრავალპოლუსიანობით ხასიათდება. თანამედროვე საერთაშორისო ურთიერთობათა თეორია, პირველ რიგში, იმის გარკვევას ისახავს მიზნად, თუ რამდენად შეუძლიათ ან არ შეუძლიათ ინსტიტუციონალიზებულ კოოპერაციულ რეგიონულ ჯგუფებს გახდნენ მშვიდობიანი მრავალპოლუსიანი საერთაშორისო სისტემის ინტეგრალური ელემენ-

ტები. რეგიონული თანამშრომლობისა და სტრუქტურების განვითარება ხშირად აიხსნება, როგორც უტილიტარისტული და სახელმწიფოს მიერ წარმართული პროცესი, რომელიც სახელმწიფოებს საშუალებას აძლევს მიაღწიონ მოთხოვნების ჰარმონიზაციას გლობალური პოლიტიკური და ეკონომიკური ცვლილებების პირობებში. ნეორალისტური-ნეოლიბერალური დებატები საერთაშორისო ურთიერთობების შესახებ მიმდინარეობს იმის თაობაზე, თუ რამდენად გააჩნია უნარი რეგიონულ თანამშრომლობასა და დაჯგუფებებს იყენენ ეფექტური და სანდო იარაღი ნებსრიგისა და მშვიდობის შესანარჩუნებლად. დებატები საერთაშორისო ურთიერთობების თეორიის განვითარების მიმართულების შესახებ საშუალებას გვაძლევს ვიფიქროთ თანამშრომლობისა და კავშირების მნიშვნელოვან მახასიათებლებზე, როგორცაა ურთიერთდობა, კეთილდღეობის გადანაწილება თანამშრომლობის გზით; პროპაგანდა, რომლის მიზანია დაჯგუფების ნევრთა ურთიერთობის პროცესში უნდობლობის მოსპობა; და ასევე ის, თუ რამდენად შეიძლება იყოს შეთანხმება, გამაგრებული ინსტიტუციონალიზაციის მაღალი დონით, მისი ნევრებისაგან ავტონომიური და დამოუკიდებელი ქმედების საშუალება.

საერთაშორისო პოლიტიკური ეკონომიკის შესწავლა ცხადყოფს, რომ ეკონომიკური და ტექნოლოგიური ცვლილებები შეიძლება გახდეს გლობალური პოლიტიკური ცვლილების კატალიზატორი. ამ პერსპექტივიდან, „ნაციონალური“ ეკონომიკის ინტეგრაცია და კორპორატიული აქტიურობა შეიძლება გამოჩნდეს, როგორც რეგულირების სტრატეგია მოუწესრიგებელ და მეტად მგრძობიარე გლობალურ ეკონომიკაში. ამასთანავე, საერთაშორისო ურთიერთობათა დისციპლინის დიდი ნაწილი ტერიტორიული სუვერენული ძალაუფლების კონცეფციების ერთგული რჩება. ამ შემთხვევაში კი შეიძლება პრობლემები წარმოიქმნას იმ მიზეზით, რომ „დამოუკიდებელი სახელმწიფოს არსებობის ლოგიკა და აპარატი არ არის ტრანსნაციონალური ინტეგრაციის – ეკონომიკურისა თუ პოლიტიკურის – ხელშემნობი; მაგრამ ნეოფორდ-იზმის შედეგებმა აიძულა მრავალი ქვეყანა განევიტარებინა სხვადასხვა სახის კოოპერაციული სტრატეგიები“ (Knox and Agnew 1994: 380).

„ტერმინი ნეოფორდ-იზმი გამოიყენება კაპიტალის ინვესტირების, წარმოების პროცესების, სანარმოო ძალების იმ შეცვლილი ურთიერთობების გამოსახატავად, რომლებიც აღარ თავსდება ტრადიციულ ჩარჩოებში. ეს ცვლილებები ასოცირებულია დომინირებად გლობალურ ეკონომიკურ ან კულტურულ ნიშნუბთან და ასევე ორიენტირებულია რეგიონში არსებულ დინამიკასა და იდენტურობაზე.“

საკვანძო საკითხები

– თუკი ჩვენ გვსურს კარგად გავიგოთ როგორ და რატომ ვითარდება რეგიონალიზმი, რეგიონალიზმისა და ინტეგრაციის საბაზისო პირობებს – გეოგრაფიულ სიახლოვესა და ეკონომიკური ურთიერთდამოკიდებულების მაღალ დონეს უნდა დაემატოს მნიშვნელოვანი ისტორიული, პოლიტიკური და კულტურული ფაქტორები.

– ამ ფაქტორების ურთიერთზემოქმედება იწვევს რეგიონალიზმის სხვადასხვა ტიპის წარმოქმნას. სხვადასხვა სახის ფორმალური სტრატეგიები და არაფორმალური პროცესები მეთოდურად და თანდათანობით ახორციელებენ ინტეგრაციულ პროცესებს რეგიონის შიგნით და ქმნიან მნიშვნელოვან განსხვავებებს რეგიონულ დაჯგუფებებს შორის.

– საერთაშორისო პოლიტიკის შესწავლა ხასიათდება მრავალი სხვადასხვა თეორიული მიდგომით, ზოგიერთი მათგანი მნიშვნელოვანია იმის გასარკვევად, თუ რა იგულისხმება რეგიონული იდენტურობისა და თანამშრომლობის განვითარებაში და როგორ შევისწავლით მას. გასულ ათწლეულში ღრმა და სწრაფი ცვლილებები ეკონომიკურ პროცესებში, კაპიტალში, კულტურასა და პოლიტიკაში ინტერპრეტირებული და გაგებულია სხვადასხვა გზით სხვადასხვა რეგიონული დაჯგუფების მიერ. საერთაშორისო ურთიერთობათა თეორია იწყებს მათ მიმართ ადაპტირებას.

რეგიონალიზმი მსოფლიო პოლიტიკაში

რეგიონული ბლოკებისა და დაჯგუფებების ჩამოყალიბება 1945 წლის შემდეგ სწრაფი ტემპებით მიმდინარეობდა. დღეს მსოფლიო პოლიტიკაში რეგიონალიზმის მრავალი ნიმუში არსებობს, რომელშიც გაერთიანებული არიან ამერიკის, სამხრეთ-დასავლეთი აზიის, აფრიკისა თუ ევროპის ქვეყნები. ჩვენი ქვეყნის ინტერესებიდან გამომდინარე, განვიხილავთ სწორედ ევროპული რეგიონალიზმისა და ინტეგრაციის პრობლემებს.

1945 წლის შემდეგ დასავლეთ ევროპა სულ უფრო და უფრო აღიქვამდა საკუთარ თავს, როგორც ეკონომიკებისა და ხალხების მაღალ დონეზე ინტეგრირებულ და მჭიდროდ დაკავშირებულ დაჯგუფებას. 1989 წლის შემდეგ ევროპის კონტინენტზე პოლიტიკური და ეკონომიკური ცვლილებები „აღარ ემყარება დანაწევრებულ, ძალთა ბალანსზე დაფუძნებულ ევროპას, არამედ პოლიტიკურ სივრცეს, რომელშიც სულ უფრო მეტად დომინირებს ერთიანი ორგანიზაცია,

იმდენად, რომ დაპირისპირება და მეტოქეობა წევრებს შორის უკიდურესად შემცირებულია საერთო წესებისა და ინსტიტუტების საშუალებით (Keohane, Mye and Hoffman 1993: 385). 1989 წლის შემდეგ ხდება ცენტრალური და აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნების, ასევე ყოფილი საბჭოთა რესპუბლიკების რეინტეგრაცია ევროპის ეკონომიკურ და პოლიტიკურ გაერთიანებებში.

ხაზი უნდა გაესვას, რომ ევროპული ინტეგრაციისა და რეგიონალიზმის გამოცდილება დიდად განსხვავდება სხვა რეგიონული დაჯგუფებებისაგან (მაგ., NAFTA-სა და ACEAN-ისაგან). ევროპული ინტეგრაციის ფორმალური პროცესი, რომლის ყველაზე თვალსაჩინო გამოხატულებაა ევროკავშირი, განპირობებულია სპეციფიკური ისტორიული და პოლიტიკური მიზეზებით. ეს მიზეზები შეიძლება არც არსებობდეს, ანდა ნაკლები მნიშვნელობის იყოს სხვა რეგიონულ დაჯგუფებებში.

1945 წლის შემდგომი ეპოქის ერთ-ერთი ნიშანდობლივი თვისება იყო ძალაუფლებისა და ხელისუფლების ფუნდამენტური გადანაცვლება ევროპულ და იმპერიაზე ორიენტირებულ ძალთა ბალანსიდან ახალ დაპირისპირებულ ბიპოლარულ მსოფლიოზე. როგორც ერთი მკვლევარი შენიშნავს, „ზესახელმწიფოები“ ევროპაში უკვე აღარ არსებობენ და ზენაციონალური „ევროპული საზოგადოების“ შექმნის ძალისხმევა და მისი შესაბამისი ევროპული იდენტურობის გრძნობის ჩამოყალიბების სურვილი, რომელიც მონოდებულია შეცვალოს სახელმწიფოთა და ხალხების მიმართ არსებული ისტორიული ლოიალურობა, მკაფიოდ აჩვენებს ამ ცვლილების მთელ სიღმეს“ (Hobsbawm 1994: 14).

ბიპოლარული წესრიგი მიუთითებდა ევროპის, როგორც გლობალური ეკონომიკური, პოლიტიკური და კულტურული ცენტრის დასასრულზე. სამხედრო უსაფრთხოება, განადგურებული ეკონომიკური და ფინანსური ინფრასტრუქტურები, პოლიტიკური არასტაბილურობა მთელს ევროპაში გახდა 1945 შემდგომ პირველ წლებში რეგიონალიზაციისა და დასავლეთ ევროპაში სახელმწიფოების მიერ გაზიარებული ინტეგრაციული სქემების წარმატებისა და გაიოლების მთავარი ფაქტორები. უინსტონ ჩერჩილის მიერ 1946 წელს წარმოთქმული სიტყვა, რომელშიც გაკეთდა მონოდება „ევროპის შეერთებული შტატების“ შექმნის შესახებ, მხოლოდ ერთი მაგალითია იმისა, თუ როგორც ცდილობდნენ პოლიტიკური ელიტები მორგებოდნენ და დაერეგულირებინათ ამ გლობალური ცვლილების კულმინაცია.

თანამშრომლობისა და განვითარების არაერთი გეგმის, შემდგომ კი ორგანიზაციების შექმნის შედეგად ევროპის ინტეგრაციის პროცესი აღმავალი გზით წავიდა.

ევროპის საბჭო

ევროსაბჭო შეიქმნა 1949 წელს და ამჟამად აერთიანებს 43 წევრს. ორგანიზაციის მიზანია წევრი სახელმწიფოების დაახლოება დემოკრატიისა და ადამიანის უფლებათა დაცვის მხარდაჭერის, აგრეთვე კულტურის, განათლების, ჯანდაცვის, სპორტის, ახალგაზრდობის, ინფორმაციის, სამართლის, გარემოს დაცვის გზით.

ევროსაბჭოს უმაღლესი ორგანოა მინისტრთა კომიტეტი, რომელიც ორჯერ იკრიბება წელიწადში საგარეო საქმეთა მინისტრების დონეზე. მიიღება რეკომენდაციები წევრ-სახელმწიფოთა მთავრობებისათვის და რეზოლუციები საერთაშორისო-პოლიტიკურ საკითხებთან დაკავშირებით. მეტად აქტიურად ფუნქციონირებს ევროსაბჭოს საპარლამენტო ასამბლეა, რომელშიც წარმოდგენილი არიან წევრ-სახელმწიფოთა პარლამენტარები.

განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს ევროსაბჭოს მიერ მიღებულ 170-ზე მეტ საერთო-ევროპულ კონვენციას, რომელთა დაცვაც აუცილებელია იმ სახელმწიფოთათვის, რომლებმაც მათი რატიფიცირება მოახდინეს.

ქვეყნები, რომლებიც ევროსაბჭოში ერთიანდებიან, იღებენ ვალდებულებას, რომ ხელს მოახერხონ ადამიანის უფლებათა ევროპულ კონვენციას. ევროსაბჭოში მიღების პირობას წარმოადგენს სახელმწიფოს დემოკრატიული სამართლებრივი მოწყობა, თავისუფალი არჩევნები. მნიშვნელოვანია ისიც, რომ პოსტსოციალისტურ ქვეყნებში სამოქალაქო საზოგადოების ჩამოყალიბების მრავალი საკითხი ევროსაბჭოს ყურადღების ცენტრში ექცევა. მათ შორისაა, დეენილთა და ეროვნულ უმცირესობათა დაცვის პრობლემა, ადგილობრივი თვითმმართველობის საკითხები და ა.შ.

ევროსაბჭო უაღრესად ავტორიტეტულ საერთაშორისო ორგანიზაციას წარმოადგენს, რომლის წევრობას სახელმწიფოსათვის გარკვეულწილად ადასტურებს მათ მიკუთვნებას პლურალისტული დემოკრატიის სტანდარტებისადმი. აქედან გამომდინარე, არსებობს გარკვეული ზენოლის სისტემა ევროსაბჭოში შემავალ იმ სახელმწიფოებზე (ან კანდიდატებზე), რომლებშიც ამ ნიადაგზე წარმოიქმნება ესა თუ ის პრობლემა. ამასთანავე, ყოველივე ამან შეიძლება გამოიწვიოს სახელმწიფოთა უკმაყოფილება საშინაო საქმეებში ჩარევის გამო. სხვა სიტყვებით, – ევროსაბჭოს მოღვაწეობა იწერება ამ თუ იმ საერთაშორისო პოლიტიკურ კონტექსტში და მონაწილეთა მიერ განიხილება, პირველ ყოვლისა, მათი პირადი საგარეო-პოლიტიკური ინტერესების პრიზმაში. ბუნებრივია, რომ ყოველივე ამის შედეგად შეიძლება შეიქმნას საკმაოდ სერიოზული კოლიზიები და, ამგვარად, არაერთხელ მომხდარა. მაგ., შიდაპოლიტიკურ სიტუაციასთან დაკავშირებით თურქეთში (ქურთებ-

ის პრობლემა), ბელარუსში (ადამიანის უფლებათა დარღვევა), რუსეთს კი ჩეჩნეთის ომთან დაკავშირებით დროებით შეუწყვიტეს წევრობა. საკმაოდ გაინელა ევროსაბჭოში სომხეთისა და აზერბაიჯანის მიღების პროცესი ყარაბაღის კონფლიქტის გადაუნყვეტელობის გამო.

ევროპაში უსაფრთხოებისა და თანამშრომლობის ორგანიზაცია (ეუთო)

ეს ორგანიზაცია ფუნქციონირებს 1973 წლიდან. მასში შედიოდა პრაქტიკულად ყველა ევროპული სახელმწიფო, აგრეთვე აშშ და კანადა. ეუთო-ს უნიკალურობას განაპირობებდა ის ფაქტი, რომ სხვადასხვა პოლიტიკურ-საზოგადოებრივი ნყობის მქონე და ურთიერთდაპირისპირებული სამხედრო სტრუქტურები (ნატო და ვარშავის ხელშეკრულება), აგრეთვე ნეიტრალური და მიუმხრობელი ქვეყნები, ცდილობდნენ შეექმნათ მუდმივი დიალოგის ორგანიზებული პროცესი და ენარმოებინათ მოლაპარაკებები კონტინენტზე უსაფრთხოებისა და მშვიდობის გარანტიების შესაქმნელად.

ეუთო-ს მოღვაწეობის შედეგი გახდა 1975 წ. მიღებული „ჰელსინკის აქტი“. მან განსაზღვრა სახელმწიფოთა შორის ურთიერთობების პრინციპები („ჰელსინკის დეკლარაცია“). ჰელსინკის შეხვედრას მოჰყვა არაერთი ანალოგიური ფორუმი. საერთო ჯამში, ეუთო-ს მოღვაწეობამ 80-90-იან წლებში განსაკუთრებული წვლილი შეიტანა ევროპის რეგიონში მდგომარეობის სტაბილიზაციის საქმესა და ევროპული თანამშრომლობის განვითარებაში. ცივი ომის დასრულებამ კიდევ უფრო გაზარდა ორგანიზაციის როლი და მოაქცია იგი კონტინენტზე საერთაშორისო-პოლიტიკური განვითარების პოსტკონფრონტაციული ფაზის ცენტრში. ამ მხრივ განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჰქონდა 1990 წ. ეუთო-ს წევრი ქვეყნების სახელმწიფო და მთავრობების მეთაურების შეხვედრაზე მიღებულ „პარიზის ქარტიას ახალი ევროპისათვის“.

სოციალისტური ბლოკისა და საბჭოთა კავშირის დაშლამ და ყოველივე ამის შედეგად მომხდარმა ცვლილებებმა ევროპულ საერთაშორისო-პოლიტიკურ ლანდშაფტში მნიშვნელოვანი გავლენა მოახდინა ორგანიზაციის მუშაობაზე. 90-იანი წლების დამახასიათებელ ნიშნად იქცა მნიშვნელოვანი სიახლეები მთელი რიგი მიმართულებებით. იმავდროულად მიმდინარეობს მუდმივი დებატები ამ სტრუქტურის ფუნქციური დანიშნულების შესახებ და მისი როლის თაობაზე ევროპის საერთაშორისო ცხოვრებაში.

მოხდა ეუთო-ს წევრ-სახელმწიფოთა რიცხვის მნიშვნელოვანი გაზრდა (ყოფილი საბჭოთა კავშირისა და იუგოსლავიის რესპუბლიკების ხარჯზე).

განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ეუთო-ს ჩაბმა კონფლიქტური

სიტუაციების მოწესრიგების საქმეში. არაერთი განცხადება და მონოდება გაკეთდა შეიარაღებულ კონფლიქტებთან დაკავშირებით. მაგრამ ისიც აღსანიშნავია, რომ ეს განცხადებები, რომლებიც ხშირად გაერო-ს რეზოლუციების იდენტურია, ძირითადად, უპასახუდ რჩება და პრაქტიკული შედეგი არ გააჩნია. სწორედ ამ თვალსაზრისით ეუთო-ს როლის ეფექტურობის გაზრდა უმნიშვნელოვანეს პრობლემას წარმოადგენს.

ეუთო-ს თითქოს სურს, რომ გახდეს მთავარი ინსტრუმენტი კონფლიქტების წარმოქმნის უვნებელყოფის, კრიზისების რეგულირებისა და პოსტკონფლიქტური აღმშენებლობის საქმეში. არ შეიძლება არ აღინიშნოს, რომ ამ მხრივ გადადგმულია გარკვეული ნაბიჯები: ეუთოს-გრძელვადიანი მისიები პოლიტიკური მონიტორინგის მიზნით, დაპირისპირებულ მხარეთა კონტაქტების ხელშეწყობა, დემოკრატიული ინსტიტუტების შექმნის მხარდაჭერა. ამ მიზნებით ეუთო-ს არაერთი მისია მოქმედებს სხვადასხვა სახელმწიფოში, მათ შორის საქართველოშიც.

აღსანიშნავია ეუთო-ს მოღვაწეობა ყარაბაღის კონფლიქტის მოგვარების საქმეში. სწორედ მისი ეგიდით ფუნქციონირებს ე.წ. „მინსკის ჯგუფი“.

ერთ-ერთი უმთავრესი საკითხი ეუთო-ს მოღვაწეობაში არის მისი მომავალი როლის განსაზღვრა. არსებობს საერთო აზრი, რომ მან უნდა დაიკავოს ერთ-ერთი ცენტრალური ადგილი ევროპის საერთაშორისო-პოლიტიკურ ცხოვრებაში. თუმცა რეალურად, ცენტრალური და აღმოსავლეთ ევროპის მრავალი ქვეყნის მისწრაფება ნატო-სა და ევროკავშირისაკენ, აშკარას ხდის ეუთო-ს როლის მარგინალიზაციის ტენდენციას. თავის მხრივ კი რუსეთს სურს (ჯერჯერობით წარუმატებლად) იგი გადააქციოს ნატო-ს გასაწეიტრალებელ იარაღად.

ევროპის კავშირი

ევროპის კავშირს, რომელიც 15 ნევრ-სახელმწიფოს აერთიანებს, უნიკალური ადგილი უჭირავს საერთაშორისო ორგანიზაციათა შორის. ამ სისტემის ჩარჩოებში ხდება მასში მონაწილე ქვეყნების თანდათანობითი ინტეგრირება – სულ უფრო ფართო უფლებამოსილების გადაცემა და საზოგადოებრივი ცხოვრების რეგულირება მთელი თანამეგობრობის დონეზე, რომელიც სულ უფრო მეტად იღებს ერთიანი ორგანიზმის სახეს და იძენს დამოუკიდებელი ფუნქციონირების უნარს. ამ პროცესის ობიექტური საფუძველია ეკონომიკის აღმავალი ინტერნაციონალიზაცია. ამდენად, ევროკავშირის ჩარჩოებში ინტეგრაციული განვითარების მთავარ სფერო იყო და არის ეკონომიკა. ამ თვალსაზრისით მთავარ ამოცანას წარმოადგენს უნიფიცირებული ეკონომიკური სივრცის ფორმირება, რომელშიც ყველა მოქმედი პირი როგორც ფიზიკური, ისე იურიდიული, ჩაყენებ-

ულ იქნება თანაბარ პირობებში მათი ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი კუთვნილების მიუხედავად.

1968 წელს დასრულდა საბაჟო კავშირის ფორმირება. ერთიანი აგრარული ბაზრისა და სასოფლო-სამეურნეო პოლიტიკის ფორმირება ევროკავშირის ჩარჩოებში კიდევ უფრო ადრე დაიწყო. 1985 წ. მიღებულ იქნა ერთიანი ევროპული აქტი, რომლის შესაბამისადაც 1992 წ. შეიქმნა ერთიანი შიდა ბაზარი და მოისპო ყველა შეზღუდვა და ფორმალობა, რომლებიც მოქმედებდა ინტეგრაციული ჯგუფის ქვეყნების შიდა საზღვრებში. 1990 წლიდან დაიწყო ეკონომიკური და სავალუტო კავშირის ფორმირება, რომლითაც საუკუნის დასასრულს ეკონომიკური სისტემების კონვერგენცია მოხდა (მასში შედის ინტეგრაციული გაერთიანების ცენტრალური ბანკი და ერთიანი ვალუტა).

კავშირის კომპეტენცია თანდათანობით იცვება სხვა სფეროებითაც – ჯანმრთელობის დაცვა, ტრანსპორტი, ენერგოუზრუნველყოფა, კულტურა, გარემოს დაცვა, ინდუსტრიული პოლიტიკა, სამეცნიერო კვლევები და ტექნოლოგიების განვითარება, სოციალური პოლიტიკა. 1992 წ. მასტრიხტში ხელმოწერილი ხელშეკრულება ევროპის კავშირის შესახებ ადგენს, რომ მას უნდა გაჩნდეს ორი „საყრდენი“ – თანამშრომლობა და ურთიერთგაგება სასამართლო პრაქტიკისა და საშინაო საქმეების სფეროებში (კერძოდ, ნევრ-სახელმწიფოთა პოლიციურ სამსახურებს შორის, აგრეთვე საგარეო და უშიშროების პოლიტიკაში (Common Foreign an Security Policy).

ევროკავშირი თანდათანობით ხდება სულ უფრო ანგარიშგასანევი ძალა საერთაშორისო ურთიერთობების ახალ გლობალურ სისტემაში. კავშირის შიგნით შექმნილია საგარეო-პოლიტიკური კონსულტაციებისა და შეთანხმების სისტემა, რაც ნევრ-სახელმწიფოებს ხშირად აძლევს საშუალებას ილაპარაკონ „ერთი ხმით“ და ანიჭებს ევროკავშირს საერთაშორისო არენაზე დამოუკიდებლად მოქმედი პირის სახეს. ეს ვლინდება გაერო-ში და მრავალ საერთაშორისო კონფერენციასა თუ მოლაპარაკებებზე საერთაშორისო პოლიტიკური სიტუაციების სხვადასხვა პრობლემებთან დაკავშირებით. ზოგჯერ ევროკავშირის გავლენა მეტად თვალსაჩინო და ქმედითი ხდება ზოგიერთი საერთაშორისო პოლიტიკური პროექტის მიღების საქმეში (ასე იყო, მაგ., 1995 წ. ევროპაში სტაბილურობის პაქტის ხელმოწერასთან დაკავშირებით). კავშირი მეტად აქტიურ პოლიტიკას ახორციელებს „მესამე სამყაროს“ ქვეყნების მიმართ და დახმარებას უწევს ყოფილ სოციალისტურ ქვეყნებს.

მიუხედავად ამისა, ინტეგრირებული ურთიერთქმედება გარე სამყაროსთან (სავაჭრო-ეკონომიკური სფეროს გამოკლებით) ევროკავშირში ხორციელდება უპირველესად სამთავრობოთშორისო კოორდინაციის გზით და გაცილებით უფრო ნაკლებად უფლებამოსილებათა

დელეგირებით ინტეგრაციული კავშირის დონეზე. ამის შედეგად, წევრ-სახელმწიფოთა საგარეო-პოლიტიკური ორიენტირების არდამთხვევის პირობებში, „ერთიანი საგარეო პოლიტიკის გატარება ხშირად შეუძლებელია. მაგ., ევროკავშირის წვლილი ყოფილი იუგოსლავიის კონფლიქტების მოწესრიგების საქმეში უფრო მცირე გამოდგა, ვიდრე ამას ელოდნენ. სწორედ ეს წარმოადგენს დღეს ევროკავშირის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს პრობლემას და საერთაშორისო პოლიტიკაში ევროკავშირის როლის მნიშვნელობა გაიზრდება მხოლოდ „ერთიანი საგარეო პოლიტიკის“ შემუშავების შემთხვევაში. ყოველივე ამის პრაქტიკულ რეალიზაციას კი ხელს უშლის წევრ-სახელმწიფოთა შიში, რომ ხელ-ფეხი შეეკვრებათ საკუთარი საგარეო-პოლიტიკური ინტერესების განხორციელებისას.

კიდევ ერთი პრობლემაა სამხედრო-პოლიტიკური ინტეგრაცია. მიღებული თვალსაზრისით, „ერთიანი ევროპის“ არსებობა სრულყოფილი არ იქნება თავდაცვის სფეროში ინტეგრაციის გარეშე, თუმცა მათსა და სხვა სხვა სახის ხელშეკრულებას ამ თვალსაზრისით საკმაოდ ზოგადი ხასიათი აქვს და ითვალისწინებს მხოლოდ „ერთიანი თავდაცვითი პოლიტიკის შესაძლებელ ფორმირებას, რომელმაც შემდგომ უნდა შექმნას ერთიანი თავდაცვითი სისტემა. იუგოსლავიის მაგალითი ადასტურებს, რომ ეფექტური ერთიანი საგარეო პოლიტიკისათვის აუცილებელია მისი გარკვეული სამხედრო უზრუნველყოფა.

დღის წესრიგში დგას ევროკავშირის გაფართოების საკითხი. მასში გაერთიანების პირველი კანდიდატები არიან პოლონეთი, უნგრეთი, ჩეხეთი, ესტონეთი, სლოვენია და კვიპროსი.

საკვანძო საკითხები

- დასავლეთ ევროპის რეგიონალიზაცია და ინტეგრაცია 1945 წლის შემდეგ სხვადასხვა ფაქტორით იყო განპირობებული, კერძოდ, ევროპული ჰეგემონიზმისა და იმპერიული მსოფლიო სისტემის დრომოქმედობა და ბიპოლარული სისტემის წარმოქმნა, რომელიც ემყარებოდა ბირთვულ შეკავებას; აგრეთვე მანამდე არსებული პოლიტიკური და ეკონომიკური სტრუქტურების ნგრევა და მოშლა.
- რეგიონალიზაციის საწყისი პროცესი არ იყო არც ერთიანი ფორმის და არც სწორხაზოვანი. სხვადასხვა ინტერესი და პოლიტიკური ძალა ნაბიჯ-ნაბიჯ ქმნიდა რეგიონული და სპეციფიკური მიზნების მქონე ჯგუფებს.
- ევროპაში ინტეგრაციის პროცესების საზღვრები და კომპლექსურობა მნიშვნელოვანწილად იზრდება XX საუკუნის 50-იანი წლებიდან. თუკი დავაკვირდებით ევროკავშირის შიგნით მიმდინარე პროცესებს, ნათელი ხდება, რომ ამ მოღვაწეობის შედე-

გები უკვე დიდი ხანია არ შემოიფარგლება „ნაციონალური“ საზღვრებით.

– არაფორმალური ინტეგრაცია ასევე მნიშვნელოვან შედეგებს იწვევს. მაგალითად, იმ მცირე კონტაქტებმა, რომლებიც აღმოსავლეთსა და დასავლეთს შორის არსებობდა, გარკვეულწილად ხელი შეუწყო კომუნისტური იდეოლოგიის კრახსა და საბჭოთა ჰეგემონიის დასასრულს. ასევე მნიშვნელოვანია მწვანეთა თუ მშრომელთა სხვადასხვა სახის მოძრაობები დასავლეთ ევროპაში.

– 1989 წლის შემდეგ ნატო-სა და ევროკავშირის წინაშე დადგა მათი როლისა და შესაძლებლობების განსაზღვრის ფუნდამენტური საკითხი. ყოველივე ამაზე ევროკავშირის პასუხი იყო, პირველ რიგში, კავშირის ჩარჩოების გაფართოება და წევრი ქვეყნების უფრო ღრმა პოლიტიკური ინტეგრაცია, მეორე მხრივ კი, ცენტრალური და აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნების ინტეგრირების ხელშეწყობა.

– ევროკავშირი დღეს არის კომპლექსური და ვრცელი რეგიონული დაჯგუფება. მისი წევრობა გულისხმობს მნიშვნელოვანი პოლიტიკური და სამართლებრივი უფლებამოსილებების დათმობას; დათანხმებას მაღალ დონეზე ინტეგრირებულ ეკონომიკურ, ფინანსურ ანდა ტექნოლოგიურ მოღვაწეობაზე; კულტურული და ლინგვისტური ჰეტეროგენურობის მნიშვნელოვან ხარისხს. ევროკავშირი ნარმოადგენს არა მხოლოდ ინტეგრირებული ევროპული პოლიტიკის სტრუქტურას, არამედ იგი სულ უფრო ხშირად აღიქმება, როგორც პირველადი სტრუქტურა.

დასკვნები

გლობალიზაციის პროცესი მოიცავს კაპიტალის, ვაჭრობის, ინფორმაციის, ტექნოლოგიების სწრაფ ტრანსნაციონალიზაციას. მსოფლიო სულ უფრო იკუმშება. მიუხედავად ამისა, ადამიანური რესურსები და სოციალური ზნე-ჩვეულებები გაცილებით იშვიათად არის ტრანსნაციონალური ფენომენი. გლობალიზაცია, რომელშიც დომინირებს დასავლური კორპორატიული იდენტურობა, ხშირად აღიქმება ადგილობრივი წესებისა და საზოგადოებებისათვის საფრთხედ. რეგიონალიზმი და ინტეგრაცია შეიძლება აღქმულ იქნეს და გახდეს „ლოკალური“ იდენტურობისა და ფასეულობების დაცვისა და გამდიდრების მექანიზმი. მაგალითად, ევროკავშირის შიგნით, დავა წევრ-სახელმწიფოებს შორის წამოიჭრება საერთო სოციალურ უზრუნველყოფაზე, ასევე კორპორატიული ინტერესების გამომუშავებაზე კავშირის შიგნით ან მის გარეთ „იაფი ფასების“ ქვეყნებიდან საქონლისა და მუშახელის

გადაადგილებაზე. იმავე ევროკავშირის შიგნით საფრანგეთის მთავრობა გამოხატავს უკმაყოფილებას აშშ-ის კინონიდუსტრიის შემოჭრით ევროპაში, რასაც დამლუპველი შედეგები აქვს ადგილობრივი ევროპული პროდუქციისათვის კინოს, მუსიკის, კულტურის სფეროებში. ყოველივე ეს მეტად მნიშვნელოვან ელემენტად იქცა აშშ-ევროკავშირის კონფლიქტისას ურთიერთობის თითქმის რაუნდზე.

კონფლიქტების წარმოქმნის პოტენციური სულაც არ მოსპობილა მაღალ დონეზე ურთიერთდამოკიდებული გლობალური სისტემის შექმნით, მაგრამ რეგიონალიზმი და ინტეგრაცია ხელს უწყობს სოციალურ-პოლიტიკურ ურთიერთობების ჩამოყალიბება-განვითარებას ლოკალურ დონეზე და ზოგიერთ შემთხვევაში ინვესტრადიციულ სახელმწიფოთაშორისო ურთიერთობებში მშვიდობასა და კეთილმეზობლური ურთიერთობების განვითარებას.

აუცილებელია აღინიშნოს, რომ მსოფლიო პოლიტიკის დიფუზია და დეცენტრალიზაცია ინვესტრადიციური არასტაბილურობას სისტემაში, არამედ ამჟამად ამტკიცებს კიდევ მის სტაბილურობას, ამჟღავნებს მოქნილობასა და ადაპტირებადობის უნარს მსოფლიო სისტემისადმი მაკროდონეზე... ახალი მსოფლიო წესრიგის უმთავრესი ნიშან-თვისება, მაგალითისათვის, ერთი მხრივ, უნდა იყოს ლოკალური და რეგიონული კონფლიქტების განმუხტვა, ხოლო მეორე მხრივ, კონფლიქტების სტაბილიზაცია მთლიანად სისტემაში“ (Cerny 1993: 49).

ამ პერსპექტივით, რეგიონალიზმი და ინტეგრაცია არ წარმოადგენს მხოლოდ სახელმწიფოთა ინტერესების შეჯერების იარაღს, ლოკალური უსაფრთხოების შექმნის საშუალებას ანდა ლოკალური იდენტურობისა და წესების დაცვის გზას გლობალური ცვლილებების წინააღმდეგ, არამედ ასევე ცივი ომის შემდგომ პერიოდში ხდება მსოფლიო წესრიგის სტაბილურობის ხელშეწყობი მნიშვნელოვანი მექანიზმი.

კითხვები და დავალებები:

- 1. რა ფაქტორები განაპირობებს რეგიონალიზმის სხვადასხვა ტიპის არსებობას?*
- 2. რა ფორმებით შეიძლება ინტეგრაციის განსაზღვრა?*
- 3. რა მიზეზებმა შეუწყო ხელი ევროპული ინტეგრაციის განვითარებას?*
- 4. რა ფუნქციები გააჩნია ევროსაბჭოს?*
- 5. რა როლი ეკისრება ეუთო-ს?*
- 6. რა არის ევროკავშირის მიზნები და სპეციფიკა?*

ლიტერატურა:

- J. Goodman, Die Europäische Union: Neue Demokratieformen jenseits des Nationalstaates, in: U. Beck (Hg.), Politik der Globalisierung, 331-373, 1998.
- J.S. Nye (ed.), International Regionalism: Readings, (Boston: Little, Brown, 1968).
- A. Hurrell, Explaining the Resurgence of Regionalism in World Politics, Review of International Studies, 21: 4, 1995.
- B. Jachtenfuchs, Kohler-Koch, (Hrsg.), Europäische Integration, UTB, Opladen: 1996.
- P. Knox & J. Agnew, The Geography of the World Economy, London: Edward Arnold, 1994.
- E. Hobsbawm, Age of Extremes: The Short History of Twentieth Century, 1914-1991, (London: Michael Joseph, 1994).
- R. Keoane et al. (eds.), After the Col War: International Institutions and State Strategies in Europe 1989-199, (London: Harvard Univ. Press, 1993).
- W. Wallace (ed.), The Dynamics of European Integration, London: Pinter, 1990.

XI. ნაციონალიზმი თანამედროვე საერთაშორისო ურთიერთობებში

ნაციონალიზმმა, როგორც რწმენათა სისტემამ, იდეოლოგიამ და ასევე პოლიტიკურმა მოძრაობამ განსაკუთრებული როლი შეასრულა თანამედროვე მსოფლიოს ფორმირების პროცესში. იდეოლოგიის თვალსაზრისით, იგი წარმოადგენს იდეათა ერთობლიობას კაცობრიობის საზოგადოებებზე ორგანიზების შესახებ, ამ ორგანიზების შესაბამისი პოლიტიკური ფორმის თაობაზე და აგრეთვე იმის შესახებ, თუ როგორ უნდა წარიმართოს ურთიერთობები სახელმწიფოებს შორის, რომლებიც გამოხატავენ სხვადასხვა ერების ინტერესებს. ნაციონალიზმმა მრავალი დისკუსია გამოიწვია როგორც ზოგადად სოციალური მეცნიერების, ისე კონკრეტულად საერთაშორისო ურთიერთობების სფეროში. ამ დისკუსიების ნაწილის მიზანი იყო იმის გარკვევა, თუ რატომ გახდა ნაციონალიზმი ესოდენ ყოვლისმომცველი ფენომენი, სხვა დისკუსიების თემას წარმოადგენდა იმ სიძნელების გადალახვის გზების მოძიება, რომლებიც თანახლავს ნაციონალური მოთხოვნების შეთანხმებას, შერიგებას საერთაშორისო წესრიგის მოთხოვნებთან. მიუხედავად იმისა, რომ ნაციონალიზმი ხშირად განიხილებოდა, როგორც წარსულის გადმონაშთი, საბოლოო ჯამში აღმოჩნდა, რომ იგი ერთდროულად უპირისპირდება გლობალიზაციის პროცესებს და, მეორეს მხრივ, თანამედროვე მსოფლიოში მიმდინარე სწორედ ამ პროცესების შედეგია. ნაციონალიზმის უმთავრეს პარადოქსს კი წარმოადგენს ის, რომ იდეოლოგიის სახით იგი გამოკვეთს სახელმწიფოებისა და ხალხების ურთიერთგანსხვავებულ ხასიათს. ამასთანავე, იგი იმ გლობალური პროცესის შედეგია, რომლის დროსაც ყველა ქვეყანა ჩართულია ერთიან პოლიტიკურ და ნორმატიულ სისტემაში.

ნაციონალიზმი და გლობალიზაცია

ნაციონალიზმმა, როგორც იდეოლოგიამ და სოციალურმა მოძრაობამ, უდიდესი როლი შეასრულა თანამედროვე მსოფლიოს ფორმირების პროცესში. ამ ცოტა ხნის წინათაც კი ნაციონალიზმს საერთაშორისო ურთიერთობების კვლევისას შედარებით ნაკლები ყურადღება ექცეოდა. ნაციონალიზმი განიხილებოდა, როგორც წარსულის გადმონაშთი, 1945 წლამდე ევროპაში ომების მიზეზი, კოლონიალიზმის მიერ დატოვებული „მემკვიდრეობა“ მესამე სამყაროში, საერთაშორისო ურთიერთობების თანმხლები, შესაძლოა, აუცილებელი, მაგრამ, ამასთანავე, ირაციონალური თვისება. დომინირებდა თვალსაზრისი, რომ სახელმწიფოები თანდათანობით დაივიწყებდნენ ნაციონალიზმს და საერთაშორისო წესრიგის უზრუნველსაყოფად, უფრო მჭიდრო თანამშრომლობისათვის, გამოიყენებდნენ ახალ ინსტიტუტებს,

მაგალითად, გაერო-ს ან ევროკავშირს. გლობალიზაცია, როგორც სახელმწიფოთა და საზოგადოებების მჭიდრო ინტეგრაციის ფორმა, ამ პროცესის ხელშემწყობად მიიჩნეოდა: შემცირდებოდა განსხვავებები სახელმწიფოთა შორის, მოსახლეობა გახდებოდა უფრო გახსნილი თანამშრომლობისა და ვაჭრობისათვის. იდენტურობისა და ლოიალურობის დონე, რასაც აქამდე ემყარებოდა ნაციონალური სახელმწიფო, შემცირდებოდა. აქედან გამომდინარე, თითქოს არაფერი უნდა ყოფილიყო უფრო დაპირისპირებული გლობალიზაციის სულისკვეთებასთან, ვიდრე ნაციონალიზმი.

ამგვარმა მიდგომამ დღეს გარკვეულწილად სიმყარე დაკარგა და ბევრი უკვე საპირისპიროს ამტკიცებს. ნაციონალიზმის არსებობა როგორც განვითარებულ, ისე განვითარებად სამყაროში, უმეტესწილად განპირობებულია ხალხების მიერ დამოუკიდებლობის, ან სახელმწიფოთა შიგნით ფართო ავტონომიის მოთხოვნით, ან პროტესტით მიგრაციისა და თავისუფალი ვაჭრობის წინააღმდეგ. სახელმწიფოთა შორის ურთიერთობათა პროცესში ნაციონალიზმი ქმნის ტერიტორიული ქიშპისა და ომის, ან ეკონომიკური სარგებლის მიღებისათვის დაპირისპირების საფუძვლებს.

ნათელია, რომ გლობალიზაცია სრულიად სხვადასხვა, ხშირად ურთიერთსაპირისპირო პროცესების სახით ვლინდება. საქონლისა და ტექნოლოგიების მსოფლიო ბაზრის შექმნით, სახელმწიფოთა შორის ადამიანთა გადაადგილებით, იგი ასევე იწვევს უკუტრეაქციასა და წინააღმდეგობას, მათი მხრიდან, ვინც მიიჩნევს, რომ მათი ინტერესები შეილახა. ყოველივე ეს თვალსაჩინოა როგორც განვითარებულ ქვეყნებში, სადაც არსებობს მტრული დამოკიდებულება მიგრაციისა და თავისუფალი ვაჭრობის მიმართ, ისე მესამე სამყაროში, სადაც მიიჩნევენ, რომ ისინი იჩაგრებიან განვითარებული ქვეყნების მიერ. ამ თვალსაზრისით ნაციონალიზმი შეიძლება განხილულ იქნეს როგორც *რეაქცია გლობალიზაციის წინააღმდეგ*, მაგრამ, მეორე მხრივ, ნაციონალიზმი ასევე არის *გლობალიზაციის პროდუქტი*. ერთი მხრივ, ნაციონალიზმის აღმავლობა 80-90-იან წლებში მიუთითებს სახელმწიფო აღმშენებლობის სხვა ფორმების წარუმატებლობაზე, უპირველეს ყოვლისა, კომუნისტური სამყაროს ყოფილ მულტიეთნიკურ ქვეყნებში: სოციალისტური ბანაკის კოლაფსის შემდეგ ნაციონალური ნიშნით ოთხი სახელმწიფო დაიშალა – სსრკ, ჩეხოსლოვაკია, იუგოსლავია და აფრიკაში ეთიოპია. წარმოიქმნა 22 ახალი ქვეყანა. ამ შემთხვევაში გლობალიზაციის სამყაროში ხალხები მოითხოვენ არა უფრო დიდ სახელმწიფოებში ინტეგრირებას, არამედ *სეცესიას* – გამოყოფას, დამოუკიდებლობას და გამოხატავენ მსოფლიო ბაზარზე საკუთარი პირობებით გასვლის სურვილს. მაგრამ, მეორე მხრივ, გამოვლინდა ნაციონალიზმის

სხვა ფორმაც – ნაციონალური უნიფიკაცია, ან სწრაფვა გაერთიანებისაკენ, რისი უპირველესი მაგალითიცაა გერმანია და ასევე ნაწილობრივ ჩინეთი, იემენი და კორეა. ერთ შემთხვევაში კავშირი ნაციონალიზმსა და გლობალიზაციას შორის გამოიხატება ფრაგმენტაციით, სეცესიით, მეორე შემთხვევაში კი უნიფიკაციით, გაერთიანებით.

გლობალიზაცია და ნაციონალიზმი: წინააღმდეგობრივი პროცესები	
<i>ნაციონალიზმის საპირისპირო ფაქტორები:</i> - კეთილდღეობა ყველასათვის. - ეკონომიკური ინტეგრაცია. - მიგრაცია - მოგზაურობა და ტურიზმი. - სამუშაო ადგილები. - გლობალური საფრთხეები. - მსოფლიოს მომცველი კომუნიკაციები. - ეკონომიკური სუვერენიტეტის რწმენის დასახარული.	<i>ნაციონალიზმის ხელშემწყობი ფაქტორები:</i> - უცხოელ ინვესტორებზე კონტროლის დაკარგვა. - მტრული განწყობა ემიგრაციისადმი . - უმუშევრობის შიში. - უკმაყოფილება ზენაციონალური ინსტიტუტებით. - უცხო კულტურის მიუღებლობა. - ტერორიზმისა და ნგრევის შიში. -- მტრული დამოკიდებულება გლობალური მედიისადმი. - ლტოლვა სეცესიისადმი

ნაციონალიზმისა და გლობალიზაციის ურთიერთკავშირის განხილვა, ალბათ, უნდა დაიწყოს საერთაშორისო ურთიერთობათა თანამედროვე სისტემის ფორმირების საწყისი ეტაპიდან. დოქტრინის სახით, ნაციონალიზმი გულისხმობს დამოუკიდებელი სახელმწიფოების არსებობას. მისი დედაარსია ხალხების განსხვავებული კულტურისა და ისტორიის არსებობის ხაზგასმა. ამასთანავე, ნაციონალიზმი ორი უკანასკნელი საუკუნის მანძილზე გახდა საერთაშორისო არენაზე მიმდინარე პროცესების შემადგენელი ნაწილი. გლობალური ცვლილებების შედეგად სოლიდარობისა და ლოიალურობის ძველი ფორმები დაკნინდა. ახალი იდეების გავრცელებას კი ხელი შეუწყო საერთაშორისო სისტემის ტრანსფორმაციამ, სახელდობრ: მსოფლიო ბაზრის აღმავალმა ინტეგრაციამ, ევროპული კოლონიური იმპერიების შექმნამ, ამ იმპერიებისადმი წინააღმდეგობის მოძრაობების წარმოქმნამ, მსოფლიო ომებმა და დემოკრატიის გავრცელებამ. პარადოქსია, რომ ნაციონალიზმის დოქტრინამ, რომელიც ქადაგებს ხალხთა დამოუკიდებლობასა და სეპარატიზმს, აღმავლობა განიცადა გასულ ორ საუკუნეში საერთაშორისო და გლობალური ტენდენციების წინ წამოწევის ზედგად და, ამასთანავე, დაუპირისპირდა ამ ტენდენციებს.

ზემოთქმულის მიუხედავად, კავშირი ნაციონალიზმსა და საერთაშორისო სისტემას შორის მარტოოდენ ისტორიული ხასიათით არ შემოიფარგლება, იგი ასევე **ნორმატიულია**, რაც მოიცავს გარკვეულ ფასეულობებსა და იდეებს იმის შესახებ, თუ როგორ უნდა იცხოვროს ხალხმა და ვის მიმართ უნდა იყოს იგი ლოიალური, ვის უნდა დაემორჩილოს. ნაციონალიზმი, მსოფლიოში მისი გავრცელების შედეგად, გახდა საკუთრივ საერთაშორისო სისტემის არსებობის მთავარი გამამართლებელი ფაქტორი ანდა მისთვის ლეგიტიმურობის მიმნიჭებელი დოქტრინა. თანამედროვე ეპოქამდე სახელმწიფოთა არსებობა მართლდებოდა მათი მმართველების, დინასტიებისა და რელიგიების მეშვეობით. ნაციონალიზმის გავრცელების შედეგად მოხდა ამგვარი მიდგომის უარყოფა და მის სანაცვლოდ შეიქმნა სისტემა, რომელშიც სახელმწიფოთა არსებობა მართლდება იმის საფუძველზე, რომ ისინი **გამოხატავენ საკუთარი ხალხების ინტერესებს**. ამგვარად, გაჩნდა „ეროვნული სახელმწიფოს“ ცნება, რომელიც ვულისხმობს, რომ ნებისმიერ სახელმწიფოს შეუძლია და მოვალება განახორციელოს საკუთარი ხალხის ინტერესები. შეიქმნა **ეროვნული თვითგამორკვევის პრინციპი**, რომლის თანახმადაც თითოეულ ერს გააჩნია უფლება განსაზღვროს საკუთარი ბედი – იყოს დამოუკიდებელი ანდა ნებაყოფლობით გაერთიანდეს დიდ სახელმწიფოში. ზემოთქმული კი ნიშნავს, რომ საერთაშორისო წესრიგის, სამართლის, ლეგიტიმურობის ნებისმიერი პრინციპი, რომელიც სრულიად სხვა საფუძველზე წარმოიქმნა, ამჟამად გამართლებულია აღნიშნულ პრინციპზე დაყრდნობით. ნაციონალიზმი გახდა საერთაშორისო ურთიერთობათა ეთიკური, მორალური საფუძველი. საგულისხმოა, რომ დღეს არსებულ სახელმწიფოთა უდიდეს ორგანიზაციას სწორედ **გაერთიანებული ერების ორგანიზაცია** ეწოდება.

საკვანძო საკითხები

- ნაციონალიზმის უშუალო კავშირი საერთაშორისო ურთიერთობებთან სრული სახით აღიარებულ იქნა მხოლოდ უკანასკნელი ორი ათწლეულის მანძილზე.
- ნაციონალიზმი, ერთი მხრივ, დაპირისპირებულია გლობალიზაციასთან, მეორე მხრივ კი, მის პროდუქტს წარმოადგენს.
- ნაციონალიზმი ამჟამად წარმოადგენს სახელმწიფოთა და საერთაშორისო სისტემის არსებობის მორალურ საფუძველს.

ნაციონალიზმი როგორც იდეოლოგია

ნაციონალიზმს, სოციალურ მეცნიერებაში არსებული მრავალი სხვა ტერმინის – დემოკრატიის, რევოლუციის, ლიბერალიზმის ანდა სოციალიზმის მსგავსად, საკმაოდ ფართო მნიშვნელობა გააჩნია და გამოიყ-

ენება ორი საკმაოდ განსხვავებული მოვლენის აღსანიშნავად. პირველ რიგში, იგი წარმოადგენს პოლიტიკურ დოქტრინას ანდა იდეოლოგიას, ე.ი. არის იმ პოლიტიკური პრინციპების ერთობლიობა, რომლებსაც მხარს უჭერენ მოძრაობები და ინდივიდები. მეორე მხრივ კი, იგი არის სოციალური და პოლიტიკური მოძრაობა, ტენდენცია, რომელმაც უკანასკნელი ორი საუკუნის მანძილზე მთელ მსოფლიოში მოიცვა ყველა საზოგადოება და მოახდინა მათი პოლიტიკური ტრანსფორმაცია.

ნაციონალიზმს, როგორც იდეოლოგიას, სხვა ზემოთ ნახსენები კონცეფციების მსგავსად, მრავალი ვარიანტი გააჩნია და შეუძლებელია მისი მარტივი, ცალმხრივი დეფინიცია. მრავალი სხვა პოლიტიკური დოქტრინის მსგავსად ნაციონალიზმს არ გააჩნია ფუძემდებლური თეორია ანდა კლასიკური ტექსტები, რომლებზე დაყრდნობითაც შესაძლებელი გახდებოდა მისი განსაზღვრა. ალბათ, ნაციონალიზმი ახლოს დგას იმასთან, რასაც ზოგჯერ ფილოსოფოსები უწოდებენ – „cluster-concept“ (სხვადასხვა, დამოუკიდებელი ნაწილებისაგან შემდგარი კონცეფცია), ე.ი. წარმოადგენს იდეას, რომელზეც ჩვეულებრივ „გამომშლია“ სხვადასხვა ელემენტები. ნაციონალიზმის აღიარებული ანალიტიკოსი ენტონი სმიტი ნაციონალიზმის 7 მახასიათებელს გამოყოფს.

ნაციონალისტური იდეოლოგიის ფუძემდებლური მახასიათებლები:

1. კაცობრიობა ბუნებრივად არის დაყოფილი ერებად;
2. ნებისმიერ ერს გააჩნია საკუთარი განსაკუთრებული ხასიათი;
3. ნებისმიერი პოლიტიკური ძალაუფლების წყარო ხალხია;
4. თავისუფლებისა და თვითრეალიზაციისათვის ადამიანებმა უნდა მოახდინონ საკუთარი თავის იდენტიფიცირება ერთან;
5. ერებმა საკუთარი ინტერესები შეიძლება განახორციელონ მხოლოდ სახელმწიფოების საშუალებით;
6. ერთგულება ეროვნული სახელმწიფოს მიმართ ინვევს სხვა სახის ერთგულების (ლოიალურობის) უარყოფას;
7. გლობალური მშვიდობისა და ჰარმონიულობის არსებობის უპირველესი წყაროა ეროვნული სახელმწიფოს ძლიერება.

Anthony Smith, *Theories of Nationalism*, 2nd edn., London: Duckworth, 1983, p. 21

ერნესტ რენანის განსაზღვრებით კი „ნაციონალიზმი უპირველესად არის პოლიტიკური პრინციპი, რომელიც მოითხოვს, რომ პოლიტიკური

და ნაციონალური ერთიანად, ჰარმონიულად უნდა არსებობდნენ". ზემოთქმულიდან გამომდინარე, შეიძლება ითქვას, რომ ნაციონალიზმი უპირველესად მორალური პრინციპია, რომლის თანახმადაც ერები უნდა არსებობდნენ ერთი და იმავე ხალხისა და თვითმართვადი პოლიტიკური საზოგადოებების არსებობის საფუძველზე. ნაციონალიზმი, როგორც იდეოლოგია, უპირველესად მორალური ან ნორმატიული პრინციპია და წარმოადგენს შეხედულებას იმის თაობაზე, თუ როგორია სამყარო და როგორი უნდა იყოს იგი.

ნაციონალიზმის თანახმად, ცალკეული „ერები“ და შესაბამისად „ეროვნული გრძობა“ ათასწლეულების მანძილზე არსებობს. ისტორიის მოხმობა სამყაროს ნაციონალისტური ხედვის ცენტრალური ნაწილია. მუდმივად იხმარება „ძველის“, „პირველმოსახლის“, „ტრადიციულის“ ცნებები. მაგრამ საკუთრივ დოქტრინა შედარებით ახალი შექმნილია და იგი წარმოადგენს XVIII ს-ის მიწურულსა და XIX ს-ის I ნახევარში საერთაშორისო სისტემის შეცვლის შედეგს. სიტყვა „ნაცია“ ანდა მისი ეკვივალენტები, მრავალი საუკუნეა, რაც არსებობს და სხვადასხვაგვარად გამოხატავს იმას, რასაც დღეს უნდა ვუნოდოთ ტომები, ხალხები, მონარქის ქვეშევრდომთა ჯგუფები, თემები. თემის, საზოგადოების გარკვეული იდეა, მისი საკუთარი ისტორიითა და იდენტურობით, და ხშირად საკუთარი ენითა და რელიგიით, ნებისმიერ კულტურაში არსებობდა. მიუხედავად ამისა, ტერმინ „ნაციისა“ და მასთან ასოცირებული „ნაციონალიზმის“ დოქტრინის თანამედროვე სახით გამოყენება XVIII ს-დან იწყება. ჩანს, რომ იგი შეიქმნა სამი გამოცალკევებული, მაგრამ ურთიერთკავშირში მყოფი ფაზის შედეგად.

პირველი ფაზა ასოცირდება განმანათლებლობასთან და უპირველესად საზოგადოებათა თვითგამორკვევის პრინციპთან. ეს არის იდეა, რომლის თანახმადაც ხალხის ჯგუფს გააჩნია გარკვეული საერთო ინტერესები და მან უნდა გამოხატოს საკუთარი სურვილი — თუ როგორ შეიძლება საუკეთესო გზით ამ ინტერესების განხორციელება. ძველი საბერძნეთიდან წამოსული პოლისის, ანუ პოლიტიკური საზოგადოების იდეაზე დაყრდნობით, ყველაზე სრულყოფილად ეს იდეა ჟან ჟაკ რუსომ გამოხატა. მან შექმნა დემოკრატიისა და უმრავლესობის მმართველობის ლეგიტიმურობის თანამედროვე იდეების საფუძველი. გვიანდელი დემოკრატი მოაზროვნეები, უპირველესად, ჯონ სტიუარტ მილნი, მას უმატიებენ წარმომადგენლობით ხელისუფლებას, როგორც პოლიტიკური სისტემის ყველაზე სასურველ ფორმას: თუკი მოხდება წარმომადგენლობითი ხელისუფლების, როგორც ინდივიდუალური თვითგამორკვევის პრინციპის კოლექტიური ფორმის სამუალების რეალიზაცია, აქედან მეტად მცირე გზა რჩება გასავლელი ერთა თვითგამორკვევის იდეამდე.

მეორე ფაზა ნაციონალიზმის იდეის ეკოლოგიისა საფრანგეთის რევოლუციიდან მომდინარეობს. მონარქიის ოპოზიცია საკუთარი

თავის აღსანიშნავად იყენებდა ტერმინს „ნაცია“, რომელშიც იგულისხმებოდა მთლიანად ფრანგი ხალხი დამოუკიდებლად მანამდე არსებული ნოდებებისა და სტატუსისა. ამ შემთხვევაში „ნაციის“ კონცეფცია უპირველესად გამოხატავს ერთიან, თანასწორუფლებიან მოქალაქეობას, ხალხის ერთიანობას. რევოლუციის ლოზუნგი „ძმობა, ერთობა, თავისუფლება“ სწორედ ამ იდეიდან იყო წარმოშობილი. ამდენად, „ნაციის“ კონცეფცია დაკავშირებული იყო სახელმწიფოთა შიგნით მცხოვრებთა თანასწორობასთან, დემოკრატიის ადრეულ კონცეფციასთან. საფრანგეთში მიმდინარე ამ ევოლუციასთან ერთად დაიწყო მსგავსი პროცესები ამერიკაში, რაც გამოიხატა ჩრდილოეთში ამბოხით ბრიტანული მმართველობის წინააღმდეგ (1776-1783წწ.) და მოგვიანებით ესპანეთის წინააღმდეგ ბრძოლით სამხრეთში (1820-1822წწ.). აქ ამბოხის საფუძველი პოლიტიკური იყო – ბრძოლა ევროპის იმპერიული ცენტრებისაგან დამოუკიდებლობისათვის, პოლიტიკური უფლებებისა და საზოგადოების თვითგამორკვევისათვის.

„ნაციის“ ამ დემოკრატიულ და პოლიტიკურ კონცეფციას შეუერთდა მისი შესამე ფაზა, საბოლოო კომპონენტი – გერმანული რომანტიკული იდეა Volk-ის ანუ ხალხისა. რაც გულისხმობს, რომ საზოგადოების ერთიანობა ეფუძნებოდა არა იმდენად პოლიტიკურ იდენტიურობას, რამდენადაც ისტორიას, ტრადიციასა და კულტურას. Volk-ის იდეის თანამშხად, როგორც მას ქადაგებდნენ, მაგალითად, პერდერი და ფიხტე; კაცობრიობა დაყოფილია ცალკეულ ხალხებად, რომელთა შორის განსხვავებები და მათი იდენტიურობა უნდა გამოვლინდეს კვლევის საშუალებით და, ამგვარად, შესაძლებელი გახდება თითოეული ხალხის ხასიათისა და განსაკუთრებულობის დადგენა.

სწორედ ამ სამი ფაზისაგან შეიქმნა ის პოლიტიკური დოქტრინა, რომელსაც დღეს ნაციონალიზმს ვუწოდებთ. იგი ალბათ ყველაზე მკაფიოდ იტალიელმა ჯუზეპე მაზინიმ წარმოაჩინა. მისი რწმენით, ერებს გააჩნიათ საკუთარი ეროვნული ტერიტორიები და უნდა იყვნენ დამოუკიდებელი. იტალიის შემთხვევაში ლაპარაკი იყო დაქუცმაცებული ქვეყნის გაერთიანებაზე. მაგრამ მაზინიმ ხმარებაში ასევე შემოიტანა ორი სხვა ელემენტი, რომელიც შევიდა ნაციონალიზმის თანამედროვე კონცეფციაში. პირველი წარმოადგენს ერის მორალურ კონცეფციას, რომლის თანახმადაც თითოეული ინდივიდი არა მხოლოდ ეკუთვნის ერს, არამედ მოვალეცაა დემორჩილოს ერის ნებას. ამ გზით ერთგულების, პატრიოტიზმის, საზოგადოებასთან იდენტიფიცირების ადრეული კონცეფციები თანამედროვე სახელმწიფო სისტემის ნაწილი გახდა. მაზინის მეორე იდეას წარმოადგენს „ნაციების ოჯახის“ კონცეფცია, კერძოდ, თუკი მსოფლიო დაყოფილია ერებად, მაშინ მათი იდენტიფიცირებისა და თვითგამორკვევის გზით, შეუძლიათ მიაღწიონ დამოუკიდებლობას. მისი თვალსაზრისით, ყოველივე ამის

შედეგი იქნება მშვიდობა ერებს შორის ამ ახალ საფუძველზე. ფრანგი ერნესტ რენანისათვის კი ნაციონალიზმი იყო „ყოველდღიური პლუბისციტი, პროცესი, რომლითაც ისტორიულად ჩამოყალიბებულ საზოგადოებას მუდმივად შეუძლია საკუთარი იდენტურობა და ნება გამოხატოს განგრძობადი არსებობის, თვითგამორკვევისა და სურვილების საშუალებით.“

საკვანძო საკითხები

- ნაციონალიზმი, როგორც იდეოლოგია, ნორმატიული იდეაა. ერები ობიექტურად არსებობენ და მათ უნდა გააჩნდეთ თვითგამორკვევის უფლება.
- ნაციონალიზმის თანამედროვე იდეა წარმოადგენს შერწყმას: 1. თვითმართვადი საზოგადოების განმანათლებლობის და ლიბერალური იდეებისა; 2. თანასწორუფლებიან მოქალაქეთა საზოგადოების საფრანგეთის რევოლუციის იდეის; 3. ისტორიით, ტრადიციებითა და კულტურით ფორმირებული ხალხის გერმანულ კონცეფციებისა.
- ნაციონალიზმი არის როგორც ისტორიის, ტრადიციის, ისე გარკვეული მოვალეობის იდეა.

ნაციონალიზმი როგორც მოძრაობა

ნაციონალიზმი XVIII საუკუნის მინურულიდან იწყებს გავრცელებას. XIX საუკუნის დასაწყისიდან ევროპა ნაციონალისტური მოძრაობების არნახული აღმავლობის ფაქტის წინაშე აღმოჩნდა – საბერძნეთში, გერმანიაში, იტალიასა და ირლანდიაში, უფრო მოგვიანებით კი ცენტრალური და აღმოსავლეთის ევროპის მულტიეთნიკურ იმპერიებში – ავსტრო-უნგრეთის, პრუსიის, რუსეთის, ოსმალეთის იმპერიებში. ნაციონალისტური მოძრაობების გააქტიურების შედეგად ეს იმპერიები თანდათანობით თმობდნენ თავიანთ პოზიციებს, სანამ მსოფლიო ომის შემდეგ საერთოდ არ გაქრნენ მსოფლიო პოლიტიკური რუკიდან.

მსოფლიო ომის შედეგად შეიქმნა იმის საშუალება, რომ ეროვნული თვითგამორკვევა, რომელიც აქამდე ეხებოდა მხოლოდ ევროპასა და ამერიკის თეთრკანიან ელიტას, გამხდარიყო უნივერსალური პრინციპი და გამოვლენილიყო რადიკალური რევოლუციის ფორმით (ბოლშევიკური რევოლუცია რუსეთში) ანდა აშშ-ის პრეზიდენტ ვუდრო ვილსონის მიერ წარმოდგენილი ლიბერალური პროგრამის ფორმით. ომამდე მრავალი ნაციონალისტი მიიჩნევდა, რომ ერების უფლებების რეალიზება შეიძლებოდა მომხდარიყო სეცესიის გარეშე, ფედერალური ან რეგიონული უფლებების განხორციელებით სახელმწიფოთა შიგნით, ანდა კულტურული ავტონომიით. მაგრამ ომის შემდეგ თანდათანობით მოხდა თვითგამორკვევის პრინციპის ასოცირება დამოუკიდებლო-

ბასთან. თითქოს ჩანდა, რომ ადგილს იმკვიდრებდა ეროვნული თვითგამორკვევის ეპოქა და მაზინის მიერ ნაქადაგები „ნაციათა ოჯახი“. მაგრამ ამგვარად არ მომხდარა სამი ძირითადი მიზეზის გამო:

პირველ მიზეზს წარმოადგენს ის, რომ ევროპული კოლონიური იმპერიები საკმაო ხნის მანძილზე უარს ამბობდნენ დამოუკიდებლობა მიეცათ აფრიკისა და აზიის ხალხებისათვის. მხოლოდ II მსოფლიო ომის შემდეგ, რომელმაც დამარცხებულების გარდა, გამარჯვებულებსაც გამოაცალა ძალა, ბრიტანეთი, საფრანგეთი, ჰოლანდია და ბელგია დათანხმდნენ და იძულებულნიც გახდნენ დამოუკიდებლობა მიენიჭებინათ მესამე სამყაროში თავიანთი კოლონიებისათვის.

მეორე მიზეზი არის ის, რომ ნაციონალიზმი, მთელი სისრულით გამოხატვის შემთხვევაში, იწვევდა არა მშვიდობას სახელმწიფოებს შორის, არამედ კონფლიქტებს, დიქტატურების დამყარებას, დაბოლოს, – მსოფლიო ომებს. მაზინის პერეფრაზირება რომ მოვახდინოთ, თუკი მართლაც არსებობდა „ნაციათა ოჯახი“ – ეს იყო შიდადაპირისპირებებით სავსე, ბედნიერებასა და სიმშვიდეს მოკლებული ოჯახი. ხალხები ტერიტორიული თვალსაზრისით, ხშირად ერთმანეთში აღრეულები იყვნენ და ისტორიული უფლებებით აპელირება აუცილებლად იწვევდა მათ შორის კონფლიქტებს. მაგალითად, ნაციონალიზმის ნიადაგზე დაპირისპირებები და ომები ბალკანეთზე პრაქტიკულად დღემდე გრძელდება. განსაკუთრებით საშიში ფორმა კი ნაციონალიზმმა 20-30-იან წლებიდან გერმანიასა და იტალიაში მიიღო. იტალიაში იგი ემყარებოდა ძალაუფლების გაზრდის სურვილსა და სამხედრო ექსპანსიას, ხოლო გერმანიის შემთხვევაში, საზღვრების ძალადობრივ გადასინჯვასა და ებრაელების გენოციდს.

გარდა ამისა, არსებობდა **მესამე მიზეზიც**, რომელმაც 1918 წლის იმედების დასამარება გამოიწვია და რომელიც განსაკუთრებით თვალსაჩინო II მსოფლიო ომის შემდეგ გახდა. ეს მიზეზი შემდეგი სახის იყო: დამოუკიდებელ სახელმწიფოებშიც კი, სადაც მიიჩნეოდა, რომ მოხდა ნაციონალური იდენტურობისა და თვითგამორკვევის რეალიზაცია, შეიქმნა დაძაბულობის ახალი კერები. პირველად ეს თვალსაჩინო გახდა განვითარებულ სამყაროში, სადაც 60-იანი წლებიდან გამოვლინდა ეროვნული თვითგამორკვევის ახალი ტენდენციები ანდა წარმოიქმნა ეთნიკური მრავალფეროვნების აღიარებისა და სათანადო უფლებების მოთხოვნა სახელმწიფოთა შიგნით. ევროპაში არაერთი მაგალითი არსებობს: სეპარატისტული მოძრაობები ბასკეთში, ჩრდილოეთ ირლანდიაში, შოტლანდიაში, ბელგიასა თუ კორსიკაზე. აშშ-ში მასობრივი საპროტესტო მოძრაობები დაიწყო თავდაპირველად ზანგების, ხოლო შემდეგ ყველა ფერადკანიანის თანასწორუფლებიანობის მოთხოვნით. კანადაში ფრანგულენოვანი კვებეკის პროვინცია მოითხოვს ფართო ავტონომიას და ხშირ შემთხვევაში დამოუკიდებლობასაც. თუმცა, ნაციო-

ნალისტური და ეთნიკური მოძრაობების აღმავლობას ამერიკასა და დასავლეთ ევროპაში ქვეყნების ფრაგმენტაცია არ მოჰყოლია.

გაცილებით უფრო ფეთქებადი აღმოჩნდა ნაციონალიზმის აღმავლობა აღმოსავლეთის კომუნისტურ ქვეყნებში. ნაციონალიზმი ამ შემთხვევაში გახდა საბჭოთა მმართველობასთან დაპირისპირებისა და წარსულთან კავშირის აღდგენის იარაღი. იგი ასევე დაუკავშირდა ეკონომიკური თავისუფლებისა და დემოკრატიის მოთხოვნებს. საერთო ჯამში, ნაციონალიზმი კომუნისტური ოპოზიციის საყრდენად გადაიქცა. ყოველივე ამან კი მნიშვნელოვნად შეცვალა მსოფლიოს პოლიტიკური რუკა.

საკვანძო საკითხები

- ნაციონალიზმი პირველად თვალსაჩინო გახდა დასავლეთ ევროპასა და ამერიკაში;
- I მსოფლიო ომის შემდეგ მოხდა აღმოსავლეთ ევროპის მულტიეთნიკური იმპერიების რღვევა, ხოლო II მსოფლიო ომის შემდეგ დასავლეთ ევროპის კოლონიური იმპერიების დაშლა;
- 1918 წელს პრეზიდენტ ვილსონის მიერ ერთა თვითგამორკვევის დეკლარაციის შემდეგ არაერთი კონფლიქტი და ომი გაჩაღდა.

ნაციონალიზმი და საერთაშორისო ურთიერთობები

ნაციონალიზმის დოქტრინის გაძლიერებისა და გავრცელების შედეგები საერთაშორისო ურთიერთობებისათვის მრავალი სახისაა. ერთი მხრივ, ეს არის ნაციონალიზმის წართვა საერთაშორისო სისტემაში, მეორე მხრივ კი, ის ანალიტიკური და ეთიკური პრობლემები, რომელთაც ნაციონალიზმი წამოჭრის საერთაშორისო ურთიერთობების კვლევისა და პრაქტიკისათვის.

შედეგების თვალსაზრისით, ოთხი უმთავრესი უნდა გამოიყოს: პირველ რიგში, ნაციონალიზმმა გამოიწვია სახელმწიფოთა სისტემისათვის ახალ ფასეულობათა, ლეგიტიმიზაციის ახალი სისტემის დამკვიდრება. სუვერენიტეტისა და ჩაურევლობის ტრადიციული, **ვესტფალიის სისტემისათვის** დამახასიათებელი გამართლების გარდა, სახელმწიფოთა სისტემას ამჟამად სურს გამოხატოს ცალკეული, ინდივიდუალურად ლეგიტიმური ხალხების ინტერესები. აქედან მომდინარეობს „ეროვნული სახელმწიფოს“ კონცეფციის მნიშვნელობა და ის, რომ, სახელმწიფოებმა უნდა გამოხატონ ერთა ინტერესები (საკუთრივ ტერმინი „საერთაშორისო“ გამოხატავს ამ ორაზროვნებას. იგი 1780 წელს შემოიღო ინგლისელმა პოლიტიკურმა თეორეტიკოსმა ჯერემი ბენტჰემმა, რათა განესაზღვრა სამართლის ფორმა, რომელიც არსებობდა სხვადასხვა რომაულ ტომს შორის ურთიერთობისას. შემდგომში იგი აღნიშნავდა „სახელმწიფოთაშორისო“ ურთიერთობებს, რაც ასევე მოიცავდა „ერთაშორის“ ურთიერთობებს). თვითგამორკვევა გახდა

თეორიულად საყოველთაოდ აღიარებული პრინციპი და არსებული საერთაშორისო წესრიგის სავარაუდო საფუძველი. როგორც ერთა ლიგის ხელშეკრულება, ისე გაერო-ს ქარტია ითავისებს ამ თვალსაზრისს და სწორედ მისგან წარმოდგება საერთაშორისო სამართლის სისტემა. სახელმწიფოებს პრაქტიკული საქმიანობისას შეუძლიათ გამოხატონ ან არ გამოხატონ საკუთარი ხალხების ინტერესები, მაგრამ დღევანდელ საერთაშორისო სისტემაში, დაბლომატიასა და სამართალში, თეორიულად ისინი მოვალენი არიან ამგვარად მოიქცნენ.

მეორე შედეგი არის ის, რომ ნაციონალიზმი გამოიყენებოდა როგორც მნიშვნელოვანი, განსაკუთრებული კომპონენტი სახელმწიფო აღმშენებლობისათვის, საერთო იდენტურობისა და საზოგადოებისადმი კუთვნილების გრძნობის ფორმირებისათვის. ბუნებრივია, ლოიალურობის ფორმები მანამდეც არსებობდა. ისტორიის მანძილზე ადამიანები თავს წირავდნენ საკუთარი საზოგადოების კეთილდღეობისათვის და ეს მოვალეობად მიაჩნდათ. მაგრამ თანამედროვე სახელმწიფოსათვის, რომელიც აღმოჩნდა ქალაქებში ადამიანების დიდი რაოდენობით მოდინების ფაქტის წინაშე და რომელსაც სჭირდება რესურსების მობილიზება გარეგანი მოქიშპეების უკუსაგდებლად და საფრთხის უვნებელსაყოფად, განსაკუთრებულად მნიშვნელოვანი გახდა ნაციონალური იდენტურობისა და მიზნების ფორმირება. ყოველივე ამის რეალიზაციის საშუალებებს წარმოადგენს განათლება, ეროვნულ ჯარში სამსახური, ეროვნული ისტორიის აპოლოგია, პატრიოტული ფილმების გადაღება. ეს ხელს უწყობს ხალხში საერთო იდენტურობის გრძნობის გაძლიერებასა და სახელმწიფოსადმი მორჩილების გაზრდას. ნაციონალიზმის მკვლევრები ხშირად ამტკიცებენ, რომ ნაციონალიზმის ამგვარი ქადაგება განსაკუთრებით ძლიერია ყოფილ კოლონიურ ქვეყნებში, სადაც სახელმწიფოს საზღვრები და იდენტურობა შეიძლება სრულიად ახალი და გარედან თავსმოხვეული ხასიათის იყოს. ოფიციალური ნაციონალიზმის ქადაგება უეჭველად არის მესამე სამყაროს სახელმწიფოების მიერ წარმართული ეროვნული აღმშენებლობის შემადგენელი ნაწილი, მაგრამ ეს არ ეხება მხოლოდ მესამე სამყაროს. განვითარებულ ქვეყნებშიც – აშშ-ში, საფრანგეთსა თუ დიდ ბრიტანეთში სახელმწიფო ასევე ზრუნავს ეროვნული იდენტურობის გაძლიერებასა და ნაციონალური მიზნების ჩამოყალიბებაზე. განათლებისა და სხვა საშუალებების გამოყენებით იგი გახდა ნაწილი სახელმწიფოსა და საზოგადოებას შორის კავშირის ფორმირებისათვის, აუცილებელი საშინაო კომპონენტი საერთაშორისო არენაზე სახელმწიფოს ავტორიტეტისა და ძალოვანების ფორმირების პროცესში. არც ერთ ქვეყანას არ შეუძლია წარმატებას მიაღწიოს საერთაშორისო არენაზე თუკი იგი საკუთარი საზღვრების

შიგნით არ ზრუნავს ეროვნული იდენტურობის გაძლიერებასა და ნაციონალური მიზნების ჩამოყალიბებაზე.

გაერო-ს წესდება, თავი I, მუხლი I

გაერო მიზნად ისახავს:

...2. განავითაროს მეგობრული ურთიერთობები ერებს შორის ხალხთა თანასწორუფლებიანობისა და თვითგამორკვევის პრინციპის პატივისცემის საფუძველზე, აგრეთვე მიიღოს სხვა შესაბამისი ზომები საყოველთაო მშვიდობის განსამტკიცებლად;

მესამე შედეგით, ნაციონალიზმი წარმოადგენს უძლიერეს იარაღს საერთაშორისო პოლიტიკურ რუკაზე ცვლილებათა შეტანის საქმეში, ე.ი. სახელმწიფოებს შორის საზღვრების განსაზღვრასა და მათ ტერიტორიებზე. თეორიულად ეს ნიშნავს, რომ რუკა ასახავს ხალხების გადანაწილებას დედამიწაზე. მაგრამ პრაქტიკაში, ხშირ შემთხვევაში, ამ რუკის კონტურებს ისტორიული შემთხვევითობა განაპირობებს – ომები, კოლონიური ეპოქის შემდეგ საზღვრების ხელოვნური შექმნა. გარკვეულწილად ასევე შემთხვევითობას წარმოადგენს საზღვრები აშშ-სა და კანადას, ესპანეთსა და პორტუგალიას შორის. მიუხედავად ამისა, ნორმა, რომ რუკა უნდა შეესაბამებოდეს ხალხთა განსახლებას, კვლავაც უბიძგებს სახელმწიფოებს იზრუნონ „სამემკვიდრეო“ ტერიტორიების მოპოვებაზე. როგორც აღინიშნა, კომუნიზმის კოლაფსმა გამოიწვია როგორც სახელმწიფოთა გაერთიანება, ისე მათი დაშლა და, შესაბამისად, პოლიტიკურ რუკასთან დაკავშირებული მრავალი ახალი პრობლემა შექმნა.

ნაციონალიზმის მეოთხე შედეგი საერთაშორისო ურთიერთობებისათვის არის ის, რომ იგი წარმოადგენს კონფლიქტებისა და ხშირად ომების წყაროს. ომთაშორის პერიოდში დავამ ტერიტორიული დაყოფის შესახებ, შექმნა რწმენა, რომ თვითგამორკვევის პრინციპს უნდა უზრუნველყო მშვიდობა ხალხებს შორის. მაგრამ ამგვარად არ მოხდა. ნაცისტურმა და იაპონურმა ექსპერიმენტებმა შექმნეს თვალსაზრისი ნაციონალიზმის დამანგრეველი ძალის შესახებ. ნაციონალიზმი გამოიყენება დიქტატორული რეჟიმების მიერ შიდა ოპოზიციის ჩასახშობად, ასევე გარე აგრესიასთან დასაპირისპირებლად. ნაციონალისტური დაპირისპირების შედეგები გახდა უკანასკნელი პერიოდის კონფლიქტები ყოფილ იუგოსლავიაში, ქაშმირში, შრი-ლანკაში, არაბულ-ისრაელის დაპირისპირებაში.

საკვანძო საკითხები

- ნაციონალიზმი გასული ორი საუკუნის მანძილზე იყო სახელმწიფოთა სისტემის ნორმატიული და მორალური საფუძველი;
- ნაციონალიზმი ახდენს სახელმწიფოთა ლეგიტიმიზაციას და ასევე გამოიყენება სახელმწიფოთა მიერ, როგორც ეროვნული აღმშენებლობის კომპონენტი.
- ნაციონალიზმი ხდება სეცესიისა და ტერიტორიული მოთხოვნების საფუძველი;
- ნაციონალიზმი მჭიდრო კავშირშია კონფლიქტებისა და ომების დაწყებასთან.

დებატები ნაციონალიზმთან დაკავშირებით

ნაციონალიზმითან დაკავშირებულმა პრობლემებმა არაერთი დისკუსია გამოიწვია. ყურადღებას გავაძვირებთ სამ უმნიშვნელოვანეს საკითხზე.

სამართლიანობა წესრიგის წინააღმდეგ

საერთაშორისო სისტემა ემყარება ორ პრინციპს – სახელმწიფოთა სუვერენიტეტსა და მშვიდობის შენარჩუნებას მათ შორის. ხშირად მიიჩნევა, რომ ეროვნული თვითგამორკვევა და ლეგიტიმური ეროვნული უფლებების გამოხატვა შეესაბამება ამ საერთო პრინციპებს. ეს პრინციპები ხშირად ასრულებენ გადამწყვეტ როლს, მაგრამ სულაც არ მოგვიწევს ღრმა ისტორიული ექსკურსი იმის დასაანხად, რომ არცთუ ისე იშვიათად სწორედ ეს პრინციპები განაპირობებენ კონფლიქტებს, განსაკუთრებით იმ შემთხვევაში, როდესაც სხვა პრინციპებთან დაპირისპირება უნევთ. პირველ რიგში, ხშირია შეუსაბამობა და კონფლიქტი **ძალთა ბალანსისა და თვითგამორკვევის** პრინციპებს შორის. დიდ სახელმწიფოებს შორის მშვიდობის შენარჩუნების პრობლემა მესაძლოა გამოიწვიოს მათ მიერ გავლენის სფეროების გადანაწილება და ურთიერთთანხმობა, რომ გააჩნდეთ კოლონიები. XVIII საუკუნის 90-იან წლებში რუსეთმა და პრუსიამ გაიყვეს პოლონეთის მანამდე დამოუკიდებელი სამეფო, ეს აქტი კი გახდა ძალთა ბალანსის შენარჩუნების მკაფიო გამოხატულება. XIX ს.-XX ს-ის დასაწყისში ევროპულმა სახელმწიფოებმა მიაღწიეს ურთიერთთანხმობას კოლონიური სისტემის არსებობასა და აზიასა და აფრიკაში გავლენის სფეროების გადანაწილებაზე. ცივი ომის დროს და მის შემდეგაც დასავლურმა სამყარომ უფლება მისცა რუსეთს დაემორჩილებინა ხალხები აღმოსავლეთ ევროპაში და საკუთრივ საბჭოთა კავშირის შიგნით. ამგვარ დამოკიდებულებას განაპირობებდა დასავლეთის სურვილი შენარჩუნებულიყო სტაბი-

ლურობა და უსაფრთხოება მსოფლიო მასშტაბით (გავიხსენებთ მხოლოდ ორ მაგალითს: 1956 წელს უნგრეთის აჯანყებასა და საუკუნის მიწურულის ჩეჩნეთის ომებს – ორივე შემთხვევაში დასავლეთიდან რეაქცია პრაქტიკულად არ მოჰყოლია თვითგამორკვევის აღიარებული პრინციპის მოთხოვნას). მსოფლიოს სხვა მხარეებში დამოუკიდებლობის ლეგიტიმური მოთხოვნები არაფრად იქნა ჩაგდებული რეგიონული უსაფრთხოების ინტერესებიდან გამომდინარე. 1961 წლიდან 1991 წლამდე აფრიკული სახელმწიფოები უარს ამბდნენ ეცნოთ დამოუკიდებელ სახელმწიფოდ ერიტრია, სანამ ეს უკვე რეალურ ფაქტად არ იქცა. ასევე არც ერთი ქვეყანა არ არის მზად აღიაროს 15-20 მილიონი ქურთის უფლება – შექმნან დამოუკიდებელი სახელმწიფო. ისინი კომპაქტურად ცხოვრობენ ირანში, თურქეთსა და ერაყში. საბჭოთა სისტემის კოლაფსის შემდეგ საერთაშორისო საზოგადოება მზად იყო მისალმებოდა მის მემკვიდრე სახელმწიფოებსა და ელიარებინა მათი დამოუკიდებლობა, მაგრამ საერთო კონსენსუსი არსებობდა იმის თაობაზე, რომ ეს პროცესი რაც შეიძლება სწრაფად უნდა დასრულებულიყო. 1993 წელს ლონდონის საერთაშორისო ურთიერთობათა ინსტიტუტში გამოსვლისას, ბრიტანეთის საგარეო საქმეთა მამინდელმა მინისტრმა დააგლას ჰერდმა განაცხადა: „მე იმიდემ მაქვს, რომ აღარ გავხდებით ახალი ეროვნული სახელმწიფოების შექმნის მოწმენი.“

უეჭველია, რომ სწორედ ამგვარ დამოკიდებულებასთან არის დაკავშირებული დასავლური პოლიტიკის დაბნეულობა და უმოქმედობა 90-იან წლებში იუგოსლავიაში მიმდინარე პროცესების მიმართ: ნათელი არ იყო, თუ რა დონეზე უნდა აღმოეჩინათ მხარდაჭერა თვითგამორკვევისათვის და რა ეტაპზე უნდა შეწყვეტილიყო ეს მხარდაჭერა. მაგრამ ამ შემთხვევიდან გამომდინარეობს სხვა, მასთან დაკავშირებული პრობლემა. თუკი ერთ საზოგადოებას მიეცემა სეცესიის უფლება, მაშინ დადგება იმავე ტერიტორიაზე მცხოვრები ეროვნული უმცირესობების სეცესიის პრობლემა: ეს ეხება სერბებს ბოსნიასა და ხორვატიაში, ასევე ჩრდილოეთ ირლანდიას, უკრაინაში მცხოვრებ რუსებს, ისრაელის არაბებს. მსგავსი შემთხვევა, მეტად სავალალო შედეგებით, გერმანელებს უკავშირდება, რომლებიც ციტილერის რაიხის საზღვრებს გარეთ ცხოვრობდნენ. არავის შეუძლია ამტკიცოს, რომ ნებისმიერ ხალხს, ვისაც გააჩნია გარკვეული იდენტურობა, შეუძლია მოითხოვოს საკუთარი სახელმწიფო. მაგალითად, ოთხი ათასამდე ენა არსებობს, მაგრამ არავინ მიიჩნევს, რომ საჭიროა ოთხი ათასი სახელმწიფოს არსებობა. ასევე, ერთსა და იმავე ენაზე მოლაპარაკე ხალხებს შესაძლოა გააჩნდეთ სხვადასხვა სახელმწიფოები, მაგალითად, არაბულ, ინგლისურ, ესპანურ, ფრანგულ, სპარსულად მოლაპარაკეებს. პრობლემაა, თუ სად უნდა გავიდეხს გამყოფი ხაზი. ამისათვის საჭიროა სა-

მართლიანობისა და წესრიგის გარკვეული ბალანსის მოძიება. თვით-გამორკვევის უფლება, მიჩნეული როგორც ერთი საზოგადოების ხალხების უფლება და მოთხოვნა — ჰქონდეთ დამოუკიდებელი სახელმწიფო, ხშირად უპირისპირდება საერთაშორისო ურთიერთობათა სხვა პრინციპებს.

ისტორია თანამედროვეობის წინააღმდეგ

ნაციონალიზმი ემყარება „უწყვეტი ისტორიის“ კონცეფციას — ხალხები არსებობდნენ საუკუნეების მანძილზე და მათ გააჩნიათ ისტორიული მუხსიერება. ეროვნული დამოუკიდებლობისა და სახელმწიფოებრიობის მიღწევა ამ ისტორიის კულმინაციას წარმოადგენს. აქედან გამომდინარეობს გატაცება იმგვარი სიტყვებით, როგორცაა — „ალორძინება“, „ხელახალი დაბადება“, ინტერესი არქეოლოგიისა და წინაპრების მიმართ. „ისტორიული“ მოთხოვნები და პრეტენზიები ასევე გამოიყენება არგუმენტების გასამყარებლად საზოგადოების შიგნით, თუ რა არის, ან რა არ არის „ჭეშმარიტი, სანდო“. ყოველივე ამას მეტად მნიშვნელოვანი შედეგები მოაქვს საერთაშორისო ურთიერთობებისათვის. მაგალითად, იმის განსაზღვრა, თუ რა არის „ისტორიული“, „ბუნებრივი“, ზოგჯერ „ღვთის მიერ ბოძებული“, რის გამოხატულებაცაა ეროვნული ტერიტორია. როდესაც ხალხს სურს უარყოს სხვა ხალხის მოთხოვნების ლეგიტიმურობა, უპირველესად იმის მტკიცება ხდება, რომ დაპირისპირებული არ წარმოადგენს „ჭეშმარიტ“ ერს, ანდა მეტად მოკლევადიანი და არაფრისმთქმელი ისტორია აქვს, ან იგი არსებობდა სადმე სხვაგან — დღევანდელი განსახლების ადგილიდან დაშორებულ ტერიტორიაზე, ანდა იყო და არის უცხო ძალის მსახური. ისტორია სავსეა მსგავსი მაგალითებით.

ნაციონალური სიმბოლოები

- ენა
- საკვები და სასმელი
- ტანისამოსი
- დღესასწაულები
- სამხედრო გმირები
- დროშები, ფერები და ჰიმნი
- უცხოელთა დამამცირებელი ტერმინოლოგია

ნაციონალიზმისადმი ამგვარი მიდგომა საერთოა ნებისმიერი ნაციონალისტური მოძრაობისათვის. იგი შეიძლება განისაზღვროს,

როგორც **პერენიალისტური** (მუდმივად არსებული) მიდგომა. საპირისპიროდ, მრავალი მკვლევარი მიიჩნევს, რომ ერები არიან: ა) შემთხვევითი და ბ) შედარებით ახალი შექმნილები. ამგვარი მიდგომა ზოგადად იწოდება **მოდერნისტულად**. ამ თვალსაზრისით, დღეს არსებული მსოფლიო პოლიტიკური რუკა ასახავს შემთხვევით და შედარებით ახალ პროცესებს – კოლონიური სისტემის რღვევის შედეგად წარმოქმნილ საზღვრებს, რომელიც არ ემთხვევა ხალხების რეალურ განსახლებას, ომების შედეგებს, რასაც პრაქტიკულად იგივე შედეგები მოაქვს, კერძო პოლიტიკური დაჯგუფების ტრიუმფს, რომელსაც პრეტენზია გააჩნია იყოს კონკრეტული ერის ნების გამოხატველი. ამ ერის „შექმნაზე ზრუნვა“ კი მხოლოდ შემდეგ იწყება. არსებობს რეაქცია საზოგადოების არსებობის ძველი ფორმების მოსაპობაზე, რაც ემყარებოდა რელიგიას, დინასტიურ მმართველობას, სასოფლო ცხოვრებას და არის გზა თანამედროვე ქალაქების მცხოვრებნი უზრუნველყოს არსებობის გამართლებისა და დანიშნულების გრძნობით. იგი ქმნის **წარმოსახვითი საზოგადოებისადმი** კუთვნილების გრძნობას. ეს ტერმინი გამოიყენა ბენედიქტ ანდერსონმა იმ იდეის გამოსახატავად, რომლის თანახმადაც გარკვეული ხალხის ჯგუფში ერთი მეორეს იცნობს, მაგრამ ამ ჯგუფის ყველა წევრის ერთად თავმოყრა შეუძლებელია. წარსული – ტრადიცია, ისტორია, ენა, ფოლკლორი არ არის ის, რაც განსაზღვრავს დღევანდელობას. იგი პოლიტიკური და ინტელექტუალური ლიდერების მიერ გამოიყენება მასალად ხალხის ერთიანობის განმტკიცებისათვის და სადაც წარსული საკმარისი არ არის, იქ ისტორია გამოიგონება. ნაციონალიზმის არსებობა შესაძლოა გარდუვალია, მაგრამ მის ჩამოყალიბებაში მნიშვნელოვანია **შემთხვევითობის** როლი. ერთი მოდერნისტის სიტყვებით, – „ნაციონალიზმის მაგიას წარმოადგენს ის, რომ მას შეუძლია შანსი გარდაქმნას ბედად“ (Anderson 1991: 19).

ამ ორ პოზიციას შორის არსებობს სხვა, ნაკლებად რადიკალური მიდგომები. ზოგიერთი თეორეტიკოსის აზრით, მიუხედავად იმისა, რომ ერები და ნაციონალიზმი, თანამედროვე პოლიტიკური თვალსაზრისით ახალი შექმნილია, მაინც არსებობს მისი უფრო ადრინდელი კულტურული, ლინგვისტური და პოლიტიკური საფუძვლები. ეს კი ნიშნავს, რომ გადაჭარბებულია ერების შექმნის პროცესში შემთხვევითობაზე ყურადღების გამახვილება. ამგვარად, პერენიალისტური მიდგომის გაზიარების გარეშე, შესაძლებელია დაინეროს, მაგალითად, ინგლისელი, რუსი, ჩინელი თუ ქართველი ხალხის ისტორია. ასეთია გამოჩენილი ავტორის, ენტონი სმიტის (A. Smith 1991) პოზიცია, რომელიც ფოკუსირებას ახდენს **სიმპოლიზმზე**. სმიტი, კერძოდ, ემხრობა კონცეფციას **ეთნოსის** გამოყენებას, რომელიც ემყარება ეთნიკური ჯგუფის გამოსახატავად გამოყენებულ ფრანგულ ტერმინს იმ საზოგადოებების აღსანიშნავად,

რომლებიც, ჯერ კიდევ წინანაცინალისტურ ხანაში, ქმნიდნენ გარკვეულ საფუძველს თანამედროვე ერებისათვის. ზოგიერთმა მკვლევარმა გამოიყენა ეს მიდგომა, რათა განესხვავებინა ერების სხვადასხვა სახეები – ისინი, ვისაც გააჩნდა ხანგრძლივი ისტორია გამომდინარე ეთნიკური საფუძვლებიდან. ამგვარი კანდიდატები შეიძლება ყოფილიყვნენ ჩინელები ანდა გერმანელები – და ისინი, რომლებიც უფრო ახალი შექმნილნი არიან – წარმოადგენენ ევროპული კოლონიური სისტემის პროდუქტს – აშშ, ავსტრალია, ლათინური ამერიკისა და აფრიკის მრავალი ქვეყანა. აქ განსხვავება შეიძლება გამოიკვეთოს **ეთნიკურ და პოლიტიკურ** ნაციონალიზმს, ანდა „ისტორიულ“ და „ახლად შექმნილ“ ფორმებს შორის. გამყოფი ხაზი შეიძლება გაივლოს იმ შემთხვევებს შორის, როდესაც სახელმწიფო და მასთან ასოცირებული ნაციონალიზმი მომდინარეობს უკვე არსებული საზოგადოებიდან და იმ შემთხვევებს შორის, როდესაც სახელმწიფო თავად ქმნის ნაციონალიზმს და აერცვლებს სოლიდარობის გრძნობას ხალხში. ამგვარ გამოცალკევებას შეიძლება გარკვეული გამართლება გამოეძებნოს, მაგრამ ისიც გასათვალისწინებელია, რომ მრავალმა ქვეყანამ არნახული ძალისხმევა გასწია საკუთარი ნაციონალიზმის შექმნა-განვითარებისათვის. ისეთმა ქვეყნებმა, როგორცაა ბრიტანეთი, საფრანგეთი, გერმანია, იაპონია დიდი ენერჯია შეაღიეს საკუთარ ხალხში იდენტურობის, ისტორიის ენის განსაკუთრებული გრძნობის ჩანერგვას, იმ ტრადიციების შექმნას, რასაც ეროვნული შეიძლება ეწოდოს.

პოზიტიური და ნეგატიური

საერთაშორისო ურთიერთობებში ნაციონალიზმთან დაკავშირებული დისკუსიები ხშირად ეხება მის პოზიტიურ და ნეგატიურ მხარეებს. ამ თვალსაზრისით სულ მცირე, ოთხი პოზიტიური არგუმენტის მოყვანა შეიძლება. 1. ნაციონალიზმი იწვევს **ლეგიტიმურობის პრინციპის** შექმნას, რასაც ემყარება სახელმწიფოთა თანამედროვე სისტემა. ამ პრინციპის თანახმად, სახელმწიფოებს შეუძლიათ და ვალდებული არიან გამოხატონ საკუთარი ხალხის ინტერესები, ვინაიდან სწორედ ხალხისაგან იღებენ ლეგიტიმურობას: რუსო-მილნის თემა წარმომადგენლობითი ხელისუფლების შესახებ საერთაშორისო მასშტაბით სწორედ ამ გზით ხორციელდება; 2. ნაციონალიზმი არის **დემოკრატიული პრინციპების რეალიზაცია**: იგი არის საშუალება, რომლითაც წარმომადგენლობითი ხელისუფლების განმანათლებლობის პრინციპები უნდა განხორციელდეს საერთაშორისო არენაზე; 3. ნაციონალიზმს გააჩნია მეტად მნიშვნელოვანი **ფსიქოლოგიური ფუნქცია**: იგი იწვევს საზოგადოებისადმი კუთვნილების გრძნობას, კულტურული ერთიანობის კონკრეტული ფორმების შექმნას. ნათელია, რომ ზემოთქმულის გარეშე ქაოსი და გამოუვალი მდგომარეობა შეიქმნებოდა; 4. ნაციონალიზმი იყო და რჩება **ადამიანთა შემო-**

ქმედებისა და მრავალფეროვნების უმნიშვნელოვანეს მასაზრდოებელ წყაროდ – ნაციონალიზმის წარმოქმნას უზარმაზარი შედეგები ჰქონდა ხელოვნების, ლიტერატურის, ენის, სპორტის და ა.შ., თუნდაც გასტრონომიის განვითარებისათვის. იგი არა მარტო კონკრეტულ ხალხებს, არამედ მთლიანად კაცობრიობას ამდიდრებს. მის გარეშე მსოფლიო უსახური და კარჩაკეტილი იქნებოდა. დიდი საზოგადოებებში მცხოვრები ხალხების კულტურული გამოხატულება – მულტიკულტურალიზმის განვითარება ყოველივე ამის უკანასკნელი მაგალითია.

ასევე არსებობს მრავალი მყარი ძალის ნეგატიური არგუმენტი:

1. ნაციონალიზმი არის კონფლიქტებისა და ომების მიზეზი. ტერიტორიული ურთიერთპრეტენზიების მოსპობის სირთულე, საერთაშორისო და ნაციონალურ პოლიტიკაში ემოციებზე დაყრდნობა გამორიცხავს შეთანხმების შესაძლებლობას. ნაციონალიზმი გახდა თანამედროვეობის შავი ჭირი, მსოფლიო ომების, ეთნიკური წმენდის, გენოციდის მიზეზი და მთელ მსოფლიოში არსებული დაუსრულებელი დაბალი ინტენსიურობის კონფლიქტების მასაზრდოებელი წყარო. თავისთავად ნაციონალიზმი შეიძლება წარმოადგენდეს საღ აზრზე დამყარებულ, ლეგიტიმურ იდეოლოგიას, მაგრამ მეტიად სწრაფად გარდაიქმნას **ქსენოფობიად** – უცხოთა ზიზღად, **შოვინიზმად** – აგრესიულ დამოკიდებულებად უცხოელთა და უცხო ქვეყნების მიმართ, **მილიტარიზმად** – ძალის გამოყენებად პრობლემების გადასაწყვეტად და **იმპერიალიზმად** – იმპერიების შექმნის სურვილად სხვა ქვეყნების დასამორჩილებლად; 2. ნაციონალიზმი, თუნდაც რომ ერიდებოდეს დასამორჩილებლად, იქნება ეს ვაჭრობა, მიგრაცია, გარემოს დაცვა თუ თანამედროვე საერთაშორისო პოლიტიკის სხვა რაიმე მახასიათებელი. თანამედროვე მსოფლიო უნდა ემყარებოდეს არა სეპარატულ, ურთიერთმოქიშპე ნაციონალური მიზნების, არამედ საერთო, გლობალური ინტერესების გააზრებას: მაგალითად, ეს არის პოტენციური გლობალური ბირთვული და ეკოლოგიური საფრთხეები; 3. ნაციონალიზმი, **სახელმწიფოების დაშლის ხელშეწყობით**, ასევე არღვევს სიცოცხლისუნარიან პოლიტიკურ და ეკონომიკურ გაერთიანებებს. პოლიტიკური სამართლიანობისა და რესურსების გადანაწილების პრობლემები ნებისმიერ საზოგადოებაში წარმოიქმნება, მაგრამ სეცესიის გარდა ეს პრობლემები სხვა გზებითაც შეიძლება გადაწყდეს; 4. სახელმწიფოს შიგნით ნაციონალიზმის აყვავება არასასურველ მოვლენად შეიძლება იქცეს. იგი ქვეყნების შიგნით ქმნის **არატოლერანტობისა და დიქტატურის დამყარების** ნიადაგს. მმართველობის გარკვეულმა ფორმამ შეიძლება გამოიყენოს ნაციონალიზმისა და უსაფრთხოების არგუმენტები, რათა გაამართლოს ძალაუფლების უზურპაცია. ასევე შეიძლება მოხდეს ნაციონალიზმის

გამოყენება უმრავლესობის ჯგუფის მიერ, რათა დაიმორჩილოს, გააძე-
ვოს, ანდა, უკიდურეს შემთხვევაში, გაანადგუროს ისინი, ვინც არ არი-
ან მიჩნეულნი უმრავლესობის ნაწილად. ამგვარი კლიმატის პირობებ-
ში საერთაშორისო ზენოლას ადამიანთა უფლებების დაცვის მოთხ-
ოვნით მეტად მცირე შედეგები თუ მოაქვს. ამგვარი სახელმწიფოებისა
და მთავრობების მიერ, რომლების არღვევენ საკუთარი ხალხების
უფლებებს, ნებისმიერი კრიტიკა აღიქმება ერის ცხოვრებაში გარეგანი
ჩარხების ფორმად და, ამდენად, ყველა კრიტიკოსი ხალხის მტერია და
კრიტიკოსთა ფასეულობები სხვა ერის ფასეულობებია. ნაციონალიზმი
ასევე იწვევს კულტურისათვის მიუღებელ და უცხო კარჩაკეტილობას.

საკვანძო საკითხები

- ნაციონალიზმი წარმოადგენს როგორც ხალხთა ხანგრძლივი ისტორიული განვითარების გამოხატულებას, ისე უფრო ახალ, თანამედროვე პასუხს სოციალურ ცვლილებებზე.
- არსებობს მტკიცე არგუმენტები, ერთი მხრივ, იმ თვალსაზრი- სის დასაცავად, რომ ნაციონალიზმს სარგებლობა მოაქვს საერ- თაშორისო სისტემისათვის, ისე იმის დასამტკიცებლად, რომ იგი ართულებს ქვეყნებს შორის ურთიერთობებს.

პოსტნაციონალისტური ეპოქის დასაწყისი?

ჯერ კიდევ ნაციონალიზმის გარიჟრაჟზე, XIX საუკუნის დასაწყ- ისიდან წინასწარმეტყველებდნენ, რომ ნაციონალიზმს გარდუვალი დაკნინება ელოდა, რასაც გამოიწვევდა ის საერთაშორისო პროცესები, რომლებსაც დაექვემდებარებოდა სახელმწიფოები და ხალხები. XIX საუკუნის ლიბერალებსა და კომუნისტებს სწამდათ, რომ მსოფლიო ბა- ზრის შექმნა ნაშლიდა განსხვავებებს ხალხთა შორის. მსოფლიო ომის შემდეგ არსებობდა იმედი, რომ საერთაშორისო სამართალი, დემოკრა- ტიის გავრცელება და თვითგამორკვევის პრინციპის ტრიუმფი უზრუნ- ველყოფდა ეროვნული კონფლიქტების დასრულებას. 70-იანი წლების შემდეგ, თავდაპირველად ურთიერთდამოკიდებულებისადმი, ხოლო შემდეგ გლობალიზაციისადმი მიძღვნილ ლიტერატურაში, ხაზი გაეს- მერდა, რომ ჩვენ ვმოძრაობთ უფრო ერთიანი სამყაროს მიმა- რთულებით, რომელშიც ეროვნული განსხვავებები და ეროვნული სახ- ელმწიფო ნაკლებად გავლენიანი და ნაკლებად საჭირო გახდებოდა.

ნაციონალიზმი რჩება საერთაშორისო ურთიერთობათა მყარ შემად- გენელ ნაწილად. ამასთანავე, ნაციონალიზმის სიძლიერესა და მასთან დაკავშირებული პრობლემების არსებობის მიუხედავად, გარკვეული თვალსაზრისით შეიძლება ითქვას, რომ დღეს მსოფლიოში ახალი სიტუ- აციაა შექმნილი. პირველ რიგში, ნაციონალიზმის კლასიკური გამა-

რთლება – დამოუკიდებლობის მოთხოვნა იმ მიზეზით, რომ არსებობს უცხო კოლონიური ძალაუფლება, თითქმის მთლიანად წარსულს ჩაბარდა. საბჭოთა კავშირისა და სხვა მულტიეთნიკური იმპერიების კოლაფსმა კაცობრიობის ისტორიის ეს თავი გადაფურცლა. დღეისათვის ორასამდე სახელმწიფო არსებობს და საერთაშორისო არენაზე გაბატონებული თვალსაზრისით, ახალი სახელმწიფოების შექმნა არეულობების, დისპარმონიისა და არა წესრიგის დამყარებას გამოიწვევს. ამდენად, მაზინისა და ვუდრო ვილსონის არგუმენტები პრაქტიკულად დავინყებულობა. მაზინის მეტაფორის პერფორანობა რომ მოვახდინოთ, უფრო მეტი ბავშვი ოჯახს არა უფრო ბედნიერ, არამედ ნაკლებად ბედნიერად აქცევს.

მეორე, ზემოქმედებას სახელმწიფოებს შორის ურთიერთობა უმეტესწილად დამოკიდებულია დემოკრატიულობის დონეზე. საკმაოდ ძლიერია არგუმენტი, რომ დემოკრატიული სახელმწიფოები ერთმანეთს შორის არ ომობენ და ამდენად, შეუძლიათ თავიდან აიცილონ ნაციონალიზმის ყველაზე არასასურველი შედეგები. **მესამე,** ნაციონალიზმის შინაარსი, მისი პოლიტიკური პროგრამა იცვლება. როდესაც 80-90-იან წლებში მრავალგვარი ნაციონალიზმის აყვავების ხანა დადგა და არა მხოლოდ ყოფილ კომუნისტურ სამყაროში, ნაციონალიზმი ერთი თვალსაზრისით მაინც შეიცვალა. როგორც ერთი ჰობსბაუმი წერს, ნაციონალური ინტერესისა და დიდების ძველი რწმენა, რომელიც შეიძლება გამოყენებული თვითდაკმაყოფილებადი ნაციონალური ეკონომიკის ქადაგებით, თანდათანობით შეიცვალა სხვა, ასევე ნაციონალისტური იდეით, რომ დამოუკიდებელი სახელმწიფოს შექმნა წარმოადგენს საუკეთესო საშუალებას საერთაშორისო ბაზარზე სასურველი ადგილის მოსაპოვებლად (Hobsbawm 1990).

საბოლოოდ ჩვენ მივიღვართ არგუმენტამდე, რაც საკუთრივ გლობალიზაციას ახასიათებს, კერძოდ, კავშირების გამყარება საზოგადოებათა შორის – ვაჭრობაში, მიგრაციაში, ტურიზმში, კომუნიკაციაში – ინვესტორი ნაციონალური იდენტურობის ნგრევას, ისე როგორც საერთაშორისო და გლობალური მართვის ინსტრუმენტებისა და ინსტიტუტების გამრავლება, ბაზრების გლობალიზაციასთან ერთად, ამცირებს სახელმწიფოთა ძალაუფლებას. არ არის საჭირო გამოვიყენოთ გლობალიზაციის ყველაზე რადიკალური სავარაუდო ვარიანტები ანდა ვინინასწარმეტყველოთ ეროვნული სახელმწიფოების გაქრობა იმის დასაწახად, რომ ამ არგუმენტებში სიმართლის გარკვეული მარცვალია. სანიანალიმდეგ არგუმენტი უკვე იყო გამოყენებული: ინტეგრაცია ინვესტორი რეაქციის სახით ფრაგმენტაციას, და ბევრი რამ, რაც მიიჩნევა გლობალიზაციად, არის ერთი ქვეყნის ფაქტობრივად და ინტერესის თავსმოხვევა სხვისათვის. მიუხედავად ამისა, გლობალიზაციას ყოველთვის თან ახლავს ცენტრიდანული და სეპარატისტული ტენდენციები, როგორც ეს იყო საერთაშორისო სისტემის არსებობის მთელი ისტორიის მანძილზე. ნაციონალიზმთან ერთად. ნაციონალიზმი,

სხვადასხვა ფორმით, რჩება ნებისმიერი ხალხის ცხოვრების, ასევე ინტერ-ნაციონალური სისტემის განუყოფელ ნაწილად. ნაციონალიზმი არ არის გლობალიზაციის ალტერნატივა, არამედ მისი შემადგენელი ნაწილია.

საკვანძო საკითხები

- ნაციონალიზმი რჩება როგორც სახელმწიფოთა შორის ურთიერთობათა, ისე მრავალი ქვეყნის საშინაო პოლიტიკის მნიშვნელოვან შემადგენელ ნაწილად.
- თვალსაზრისი, რომ ნაციონალიზმი დაკნინდებოდა, მცდარი აღმოჩნდა.
- ნაციონალიზმი წარმოადგენს ახალი საერთაშორისო კონტექსტის პასუხს. მას თავისი, განსაკუთრებული ადგილი უკავია გლობალიზაციის პროცესებში.

კითხვები და დავალებები:

1. რამ შეუწყო ხელი ნაციონალიზმის გავრცელებას ორი უკანასკნელი საუკუნის მანძილზე?
2. შეიძლება თუ არა ნაციონალიზმის დეფინიცია?
3. რა შედეგები მოჰყვა საერთაშორისო ურთიერთობებისათვის ნაციონალიზმის აღმავლობას?
4. რა ფუნქცია აკისრია ნაციონალიზმს თანამედროვე სახელმწიფოს განვითარებაში?
5. ერები ყოველთვის არსებობდნენ: დისკუსია.
6. როგორია საერთაშორისო სისტემის დამოკიდებულება ეროვნული თვითგამორკვევის მოთხოვნებისადმი?
7. რა კავშირშია ნაციონალიზმი საერთაშორისო პოლიტიკური ეკონომიკის შესწავლასთან?
8. რა ადგილი უკავია ნაციონალიზმს გლობალიზაციის პროცესებში?

ლიტერატურა:

- A. Anderson, *Imagined Communities, Reflections on the Origin and Spread of Nationalism* (London: Verso, 1992).
- K. Deutsch, *Nationalism and Social Communication* (Cambridge, Mass.: MIT Press, 1996).
- E. Gellner, *Nations and Nationalism*, (Oxford: Blackwell, 1983).
- E. Hobsbawm, *Nations and Nationalism Since 1780: Programme, Myth, Reality* ((Cambridge Univ. Press, 1991).
- J. Mayall, *Nationalism and International Society* (Cambridge Univ. Press, 1991).
- A. Smith, *Theories of Nationalism*, 2nd edn., (London: Duckworth, 1983).
- A. Smith, *National Identity* (London: Penguin, 1991).

XII. კულტურული კონფლიქტი საერთაშორისო ურთიერთობაში: დასავლეთი და ისლამი

კულტურა და კულტურული განსხვავებების პრობლემა საერთაშორისო ურთიერთობათა მთელი ისტორიის მანძილზე განსაკუთრებულ როლს ასრულებდა. ამასთანავე, XX ს-ის მიწურულს, ცივი ომის დასრულებისა და გლობალიზაციის პროცესების განვითარების შედეგად ახალი საერთაშორისო წესრიგის ფორმირების პირობებში, კულტურის მნიშვნელობა ახალი კუთხით წარმოჩნდა. მსოფლიოს „შემჭიდროება“ სხვადასხვა კულტურებს შორის კონტაქტები გააღრმავა, ყოველივე ამის შედეგად კი მოხდა კულტურისა და სოციალური წესრიგის ტრადიციული მოდელების რადიკალური ცვლილება. მთელ მსოფლიოში სხვადასხვა ხალხები აღმოჩნდნენ დილემის წინაშე – რა უნდა შენარჩუნდეს მათი კულტურიდან და რა უნდა მიეცეს დავინყებას, როგორც დრომოჭმული და გამოუსადეგარი.

დასავლური კულტურა და პოლიტიკური ეკონომიკა გლობალიზაციის დომინირებად ფორმად იქცა.. თუკი დასავლური მოდელის გლობალური მოძალემა, ერთი მხრივ, კაცობრიობას უფრო იდენტურს და მსგავსს ხდის, მეორე მხრივ, იგი იწვევს მძაფრ უკურეაქციას, განსაკუთრებით კულტურის სფეროში. მაშინ, როდესაც გარკვეული კულტურის მატარებელი ხალხი სხვის კულტურას აღიქვამს არა მხოლოდ უცხოდ, არამედ საფრთხედაც, იქნება სერიოზული კონფლიქტის საფუძველი. ცივი ომის დასრულების შემდეგ, წინ წამოიწია ისტორიულმა კულტურულმა განსხვავებამ დასავლეთსა და ისლამურ სამყაროს შორის და გახდა კულტურული უნდობლობის ატმოსფეროს შექმნის ერთ-ერთი მთავარი ფაქტორი. დასავლეთისა და ისლამური სამყაროს დაპირისპირების ისტორიაში ბევრი შავი ფურცელია. დღესაც მიმდინარეობს დისკუსია „ცივილიზაციათა შეჯახების“ შესახებ, რომელშიც მნიშვნელოვანი ადგილი დასავლური და ისლამური ცივილიზაციების დაპირისპირებას ეთმობა... ამასთანავე, ხაზი უნდა გაესვას, რომ კულტურა, თანამედროვე სახელმწიფოებრივ სისტემაში, საზოგადოების ერთიანობის გამყარების უმძლავრეს იარაღად რჩება.

კულტურის ფაქტორი კაცობრიობის მოღვაწეობაში

კულტურებმა არსებობა ადამიანთა მიერ საზოგადოებების შექმნისთანავე დაიწყეს. კულტურა სოციალურ კონსტრუქციას წარმოადგენს, რომლის მრავალსახოვანებაც მის დეფინიციას მეტად რთულს ხდის. საზოგადოების ლიტერატურა და ხელოვნება კულტურის ნაწილია. ასევე საზოგადოების შიგნით ყალიბდება და ვითარდება პოლიტიკური კულტურა. იგი იმ რწმენათა და პრაქტიკული მოღვაწეობის ერთობლიობაა, რომლებიც ასახავენ საზოგადოებრივ ცხოვრებას და

ხალხს უყალიბებენ გარკვეულ მრწამსს იმის თაობაზე, თუ როგორი უნდა იყოს საზოგადოება და რა მიმართულებით უნდა განვითარდეს იგი. კულტურა სცდება იდეოლოგიის ჩარჩოებს და იგი განმარტავს საზოგადოებაში ინდივიდთა იდენტურობის შინაარსს. საერთო ენის, ეთნიკურობის, რელიგიის, ჩვეულებების, ინსტიტუტების გაცნობიერება, რაც ივსება სპეციფიკური ტერიტორიული განსახლების ფაქტორით, წარმოადგენს კულტურის სამშენებლო მასალას. ხალხის კულტურის ფორმირების პროცესში ასევე მნიშვნელოვან როლს ასრულებს თვით-იდენტიფიკაციის სიმბოლოები, ტოტემები.

კულტურები ყალიბდება სხვადასხვა დონეზე: სოფლის, ქალაქის, რეგიონის დონეზე ოჯახის, კლანების, ეთნიკური ჯგუფების საშუალებით. კულტურული იდენტურობა ახასიათებს როგორც ერს, ისე სახელმწიფოს. კულტურული იდენტურობის ყველაზე დიდ კონსტრუქციას წარმოადგენს ცივილიზაცია, რომელშიც სხვადასხვა ხალხების იდენტიფიკირება ხდება მათი დამაკავშირებელი ესთეტიკური, ფილოსოფიური, ისტორიული თუ სოციალური ტრადიციებით. ცივილიზაციები ტრანსნაციონალურ ერთობებია და ისინი ყალიბდება სხვადასხვა ხალხებისა და მსოფლიოს რეგიონების ფუძემდებლური კულტურული მახასიათებლების გაერთიანებით.

ცივილიზაციები დინამიკურია დროსა და სივრცეში. სხვადასხვა კულტურების გაერთიანებასთან ერთად, ისინი ყალიბდება წარსული ცივილიზაციების იდეებსა და მაგალითებზე. ამგვარად, შუა საუკუნეების ქრისტიანობა გარკვეულიწილად დაემყარა ძველბერძნული და რომაული ცივილიზაციების მრავალ ფილოსოფიურ და ტექნოლოგიურ მიღწევას. შემდგომ ევროპული ქრისტიანობა გარდაიქმნა ევროპულ ცივილიზაციად, რომლის საფუძველიც ეროვნული სახელმწიფო გახდა და ამგვარივე მოდელი გავრცელდა ჩრდილოეთ ამერიკაშიც.

თანამედროვე მსოფლიოში არსებობს მკაფიოდ გამოკვეთილი ცივილიზაციების გარკვეული რაოდენობა, უპირველესად ეს არის დასავლური, ისლამური, ინდური და ჩინური. ამასთანავე, მრავალი ხალხის მიკუთვნება გარკვეული ცივილიზაციისადმი, საკმაოდ რთულია. ერთი მხრივ, იმის გამო, რომ ისინი არ ერთიანდებიან ჩამოყალიბებული და საკმარისი ძალის მქონე სიმბოლოების, ტოტემების ირგვლივ, მეორე მხრივ კი, „იგლიჯებიან“ სხვადასხვა ცივილიზაციებს შორის. ამ თვალსაზრისით, საკმაოდ რთულია სამხრეთ ამერიკის, აფრიკის, ანდა იმავე რუსეთის ცივილიზაციური კუთვნილების განსაზღვრა.

კულტურის მნიშვნელობა საერთაშორისო ურთიერთობებში

საერთაშორისო ურთიერთობების კვლევის სფეროში დომინანტური დასავლური ტრადიციის, რეალიზმის მიხედვით, კულტურას მხოლოდ

მეორეული მნიშვნელობა აქვსდა საერთაშორისო სისტემის ანარქიაში მას გადაწონის ძალაუფლების ლოგიკა. Realpolitik-ის ფაქტის წინაშე მრავალი სახელმწიფო სწორედ ამგვარად იქცევა. და მაინც, რეალისტური ლოგიკის მიუხედავად, მეტად სათუთა საერთაშორისო ურთიერთობებში კულტურისათვის მხოლოდ უმნიშვნელო, მეორეული ადგილის მინიჭება. საკუთრივ საერთაშორისო სისტემა, რომელიც ემყარება ტერიტორიული სახელმწიფოსა და სუვერენიტეტის ცნებებს, საერთაშორისო სამართალსა და დიპლომატიას, წარმოიქმნა ალორძინების ეპოქის ევროპაში და თანდათანობით გავრცელდა მსოფლიოში XIX-XX საუკუნეების მანძილზე. საერთაშორისო სისტემამ წარმოშვა საერთაშორისო საზოგადოება, რომელიც დამყარებულია ევროპოცენტრულ კულტურულ წარმოდგენებსა და მოთხოვნებზე.

ამდენად, კულტურა ასევე მნიშვნელოვანია საერთაშორისო სისტემისათვის. განსაკუთრებით საყურადღებოა „უცხო“, „სხვის“ აღქმის ისტორია, რომელიც ისეთივე ძველია, როგორც ცივილიზაცია.

„უცხო“ ისტორია

საერთაშორისო სისტემაში ჰეგემონიისადმი მიძღვნილ შრომაში ჯონ ეგნიუ და სტიუარტ კორბრიჯი ყურადღებას ამახვილებენ იმ გზაზე, რომლითაც „ორგანიზებულ იქნა გეოპოლიტიკური ნესრიგი სივრცის, ადგილების, ხალხების გარშემო“ (Agnew and Corbridge 1995: 46). თანამედროვე ეპოქაში დომინირებადი გლობალური თვალსაზრისი გამომუშავდა ევროპული ცივილიზაციის მიერ. ამ თვალსაზრისით, XV ს-ის მიწურულ-იდან XX ს-ის დასაწყისამდე, ევროპელებმა განსაზღვრეს „აღამიანთა საზოგადოებების – პრიმიტიულიდან თანამედროვემდე - იერარქია“ (Agnew and Corbridge 1995: 49). ევროპული ცივილიზაცია საკუთარ თავს სხვებზე ზემოთ მდგომად მოიაზრებდა, საკუთარ ძირებად მიიჩნევდა ბერძნულ და რომაულ ცივილიზაციებს. ევროპული ცივილიზაციის მოდერნიზაცია კი გამოიხატა ეროვნული სახელმწიფოების შექმნით.

„უცხო“ დახასიათება ევროპელთა მიერ თითქმის ყოველთვის სტერეოტიპული და დამამცირებელი იყო. „უცხო“ ამგვარი იდენტიფიცირება არსებითად განაპირობებდა ევროპელთა პოლიტიკური მოღვაწეობის ფორმას მსოფლიოს სხვადასხვა მხარეში. ევროპის შიდა სივრცეში საერთაშორისო საზოგადოების „ცივილიზებულ“ ნესები ფართოდ გამოიყენებოდა, მაგრამ ამ ნესების დაცვაზე ევროპის ფარგლებს გარეთ აღარ ზრუნავდნენ. ევროპელები მოდერნიზაციის მოდელს მთელ მსოფლიოში კოლონიური სისტემის შექმნითა და სხვა ხალხების დამორჩილებით ავრცელებდნენ. ევროპული „უპირატესობის“ ამგვარმა დეკლარირებამ სახეცვლილება მხოლოდ XX ს-ის შუა ხანებში დაიწყო,

რასაც შედეგად ევროპული იმპერიების თანდათანობითი დაშლა მოჰყვა. მიუხედავად ამისა, რწმენა, რომ დასავლეთი წარმოადგენს მოდელს კაცობრიობის პროგრესისათვის, კვლავაც დარჩა.

XX საუკუნის შუა ხანებიდან განვითარების მეორე მნიშვნელოვანი მახასიათებელი გახდა აშშ-სა და სსრკ-ს შორის გლობალური პოლიტიკური დაპირისპირების პირობებში კულტურის ფაქტორის უკანა პლანზე გადაწევა. ორი ზესახელმწიფო ერთმანეთს უპირისპირდებოდა პოლიტიკური ეკონომიკის მოდელებით – ლიბერალური კაპიტალიზმითა და სახელმწიფო ცენტრალიზებული სოციალიზმით. ეროვნული და სახელმწიფოებრივი განსხვავებები გამოიხატებოდა პოლიტიკური ტერმინოლოგიით და ყურადღება არ ექცეოდა ლოკალურ კულტურულ მახასიათებლებს. ცივი ომის მონაწილე ორივე მხარე ცდილობდა, რომ თავს მოეხვია საკუთარი მოდელი მესამე სამყაროსა და მიუმხრობელი ქვეყნებისათვის. ერთ-ერთ პოლიტიკურ-სამხედრო ბლოკთან დაკავშირება შესაბამისად განსაზღვრავდა, თუ ვინ და რა იყო „უცხო“.

ცივი ომის დასრულებამ კვლავ წინა პლანზე გამოიტანა კულტურული განსხვავებების პრობლემა. დასავლური საბაზრო კაპიტალიზმისა და ლიბერალური დემოკრატიის ტრიუმფმა, ტექნოლოგიურ წინსვლასთან ერთად, გზა გაუხსნა გლობალიზაციის მანამდე არნახულ პროცესს. ეგნოუ და ქორბრიჯი ამ „ტერიტორიული პრინციპის უარმყოფელ“ გეოპოლიტიკურ წესრიგს **ტრანსნაციონალური ლიბერალიზმის ჰეგემონიას** უწოდებენ. მათი თვალსაზრისით, „ლიბერალური სახელმწიფოს, საერთაშორისო ინსტიტუტების სიძლიერით შექმნილი და განმტკიცებული ბაზრის (ან ბაზარზე გასვლის) ეს ახალი იდეოლოგია შეიძლება თავისთავად იწოდოს „კაპიტალის წრიულ მოძრაობად“ (Agnew and Corbridge 1995: 166). მსოფლიოს უდიდესი ნაწილი ჩართულია, ან სურს ჩაერთოს მსოფლიო საბაზრო ეკონომიკაში. მრავალი რეჟიმი განვითარებად ქვეყნებში ცდილობს თავი დაანებოს სახელმწიფო ცენტრალიზებულ ეკონომიკას, როგორც ეკონომიკის მენეჯმენტის დრომოჭმულ ფორმას, დაუკავშირდეს დასავლეთს და გახდეს მსოფლიო ბაზრის ნაწილი.

გლობალიზაცია და კულტურა

გლობალიზაციის პროცესებს მნიშვნელოვანი შედეგები მოაქვს კულტურებისათვის. ამ პროცესების შედეგად წარმოქმნილი დილემა მთელ მსოფლიოს – მათ შორის დასავლეთის ქვეყნებსაც მოიცავს: რამდენად სახიფათოა მსოფლიო ბაზარში ჩართვა არსებული კულტურული მოდელებისა და სოციალური წესრიგისათვის. გლობალიზაციის პროცესის თანმდევი ღრმა გავლენა, რასაც ფრენსის ფუკუიამა ნათლავს **„ლიბერალურ იდეად“**, ჩანს, რომ მსოფლიოს უფრო ერთგვაროვანს ხდის, მაგრამ ასევე ინვეს მძაფრ კულტურულ უკურეაქციას.

მსოფლიოს მრავალ ქვეყანაში დასავლეთისადმი სტერეოტიპული უარყოფითი დამოკიდებულება ჩამოყალიბებული. იგი გამოიხატება დასავლეთის არსის გადმოცემისას აროგანტობის, ექსპლუატატობის, უპასუხისმგებლო ინდივიდუალიზმის, სექსუალური უზნეობის გამოხატველი ტერმინოლოგიის გამოყენებით. განვითარებადი სამყაროს ზოგიერთ ნაწილში ინდივიდუალურ ავტონომიურობასა და ბაზრის პრინციპებზე დაფუძნებული ლიბერალური კაპიტალიზმი მორალურ ვაბანკროტებად, გახრწნად მიიჩნევა.

დასავლეთის პოპ-კულტურა გლობალიზაციასთან დაკავშირებული დებატების ცენტრშია მოქცეული. დასავლური პოპ-კულტურა თავისთავად გლობალური მოვლენაა, მაგრამ ხშირად მას ეჭვის თვალთ უყურებენ და მძაფრი წინააღმდეგობა არსებობს მის მიმართ. ახლო და შუა აღმოსავლეთში ისლამური ფასეულობების დაცვის მოთხოვნა მასობრივი ფენომენი ხდება. საუდის არაბეთისა და ირანის ისლამური რეჟიმები ცდილობენ აკრძალონ ფილმები, მუსიკა, ვიდეო, სატელევიზიო ანტიტენები. აზიაში მიმდინარეობს დისკუსიები „აზიური ფასეულობების“ შესახებ და საბელჯინი/ბიზნეს ელიტა ქადაგებს, რომ დასავლური მოდელის შემოჭრა – ინდივიდუალიზმი და კაპიტალიზმი ხელს უშლის ადგილობრივი საბაზრო ეკონომიკის წარმატებას. სინგაპურსა და მალაიზიაში „აზიურ ფასეულობებზე“ დაყრდნობით შეიქმნა არალიბერალური კანონმდებლობა ადგილობრივი ახალგაზრდობის დასავლური გავლენის „დაცვისაგან“, მისი ქცევისა და მოთხოვნების კონტროლისათვის.

ცივილიზაციათა შეჯახება?

ცივი ომის დასრულების შემდეგ, დასავლურ, უპირველესად შეერთებული შტატების, აკადემიურ წრეებში, გაჩაღდა დისკუსია მსოფლიოს მომავლის შესახებ. ამ დებატების დროს განსაკუთრებით გაესმოდა ხაზი, რომ კულტურული განსხვავებები სულ უფრო მეტად იქონიებდა მომავალში გავლენას მსოფლიო წესრიგზე. ამ მხრივ განსაკუთრებულად საყურადღებო გამოდგა სემუელ პანთინგტონის სტატია „ცივილიზაციათა შეჯახების“ შესახებ, რომელშიც იგი ამტკიცებს, რომ ცივილიზაციები სულ უფრო მეტად ასრულებენ აქტორების როლს საერთაშორისო სისტემაში. პანთინგტონი (1993: 25), მსოფლიოში შემდეგ ცივილიზაციებს გამოყოფს: დასავლურ, კონფუციანურ, იამონურ, ისლამურ, ინდურ, სლავურ-მართლმადიდებლურ, ლათინურ ამერიკულ და, შესაძლოა აფრიკულ ცივილიზაციებს.

პანთინგტონისათვის „ცივილიზაციათა შეჯახება“ ისტორიული განვითარების შედეგია. ისტორიაში ყოველთვის მიმდინარეობდა სხვადასხვა ხაზის ბრძოლები. ახალი ისტორიის საწყისი ეტაპის ევროპაში ბრძოლები წარმოებდა მონარქებს შორის ტერიტორიების გასავრცო-

ბად და მერკანტილური ინტერესებიდან გამომდინარე. საფრანგეთის რევოლუციამ წარმოიშვა ბრძოლა ერებს შორის ნაციონალიზმის ნიადაგზე. რუსეთის რევოლუციის შემდეგ კი დაიწყო იდეოლოგიათა ჭიდილი – კომუნიზმს, ფაშიზმსა და ლიბერალურ დემოკრატიას შორის. ცივი ომის დასრულება ახალი ეპოქის დასაწყისი გახდა, როდესაც კონფლიქტი გამოვიდა დასავლური ფაზიდან და გარდაიქმნა დასავლურ და არადასავლურ ფაზად. არადასავლელებს სურთ არა მხოლოდ იყვნენ დასავლური პოლიტიკის გადამლებნი, არამედ – ისტორიის ახალი მამოძრავებელნიც.

ცივი ომის შემდგომი პერიოდის მსოფლიოში, კონფლიქტები ასევე იცვლება იდეოლოგიური და ეკონომიკურიდან კულტურულის მიმართულებით. სახელმწიფოები ისევ უნდა დარჩნენ მთავარ აქტორებად, მაგრამ კონფლიქტები სულ უფრო მეტად გახდება სხვადასხვა ცივილიზაციური ჯგუფების დაპირისპირების შედეგი. ჰანთინგტონი მიიჩნევს, რომ განსხვავებები ცივილიზაციათა შორის გაცილებით უფრო ღრმა არის, ვიდრე ქიშპის იმპულსები საკუთრივ ცივილიზაციათა შიგნით. ცივილიზაციურ განსხვავებებს შეადგენს წარმოდგენები ადამიანისა და ღმერთის, კაცისა და ქალის, ინდივიდუალურსა და სახელმწიფოს, უფლებების, ხელისუფლების, მოვალეობისა და სამართლიანობის შესახებ. კულტურა არ არის მხოლოდ ხელოვნურად შექმნილი რწმენათა სისტემა, ნაციონალიზმისა თუ კომუნიზმის მსგავსად, არამედ საკუთრივ იდენტურობა განაპირობებს და ქმნის ცხოვრების აღქმის საფუძველს. იგი წარმოადგენს საუკუნეების მანძილზე მიმდინარე სოციალური კონსტრუქციის შედეგს.

ჰანთინგტონის თანახმად, გლობალიზაცია კიდევ უფრო შესაძლებელს ხდის ცივილიზაციურ კონფლიქტს. მიუხედავად იმისა, რომ დასავლეთს საკმაოდ მყარი პოზიციები აქვს, მსოფლიოს მრავალ მხარეში მის მიერ ნაქადაგებმა იდეებმა წარუმატებლობა განიცადა. სოციალისტურმა და ნაციონალისტურმა იდეოლოგიებმა გზა გაუხსნა "რეისლამიზაციას, ინდუიზაციასა თუ რუსიზაციას". „ლიბერალური იდეა“ უნივერსალურია მხოლოდ ხელოვნურ დონეზე და ინდივიდუალიზმის, ლიბერალიზმის, კონსტიტუციონალიზმის, ადამიანის უფლებების, კანონის მმართველობის, დემოკრატის, თავისუფალი ბაზრის, აგრეთვე სახელმწიფოსა და ეკლესიის გაყოფის დასავლურ იდეებს ხშირ შემთხვევაში შესაბამისი რეზონანსი არ მოჰყვება ისლამურ, ჩინურ, იაპონურ, ინდურ, ბუდისტურ ან მართლმადიდებლურ კულტურებში.

აქედან გამომდინარე, საერთაშორისო უსაფრთხოება უფრო მეტად დამოკიდებული იქნება კულტურულ იდენტურობაზე, ვიდრე სახელმწიფოს ანდა ერის სუვერენობაზე. კულტურული კონფლიქტი თავის მხრივ ორ დონეზე შეიძლება გამოიხატოს: პირველ რიგში, ეს არის

ბრძოლა რესურსებისათვის „ტერიტორიული უსამართლობის“ საფუძველზე, მეორე რიგში, კი უფრო ზოგადი შეჯიბრი საერთაშორისო სისტემაში გავლენისა და ძალის მოსაპოვებლად, კერძოდ, საერთაშორისო ნორმებსა და ორგანიზაციებზე. ამ შეჯიბრის მთავარი დინამიკა გახდება დაპირისპირება „დასავლეთს“, როგორც დომინანტი ცივილიზაციას, და სხვადასხვა ხარისხით „დანარჩენ“ ცივილიზაციებსა შორის. ცივილიზაციათა უმრავლესობა სულ უფრო მეტად იხრება იმისაკენ, რომ წინააღმდეგობა გაუწიოს იდეას, რომლის თანახმადაც დასავლური ნორმები უნივერსალურია; მაგალითად, დასავლეთის მცდელობა გააერცვლოს ლიბერალური დემოკრატიის მოდელი და ადამიანის უფლებები, ბევრგან მიიჩნევა ნეოიმპერიალიზმის ფორმად.

ცივილიზაციური კონფლიქტის შესახებ მსჯელობისას ფოკუსირება ძირითადად ისლამზე ხდება. 80-იან წლებში რეიგანის ადმინისტრაციის დროს ურთიერთობის გართულებამ ირანთან, ლიბიასთან, სირიასთან და ლიბანთან გამოიწვია გარკვეული არაბულ/ისლამური ბლოკის შექმნა, რომელიც გააფთრებით უპირისპირდება შეერთებულ შტატებსა და მის ფასეულობებს. ცივი ომის დასრულების შემდეგ არაერთი ნაშრომი მიეძღვნა ისლამური საფრთხის ანალიზს (თუ ჰან-თინგთონი მხოლოდ თეორიულ ჩარჩოებში განიხილავს ამგვარ საფრთხეს, სხვა ავტორები, მაგალითად, ბერნარდ ლიუსი უფრო ღრმა, მეცნიერულ კვლევას აწარმოებენ ამ მიმართულებით).

ისლამი შეიძლება წარმოადგენდეს კონფლიქტის განსაკუთრებულ წყაროს როგორც საკუთრივ ისლამურ სამყაროში, ისე დიასპორის გზით. 90-იანი წლების დასაწყისში იქმნებოდა შთაბეჭდილება, რომ ისლამი წარმოადგენს „კრიზისის ნახევარმთვარეს“ მოსაზღვრე ცივილიზაციებთან კონფლიქტების სახით ბალკანეთზე, აფრიკაში, შუა აღმოსავლეთში, ცენტრალურ აზიაში, ინდოეთში, სამხრეთ-აღმოსავლეთ აზიასა და ფილიპინებზე. უპირველესად კი, იქმნებოდა შთაბეჭდილება, რომ ისლამი აწარმოებდა კულტურულ და იდეოლოგიურ ბრძოლას დასავლეთთან. ისლამურ სამყაროში დამკვიდრებული რწმენის ფორმებისათვის თითქოს სრულიად უცხო იყო დასავლური ფასეულობები და ის, რაც იგულისხმება მოდერნიზმში. დასავლეთსა და ისლამურ სამყაროს შორის არსებული ისტორიული კონფლიქტი თითქოსდა ორივე მხრიდან ხელახლა აღორძინდა.

საკვანძო საკითხები

– კულტურა განსაზღვრავს სოციალური ცხოვრების ხასიათსა და ინდივიდის იდენტურობას. კულტურა გამოიხატება ჩვეულებებით, წარსულის მემკვიდრეობისადმი ერთგულებითა და ცხოვრების სტილით, რაც საფუძველს უყრის საზოგადოებათა შიგნით

პოლიტიკურ, სოციალურ და მხატვრულ ცხოვრებას.

– ცივილიზაცია წარმოადგენს იდენტურობის ყველაზე ფართო ფორმას და შეიძლება ვრცელდებოდეს ეროვნული და სახელმწიფოებრივი საზღვრების გარეთ.

– ისტორიულად საერთაშორისო სისტემა ხასიათდებოდა სხვა კულტურების „უცხო“ , მიუღებლად გაცნობიერებით.

– ახალ დროში დასავლეთი იქცა დომინირებად ცივილიზაციად. დასავლეთი სხვა საზოგადოებებზე ზემდგომად მიიჩნევა საკუთარ თავს.

– აღმოსავლეთ-დასავლეთის დაპირისპირების დასრულების შემდეგ გაჩნდა შეხედულება, რომ ცივილიზაციათა (კულტურათა) შეჯახება შეცვლიდა ცივი ომის იდეოლოგიურ ბრძოლას. ამგვარ შეჯახებას ყველაზე სავარაუდოდ მიიჩნევენ დასავლეთსა და ისლამურ სამყაროს შორის.

ისლამური „უცხო“

დასავლეთსა და ისლამს შორის ისტორიული კონფლიქტი არსებობს. ორი ცივილიზაციის ურთიერთუნდობლობა მრავალი საუკუნის მანძილზე გროვდებოდა „სახალხო მეხსიერებაში“ .

VII საუკუნის შემდეგ, დიდი ხნის მანძილზე, ქრისტიანობას ავინროებდა ისლამური ძალა. ისლამური ცივილიზაცია საკუთარ თავს ქრისტიანულზე უფრო მაღლა მდგომად მიიჩნევდა და იდეები და ტექნოლოგიები სწორედ აღმოსავლეთიდან გადადიოდა დასავლეთში და არა პირიქით. უკვე VIII საუკუნეში არაბებმა გადაკვეთეს ჩრდილოეთ აფრიკა და ღრმად შეიჭრნენ ესპანეთსა და საფრანგეთში. საუკუნეები გრძელდებოდა ბრძოლები ესპანეთისათვის, ხმელთაშუა ზღვის აუზში დომინირებისათვის, წმინდა ადგილებისათვის. ისლამი ევროპის კარიბჭესთან იდგა, თუმცა ეს საფრთხე მოიხსნა. ასევე განადგურდა ესპანეთში არსებული მაღალგანვითარებული ისლამური საზოგადოება. თუმცა ისლამური საფრთხე კვლავაც დარჩა და შემდგომ ოსმალური იმპერიის სახით გამოვლინდა, რასაც 1453 წელს აღმოსავლეთში ქრისტიანობის ფორპოსტის, კონსტანტინოპლის დაცემა მოჰყვა. ოსმალური ჰეგემონია შუა აღმოსავლეთსა და ხმელთაშუა ზღვის აუზში დიდ საფრთხეს უქმნიდა ევროპელებს. ოსმალეები ევროპაშიც შეიჭრნენ და მათი უკუგდება მხოლოდ XVII ს-ის შუა ხანებში მოხერხდა.

ახალ დროში, ინდუსტრიული რევოლუციის შემდეგ დასავლეთისა და ისლამის ურთიერთობა დასავლეთის დომინირებით წარიმართებოდა. XVIII ს-ში დასავლეთში მსოფლიოს უმთავრესი ინდუსტრიული და სამხედრო ძალების შექმნამ მალე გამოიწვია ისლამური სამყაროს

უმეტეს ნაწილზე კოლონიური და იმპერიული ბატონობის დამყარება. 1798 წელს ნაპოლეონის ექსპედიციამ ეგვიპტეში შემოტრიალების უმთავრესი მომენტია. დასავლეთის ფიზიკური და პოლიტიკური შეჭრა და მისი შედეგები დღემდე აღელვებს არაბულ/ისლამურ ცივილიზაციას. მეორე მხრივ, დასავლეთის მთავარი ინტერესი ისლამურ სამყაროში კონტროლის შენარჩუნება იყო. თავის ცნობილ ნაშრომებში „კულტურა და იმპერიალიზმი“ და „ორიენტალიზმი“, ედუარდ საიდი (E. Said) ყურადღებას ამახვილებს იმ ნიშნებზე, რაც ახასიათებს დასავლეთის დომინირებას. საიდი ამტკიცებს, რომ დასავლურ კულტურულ წარმოდგენაში დიდ ხნის მანძილზე ყალიბდებოდა მცდარი სტერეოტიპები მუსლიმიანი ხალხების შესახებ. ამ ფენომენს საიდი ნათლავს ორიენტალიზმად. ორიენტალისტური ტრადიციის დიდი ნაწილი ემყარება მითს, არასწორ გაგებას და ბევრი რამ უთქმელი რჩება აღმოსავლეთის შესახებ. დასავლეთში დომინირებდა რწმენა, რომლის თანახმადაც აღმოსავლეთის ხალხები კულტურულად, ისტორიულად, სოციალურად უცხონი და ჩამორჩენილები არიან. დაიწყო აღმოსავლეთის ასოცირება სისასტიკესთან, დესპოტიზმთან, უსამართლობასთან, ეგზოტიკურ სექსუალურ პრაქტიკასთან. საერთო ჯამში, საიდის რწმენით, ორიენტალისტური შეხედულება არის დასავლური პეგემონიის გამოხატულება. აღმოსავლეთის „ორიენტალიზაცია“ მოხდა არა იმიტომ, რომ იგი აღმოსავლურია, არამედ იმის გამო, რომ იგი სუბორდინაციის პოზიციამა და სწორედ ამგვარადვე უნდა იყოს. ამასთანავე, თანამედროვე ისტორიამ და მასმედიამ ძალა შემატა ამ სტერეოტიპებს.

ისლამური ცივილიზაციის პასუხი დასავლეთისადმი

ევროპულმა ექსპანსიამ ისლამურ სამყაროში მრავალი სახის რეაქცია გამოწვია. თავისი შედეგებით, საბოლოო ჯამში, უმნიშვნელოვანესი გამოდგა ისლამური რევოლუციონიზმი და ნაციონალიზმი. ამ თვალსაზრისით ერთ-ერთი ყველაზე თვალსაჩინო ფიგურა იყო ჯამალ ადდინ ალ-აფლანი (გარდ. 1897 წ.). აფლანი მიზნად ისხავდა თანამედროვე მეთოდებისა და ტექნოლოგიების გამოყენებით პირველსაწყისი ისლამის იდეალების აღორძინებას. ამტკიცებდა, რომ ისლამის სული შეესაბამება თანამედროვე ცხოვრების მოთხოვნებს და მხოლოდ მის აღორძინებას შეუძლია ისლამური სამყაროს გაერთიანება და კოლონიალიზმის შედეგების მოსპობა. ამგვარი მრწამსი შემდგომში თანამედროვე ისლამისტური აზროვნების ქვაკუთხედად იქცა.

თუმცა კონკრეტულად ისლამის აღორძინებამდე დაიწყო ნაციონალისტური აღორძინება საკუთრივ მუსლიმ ხალხებში. XIX ს-ში მულტიეთნიკური ოსმალეთის იმპერიის დაკნინების პირობებში, რაც საბოლოო ჯამში, იმპერიის დაშლით დასრულდა, ფართოდ იწყებს გავრცელებას

პანთურქიზმის იდეები. საბოლოოდ, სწორედ თურქული ნაციონალიზმის შედეგი გახდა მოდერნიზებული თურქული სეკულარული სახელმწიფოს შექმნა და ისლამური სახალიფოს იდეის ოფიციალური უარყოფა 1924 წელს.

ოსმალეთის იმპერიის შიგნით ძალას იკრეფდა არაბული ნაციონალიზმი. მიუხედავად იმისა, რომ ოსმალეთის იმპერია დაიშალა და II მსოფლიო ომის შემდეგ მრავალმა არაბულმა ქვეყანამ მოიპოვა დამოუკიდებლობა, ნაციონალიზმის ნიადაგზე წარმოქმნილმა არაბულმა ერთობის იდეამ კრაზი განიცადა. ამის მკაფიო დასტურია ეგვიპტისა და სირიის გაერთიანების წარუმატებელი ექსპერიმენტი, ასევე ისრაელ-არაბული ქვეყნების ომები, როდესაც ომში მონაწილე არაბული ქვეყნები უპირველესად საკუთარი მიზნების მიღწევას ცდილობდნენ, რის შედეგადაც ისპობოდა კოორდინირებული მოქმედებისა და, შესაბამისად, წარმატების მიღწევის საშუალება.

ისლამის როლის, მისი პოლიტიზაციისა და რადიკალიზაციის საქმეში შემობრუნების წერტილი გამოდგა არაბული სახელმწიფოების ფიასკო 1967 წელს ისრაელთან ექვსდღიან ომში. რადიკალური ისლამისტური მოძრაობები სწორედ ამ პერიოდიდან იღებს უკიდურესად ანტიდასავლურ ხასიათს.

XX ს-ის 20-იანი წლებიდან იწყება ირანში ნაციონალიზმის ასევე „ზემოდან“ ქადაგება. ნაციონალისტური იდეოლოგიის გამოყენებითა და აშშ-ის მხარდაჭერით ირანის შაჰმა თითქოსდა მუსლიმური სამყაროსათვის არნახულ ეკონომიკურ და პოლიტიკურ წარმატებებს მიაღწია, მაგრამ ეს წარმატებები ეფემერული გამოდგა. – გზა გაუხსნა პოლიტიკური ისლამს. ყოველივე ეს კი უპრეცედენტო მოვლენით – ირანში ისლამური რევოლუციით დაგვირგვინდა.

თანამედროვე პოლიტიკური ისლამი

ვესტერნიზაციის წინააღმდეგ მოძრაობა ისლამურ სამყაროში XX ს-ის დასაწყისში იღებს სათავეს, მაგრამ რეალურ და ქმედით სახეს 70-იანი წლებიდან იღებს. რამ შეუნყო ხელი ისლამიზმის ესოდენ წინ წამოწევას? რა ფაქტორებმა განიპირობეს ის, რომ დღეს **ისლამისტებს*** რელიგია სურთ აღიქვან არა რელიგიურ დოქტრინად არამედ პოლიტიკურ იდეოლოგიად? დაბოლოს, რას ისახავენ ისინი მიზნად და რამდენად ახდენს გავლენას პოლიტიზებული ისლამი საერთაშორისო ურთიერთობებზე?

---

* პოლიტიკური ისლამის აღსანიშნავად ყველაზე მიზანშეწონილად მიგვაჩნია ტერმინ ისლამიზმის (და არა ფუნდამენტალიზმისა თუ ინტეგრალიზმის) გამოყენება. საკუთრივ ეს სიტყვა გარკვეულ ტერმინოლოგიურ კონსენსუსს წარმოადგენს იმ სხვადასხვა სახისა და სხვადასხვა ქვეყნებში არსებული ჯგუფებისა და ორგანიზაციების აღსანიშნავად, რომლებიც ისლამს უპირველესად პოლიტიკურ იდეოლოგიად აღიქვამენ. ამდენად, დღეისათვის ისლამიზმის არაერთი ვერსია არსებობს.

ისლამისტებისათვის ისლამი ნარმოადგენს **გლობალურ და ტოტალურ მსოფლმხედველობას** და ნებისმიერი პოლიტიკური საკითხის განმსაზღვრელიცაა. ისლამს ტიპური ტოტალიტარული იდეოლოგიის სახე აქვს მიღებული.

ისლამისტებისათვის ძალაუფლების ხელში აღება ნიშნავს „დასავლური ფასეულობებით კორუმპირებული“ საზოგადოების რეისლამიზაციას, მაგრამ, ამასთანავე, მეცნიერებისა და ტექნიკის უახლესი მიღწევების გამოყენებით, თანამედროვე საზოგადოებრივი ცხოვრების ისლამის კონცეპტუალურ ჩარჩოებში ჩასმით.

ისლამიზმმა დაიკავა ის ადგილი, რომელიც ადრე პოლიტიკური დამოუკიდებლობისათვის მებრძოლთა და ნაციონალისტურ მოძრაობებს ეკავათ. კოლონიალიზმის წინააღმდეგ მებრძოლი მუსლიმი ხალხები წარსულში შედარებით ნაკლებ ყურადღებას აქცევდნენ ისლამს. ამჟამად კი მდგომარეობა რადიკალურად შეიცვალა – ეროვნული საკითხის ნაცვლად წინა პლანზე გამოვიდა რელიგია. ერსაც ისლამისტები აღიქვამენ მუსლიმური სამყაროსათვის უცხო ცნებად და კოლონიალიზმის მიერ დატოვებული მემკვიდრეობის ერთ-ერთ გამოხატულებად.

ისლამიზმი შესაძლოა განვიხილოთ, როგორც მუსლიმური სამყაროს შინაგანი გამოცოცხლების ერთ-ერთი ასპექტი, რისი გამომწვევიც დასავლურ მოდერნიზმსა და პოსტმოდერნიზმთან შეხებაა. ისლამისტთა დამოკიდებულება დასავლეთისადმი საკმაოდ სტერეოტიპულია და სამ ძირითად პუნქტად შეიძლება ჩამოყალიბდეს: 1. ნოსტალგია (სწორედ ისლამმა შეიტანა დასავლეთში ცივილიზაცია); 2. დასავლეთის ფასეულობათა მანკიერებისა და დასავლეთის „ორმაგი“ პოლიტიკის მხილება (მორალური პრინციპების დაცვას იგი მხოლოდ სხვისაგან მოითხოვს); 3. ისლამის აპოლოგია (ყველაფერი ყურანსა და სუნაშია მოცემული და ისლამი საუკეთესო რელიგიაა).

ცნობილი ისლამისტი მოაზროვნე ჯალალ ალ-ე აჰმადი ამასთან დაკავშირებით ნაშრომში „მედასავლეთეობა“ წერს: „მთავარი შეცდომა არის ის, რომ დასავლეთი აღიქმება არა „უნმინდურად“ და „ურწმუნოდ“, არამედ „მოძღვრად“. „იყო დრო, როდესაც ყურანის ერთი ლექსით ან ერთი ისლამური ტრადიციით ხმას აკმენდინებდნენ ყველას და ნებისმიერ მტერს თავის ადგილს უჩენდნენ. დღეს კი დასავლელის ნებისმიერ სიტყვას ჭეშმარიტებად ვიღებთ.“

საერთო ჯამში, ისლამიზმი შეიძლება მივიჩნიოთ მესამე სამყაროში მიმდინარე პროცესების ერთ-ერთ გამოვლინებად, რომლის დედაარსია რელიგიის განახლება, მისგან რევოლუციური პოლიტიკური პრო-

გრამის შექმნა და ამ პროგრამის რეალიზაციით საზოგადოებრივი ცხოვრების რეისლაში ზაცია. ისლამი ზმი „მესამე სამყაროს“ ფენომენია, გაჯერებული მუსლიმური სპეციფიკით. რევოლუციისა და თეოლოგიის სინთეზი (ე. წ. „გათავისუფლების თეოლოგია“) ზოგადად მესამე სამყაროში მიმდინარე მოძრაობებისთვისაა დამახასიათებელი. „მესამე სამყაროსეული“ რევოლუციის თემა ისლამი ზმში შეცვალა ჯიჰადის, „წმინდა ომის“ თემამ.

ჯერ კიდევ ჰანთინგთონის წინასწარმეტყველებამდე „ცივილიზაციათა შეჯახების“ შესახებ, შეიქმნა ისლამური რევოლუციის ფენომენი, რომელიც მოულოდნელი გამოდგა როგორც პოლიტიკოსებისათვის, ისე საერთაშორისო ურთიერთობათა მკვლევრებისათვის. მოდერნიზაციამ და უღრუბლო მომავლის იმედმა მძიმე დარტყმა მიიღო და, აქედან გამომდინარე, შეირყა იმ თეორიების საფუძველი, რომლის თანახმადაც სეკულარიზაცია ისტორიული განვითარების პროცესის საფუძველი უნდა ყოფილიყო. კიდევ უფრო რთული აღსაქმელია ის ფაქტი, რომ „ისლამური“ რესპუბლიკის იდეას რეზონანსი მოაქვდა საერთაშორისო ურთიერთობათა სისტემაში. მან შემოიტანა პოლიტიკურ დებატებში ანტიდასავლური და ანტიმოდერნისტული ცნებები და მძიმე დარტყმა მიაყენა საერთაშორისო ურთიერთობათა ანალიზის ორ დასავლურ კონცეფციას – რეალიზმსა და ლიბერალიზმს.

სადაც ჰუსეინის მთავრობა, რომელიც არაბული სეკულარული სოციალისტური პარტიის - ბაასის წიალიდან გამოვიდა, იყენებდა რელიგიურ არგუმენტებს ირანთან ომის დროს. ჰუსეინი თავის მიმართვებს ხალხისადმი ალაჰის ხსენებით იწყებდა და იზრუნა, რომ გარემოცული ყოფილიყო რელიგიური სიმბოლოებით. ამგვარადვე პალესტინის განთავისუფლების ორგანიზაცია, რომელიც 70-იან წლებში ლაპარაკობდა ლაიციისტური პალესტინის შესახებ, რომელშიც ყველა რელიგია თანაბარი უფლებებით ისარგებლებდა, უკვე მხოლოდ ისლამურ სიმბოლოებს იყენებს: იერუსალიმის კლდის გუმბათის მეჩეთის გამოსახულება გახდა ლოგო ყველა ოფიციალურ დოკუმენტზე, საფოსტო მარკებზე, სატელევიზიო არხზე და ა.შ. ყურანის მუდმივი ციტირება და ალაჰის ხსენება არაფაქტის გამოსვლების მუდმივი თანმხლები ატრიბუტებია. საერო არაბული ნაციონალიზმისაგან დარჩა მხოლოდ მუსლიმური იდენტურობა. ისლამი გამოიყენება ერთდროულად არსებული რეჟიმებისათვის დამცავად – ხელისუფლებაზე თავდასხმა იგივეა, რაც ისლამზე თავდასხმა და იმათი მოტივირებისათვის, ვინც ცდილობს ამ რეჟიმების დამხობას – დამორჩილდეს ამგვარ ხელისუფლებას, ნიშნავს ღმერთის დაუმორჩილებლობას. ამასთანავე ის, რომ ისლამი მნიშვნელოვან როლს ასრულებს არაბული ქვეყნების მოსახლეობის თვითშეგნებაში არ ნიშნავს, რომ იგი განსაზღვრავს ამ სახელმწი-

ფოთა პოლიტიკას. ისლამური სიმბოლიკა ხელისუფლების მიერ უპირველესად პრაგმატული მოსაზრებით გამოიყენება.

საერთაშორისო ურთიერთობებში რელიგიის როლი განსაკუთრებით თვალსაჩინოა იმ ქვეყნების შემთხვევაში, სადაც რელიგია და სახელმწიფო ოფიციალურად არ არიან ურთიერთგამოყოფილნი. ეს უპირველესად ეხება თანამედროვე ისლამურ სამყაროს, სადაც ხშირ შემთხვევაში, სეკულარიზმი აღიქმება იდენტურობისათვის მთავარ საფრთხედ. ისლამურ სამყაროში ისლამური რევოლუციის კონცეფციამ შეცვალა კომუნისტური რევოლუციური იდეოლოგია. ე. გელნერი (E. Gellner) ისლამში ხედავს მკვიდრ და დაცულ ბლოკს, რომელმაც გაუძლო როგორც თანამედროვე საზოგადოების მიერ თავს მოხვეულ სეკულარიზაციას, ისე იდეოლოგიურ ეროზიას, რომლის მსხვერპლიც კომუნიზმი გახდა. მაგრამ ეს ურთიერთობანი, ერთი მხრივ, სახელმწიფოსა და ნაციონალიზმს, ხოლო, მეორე მხრივ, საზოგადოებებსა და გლობალიზაციას შორის, სრულიად განსხვავებულ შეფასებებს იმსახურებენ სპეციალისტთა მხრიდან.

მრავალი მკვლევარი ხაზს უსვამს, რომ ისლამში წარმოადგენს თანამედროვე ფენომენს, რომელმაც ფაქტობრივად გადმოიღო იმ იდეოლოგიების საფუძვლები, რომელთა წინააღმდეგაც იგი იბრძვის. ლაპარაკია უპირველესად სოციალურულ საპროტესტო მოძრაობაზე, რომელსაც არ შეუქმნია პოლიტიკურად და ეკონომიკურად ჩამოყალიბებული სიცოცხლისუნარიანი მოდელი.

ირანის ისლამური რევოლუციის მაგალითი მეტად საგულისხმოა, ვინაიდან ისტორიაში პირველად ისლამისტებმა მოახდინეს რევოლუცია, რის შედეგადაც ხელისუფლების სათავეში მებრძოლი რადიკალი სამღვდლოება მოვიდა. ბუნებრივია კითხვა, — თუ თვისებრივად რა ცვლილებები მოიტანა ამ რევოლუციამ? პირველ რიგში, ქვეყანაში ნაციონალისტური რიტორიკა შეიცვალა ისლამისტურით (ის, რასაც ცდილობდნენ ნაციონალიზმიდან დაწყებული ისლამისტები). შაჰის ნაციონალისტური ლოზუნგები კი შეიცვალა ისლამურით. ამ პირობებში ბუნებრივია მტრის ხატის შესაქმნელად უპირველესად გამოყენებულ იქნა აშშ — შაჰის უპირველესი მოკავშირე, საერთაშორისო ასპარეზზე კი ახალი ისლამური რესპუბლიკა არაპროგნოზირებად და საერთაშორისო სამართლებრივი ნორმებისათვის მიუღებელ სახელმწიფოდ იქცა. თუმცა, ყოველივე ამას ახალი რეჟიმი პრაგმატული მიზნებიდან გამომდინარე იყენებდა. უპირველესად ირანთან დაპირისპირებულ მუსლიმურ სახელმწიფოებში ოპოზიციური მოძრაობებისა და აგრეთვე პალესტინის მოძრაობის მხარდასაჭერად. თუმცა, ყოველივე ამას, იმავე პრაგმატული მოსაზრებებიდან გამომდინარე, ხელი არ შეუშლია ახალი რეჟიმისათვის, საიდუმლოდ შეესყიდა იარაღი ერაყთან ომის დროს

ამერიკისაგან ისრაელის შუამავლობის გზით („ირანგიტის საქმე“). თუკი მრავალეროვან ირანში მონარქიის დროს ქვეყნის ერთიანობის საფუძვლად ეთნიკურობა იყო აღქმული, ხაზი გაესმეოდა, რომ ქვეყნის ყველა მცხოვრები ირანელი იყო (ამ მიზნით, ქვეყანა 1935 წლიდან სპარსეთის ნაცვლები ირანი ეწოდა), დღეს, სახელმწიფოს მცხოვრებთა მუსლიმობას გაესმევა ხაზი. ამასთან ერთად, ცენტრალურ ხელისუფლებას არსებობის პირველივე ხანებში ეთნიკურ სეპარატიზმთან მოუხდა შეხება (უპირველესად ლაპარაკია ქურთების ავტონომისტურ მოთხოვნებზე) და გარკვეული დათმობების გაკეთებაც მოუხდა სწორედ ნაციონალისტების მიმართ, თუმცა ახალი რეჟიმი, ზოგადი ისლამური მრწამსისაგან გამომდინარე, თეორიულად არ ცნობს ეთნიკურობას ერთიანი ისლამური თემის – ამ შემთხვევაში ირანის შიეზიტთა. ირანისა და ნაციონალური პატრიოტიზმის თემამ კიდევ ერთხელ წამოიწია ირანში ერაყთან ომის პერიოდში. ომის წარმოება მხოლოდ ისლამის სახელით, რაც ბუნდოვანი და გაუგებარიც ხდებოდა ერაყთან დაპირისპირების პირობებში, რომლის მოსახლეობის ნახევარზე მეტი შიეზიტია. ამდენად, ლოზუნგად ისევ იქცა სამშობლოს, არა ისლამურის, არამედ ირანის ერთგულება.

რა ადგილს იკავებს დღეს, გლობალიზაციის პირობებში ისლამიზმი მუსლიმურ საზოგადოებაში და რამდენად არის მზად ისლამური სამყარო მიიღოს თანამედროვეობის გამოწვევა? სახელმწიფო მეთაურთა და ოპოზიციის ხშირ შემთხვევაში პოპულისტური რიტორიკის მიუხედავად, დასავლური სამომხმარებლო მრწამსი მტკიცედ იკიდებს ფეხს აღმოსავლეთში. დღეს ლაპარაკობენ პოლიტიკური ისლამის მარცხის შესახებაც.

საერთაშორისო ურთიერთობათა სისტემაში, რომელშიც დომინირებენ სახელმწიფოები, რელიგიათა როლი ერთდროულად რეალური და ლიმიტირებულია. რელიგიებმა შეიძლება შეცვალონ რეჟიმის სახე (ირანი), თუმცა ნაკლებად შეუძლიათ ზემოქმედება საერთაშორისო წესრიგზე. ისლამური კონფერენციის ორგანიზაციამ შეიძლება გააკეთოს მოწოდება, რომელიც გათვლილია პოპულისტურ ემოციებზე და არც თაკილობს ამას, მაგრამ როდესაც დგება სიტყვიდან საქმეზე გადასვლის დრო, სწორედ სახელმწიფოები ცვლიან მას (ამდენად, აქ თავის სიტყვას ამბობს რეალისტური მოდელი). ქაშმირის კონფლიქტის დროს ინდოეთი და პაკისტანი ხშირად აპელირებენ რელიგიით, მაგრამ ეჭვიც არ არსებობს, რომ თუკი ორი სახელმწიფო ხელს მოანერს სამშვიდობო ხელშეკრულებას, ისინი თავიანთ რელიგიურ მეთაურებს დავალებან მისცემენ, რომ თეოლოგიური გამართლება გამოუნახონ ახალ პოლიტიკას.

დღევანდელი მუსლიმური სამყაროს მდგომარეობა არასტაბილ-

ურია. სოციალური თუ ეროვნული პრობლემების გადაწყვეტის საუკეთესო საშუალებად სხვადასხვა ტიპის ორგანიზაციები, პარტიები თუ ჯგუფები ხშირად რელიგიას მიიჩნევენ. დღევანდელ ვითარებაში, ეკონომიკური მოდერნიზაციისა და სოციალური ცვლილებების შედეგად, მთელ მსოფლიოში სუსტდება ადამიანთა ტრადიციული იდენტიფიკაცია საცხოვრებელ ადგილთან, ასევე სუსტდება ეროვნული სახელმწიფოს, როგორც იდენტიფიკაციის წყაროს როლი. შექმნილი სიცარიელე ხშირად ივსება რელიგიით, რომელიც ზოგჯერ რადიკალური იდეოლოგიის სახეს იღებს. ნათქვამი უპირველესად ეხება მუსლიმურ სამყაროს. ისლამის პოლიტიზაციამ უმაღლეს დონეს მიაღწია, თუმცა ამ პოლიტიზაციის შემოქმედთ არ გააჩნიათ კონკრეტული პოზიტიური პროგრამა და მხოლოდ არსებულის მოსპობის აუცილებლობაზე ამბხვილებენ ყურადღებას. ისლამურ სამყაროს კი აქვს უნარი გაითავისოს ლიბერალური აზროვნება ისე, რომ არ დაკარგოს საკუთარი მეობა. ამ საქმეში მას დასაველეთიც უნდა ამოუდგეს მხარში, რომელმაც გარკვეული კორექტივები უნდა შეიტანოს თავის პოლიტიკაში ისლამური სამყაროს მიმართ და მაქსიმალურად მხარი დაუჭიროს დემოკრატიზაციის პროცესებს, დაეხმაროს მუსლიმურ ქვეყნებს იმ სოციალური თუ პოლიტიკური პრობლემების გადაწყვეტაში, რომლებიც სამყაროში რელიგიური ლოზუნგებით მიმდინარე ექსტრემისტული მოძრაობების საფუძველს წარმოადგენენ.

საკვანძო საკითხები

- ისლამი ყოველთვის წარმოადგენდა ქმედითუნიანი კულტურულ ძალას ახლო და შუა აღმოსავლეთში. სეკულარული სოციალისტური სახელმწიფოების წარუმატებლობის შემდეგ, ისლამი ისევ მოექცა პოლიტიკური კულტურის შუა ცეცხლში.
- სუნიტურ და შიიტურ იდეოლოგიაში ცვლილებებმა გამოიწვია ისლამური რევოლუციონიზმი, რომელმაც ხელი შეუწყო „ისლამური წესრიგის“ მოთხოვნის წინამორწინებას ისლამური სახელმწიფოს შექმნისა და ისლამური სამართლის – შარიათის უზენაესობის აღიარების სახით.
- ირანის 1978-1979 წწ. ისლამური რევოლუცია ისლამური რევოლუციონიზმის ყველაზე თვალსაჩინო მაგალითია.
- რევოლუციონიზმი ისლამმა შექმნა დასაველეთის, როგორც „კულტურული მტრის“ იმიჯი. მოხდა დასაველური პოპ-კულტურისა და ლიბერალური პოლიტიკური იდეების უარყოფითი სახით სტერეოტიპიზაცია.

კითხვები და დავალებები:

1. რა არის კულტურა? რა მნიშვნელობა აქვს მას საერთაშორისო ურთიერთობებში?
2. კულტურული წარმოდგენით, ჩვეულებრივ როგორც ხასიათდება „უცხო“?
3. რატომ ფიქრობს ს. პანთინგთონი, რომ პოლიტიკურ-იდეოლოგიური კონფლიქტები ცივი ომის შემდეგ შეიცვლება ცივილიზაციური კონფლიქტებით?
4. რა ძირითადმა მიზეზებმა გამოიწვია ისლამის რევოლუციური ზემოქმედება?
5. რა სახისაა დასავლური კულტურის ისლამისტური შეფასება?
6. რა იყო ნაციონალიზმის ისლამიზმით შეცვლის მიზეზები?

ლიტერატურა:

- J. Agnew, and St. Corbridge, *Masretring Space: hegemony, territory, and international political-economy* (London: Routledge, 1995).
- J. Bill, and R. Springborg, *Politics in the Middle East* (London: Scott, Foresman/ Little, Brown, 1990).
- S. P. Huntington, *The Clash of Civilizations, Foreign Affairs* (Summer 1993).
- E. W. Said, *Orientalism: Western conceptions of Orient* (London: Penguin, 1995).
- B. Badie, *Les deux Etats, Pouvoirs et société en Occident et en terre de l' Islam*, (Paris: Fayard, 1986).
- H. Enayat, *Modern Islamic Political Thought. The Response of the Shi'i and Suni Muslims to the Twentieth century*, (Austin: Univ. of Texas Press, London-Basingstoke: McMillan, 1982).
- J. L. Esposito, *Islam: The straight path*, (New York, 1991).
- O. Roy, *L' échec de l' Islam politique*, (Paris, 1992).

உலகமீறல்:

- ADAMS N.B., *World Apart: The North-South Divide and the International System* (London: Zed, 1993).
- AGNEW J., CORBRIDGE St., *Masretring Space: Hegemony, Territory, and International Political Economy* (London: Routledge, 1995).
- ALBROW M., Introduction in Albrow M. and King E. (eds.), *Globalization, Knowledge and Society*, (London: Sage, 1990)
- ALLAN Pierre, GOLDMANN Kjell (Eds.), *The End of the Cold War: Evaluating Theories of International Relations*, (Martinus Nijhoff, 1995).
- ALPEROVITZ G., *Atomic Diplomacy: Hiroshima and Potsdam: The Use of the Atomic Bomb and the American Confrontation with Soviet Power* (New York, Simon & Shuster, 1965).
- ANDERSON A., *Imagined Communities, Reflections on the Origin and Spread of Nationalism* (London: Verso, 1992).
- ARCHER C., *International Organizations*, 2nd edn. (London: Routledge, 1992).
- ARON Raymond, *The Century of Total War*, (Boston: The Beacon Press, 1955).
- , ———, *Paix et guerre entre les nations*, (Paris: Calmann-Lévy, 1984).
- , ———, *Leçons sur l'histoire*, (Paris: Ed. de Fallois, 1989).
- BAGBY Wesley M., *America's International Relations Since World War I*, (Oxford: Oxford Univ. Press, 1999).
- BALDWIN D.A., (ed.), *Neoralism and Neoliberalism: The Contemporary Debate* (New York: Columbia Univ. Press, 1993).
- BADIE Bertrand, *Les deux Etats, Pouvoirs et société en Occident et en terre de l'Islam*, (Paris: Fayard, 1986).
- BECK Ulrich, *Was ist Globalisierung?* (Fr. am M., 1997).
- BEISHEIM M., WALTER G., "Globalisierung" – Kindertankheit eines Konzeptes? in: *ZfIB*, 1997, 1, (4), 153-180.
- BERSTEIN S., *Democracies, régimes autoritaires et totalitarismes au XXe siècle*, (Paris: hachette, 1992).
- BILL J., SPRINGBORG R., *Politics in the Middle East* (London: Scott, Foresman/Little, Brown, 1990).
- BITCH M.-Th., *Histoire de la construction européenne*, (Bruxelles: Complexe, 1995).
- BLÜHDORN Rudolf, *Internationale Beziehungen. Einführung in die Grundlagen der Aussenpolitik*. Springer-Verlag, Bln., 1998
- BOOTH K., ZALEWSKI M. (eds.), *International Theory: Positivism and Beyond* (Cambridge: Cambridge University Press, 1996).
- BROWN Chris, *Understanding International Relations*, (St. Martins Pr., 1997).
- BURCHILL S., LINKLATER A. et al., *Theories of International Relations* (Basingstoke: Macmillan, 1996).
- БЖЕЗИНСКИЙ Збигнев, *Большая шахматная доска*, (М.: 2000).
- BUZAN B., *People's States and Fear* (London: Harvester, 1983).

- ВАСИЛЕНКО, И.А. Политическая глобалистика, (М.: Логос, 2000).
- CARLSSON I. et al., *Our Global Neighbouring* (Oxford: Univ. Press, 1995).
- COX M., *United States Foreign Policy Since the End of the Cold War* (London: Pinter, 1995).
- DALACOURA Kate, DALACOURA Katerina, *Islam, Liberalism and Human Rights : Implications for International Relations*, (I. B. Tauris & Co Ltd, 1998).
- DAMROSCH L.F. (ed.), *Enforcing Restraint: Collective Intervention in Internal Conflicts* (New York: Council on Foreign Relations, 1993).
- DEUTSCH K., *Nationalism and Social Communication* (Cambridge, Mass.: MIT Press, 1996).
- DOYLE M. W., *On the Democratic Peace*, *International Security*, 19 (4), 1995.
- DUFOUR J.-L., VAISSE M., *La guerre au XXe siècle*, (Paris: Hachette, 1993).
- DUNBABIN J.P.D., *The Cold War : The Great Powers and Their Allies (International Relations Since 1945, Vol 1)*, (Addison-Wesley Pub. Co, 1994).
- DUROSELLE J.-B., *Histoire diplomatique de 1919 à nos jours*, (Paris: Dalloz, 1993).
- ENAYAT Hamid, *Modern Islamic Political Thought. The Response of the Shi'i and Suni Muslims to the Twentieth century*, (Austin: Univ. of Texas Press, London-Basingstoke: McMillan, 1982).
- ESPOSITO John L., *Islam: The straight path*, (New York: 1991).
- FEATHERSTONE M. (ed.), *Global Culture: Nationalism, Globalization and Modernity* (London: Sage 1990).
- FROST M., *Ethics in International relations: A Constitutive Theory* (Cambridge: Cambridge University Press, 1996).
- FUKUJAMA F., *The End of History and the Last Man*, (London: Hamish Hamilton, 1992).
- ԱՅԱԷԷԱԱ K.N., *Հայաստանի և Երևանի 1999*.
 gaerTianebuli erebis wesdeba da saerտաშორისო სამართლის სტატუსი (თბ.: 1999)
- GAVANAGH J., WYSHAM D., ARRUDA M. (eds.), *Beyond Bretton Woods: Alternatives to the Global Economic Order* (London: Pluto Press, 1994).
- GELLNER E., *Nations and Nationalism*, (Oxford: Blackwell, 1983).
- GIDDENS A., *The Consequences of of Modernity: Self and Society in the Late Modern Age* (Cambridge: Polity Press 1990).
- GOLDSTEIN J.S., *International Relations*, Longmann Pub. Group, 1998.
- HALLLIDAY F., *Rethinking International Relations* (London: Macmillan, 1994).
- HARRIS J. (ed.), *The Politics of Humanitarian Intervention* (London: Pinter, 1995).
- HARVEY D., *The Condition of Postmodernity: An Enquiry into the Conditions of Cultural Change*, (Oxford: Balakwell, 1989).
- HASHMI Sohail H. (Ed.), *State Sovereignty: Change and Persistence in International Relations*, (Pennsylvania State Univ., 1997).

- HASTEDT Glenn P., *American Foreign Policy: Past, Present, Future*, (Prentice Hall, 1999).
- HERZ J., *Idealist Internationalism and the Security Dilemma*, *World Politics*, 2 (2), 1950.
- HIRST P., THOMPSON G., *Globalization in Question: The International Economy and the Possibilities of Governance*, (Cambridge: Polity Press 1996).
- HOBBSBAWM E., *Age of Extremes: The Short History of Twentieth Century, 1914-1991* (London: Michael Joseph, 1994).
- , *Nations and Nationalism Since 1780: Programme, Myth, Reality* (Cambridge Univ. Press, 1991).
- HOGAN M. (ed.), *The End of the Cold War: Its Meaning and Implications* (Cambridge: Univ. Press, 1992).
- HOLSTI Kalevi J., *The State, War, and the State of War* (Cambridge Studies in International Relations, 51), (Cambridge: Univ. Press, 1996).
- HUNTINGTON Samuel P., *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, (Touchstone Books, 1998).
- HURRELL A., *Explaining the Resurgence of Regionalism in World Politics*, *Review of International Studies*, 21: 4 (1995).
- JAMES A., *Peacekeeping in International Politics* (Basingstoke: Macmillan, 1990).
- KEGLEY C. (ed.), *Controversies in International Relation: Realism and the Neoliberal Challenge* (New York: St. Martin's, 1995).
- KEOHANE R. et al. (eds.), *After the Cold War: International Institutions and State Strategies in Europe 1989-1991* (London: Harvard Univ. Press, 1993).
- , *After Hegemony: Co-operation and Discord in the World Politics* (Princeton: Princeton Univ. Press, 1984).
- KEOHANE R., MARTIN G., *The Promise of Institutional Theory*, *International Security*, 20 (1), 1995.
- KEVENHÖRSTER Paul, WOYKE Richard, *Internationale Politik nach dem Ost - West - Konflikt. Globale und regionale Herausforderungen*, (Münster: Agenda Vlg., 1995).
- KISSINGER Henry A., *Diplomacy*, (Touchstone Books, 1995).
- KNOX P., AGNEW J., *The Geography of the World Economy* (London: Edward Arnold, 1994).
- KOFMAN E., YOUNGS G. (eds.), *Globalization: Theory and Practice* (London: Pinter, 1996).
- KOENIG Hans-Joachim, RINKE Stefan, *Transatlantische Perzeptionen: Lateinamerika-USA-Europa in Geschichte und Gegenwart*, (Hans-Dieter Heinz, 1998).
- KRASNER S. D., (ed.), *International Regimes*, (Ithaca NY: Cornell Univ. Press, 1983).

- , ———, *Structural Conflict: The Third World Against Global Liberalism* (Berkeley: Univ. of California Press, 1985).
- KRATOCHWIL Friedrich, *Of Systems, Boundaries, and Territoriality. An Unquiry into the Formation of the State System*, *World Politics*, 39: 1, 1986, 27-52.
- , ———, *International Organization: Globalization and the Disappearance of Publics*, in: Young Chung (ed.), *Global Governance*, ch. 4, 71-123 (Seoul: 1997).
- , ———, *Does Religion make a Difference in International Conflicts?* (First Draft).
- KUPHAN Ch. and C., *Concerts, Collective Security and the Future of Europe*, *International Security*, 16 (1), 1991.
- LAKE David A., POWELL Robert (Eds.), *Strategic Choice and International Relations*, (Princeton Univ. Pr., 1999).
- LAURENS H., *le Grand Jeu. Orient arabe et rivalités internationales depuis 1945*, (Paris: A.Colin, 1991).
- LEBOW Richard, RISSE-KAPPEN Thomas, *International Relations Theory and the End of the Cold War* (NY: Columbia Univ. Press, 1995).
- LELLOUCHE P., *Le nouveau Monde. De l'ordre de Yalta au désordre des nations*, (Paris: Grasset, 1992).
- LÉVESQUE J., *L'URSS et sa politique internationale de Lénine à Gorbatchev*, (Paris: A.Colin, 1988).
- LEVY M. A., YOUNG O. R., ZURN M., *The Study of International Regimes*, *European Journal of International Relations*, 1 (3): 267-330.
- LINK Werner, BENNETT-RUETE Jackie, *The East-West Conflict: The Organization of International Relations in the Twentieth Century*, (St. Martins Pr., 1986).
- MARTINEZ G., *Le conflit israélo-arabe, des origines à nos jours*, (Paris: Seuil, 1997).
- MAYALL J., *Nationalism and International Society* (Cambridge Univ. Press, 1991).
- MEARSHEIMER John, *Back to the Future. Instability After the Cold War*, *International Security*, 15 (1), 1990.
- , ———, *The False Promise of International Institutions*, *International Security*, 19 (3), 1994-5.
- MICHEL M., *Décolonisation et émergence du tiers-monde*, (Paris: Hachette, 1996).
- MILZA Pierre, *les relations internationales 1945-1973*, (Paris: Hachette, 1994).
- , ———, *les relations internationales de 1973 à nos jours*, (Paris: Hachette, 1996).
- MINEAR L., WEISS T.G., *Mercy Under Fire: War and the Global Humanitarian Community* (Boulder, Col.: Westview Press, 1995).

- MODESKI G., *Sea Power in Global Politics*, (Seattle: Univ. of Washington Press, 1988).
- NYE J.S. (ed.), *International Regionalism: Readings*, (Boston: Little, Brown, 1968).
- O'BRIEN R., *Global Financial Integration: the End of Geography* (London: Pinter, 1992).
- OHMAE K., *The Borderless World: Power and Strategy in the Interlinked Economy* (London: Fontana, 1990)
- OYE K.A. (ed.), *Co-operation under Anarchy* (Princeton: Princeton Univ. Press, 1986).
- PORTER T., *States Markets and Regimes in Global Finance* (London: Macmillan, 1998).
- RAMSBOTHAM O., WOODHOUSE T., *Humanitarian Intervention: A Reconceptualization* (Cambridge: Polity, 1996).
- V. RITTBERGER, (ed.), *Regime Theory and International Relations* (Oxford: Clarendon Press, 1993).
- ROBERTS A., KINGSBURY B. (eds.), *United Nations, Divided World: The UN's Roles in International Relations*, 2nd edn. (Oxford: Clarendon Press, 1993).
- ROBERTSON R., *Globalization: Social Theory and global Culture*, (London: Sage, 1992).
- რონდელი ა., საერთაშორისო ურთიერთობები (თბ.: თბილისის დამოუკიდებელი უნივერსიტეტი, 1996)
- ROSENAU J.N., *Turbulence in World Politics* (Princeton: Univ. Press, 1990).
- ROSENAU J.N., CZEMPIEL E.O. (eds.), *Governance without Government: Order and Change in World Politics* (Cambridge: Univ. Press, 1992).
- ROY Olivier, *L'échec de l'Islam politique*, (Paris: 1992).
- RUSSET B., *The Democratic Peace*, *International Security*, 19 (4), 1995.
- RYAN Stephen, *Ethnic Conflict and International Relations*, (Dartmouth Pub. Co, 1995).
- SCHOLTE J.A., *Globalization: A Critical Introduction* (London: Macmillan, 1997).
- SAID Edward W., *Orientalism: Western conceptions of Orient* (London: Penguin, 1995).
- SMITH Anthony, *Theories of of Nationalism*, 2nd edn., (London: Duckworth, 1983).
- , *National Identity* (London: Pinguin, 1991).
- SMITH M. J., *Realist Thought from Weber to Kissinger* (Baton Rouge: Louisiana State Univ. Press, 1986).
- SHAW M., *Global Society and International Relations* (Cambridge: Polity Press, 1994).
- TAYLOR P., *International Organization in the Modern World*, (London: Pinter, 1995).
- VASQUEZ J.A., *The War Puzzle* (Cambridge: Univ. Press, 1993).

- VINCENT R.J., *Nonintervention and International Order* (Princeton: Univ. Press, 1974).
- VIOTTI P.R., KAUPPI M.V., *International Relations: Realism, Pluralism, Globalism, and Beyond*, (Allyn & Bacon, 1999).
- WALLACE W. (ed.), *The Dynamics of European Integration* (London: Pinter, 1990).
- WATERS M., *Globalization* (London: Routledge 1995).
- WENDT Alexander, *Social Theory of International Politics* (Cambridge Studies in International Relations, 67, Cambridge Univ. Pr., 1999).
- , *Anarchy is What States Make of it: The Social Construction of Power Politics*, *International Organization*, 46:2 (1992).
- ZACHER M.W., SUTTON B.A., *Governing Global Networks: International Regimes for Transportation and Communications* (Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1996).
- ZORGBIBE Ch., *Dictionnaire de politique internationale*, Paris, PUF, 1988.
- ZURN M., *Regierung jenseits des nationalstaates*, (Fr.a.M: 1998).

გამომცემლობის რედაქტორი: ნ. ელიზბარაშვილი
ტექრედაქტორი ლ. ნინიკაშვილი
კორექტორი მ. კილაძე
ხელმოწერილია დასაბეჭდად 14.08.01
საბეჭდი ქაღალდი 60X84 $\frac{1}{16}$
სააღრ.-საგამომც.თაბახი 13.75
შეკვეთა № 45 ტირაჟი 500

ფასი სახელშეკრულებო

გამომცემლობა „მერიდიანი“
თბილისი, წერეთლის გამზირი 112